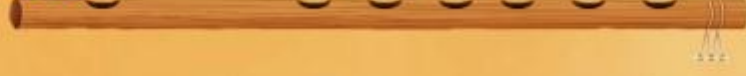

ॐ

ವೆದಾಂಗಾಲು

ವ್ಯಾಕರಣಂ

ಕಾವ್ಯಾತ್ಮ

సదాశివ సమారంభం

గురు దక్షిణామూర్తి

గురు వేదవ్యాస మహర్షి

గురు కౌశిక మహర్షి

గురు నారద మహర్షి

గురు వాల్మీకి మహర్షి

గురు శ్రీకృష్ణ

శంకరాచార్య మధ్యమాం

గురు దత్తాత్రేయ

గురు బాలాదే

గురు గోరమ బుద్ధ

గురు ఆదిశంకరాచార్య

గురు రామానుజాచార్యులు

గురు జ్ఞానేశ్వర్

గురు రవిదాస్

గురు కబీర్ దాస్

గురు చైతన్య మహా ప్రభువు

గురు నానక్

గురు రాఘవేంద్ర స్వామి

గురు పీఠప్రభాకర స్వామి

యోగి వేమన

అస్మదాచార్య పర్యంతం

గురు తైలింగ స్వామి

గురు లాహిరి మహాశయి

గురు రామకృష్ణ పరమహంస, అమ్మ శారదాదేవి

గురు వివేకానంద

గురు పోయి బాలా

గురు ఆరబింద్

గురు రమణ మహర్షి

గురు యోగానంద

గురు భక్తవేదాంత ప్రభుపాద

గురు మళయాళస్వామి

గురు విద్యాప్రకాశానందగిరి

గురు చంద్రశేఖర పరమహార్య

వందే గురుపరంపరాం...

నన్ను “నేను” తెలుసుకోవటానికి

నన్ను “నేను” మార్చుకోవటానికి

“నేను” గా ఉండటానికి

మరియు అత్యుత్తమ జీవన విధానానికి

కావలసిన భక్తి,జ్ఞాన,కర్మ,ధర్మ సమాచారం ఒకేచోట తెలుగులో ఉచితంగా!

సాధారణంగా వేదాంతం తెలుసుకోవాలనే కోరిక వుంటుంది, కాని గ్రంథాలు అందుబాటులో లేవు. ఇంకొకరి దగ్గర గ్రంథాలు వుంటాయి, కాని జిజ్ఞాసువులకి ఎక్కడ ఉన్నవో తెలియదు. అలాగే కొన్ని లైబ్రరీ లో కొన్ని రకాల పుస్తకాలు మాత్రమే లభ్యం అవుతున్నాయి, అంతేగాక విలువైన గ్రంథాలు సరైన సంరక్షణ లేక కనుమరుగైపోతున్నాయి, కనుక మన అందరి కోసం భారత ప్రభుత్వం పురాతన ఆధ్యాత్మిక గ్రంథాలను సంరక్షించే నిమిత్తం ఎంతో శ్రమతో కంప్యూటరీకరణ ద్వారా ఒక చోట చేర్చుతూ ఆన్ లైన్ చేయటం జరిగింది. ఇటువంటి విలువైన జ్ఞాన సంపదను మరింత సులభంగా అందుబాటులోకి తీసుకురావటానికి సాయి రామ్ సేవక బృందం ఉడతా భక్తి గా ఇప్పటివరకే దాదాపు 5000 పుస్తకాలను వివిధ వర్గాలుగా విభజించి PDF(eBOOK) రూపంలో ఆన్ లైన్ లో ఉచితంగా అందించటం జరిగింది. కనుక ప్రతి ఒక్కరు ఈ సదవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకోగలరు. ఇందుకు సహాయం అందించిన భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్(డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా <http://www.new.dli.ernet.in>), ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్(<https://archive.org>), గూగుల్ వెబ్ సైట్(<https://www.google.co.in>), మైక్రోసాఫ్ట్ వెబ్ సైట్(<http://www.microsoft.com>) కు మేము ఋణపడివున్నాము.అలాగే ఇటువంటి బృహత్తర కార్యక్రమానికి పెద్ద మొత్తం లో గ్రంథాలను అందించిన తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానమునకు కూడా మనం ఋణపడివున్నాము. సాయి రామ్ సేవక బృందం కోరుకొనేది ఒక్కటి, ప్రతి ఇల్లు ఆధ్యాత్మిక జ్ఞాన గ్రంథాలతో నిండిపోవాలన్నదే మా కోరిక.

ఈ గ్రంథాలను ఉచితంగా ఆన్ లైన్ లో చదువుటకు, దిగుమతి(డౌన్లోడ్) చేసుకొనుటకు గల మార్గాలు:

- 1) భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్: <http://www.new.dli.ernet.in> లేక <http://www.dli.ernet.in>
- 2) సాయి రామ్ వెబ్ సైట్: <http://www.sairealattitudemanagement.org>
- 3) సాయి రామ్ గూగుల్ సైట్: <https://sites.google.com/site/sairealattitudemanagement>
- 4) ఆర్కైవ్ వెబ్ సైట్: <https://archive.org/details/SaiRealAttitudeManagement>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞం పై గల సలహాలు,సూచనలకు సేవక బృందాన్ని సంప్రదించుటకు: sairealattitudemgt@gmail.com

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సమాచారం: <https://www.facebook.com/SaiRealAttitudeManagement>

సాయి రామ్ భక్తి,జ్ఞాన సంబంధ వీడియోలు: <https://www.youtube.com/user/sairealattitudemgt>

ఈ జ్ఞాన యజ్ఞంలో ప్రతి ఒక్కరు పాల్గొని, ఈ అవకాశాన్ని సద్వినియోగం చేసుకొని,మీరు సంతృప్తులైతే మరొక సాధకునికి, జిజ్ఞాసువులకు మార్గం చూపించగలరని ఆశిస్తున్నాము. మీరు చదువుకోవటంలో ఏమైనా ఇబ్బంది కలిగితే సేవక బృందంను సంప్రదించగలరు. ఒకవేళ మా సేవలో ఏమైన పొరపాటు వస్తే మన్నించగలరు.

ఈ గ్రంథపు భారత ప్రభుత్వ డిజిటల్ లైబ్రరీ గుర్తింపు సంఖ్య: 2020010012088

గమనిక: భక్తి,జ్ఞాన ప్రచారార్థం ఉచితంగా eBook రూపంలో భారత ప్రభుత్వపు సహాయంతో ఇవ్వడం జరిగింది. ఈ గ్రంథముపై వ్యాపార,ముద్రణ హక్కులు రచయిత,పబ్లిషర్స్ కి గలవు, కనుక వారిని సంప్రదించగలరని మనవి చేసుకొంటున్నాము.

SaiRealAttitudeManagement(SAI RAM) - సాయి నిజ వ్యక్తిత్వ నిర్వహణ(సాయి రామ్)

*** సర్వం శ్రీ సాయినాథ పాద సమర్పణమస్తు ***

భారత ప్రభుత్వపు వెబ్ సైట్ - డిజిటల్ లైబ్రరీ అఫ్ ఇండియా

<http://www.new.dli.ernet.in>

Digital Library of India: Inc. X

www.new.dli.ernet.in

Digital Library of India

Hosted by: Indian Institute of Science, Bangalore in co-operation with
CMU, IIT-H, NSF, ERNET and MCIT for the Govt. of India and 21 major participating centres.

Home Vision Mission Goals Benefits Content Selection Current Status People Funding Copyright Policy FAQ RFP

Books Journals
Newspapers
Palm-Leaves (Manuscripts)

Title:

Author:

Year: to

Subject: Any Subject

Language:

Scanning Centre: Any Centre

[Presentations and Report](#)
[Statistics Report](#)
[Status Report](#)
[Feedback](#) | [Suggestions](#) |
[Problems](#) | [Missing links or](#)
[Books](#)

Click [here](#) for PDF collection
DLI MIRROR at IUCAA Data Center PUNE

For the first time in history, the Digital Library of India is digitizing all the significant works of Mankind.

[Click Here to know More about DLI](#) ^{New!}

Books	Journals	Newspapers	Manuscripts
<ul style="list-style-type: none">Rashtrapati BhavanCMU-BooksSanskritTTD TirupathiKerala Sahitya Akademi	<ul style="list-style-type: none">INSA	<ul style="list-style-type: none">Times of IndiaIndian ExpressThe HinduDeccan HeraldEenaduVaartha	<ul style="list-style-type: none">Tamil Heritage FoundationAnnaUniversity ^{New!}

Title Beginning with.

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Author's Last Name

A	B	C	D	E	F	G	H	I	J	K	L	M	N	O	P	Q	R	S	T	U	V	W	X	Y	Z
---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---	---

Year

1850-1900	1901-1910	1911-1920	1921-1930	1931-1940	1941-1950	1951-
-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-----------	-------

Subject

Astrophysics	Biology	Chemistry	Education	Law	Mathematics	Mythology	Religion	For more subjects...
--------------	---------	-----------	-----------	-----	-------------	-----------	----------	----------------------

Language

Sanskrit	English	Bengali	Hindi	Kannada	Marathi	Tamil	Telugu	Urdu
----------	---------	---------	-------	---------	---------	-------	--------	------

అతి విశిష్టం ఈ దానం!

స్వామి వివేకానంద

“దానాలలోకెల్లా ఆధ్యాత్మిక విద్యాదానం చాలా శ్రేష్టమైంది! దాని తరువాతిది లౌకిక జ్ఞానదానం, ప్రాణదానం, అన్నదానం” అని వ్యాసమహర్షి చెప్పారు.

మన ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానం భారతదేశ హద్దులలో నిలిచి పోకూడదు. లోకమంతటినీ ఆవరించాలి! ఇలా లోకవ్యాప్తమైన ధర్మప్రచారాన్ని మన పూర్వులు చేశారు. హైందవ వేదాంతం ఎన్నడూ ఈ దేశం దాటి పోలేదని చెప్పేవారూ, మతప్రచారార్థం తొలిసారిగా, పరదేశాలకు వెళ్ళిన సన్యాసిని నేనే అని చెప్పేవారూ, తమ జాతిచరిత్ర నెరుగని వారే! ఇలాంటి సంఘటనలు ఎన్నోసార్లు జరిగాయి. అవసరమైనప్పుడల్లా, భారతీయ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానప్రవాహం వెల్లువలా లోకాన్ని ముంచెత్తుతూ వచ్చింది.

రాజకీయ ప్రచారాన్ని రణగొణధ్వనులతో, యోధులతో సాగించవచ్చు. అగ్నిని కురిపించి, కత్తిని జళిపించి, లౌకిక జ్ఞానాన్నీ సంఘనిర్మాణ విజ్ఞానాన్నీ విరివిగా ప్రచారం చేయవచ్చు. కానీ ఆధ్యాత్మిక జ్ఞానదానం కళ్ళకు కనిపించకుండా, చెవులకు వినిపించకుండా కురుస్తూ, రోజూ పువ్వుల రాసుల్ని వికసింపజేసే మంచులాగా నిశ్శబ్దంగా జరగవలసి ఉంది. భారతదేశం నిరాడంబరంగా, లోకానికి మళ్ళీ మళ్ళీ చేస్తూ వచ్చిన దానమిదే!

మిత్రులారా! నేను అవలంబించే విధానాన్ని తెలియజేస్తాను వినండి. భారతదేశంలోనూ, ఇతర దేశాల్లోనూ మన పారమార్థిక ధర్మాలను బోధించడానికి తగినవారుగా మన యువకుల్ని తయారు చేయడానికై భారతదేశంలో కొన్ని సంస్థలను నెలకొల్పాలి! ఇప్పుడు మనకు కావలసింది బలిష్ఠులు, జవసంపన్నులు, ఋజువర్తనులు, ఆత్మ విశ్వాసపరులు అయిన యువకులు. అలాంటి వారు నూరుమంది దొరికినా, ప్రపంచం పూర్తిగా పరివర్తన చెందగలుగుతుంది!!

ఇచ్చాశక్తి తక్కిన శక్తులన్నీ కన్నా బలవత్తరమైంది. అది సాక్షాత్తూ భగవంతుని దగ్గరి నుండి వచ్చేదే కాబట్టి దాని ముందు తక్కినదంతా లొంగిపోవలసిందే. నిర్మలం, బలిష్ఠం అయిన ‘ఇచ్చ’ (సంకల్పం) సర్వశక్తిమంతమైంది. దానిలో మీకు విశ్వాసం లేదా? ఉంటే మీ మతంలోని మహోన్నత ధర్మాలను ప్రపంచానికి బోధించడానికై కంకణం కట్టుకోండి. ప్రపంచం ఆ ధర్మాల కోసమై ఎదురుచూస్తోంది. అనేక శతాబ్దాలుగా ప్రజలకు క్షుద్రసిద్ధాంతాలు నేర్పడం జరిగింది. వారు వ్యర్థులని ప్రపంచమంతటా బోధలు జరిగాయి. ఎన్నో శతాబ్దాల నుండి వారు ఈ బోధనల వల్ల భయభ్రాంతులై, పశుప్రాయులైపోతున్నారు. తాము ఆత్మస్వరూపులమనే మాటను వినడానికైనా వారెన్నడూ నోచుకోలేదు. “నీచాతినీచుడిలో కూడా ఆత్మ ఉంది. అది అమృతం, పరమ పవిత్రం, సర్వశక్తిమంతం, సర్వవ్యాపకమైనది” అని వారికి ఆత్మను గురించి చెప్పండి. వారికి ఆత్మవిశ్వాసాన్ని ప్రసాదించండి. ❖

మూలం: శ్రీ రామకృష్ణ ప్రభ - ఫిబ్రవరి 2014

కావ్యత

NOT FOR SALE
SPECIMEN COPY

శ్రీ.వెం.రాఘవయ్యంగారు

KAVYATMA

by S.V.Raghava Iyyangar

Price : Rs.70/-

ISBN : 81-7443-005-9

Title : Chandra

First Published in 1934

Prachee Reprint Jan 1995

Published by P.P.C.Joshi

for Prachee Publications

1-1-336/73, Vivek Nagar,

(Near Sri Thyagaraya Gana Sabha),

Chikkadpalli, Hyderabad - 500 020

Ph: 630703

Processed at Graphics Den, Himayatnagar and

Printed at Sri Kalanjali Graphics, Vittalwadi, Hyderabad.

ప రి చ య వా క్య ము లు

అత్తానందము సకలపదార్థము కును షరమార్థము.

ఆనందమునకు జ్ఞాన మాధారము. జ్ఞానమునకు సత్యము శక్తి. సత్యమున కాత్మ కీలకము. సచ్చిదానందాత్మకమైన షరమార్థానందానుభవమునకు విశ్వహృదయ సౌందర్య విలాసములు నిత్యసాధనములు. పిపీలికాది బ్రహ్మోర్యంతమును గల జీవజాలము విశ్వవ్యాప్తములైన కళాసాహిత్యముల యాధారమునను నాత్మరసానందము ననుభవించుచున్నవి. సాహిత్యకళోపాసకు లాత్మసంకల్ప సంస్కారానుభవరూపముగ ననంతములైన కావ్యకళలను సంకల్పించి, ధ్యానించి, సందర్శించి, నిర్మించి, ఆత్మ రసానందానుభవమున శధికారు లగుచున్నారు.

ప్రకృతి పురుషలీలావిలాస సంభవమైన విశ్వ రసానందానుభవమునకు కావ్యములు శ్తమసాధనములు. కావ్యములు కవుల సంకల్పసంస్కారానుభవములు. మహాకవులు రసోపాసకులు; రససిద్ధులు; రసానుభవజ్ఞులు. కావ్యార్థవసంభవము లైన యనంత కావ్యములు కవుల సంకల్పజ్ఞాన క్రియాశక్తుల కనురూపముగను ఆత్మరసానందానుభవమునకు సాధనము లగుచున్నవి. అనంత

మైన కావ్య పరిణామపరిజ్ఞానమునకు కావ్య తత్త్వ మీ
మాంసయును, కావ్యాత్మనిర్ణయమును సాధనములు. చిర
కాలరసానుభవ సంవర్ధితములైన కావ్య సంప్రదాయ
సంకేతములును, భాషాలంకార విశేషములును, రస
విభేదములును కావ్యాత్మపరిజ్ఞానమును దుర్ఘటముచేయు
చున్నవి. అవ్యక్తమైన బ్రహ్మీన దమును కావ్యములు భావ
భాషాలంకార రసానందానుభవపరమైన ఆత్మాసం
దానుభవ ప్రమాణమునను సువ్యక్తము చేయుచున్నవి.
కావ్యాత్మస్వరూప స్వభావములను నిర్ణయించుటకును,
గ్రహించుటకును శ్రీశ్రేణూరి వేంకటరాఘవయ్యంగారు
రచించిన 'కావ్యాత్మ' వినియోగపడుచున్నది.

అతిప్రాచీనమైన సంస్కృత సాహిత్యమునందు
కావ్యాలంకార శాస్త్రములు వికాసమును పొందిన
విధము నపారమైన శాస్త్ర గ్రంథములు విశదము
చేయుచున్నవి. ప్రాచీనమైన దేశమునకువలెను
సాహిత్య కళా శాస్త్రములకును భరతనామము
సార్థకముగ నున్నది. భరతిముని ప్రారంభించిన కావ్య
మీమాంస క్రమపరిణామమును పొంది కావ్యాత్మ
జ్ఞాన కవకాశమును గలుగజేయుచున్నవి. అనంత
మైన కావ్యాలంకారశాస్త్ర పఠనాభ్యాసము సామా
న్యాలకు దుర్ఘటము. భావభాషాలంకారరసయోగానం
దాత్మకమైన కావ్యాత్మ విశ్వసాహిత్యమునందు సర్వత్ర
మహాకవులకు, కళాభిజ్ఞులకు, పండితులకు ప్రత్యక్షమగు

చున్నది. పరమాణువుమహామేరువులందును, ఫిఫీలిగి
పరబ్రహ్మలందును కవులు రసానందానుభవముచు
కల్పించి, సందర్శించి, ప్రత్యక్షము చేయుటకు సమ
ర్థులు. కావ్యాచార్యులు కావ్యములను పరిశీలించి
వ్రాసిన శాస్త్రగ్రంథముల సారాంశమును కావ్యాత్మ
సూబోధకముగను విశదముచేయుచున్నది.

భరతుడు, భామహుడు, మమ్మటుడు,
విశ్వనాథుడు, దండి, హేమచంద్రుడు, దీక్షితుడు,
వామనుడు, జగన్నాథుడు మొదలగు కావ్యాలంకార
శాస్త్రజ్ఞులు వ్రాసిన కావ్యమిమాంస లీగ్రంథమునందు
వివిధాధ్యాయములందు సుబోధములుగ వివరింప
బడినవి. కావ్యము లనంతము లైన శబ్దబృథాలంకార
శోభితములు, గుణరీతిబద్ధములు, ధ్వని సాధనములు,
రసాత్మకములు. కావ్యపరిణామమునందు కావ్యాత్మ రస
పరిణామమును పొందినవిధమును గ్రంథము పరిస్ఫుటము
చేయుచున్నది. గ్రంథమునందలి యీ క్రిందివాక్యములు
కావ్యాత్మ సంస్కృమునకు మనోహరనిదర్శనములు.

కావ్యసౌందర్యము కేవలబాహ్యము, అస్థిత్వమునైనదనిపైగా,
అంతరంగికము, అనందాయకము నైన ఆత్మతృప్తియుపై వాధాగో
పతియగుచును. అంగువన'డెండుమున కనునైనరసములకుభావమే
'కావ్య' మని భరతుడును, 'సవర్ణమనూలంకార విశేషధూపిత
మైనవాక్యమే కావ్య' మని భామహుడును, 'శబ్దబృథులజలబయ్యే
కావ్య' మని దుద్రోహుడును, 'విచ్ఛవద్వివరణముల ముల' రత్తి

జీయజాలు నీటునులుకు చూటలచూగు చే కావ్య' మని చెప్పియు,
 'మంచిగొనముల నెలకను మేలిపదిములసాంకితో కావ్య' మని
 వామనుమను, 'ఇంపుసాంపుల ముంపును క్రొత్తరింతకోరికల ను
 తెత్తగా పలుపు పలుకునుపికారముం గల పలపుతలపే కావ్య' మని
 ఆనందవర్ధనుమను, 'నెరజాణతనపుమరిపెముల పురియు ముద్దు
 సుద్దులచూటయే కావ్య' మని కుంతలుకును, 'సరసమైన కావ్యమే
 కావ్య' మని విశ్వనాథుమను, 'అందముం గింపు భావముం చొందు
 సరచ్చుచే నెరయమెరయుపదమే కావ్య' మని జగన్నాథుమను
 వచించిరి.

సాహిత్యపరిణామమునకు శాంతసుందర శివాత్మ
 కము లైన భావాధారాలంకారములు, పదార్థాలంకార
 ములు, ధ్వని గుణాలంకారములు నియత
 సాధనము లైనను రసాత్మక కావ్యాత్మకయని కావ్య
 మిమాంస సువ్యక్తముచేయుచున్న విషయమును
 పండిత పామరులు గ్రహించుట కావ్యోపాసనకు
 పరమార్థము.

ఆంధ్ర గ్రంథమాలయందు కావ్యాత్మకము ౨ = న
 ప్రచురణముగను సమకూర్చి గౌరవించినందులకు
 శ్రీయుత శేక్ష్మారి వేంకటరాఘవయ్యంగారికి నిర్వాహ
 కులు కృతజ్ఞులు. 'కావ్యాత్మ' ఆంధ్రలోకాదరణ పోష
 ణముగను, ముఖ్యముగను విద్యార్థి పండితాదరణమును
 గలిగి వర్ధిల్లుటకు భగవంతు డనుగ్రహించుగాక!

యువ సం. ఆషాఢ }
 శనివారము }

కా. నాగేశ్వరరావు

కృతజ్ఞత

కావ్యాత్మ విచారమును గురించి సంస్కృతా లంకారికులు తమతమ మతముల తమతమ గ్రంథముల వివరించిరి. ఆచూమతముల నన్నిటి నేకసూత్రమున పాశ్చాత్యపద్ధతులపై విద్వాంసులు కేక్ (Kane), సుశీల కుమారడే (Dr. Susila Kumara de), శంకరను (Dr. Sankaran) గార్లు రచించిరి. అందు డేగారి విమర్శనాప్రణాళిక సమగ్రము సంపూర్ణముగ నుండుట చేతను, అదియే విశిష్టచారిత్రక విమర్శన మగుటచేతను నే నాపద్ధతుల ననుసరించియే నా 'కావ్యాత్మ'ను రచించితిని. నా గ్రంథరచనమునకు పై మువ్వురి గ్రంథములలో చాలవరకు 'డే'గారి సంస్కృతాలంకార చరిత్రము (History of Sanskrit Poetics, Vol. II) తోడ్పడెను. మత నిర్వచన విషయమున భేద మంతగా లేకపోయినను మతవిభాగమున ప్రాచీనాచార్యుల ననుసరించియే వ్రాసితిని. అందువలన గొన్ని పట్టుల డేగారితో సమ్మతింపలేకపోతిని. అయినను, నా 'కావ్యా

త్మ' రచనమునకు జేయూత నిచ్చుటచేతను, ఆంగ్లమున
 దొలుత వాచే యిట్టి సమగ్రచరిత్రమును వ్రాసినవా
 రగుటచేతను వారిపద్ధతుల నచ్చటచ్చట నే ననుసరించి
 తిని. కావున ప్రత్యేకముగ నిట్లు వారికి నా కృతజ్ఞతను
 తెలుపుకొనుచున్నాను.

ఇట్లు
 గ్రంథకర్త

ఉ పో ధ్వా త ము

‘జిహ్వా కొకరుచి, పుష్టై కొకబుద్ధి’ యని విశ్వ
పరిచితిగలవారి సత్యవాక్కు. ఉల్లేఖాలంకార మిట్లేర్ప
డినదే. తత్త్వము సంస్కృతాలంకార సారస్వతమును
కలికపు గన్నులతో జూచువారికి తెల్లమయినది. గ్రహీ
త్య, గ్రహణభేదములను బురస్కరించుకొని సంస్కృ
తాలంకార సారస్వతమున కావ్యాత్మ పలుపోకలు
పోయి విరివియైన చరిత్రను సంపాదించుకొన్నది. రస,
అలంకార, గుణ, రీతి, ధ్వని, వక్రోక్తి, అనుష్టుప్,
బౌచితులు వారివారి రుచిభేదమును బట్టి కావ్యాత్మ
లైనవి. సహృదయుల కివి యన్నియు నుపపన్నములే
యయి గోచరించును. కాదనుట రుచిభేదమును డిద్ద
జూచుట. కావున నెవరిమతమును వారికే వదలి సనుగ్ర
మతచరిత్రమును ఎరుకపరచుకొని, విమర్శించుకొని, తన
మనస్సునకు సమ్మతమయినపంథను తాను ననుగమిం
చుట సహృదయునకు పాడి. ఒక్కమతమునకే గుదికట్టి,
దానినే అంటగట్టుకొని యుండు డనుట సారస్వతాభి
వృద్ధిని గాంక్షించువారికి తగవుకాదు.

అలంకారసారస్వతము తెలుగున నెన్నియో విధముల వికాసమును గోరుచున్నది. రోజులును ఎన్నియో భంగుల మార్పుదలలను చూపుచున్నవి. నేడు మనకు లభించిన అలంకార సారస్వత మంతయు కేవల మనువాదరూప మయినది. ఎవరి మనస్సునకు పట్టినరచన వారి యనువాదమునకు పాత్రమయినది. ఆ యనువాదములును ప్రేళ్ల లెక్క యిడదగినవి. అందును ప్రాచీనములని చెప్పదగినవి కావ్యాలంకారచూడామణి, నరసభూపాలీయమునను రెండే. వీనికిముందు తెనుగున అలంకారసారస్వతము లేదనియే చెప్పవచ్చును. తరువాత నిటీవల కొందరు మరికొన్నిటిని అనువదించినారు. ఇప్పుడిప్పుడే మనవారికి అలంకారశాస్త్రానిమగ్రత గుర్తుకు వచ్చినది.

వైయక్తికత్వము, పరిపూర్ణత కొరవడిన యీ సారస్వతమున వైయక్తికత్వము, పరిపూర్ణసాహితీయల వరిచికొనుట కష్టమయిన పని. మనకు సర్వవిధముల మూలమయి యొప్పిన సంస్కృతాలంకార సారస్వతమును సమగ్రముగ, పాశ్చాత్య విమర్శనదృష్టితో పరిశీలించి, భావించుకొనుట నేటిసారస్వత ప్రియులు కోరునది. అప్పటికిగాని యందలి గుణగుణముల నెరుంగుటకుగాని, దానిని మరింత వికాసపరుచుటకుగాని యవ

కాశములు తక్కువ. పాశ్చాత్యులచేనా ప్రణాళికలు, వారి విమర్శనపద్ధతి యీ అవకాశములను హెచ్చించును.

అలంకార శాస్త్రమునకు ప్రథమాచార్యుడు భరతమునిచంద్రుడు. తత్పూర్వము దీని వాసనలు చూచాయగ గోచరించినను సరియైన యొక్క యాకృతి, యొక్కరూప యుండినట్లు లేదు. భరతుని మొదలు మొన్నటిజగన్నాథపండితునిదనుక నీశాస్త్రము శాఖోపశాఖల విస్తరిల్లి బ్రహ్మాండమయినది. పలువురు పలువిధముల కావ్యలక్షణములను నిరూపించిరి. వెవ్వేరు లక్షణముల ప్రసంగమున నెటులున్నను శరీరముగ నిర్వచించుకొన్న కావ్యమునకు ఆత్మవంటి దేది యనుటలో నొక్కొక్క రొక్కొక్క త్రోవబట్టిరి. అందరు నన్నికారణములను జూపుచు నన్నియాత్మలను చూపిరి. దేనికది యుపపన్నమే యవును. ఇది యంతయు కేవల మొక్క మార్గప్రదర్శనమే కాని యనుశాసనము మాత్రముగాదని సహృదయులు భావింపగలరు. వికాసాభ్యుదయములు కోరిన యెవరు ఎవరిని అనుశాసింపగలరు ?

అలంకారశాస్త్రము రసమతముతో నారంభమై పోయిపోయి ధ్వనిమతముతో చట్టన నిలిచిపోయినది. అదియే నిజమునకు కావ్యాత్మ యని పలువురకు తట్టి

నది. పలువురు దాని ననుగమించినారు. సర్వమతలక్షణ సమంచిత మదియే యని నమ్మినారు. ధ్వనికావ్యమే ఉత్తమకావ్య మని యంగీకరించినారు. ఆధునికులకును ఇదియే విశిష్టసమ్మతమైనది. నిజమున కదియే కావ్యాత్మకాగలిగినది.

కాని యీ సాహిత్యశాస్త్రమునకు అలంకార శాస్త్రమని పే రెట్లు వచ్చినది? ప్రాధాన్యవ్యవదేశమున ననుపక్షమున, దీనికిని ధ్వనిమతమునకును సమన్వయము కుదర్చవలసియున్నది.

అలంకారశాస్త్రమును సమగ్రముగ పరిశీలించి, అందు వెలసిన యన్ని మతముల తత్త్వము నెరుంగుట తచ్చాస్త్రిభ్యదయ వికాసములకు మొదటి మెట్టు పాశ్చాత్యసంస్కృతి కారణముగ మనదృష్టి యిప్పు డెప్పుడో చరిత్ర, విమర్శలవైపు మరలుచున్నది. ఇది కారణముగా సారస్వతమున క్రొత్తవికాసము పొడ చూపుచున్నది. అభ్యుదయమున కిది ప్రళయలక్షణము. 'గుణాః పూజాస్థానం.' అంగ్లమున నెన్నియో విమర్శ గ్రంథములు వెలువడినవి. పాశ్చాత్యసంస్కార మంతగా లేని మన యాలంకారికుల కవి వ్యక్తపడక ప్రాతదారినే యుండిపోయినారు; ఇటీవలివారి కయినను ఏతాదృశ

సాహిత్యవశ్యకత గోచరించలేదు. సంస్కృతాలంకారిక సిద్ధాంతపరిజ్ఞానము, ఆంగ్లవిమర్శన సూత్రాలంబనము, వాని సాయమున ప్రాచీనాధునిక కావ్యముల పరిశీలన, సమన్వయములు సనువీనివలన సారస్వతమునకు గలుగగల లాభములు వారిమది కెక్కలేదు. ఈ కొరత కంతటికిని కారణము తెలుగున నట్టి గ్రంథములు లేమియే. ‘కొరతపడిన భాగమును పూర్తిచేయుటయే భాషాసేవకునకు పరమకర్తవ్యము.’

శ్రీరాఘవయ్యంగా రీకర్తవ్యము నూహించినారు; కర్తవ్య నిర్వహణమున కుత్సహించినారు. ఫలముగ ప్రకృతమయిన యీ ‘కావ్యాత్మ’ పైలోపమును దీర్చి దిద్ద వెలువడినది. ‘భరతమునిచంద్రుని నాట్యశాస్త్ర రచనాకాలము మొదలు జగన్నాథ పండితుని రసగంగాధర రచనాసమయమువరకును కావ్యాత్మ విచార మేరీతిని పెంపొందినదియు’ చరిత్ర రూపముగ, విమర్శరూపముగ నీగ్రంథమున తెస్స నిరూపింపబడినది. ఇట్టి రచనలకు పరమావశ్యకమయిన ‘సంస్కృతాంధ్రాంగ్ల సారస్వతత్రయసాహిత్య’ ముప్పతిల్ల రచయిత యీగ్రంథమును రచించి సారస్వతప్రపంచమునకు క్రొంగ్రొత్తవికాసమును గూర్చినాడు. ఇది యలంకారశాస్త్ర విమర్శగ్రంథముగను, చరిత్రగ్రంథముగను సహృదయా

అంకారికుల సమాజరమునకు పాత్ర మగు ననుటలో సందేహము లేదు. ప్రాచీనాలంకారిక మతము లన్నియు నిందు సమగ్రముగ గోచరించును.

గ్రంథమంతయు మొత్తము రెండు భాగములు: ప్రాచీనమతములు, సవీనమతములు నని. రసాలంకార గుణరీతి మతములు ప్రాచీనములుగను, ధ్వనివక్రకోక్త్యను మాసౌచితీమతములు సవీనములుగను విభాగింపబడినవి. తొలిదాన రసమతము, అలంకారమతము, గుణమతము, రీతిమతము, రసమతసమాలోచనము నని పంచప్రకరణములు. మలిదాన ధ్వనిమతములు, ధ్వనినాశకమతములు, నక్రకోక్తిమతము, అనుమానమతము, రసాలంకారమత సమ్మేళనము, సవ్యమతము నని యారు ప్రకరణములు. ఒక్కొక్క ప్రకరణమునను నుపప్రకరణములు గలవు. ఈవిధముగ నిది సమగ్ర కావ్యాత్మ చరిత్ర మన నొప్పియున్నది.

దారి క్రొత్త దగుటచేతను, తొలు దొలుతనే వెలువడి దారిమూపిన దగుటచేతను ఈ 'కావ్యాత్మ' పలువు రాంగ్లవిద్యా విశారదులు వ్రాసిన రచనలను ఆధారముగ గొని నిబంధింపబడినది. అందును ఎక్కువగా సుశీల కుమారజేగారి రచనాప్రణాళికయే దీనికి

మేలుబంతి యయినది. డేగారి సంస్కృతాలంకార చరిత్రము (History of Sanskrit Poetics) ద్వితీయసంపుటము వీరికి మిక్కిలి యుపకరించి, విషయమును సమకూర్చినది. విషయ మా గ్రంథముల పరిచితిగలవారికి నూతనముగాకపోయినను తక్కువారలకు ఇది క్రొత్తదేయవును. అచుంబితార్థసంపత్తి గలిగిన యీ గ్రంథమును గూర్చిన రచయిత నభినందించి తెలుగువారు దీనికి హృదయపూర్వక స్వాగత మిత్తురని నమ్మిక.

ప్రహతమార్గములందే, నడవ నేర్చిన వారికే ఒక్కొక్కప్పుడు ఒడుదుడుకులు గలిగి కాళ్లు తడబడునన్నప్పుడు అప్రహతమార్గములందు నడవబూనినవారికి తడబడుననుట వింతకాదు. విషయగౌరవము నుపలక్షించి దోషములను దూరీకరించి, గుణములను గ్రహింప సహృదయపాఠకులను గోరెదను.

‘గుణదోషా బుధో గృహ్ణాన్నిందుక్ష్యేడా వివేక్యరః,
శిరసా శ్లాఘతే పూర్వం పరం కంఠే నియచ్ఛతి.’

తిరుమల వేంకటరంగాచార్యులు

కావ్యత్త

గచయిత :

శ్రీ. వెం. రాఘవ అయ్యంగారు

ప్రకాశకులు :

ఆంధ్రగ్రంథమాల,

మదరాసు.

అంకితము

సప్తవతి

‘దేశభాషలలోపల చెలుగు లెన్న’
యనెడు రాయలసూక్తి విఖ్యాతి నెంచి
మాసదివత్రికాగ్రంథమాలలైన
మూడుశక్తుల తెనుగు పూబోడిభాష
మాదలధరించు నాగేశు డర్థికల్ప
కుజము మాతృదేశోద్ధారకుండటంచు
వినుతి గాంచిన సుకృతి కర్పింతు గృతిని.

పీఠిక

—

ఆంధ్రభాషయం దలంకారశాస్త్ర గ్రంథములు చాల తక్కువగ నుండుటయు, పాశ్చాత్యవిమర్శనవివేకము తెనుగున కొరంతవడుటయు నను రెండు కారణములచే ప్రాచీనకవుల ఆంధ్రగ్రంథములకు జరుగవలసినంత యాదరణము నేడు జరుగుటలే దని నా యాశయము. మన పూర్వకవుల పుస్తకముల మనము చక్కగ నెరింగి, వారి గ్రంథముల సారమును గ్రహింపగోరుదుమేని, సంస్కృతాలంకారికసిద్ధాంతములను, ఆంగ్ల విమర్శనపూత్రములను గమనించి, వానిసాయమున ప్రాచీనాంధ్రకవుల కావ్యముల మనము సమన్వయమొనరించుకొనవలయును. ఇటుల ప్రాచ్యపాశ్చాత్యసాహిత్యద్వితయసమ్మేళనము సంభవింపనిచో ప్రాచీనకవుల కావ్యమాధుర్యమును మనము మనసారగ్రోలలేము.

కావ్యవిబుధోద్యానవీధికావినరముల విహారకేళీలాలనమై విలసిల్లు సాహిత్యసాగరకన్యా కటాక్షవీక్షణప్రసారప్రసాదమున ప్రసన్నతం జెంది పరిపాకవంతులు

గాగోరి తపంబూనర్చు విద్యాధిబృందారకబృందమునకు
 విమర్శనవిజ్ఞానసువర్ణకోశసంచయంబులే పరమోప నిష
 త్సముదాయంబులై ప్రసిద్ధినొందుట సహృదయసమ్మ
 తము. అందుచే సంస్కృత సారస్వతమును సమగ్ర
 ముగ నెరింగి కావ్యముల రచించిన ఆంధ్రకవితాపితా
 మహా సారస్వభాషాదుల గ్రంథములను, ఆంగ్లభాష
 నించుకొని చదివి, సంస్కృతము నించుకొని చదివూచియో,
 మూడకయో విమర్శనములకు గడంగినచో మనము పరి
 హాసపాత్రులము కాకపోము. కావున సర్వస్కృతాం
 ధ్రాతగ్లసారస్వతత్రయసాహిత్యము సహృదయు లైన
 విమర్శకశిరోమణుల కత్యంతోపశ్యకము. అట్టివారలకు
 చేయూతగ నుండునన్న తలంపుతో దీనిని రచించితిని.

భరతమునిపల్లదుని నాట్యశాస్త్ర రచనాకాలము
 మొదలు జగన్నాథపండితుని రసగంగాధర రచనా
 సమయమువరకును కావ్యాత్మవిచార మేరీతి పెంపొంది
 నదియు నీ గ్రంథమునందలి విషయము. సంస్కృ
 తాలంకారికుల సమయము సంశయగ్రస్తముగ నుండు
 టచే దానివిచారణమును విరమించితిని. తగిన గ్రంథ
 సంపద లభించినచో ముందుముద్రణమున వారి కాల
 వృత్తయమును, దానితోపాటు భరతునిపూర్వమందలియు,
 పండితరాయలతరువాత బియలుపెడలినట్టియు కావ్యా

త్మవిచారణనుగూడ జేర్చగలనని సహృదయవతంసు
లకు విన్నపము.

ఈ 'కావ్యాత్మ'ను పఠించుటవలన నవీనులు,
ప్రాచీనకవుల కావ్యములలోని రసాలంకారగుణరీతి ధ్వని
మతముల తత్త్వము నెరింగినచో నాశ్రమము ఫలించెనని
సంతసించును. నవలలు, నాటకములు జనముల యన
ముల నాకర్షించు నీకాలమున శాస్త్రగ్రంథములు తరు
ణుల సరసహృదయముల కరగింపలేకపోవచ్చును.
కొరంతపడినభాగమును పూర్తిచేయుటయే భాషాసేవకు
నకు పరమకర్తవ్యము. ఈమారుమూలకు నవీనుల దృష్టు
లేకారణముననో ప్రసరింపలేదు. విద్యార్థిగా గడపిన
నేటిదనుక నాయోపిన సేవను ఆంధ్రభాషామతల్లి కొన
రించి 'కావ్యాత్మ' రూపమున ఆంధ్ర సోదరసోదరీమణుల
కర్పించుకొంటిని.

ఇంక నొకవిషయమును జెప్పి పీఠిక ముగింతును.
సంస్కృతసాహిత్యమును బి. ఏ. తరగతియందు పఠించు
టకు నా కవకాశమును గల్పించి, బ్రహ్మశ్రీ వేమూరి
రామగోవిందశాస్త్రిలవారియొద్ద ఆలంకారము నభిమాన
శాస్త్రముగ నభ్యసించమని నాకుపదేశించిన మ. రా
రా. శ్రీ. విస్సా అప్పారావుపంతులుగారికిని, శ్రీమాన్

సముద్రాల అప్పలాచార్యులుగారికిని నే నెంతయు
కృతజ్ఞుడను.

ఈ ‘కావ్యాత్మ’ రచింపబడి రమారమి నాలుగై
దేడులైనను దీని నింతవరకు ముద్రించి ఆంధ్రుల కర్పించు
భాగ్యము నాకు సమకూడదాయెను. కార్యాంతరమున
నేను చెన్న పట్టణమున కేగినపుడు భారతీకార్యాల
యమువారిని సందర్శించి, ‘భారతి’ యందు వరుసగ
దీనిని బ్రకటించుటకు ముదలగోరగా, వారు దీనిని త్రుటి
రూపమున ముద్రించినచో గ్రంథగౌరవము తగ్గుననియు,
(శ్రీ) దేశోద్ధారకులు కృష్ణజన్మస్థానమునుండి వచ్చిన
వెనుక వారికి నివేదించి, “ఆంధ్రగ్రంథమాల” యం
దొక సుమముగ ప్రకటింతుమనియు వాక్రుచ్చిరి. వారి
సంపూర్ణసహాయమున కత్యంతము కృతజ్ఞుడను.

నా ‘కావ్యాత్మ’కు ఉపోద్ఘాతమును రచింప
గోరినంత నాయం దత్యంతమైత్రి బూని పుస్తకము
నామూలముగ పరిశీలిచి, అచిరకాలమున నుపోద్ఘాత
మును వ్రాసిన సంస్కృతాంధ్రాంగ్లేయా ద్యనేకభాషా
పాఠీనులు, సహృదయవతంసులు నగు శ్రీమాన్,
తిరుమల వేంకటరంగాచార్యవర్యులకు వందనశతంబుల
నర్పించువాడ.

ఈ ‘కావ్యాత్మ’ను ప్రకటించుట కనుజ్ఞ నొసంగి, దీని నాంధ్రలోకమున కుపాయనముగ సమర్పించుటకు నాకవకాశము గలిగించి, భాషాపోషకులను ప్రఖ్యాతిగాంచిన శ్రీ దేశోద్ధారకుల యశాదార్యమును బ్రస్తుతించుచు, వారికి చిరాయురారోగ్యభాగ్యముల బ్రసాదింప పరమేశ్వరుని బ్రార్థించుచు, సర్వదా కృతజ్ఞుడనై యుందును.

శబ్దోచ్ఛారణసౌకుమార్యమును, అర్థవ్యక్తి మాధుర్యమును గణుతించి కొన్నిచోట్ల సంధి నియమముల పాటించి, మరికొన్నిచోట్ల పాటింపక, ‘కావ్యాత్మ’ యందలి వచనరచనాప్రకారము ప్రకాశించుచున్నది. ఇందలి మతములకు లక్ష్యముల గాంచగోరువారు నాచే ముద్రింపబడిన ‘అలంకారమంజరి’ని జూడ బ్రార్థితులు.

గీ. వ్రాసె భరతుడు కావ్యాత్మ ‘రస’మటంచు

‘అల నలంకారసహిత శబ్దార్థసమితి’

జీవమని భామహాదులు చెప్పినారు

‘గుణము’ ప్రాణమటంచు వాకొనియె దండి

పలికె కావ్యాత్మ ‘రీతి’ గా వామనుండు

‘ధ్వని’ యటంచు నానందవర్ధనుడు నుడివె

కుంశలుండు జీవంబు ‘వక్రకోక్తి’ యనియె

మహిమభట్టారకుం ‘డనుమాన’ మనియె

‘బౌచితీ’ యటంచు ఊమేంద్రుడాడె; కాని
మతములన్నిట ‘ధ్వని’ మహాన్నతి వహించె
నెల్లమతముల లక్షణ మిందుగలదు:

విజయవాడ, శ్రీమంతు సం.
మాఘశుద్ధ ద్వితీయ,
శాహ్యానాసరము.

ఇట్లు,
వినీతవశంవదుడు,
గ్రంథకర్త.

విషయ సూచిక

ప్రథమభాగము

I. ప్రాచీనమతములు

౧. రసమతము

పుట

గుణదోష విచారము (భరతుడు)

౧

రసము-విభావాదులు

౧౯

అలంకారమతోదయచిహ్నములు

(భరతుడు-భామహుడు)

౨౭

౨. అలంకారమతము

కావ్యశరీరము-ప్రయోజనములు

(భరతుడు)

౩౩

కావ్యాంగములు-భేదములు

౪౦

కావ్యాలంకారములు-వక్రకోక్త్యాదులు

౪౭

అలంకారములు - అనుప్రాసవృత్తిభేదములు

(ఉద్భటుడు)

౫౬

అలంకారాభ్యుదయము; భాషావిభాగము

వర్ణవృత్తివిభేదము (రుద్రటుడు)

౬౩

అలంకారసంఖ్యావృద్ధి కారణములు;

విభాగనూత్రవిభేదములు

౭౩

౩. గుణమతము

భౌషేరచనావిభాగము; గుణప్రాచుర్యము (పండి)	౮౩
దశవిధగుణ స్వరూపనిరూపణము-హర్షద్వయ విభేద నిర్వచనము	౮౯
గుణాలంకారదోషతారతమ్యము-స్వభావోక్తి ప్రాశస్త్యము	౧౦౧

౪ రీతిమతము

శబ్దార్థగుణలక్షణ వివేచనము; రీతిత్రయవిభాగ వివేకము (వామనుడు)	౧౦౯
గుణాలంకారనిత్యానిత్య సంబంధము-సర్వాలంకార మూలసూత్ర నిర్ణయము	౧౧౯
ప్రాచీన ప్రస్తుతమత తారతమ్యము-రసరీతి వృత్తిసంబంధ విభేదము	౧౨౫

౫. రసమత సమాలోచనము

నాట్యరసచరిత్రము (భామహుడు - రుద్రటుడు)	౧౩౫
రసనూత్రార్థవివిధవాదములు	౧౪౬
ఉత్పత్తివాదము (భట్టబొల్లట్టుడు)	౧౪౭
అనుమితివాదము (శ్రీశంకుడు)	౧౪౯
ఉత్పత్త్యాది వాదపూర్వపక్షము	౧౫౧
భుక్తివాదసిద్ధాంతము (భట్టనాయకుడు)	౧౫౨
రసస్వనిమతానోన్యసాంగత్యము; వ్యక్తివాదము (అభినవగుప్తపాదుడు)	౧౫౭
భుక్తివాదపూర్వపక్షము	౧౬౧
వ్యక్తివాదసిద్ధాంతము	౧౬౩

రసచర్వణసౌఖ్యస్వరూప

పరబ్రహ్మస్వాదానందవిభేదవివేకము

౧౬౬.

రసమత సమాలోచనసారము

౧౭౦

ద్వితీయభాగము

II. నవీనమతములు

౧. ధ్వనిమతము

వృత్తిత్రయవిభేదము; విపక్షమతఖండనము

(ఆనందవర్ధనాచార్యుడు)

౧౭౩

కావ్యత్రయవిభాగము, ప్రాచీనమతసమన్వయము

౧౮౬

రసధ్వనిమతాన్వేషణదాంపత్యము; ధ్వనిమతాభ్యుదయము ౨౦౦

౨. ధ్వనినాశకమతములు

ప్రాసోక్తిమతము (భట్టనాయకుడు)

౨౦౭

౩. వక్రోక్తిమతము

వక్రోక్త్యులంకారలక్షణనిరూపణము

(రాజానకకుంతలుడు)

౨౧౩

వక్రోక్తిజీవితస్వరూపవర్ణనము

౨౨౨

అలంకారతత్త్వవిమర్శనము

౨౩౨

౪. అనుమానమతము

ధ్వన్యాపిమతఖండనము; అనుమానమతమండనము

(మహిమభట్టు)

౨౩౯

అనౌచిత్యవిచారము; ధ్వనిలక్ష్యవిమర్శనము

౨౪౪

౫. రసాలంకారమతసమ్మేళనము

అగ్నిపురాణము; సరస్వతీకంఠాభరణము (భోజదేవుడు) ౨౫౨

III. నవ్యమతము

ధ్వనిమతస్థాపనము	౨౬౫
ధ్వనిమతసంస్థాపనము (మమ్మటూచార్యుడు)	౨౭౧
ధ్వనిమతప్రాచుర్యము (రుయ్యకుడు)	౨౮౨
రసమతసముద్ధరణము (విశ్వనాథుడు)	౨౮౮
అలంకారమతానుకరణము (విద్యాధరవిద్యానాథాదులు)	౨౯౩
“ (హేమచంద్రాదులు)	౩౦౪
రసధ్వనిమతసింహావలోకనము (జగన్నాథపండితుడు)	౩౧౯
కావ్యత్మోపసంహారము	౩౨౬

గ్రంథరచన కుపయోగించిన పుస్తకములు

అగ్నిపురాణము ;

అభిధావృత్తిచూత్పక - ముకుళభట్టు

అలంకారకాస్తోభము - విశ్వేశ్వరుడు

అలంకార శేఖరము - కేశవమిత్రుడు

అలంకారసర్వస్వము - రాజానకరయ్యకుడు

వ్యాఖ్యాసహితము - జయరఘుడు ; సముద్రబంధుడు

నకావళి - విద్యాధరుడు

కావ్యప్రదీపము - గోవిందుడు

వ్యాఖ్య - ప్రభ - నైద్యనాథతత్పత్

కావ్యప్రకాశము - మమ్మటూచార్యుడు

వ్యాఖ్యలు - సంకేతము - మాణిక్యచంద్రుడు ; సుధా

సాగరము - భీమసేనదీక్షితుడు ; బాలబోధిని - భట్ట

వామనాచార్య ఝాల్కికరు.

కావ్యమీమాంస - రాజ శేఖరుడు

కావ్యాదర్శము - చండి

వ్యాఖ్యలు - హృదయంగమ ; ప్రభ

కావ్యానుశాసనము - వాగ్భటుడు

కావ్యానుశాసనము - హేమచంద్రుడు

వ్యాఖ్య - అలంకారచూడామణి

కావ్యాలంకారము - భామహాచార్యుడు

కావ్యాలంకారము - రుద్రటాచార్యుడు

కావ్యాలంకారము - వాగ్భటుడు

కావ్యాలంకారసంగ్రహము - ఉష్ణటాచార్యుడు
 వ్యాఖ్య - ప్రతీహారేందురాజు
 కావ్యాలంకారసూత్రములు - వామనుడు
 వ్యాఖ్య - కామధేనువు - గోపేంద్రతిప్పభూపాలుడు
 కువలయూనందము - అప్పయ్యదీక్షితుడు
 చంద్రాలోకము - జయదేవుడు
 వ్యాఖ్యలు - రమ; శరదాగమము
 చిత్రమీమాంస - అప్పయ్యదీక్షితుడు
 ,, ఖండనము - జగన్నాథపండితుడు
 దశరూపకము - ధనంజయుడు
 అవలోకము - ధనికుడు
 ప్రభ - సుదర్శనుడు
 ధ్వన్యాలోకము - ఆనందవర్ధనుడు
 లోచనము - అభినవగుప్తపాదుడు
 నాట్యశాస్త్రము - భరతుడు
 అభినవభారతీవ్యాఖ్య - అభినవగుప్తపాదుడు
 ప్రతాపరుద్రీయము - విద్యానాథుడు
 వ్యాఖ్య - రత్నాపణము, కుమారస్వామి
 రసగంగాధరము - జగన్నాథపండితుడు
 వక్త్రోక్తిజీవితము - రాజానకకుంతలుడు
 వ్యక్తివివేకము - మహిమభట్టు
 సరస్వతీకంఠాభరణము - భోజదేవుడు
 సాహిత్యదర్పణము - విశ్వనాథుడు.

కా వ్యా త్క

ప్రథమ భాగము

ప్రాచీనమతములు

కావ్యాత్మ

ప్రాచీనమతములు

అరయగా నియతకృతనియమరహిత ము
సన్యపరతంత్ర మెంచ హోదకమయము,
సవరసరుచిరనిర్మితిని వెలుగొంది
సప్తను హసించు కవివాణి జయము నొందు.

౧. రసమతము

(గుణవోషనిచారము-భరతుడు)

సంస్కృత వాఙ్మయమున మహోత్కృష్టగ్రంథములకన్నింటి
కిని నిర్మాతలు మహర్షులు. తరచుగా మహోత్కృల ప్రవృత్తులు
లోకహితాపాదకములై చెలువారుచుండును. కాన మన పవిత్ర
గ్రంథము లన్నియు నార్ష ములుగానే చెలంగుచున్నవి. వేదపురాణోతి
హాసములే కాక కావ్యనాటకాలంకారములుగూడ మునిప్రోక్తములు
గానే కన్పట్టుచున్నవి. ఈ గీర్వాణవాణీమహావృక్షమునకు ఫల
కుసుమఫల్లవసంచయంబులే మన కన్నులకు పండువుగా గన్పట్టు
చుండును. కాని దీనితల్లివేరును వెదుక మనకు శక్యముగాదు. అర్య

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

భాషామోషానుణీ వచనారవిందమునకు అపూర్వసౌందర్యసంపాదకములై, నేత్రప్రాయములై, సహృదయహృదయాహ్లాదసంధాయకములై కావ్యనాటకములు ప్రకాశించుచున్నవి. ఈ కావ్యనాటకములకు తొలుదొల్ల లక్షణము విధించిన సృష్టికర్తల చరిత్ర మనకు అనాదియు, అతిప్రాచీనము నగుటచే గాఢాంధకారనిమగ్నమై యున్నది. నవీనుల గ్రంథముల నచ్చటచ్చట నుదాహృతములై ప్రాచీన లక్షణవిధాయుల శ్లోకములు, శ్లోకార్థములును తారకలవలె కొంత కొంత మెరుయుచున్నవి. ఈనక్షత్రగణమధ్యమున మునిచంద్రుడు భరతుడు పోషశకళాపరివ్రాజుడై ప్రకాశించుచు, భారతీయనాట్యశాస్త్రజ్యోత్స్నాప్రపూరముం బ్రవసంపజేసి అజ్ఞానతమమును బారదోలెను.

కాన భరతమునిరచితమైన నాట్యశాస్త్రమే ప్రథమమున కావ్యనాటకములకు లక్షణమును విధించెను. ఇదియే మనకు ప్రస్తుతమున లభ్యములైన లక్షణగ్రంథములలో నతిప్రాచీనపుస్తకము. భరతునితరువాత మహాకవు లందరును, నాట్యశాస్త్రవోదితములైన లక్షణముల ననుసరించియే కావ్యనాటకముల రచించిరి. భరతుడు, నాట్యశాస్త్రమున పదునారవ యధ్యాయమున అలంకారలక్షణమును వచించెను. ఇందు నాలుగు అలంకారముల, పదిగుణముల, పదిదోషముల, ముప్పదియారులక్షణముల బేర్కొనియున్నాడు. ఇదియే కావ్యసామగ్రిగా భరతుడు నుడివెను. కావ్యనాట్యసృష్టియం దిదియే కృతయుగ మని మనము భావింపవలయును. మన మిట ముఖ్యముగా నొకసంగతిని గుర్తింపవలయును. భరతుడు తనగ్రంథమున నాట్యశాస్త్రమును అంగిగాను, తేదితరముల అంగములుగను పాటించె నని గ్రంథనామమే చెల్లడించుచున్నది. కొంతకాలమునకు కావ్యనాటక

రసమతము - గుణదోషవిచారము

ములకు దాయభాగ మేర్పడియె. అప్పుడు రెండును వేర్వేరు త్రోవల సంచరింపజొచ్చె. మరియు నాట్యాలంకారముల రెంటిలో నాట్యము ప్రాచీనతర మైనట్లు కొన్నిచోట్ల గన్పట్టుచున్నది. నటనూత్రములని కొన్ని నూత్రములు పాణిన్యాచార్యుల కాలములో మన్నట్లు మనము వినుచున్నాము. అటులనే అలంకారనూత్రము లున్నట్లు మన కెచ్చటను దెలియవచ్చుటలేదు. దీనిచే నాట్యశాస్త్రము జ్యేష్ఠమనియు, అలంకారశాస్త్రము కనిష్ఠమనియు మన మూహింపవలసి యున్నది. ఈకారణముననేకాబోలు, భరతముని తనగ్రంథమునకు నాట్యశాస్త్రమని పే రిడియెను. కాన దీన నాట్యమునకే ప్రాధాన్యమని మన మెరుంగవలయు. మరియు ప్రాచీనాలంకారికులైన భామహాదులు తమతమగ్రంథముల నాట్యకళకు తా వొసంగకున్నను, కావ్యమున నొక విభాగమే నాటకమని వచించిరి. భామహుని భావమును దండ్యాచార్యుడు బలపరచెను. తరువాత వామనాచార్యుడు, నాటకమునెడ విశేషాభిమానమును జూపినను, దానికి ప్రత్యేకముగ లక్షణము విధింప ప్రయత్నింపడయ్యె. పోనుపోను చిరంతనులమార్గమునే ఆధునికు లనుసరించిరి. కాని హేమచంద్ర, విద్వానాథ, విశ్వనాథులుమాత్రమే మరల నాటకలక్షణమును తమ తమ అలంకారగ్రంథములలో జోడింపజొచ్చిరి. వీరికాలమునకు స్వతంత్రమతనిర్మాణము శిథిల మగుటంజేసి, ప్రాచీనశీర్షకుడ్యములకు సుధానులేపన మొనరించి, అలంకారశాస్త్రప్రాసాదమునకు నూతన వికాసము నొసంగుటయే వీరికి విధాయకకృత్య మయ్యెను.

ఈమువ్వురిలో హేమచంద్రునకు భరతమునియందును, అతనివ్యాఖ్యాత అభినవగుప్తపాదాచార్యులయందును విశేషాదరగౌరవము లున్నవి. కాన నీతడు భరత, కోహల, అభినవగుప్తుల

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

గ్రంథములలోని రసవంతములైన భాగముల నెల్ల స్వీకరించెను. ఇంక విద్యానాథవిశ్వనాథులన్ననో వారు ధనంజయ, ధనికకృత మైన దశరూపకము నామూలముగ సంగ్రహించిరి. దీనివలన కావ్యనాటకాలంకారములకు విభేదము గల దని తెలియుచున్నది. కావుననే భరతముని తనగ్రంథమున నాటకాశ్రయము లైన అలంకారములను జేరుగనొక అధ్యాయమున రచించె. మరియు దోషవిచారమున భరతుడు కావ్యగుణములు, కావ్యదోషము లనియు, అలంకారములవిషయమున కావ్యమున కివియే అలంకారము లనియు వచించెను. ఇచ్చటనూ మరికొన్నిచోట్లను భరతుడు కావ్యపదమును వాడెను. దీనివలన కావ్య మన నాటక మనియే భరతునితలంపుగా మనము గురుతింపవలయును. కావి పదునారవ యధ్యాయమున రెంటికి నిసుమంత భేదమును భరతుడు గమనించినట్లు కన్పడును. ఈభేదము విశేష భేదముగాదు. మరియు కావ్యనాటకము లొక్కతోడిమను పూచిన జంట పువ్వులుగా జెలంగును. అందుననే నాటకశబ్దమునకు మారుగా కావ్యపదమును భరతమునీండుడు ప్రయోగించెను.

పదునారవ యధ్యాయమున భరతమహర్షి కావ్యలక్షణముల వివరించి వాని నన్నింటిని విపులముగ జర్పించెను. ఈ లక్షణవిమర్శనమును దిలకింతుమేని భరతుడు వీనికి అలంకారశాస్త్రమున నెచ్చట స్థలనిర్దేశము చేసెనో మనకు స్ఫుటముగ బోధపడదు. కాని నవీనులు వీనిని గుణాలంకారములుగా భావించిరి. దండ్యాచార్యుడు వీనిని స్థూలదృష్టిగ నలంకారము లని వచించి, నాటకాంగములైన సంస్థాంగవృత్త్యాంగముల జేర్చి, వీనిలక్ష్యములకు ఆగమాంతరమున గను డనియెను. దండ్యాచార్యుని ధనంజయు డనుసరించెను. కాని విశ్వనాథు డీలక్షణముల నాటకపరిచ్ఛేదమున నిరూపించి,

రసమతము - గుణదోషవిచారము

కొన్నిటి నాట్యాలంకారములుగా వచించెను. ఈలక్షణములలో కొన్నిటిని గుణాలంకారభావములలో పాటించినను, నాటకరచన కివి శోభావహము లనియు, చాల నేర్పుతో వీనిని గమనింపవలయు ననియు నాతనిమతము గానోపును. ఈలక్షణములు శాస్త్రమర్యాద ననుసరించి దశరూపకముల సంచరించుచున్నను, ఆధునికాలంకార గ్రంథముల వీని కాదరము సున్న యయ్యె. లక్షణములకు నాటక ములే యోగ్యస్థలము లని మన కీమార్పు తెలియజేయుచున్నది. మరియు, అలంకారశాస్త్రపరిజ్ఞానము బాల్యప్రాయమున నున్నతరిని గుణాలంకారములకన్న వేరుగను, పేరొందినవిగను భావింపబడిన లక్షణములు, విమర్శనావివేక మభివృద్ధిగాంచి, ప్రౌఢవశ నందినంతనే గుణాలంకారముల లీనములై, ఉచితగౌరవమును బడసె నని మన కీనూతనమార్గము బోధించుచున్నది. భరతుడు ఆశీస్సు నొకలక్షణముగా వచించె. భామహుడు 'కొందరిమతము ననుసరించి ఆశీస్సు గూడ నొక అలంకారమే' అని సందేహాస్పదముగ బలికెను. దండ్యాచార్యులకాలమునకు ఆశీస్సు రూఢిగ నొక అలంకార మయ్యె. దీనివలన అలంకారశాస్త్రము ప్రాథమికదశలో నున్న దని మనకు తెలియగలదు.

కావ్యలక్షణనిరూపణానంతరమున మునిచంద్రుడు, కావ్యోపస్కారకములైన ఉపమా, రూపక, దీపక, యమకము లను చతురలంకారముల జర్పించెను. ఇందు, ఉపమానాలంకారమును నాలుగు విధములుగా విభజించెను. ఈ విభాగము ఉపమేయోపమానముల ఏకత్వానేకత్వములపై నాధారపడియుండును. ఉపమానముపై దృష్టి నిల్పి వీక్షింతుమేని భరతుని ఉపమానాలంకారము, ప్రశంసా, నిందా, కల్పిత, సదృశ, కించితృదృశము లని పంచవిధముల బరగు

కావ్యాత్మక - ప్రాచీనమతములు

చున్నది. భామహాద్భటదండివామనాచార్యులవలె అణియములు, అతిరమణీయములు నైన ఉపమానాఅంకారభేదప్రభేదముల భరతుడెరుంగడు. ఈ ఉపమానాఅంకార మతిప్రాచీనాలంకారములలో నొకటియై, నిరుక్తకారుడైన యాస్కానికాఅములోగూడ, ప్రచారములో నున్న దని చెప్పకతప్పదు. వామనాచార్యుల ఉపమానాలంకారలక్షణమును ప్రాచీనుల లక్షణముతో సరిపోల్చి చూతుమేని, అచిరకాలమున నలంకారశాస్త్ర మెంత వృద్ధి నందెనో, దీనిపై చిరంతనాచార్యవర్యుల కెంత అభిమానాదరము లున్నవో మనకు దెలియవచ్చును. భరతుని నిండాప్రశంసోపమలు భామహునిచే నిరాకరింపబడినను దండ్యాచార్యులప్రశంసకు పాత్రము లయ్యెను. భావమున లేశము భేద మున్నను, కల్పితోపమానామమును వామనుడు వాడెను. రూపకదీపకాలంకారముల విభేదము లేమియు మనకు గానరావు. కాన నివి నూతనాలంకారము లైయుండనోవు. ఇంక యమకాలంకారము పదివిధము లని వచించి, భరతుడు దీనికి లక్ష్య లక్షణముల నుదాహరించెను. లక్షణముమార్పు లభించినను, యమకాలంకారభేదములు దండ్యాదులకాలమునకుగూడ శేషించియుండెను. కావున శబ్దాలంకారములుగా నవీనులు గణించినవానికి కొందరు ప్రాచీనులు విశేషాభిమానమును జూపి రని దీని మనకు గానవచ్చును. దీనికి యమకాలంకారచరిత్రమే తార్కాణము. దండివామనరుద్ర టాడులు యమక మనిన నత్యధరము గలిగియుండిరి. భామహాచార్యుడు యమకము విదువిధములుగా బలికె. చిరంతనులలో నొక్క ఉద్భటాచార్యుడే దీని నేలనో మరచిపోయె. భరతుడు జూపిన విశేషాదరమును గమనించినవో యమకాలంకారముగూడ నతి ప్రాచీనాలంకారములలో నొకటి యైయుండవచ్చును. మమ్మటాది

రసమతము - గుణదోషవిచారము

సవీనులు ప్రాయశముగ, అనందవర్ధనాచార్యుల ఆజ్ఞానుసారముగ పృథగ్యత్నమునగాని దుష్కరయమకాదిశబ్దనిబంధనము జేహారదనియు, శబ్దశిష్యాశ్చేషాన్వేషణరూపయమకాదినిబంధనము రసాభివ్యక్తికి దోడుపడ దనియు గాఢముగా నమ్మియుంటచేగాబోలు, తమతమ గ్రంథములలో నలంకారప్రకరణమున పేరునకుమాత్రము యమకమును బేర్కొని, రెండుమాడు వాక్యములలోనే ముగింపజొచ్చిరి. మరియు విబుధేంద్రప్రతిభావిశేషనందనోద్యానపీఠికాంతరముల విమర్శనావిజ్ఞానపారిజాతప్రసూనము వికసించిననాట నుండియు, కావ్యాత్మతత్త్వవిచారకల్పతరుఫలము పరిపక్వ మందినకొలందియు, శబ్దాలంకారముల సంఖ్య సన్నగిల్లుచు, రసభావరీతి గుణధ్వనులు హ్నమీరెను. ఇందుచే ఆధునికుల శబ్దార్థాలంకారముల తారతమ్యము భరతభామహాచార్యులకు తెలిసియుండదని మన మనుటకు వీలు లేదు. ఏలనన, యమకమును శబ్దాభ్యాసముగా భరతముని వచించెను. ఇదియే దండ్యాచార్యుల శబ్దార్థాలంకారముల విభేదమును బురికొల్పియుండవచ్చును. భరతమునిప్రభృతులు ఉపమానాలంకారయమకాలంకారములను క్రమముగా అర్థాలంకారము, శబ్దాలంకారముగా నిచ్చగించి రని ఆచార్యభివగస్తప్తపాదుడు రచించెను.

అలంకారపరిగణనానంతరమున మునీంద్రుడు గుణదోషవిచారమునకు దొరకొనెను. పదిగుణములు, పదిదోషములును. కావ్యమునకు గల వనియెను. రీతి, గుణమతాచార్యు లీ గుణదోషవిచారమును నూత్నదృష్టితో జేయ మొదలిడిరి. కాన వీని నచ్చట విపులముగ జర్పించెదము. భరతుడు నిర్ణయించిన గుణదోషముల లక్షణమునకును, తరువాతివారల లక్షణమునకును భేదము గలదు. భరతభామహుల

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

లక్షణముల రెంటిని పోల్చి చూచినచో మన కీభేదము తేటపడును. ఇంక భరతు డుదాహరించిన దోషముల సంగ్రహముగా వివరింతుము:

౧. గూఢార్థము—ఇది పర్యాయశబ్దాభిహితమై తనరారును. పర్యాయశబ్ద మనినంతనే ఏకార్థశబ్ద మని మనము భ్రమింపరాదు. దీని నింకొకదోషముగ భరతుడు గణించెను. కావున నీగూఢార్థము నవీనులచే అలంకారముగ గణింపబడిన పర్యాయోక్తి యైయుండవచ్చును. ఈయూహకు ననుకూలముగనే అభినవగుప్తుని వ్యాఖ్యానమున్నది. కొన్నిచోట్ల పర్యాయోక్తిగూడ కావ్యమునకు శోభావహముగుటచే నూతనాలంకారికులు దీని నలంకారముగ లెక్కించియుండుదురు. ఈరీతిని అలంకారములసంఖ్య క్రమక్రమముగా వృద్ధి నొందెను.

౨. అర్థాంతరము—అవర్ణ్యముయొక్క వర్ణన మీదోషము. అనగా, అవసరము లేనిదానిని వర్ణించుటయే. అభినవగుప్తుడు వ్యాఖ్యానమున నీదోషము అప్రకృతవర్ణనము గా దనియు, అవర్ణనీయమునుగూడ శబ్దమున వర్ణించుట యనియు పలికెను. కాని అప్రకృతవర్ణనమే అర్థాంతరదోష మనుట సమంజసముగా గన్పట్టును. వ్యక్తి వివేకకారుడు నిరూపించిన వాచ్యావచనదోషము భరతుని అర్థాంతరమైయుండును. రసభావముల స్వశబ్దాభిధానదోష మిం దిమిషియున్నదని వ్యాఖ్యాత నూచించెను గాని గ్రంథకారుడు దీనిని దోషముగా గణించెనో, లేదో, మనకు స్ఫుటముగ బోధపడదు.

౩. అర్థహీనము—ఇది అసంబద్ధము, అశేషార్థము నని రెండు తెరగులు.

౪. భిష్నార్థము—అసభ్యత లేక గ్రామ్యత గలచోటను, వివక్షిత మైన ఆర్థ మెచట అన్యార్థముచే భేదించుచుండు నచటను భిష్నార్థదోషము వర్తిల్లును. ఇట్లదోషము రెండువిధముల జెలంగును.

౫. ఏకార్థత—ఏకార్థముయొక్క అభిధాన మీదోషము.

౬. అభిప్రత్యార్థము—ఇది పదములచే సమసింపబడును. ప్రతిపదమునకును ఆర్థపరిసమాప్తి గలిగి ఏకవాక్యత్వముచే నిమజ్జనాభావమున్నచో నది అభిప్రత్యార్థ మని అభినవగుప్తువు వ్యాఖ్యాన మొనరించెను.

౭. న్యాయాపేతము లేక అపేతన్యాయము—ప్రమాణవర్జితమైనచో నీదోషము చెలంగుచుండును.

౮. విమమము—ఇది వృత్తదోషముగా వర్తిల్లును.

౯. విసంధి—సుప్రతిష్ఠితశబ్దరచనావిన్యాసము లేకున్నచో విసంధిదోషము సంభవించును.

౧౦. శబ్దహీనము—ఇది వ్యాకరణదోషము. అశబ్దయోజనమీపేర బరగుచుండును. అశబ్ద మనగా అపశబ్దము.

ఇచటనే భామహుడు వివరించిన దోషములగూడ వచింతుము. వీనిని భరతుడు షేగ్గొనిన దోషములతో పోలిచి చూచినచో రెంటికిని గలభేదము చదువరులమదికి వెంటనే పొడగట్టును :

౧. అపార్థము—దీనిని సముదాయార్థకూన్యతగా బలుకుదురు.

౨. వ్యర్థము—సందర్భవిరోధము నీపేర బిలుతురు.

౩. ఏకార్థత—కొందరు దీనిని పునరుక్తిదోష మందు రనిభామహుడే పలికెను. ఈ పునరుక్తినామము భరతునకు దెలియకపోవచ్చును.

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

౪. ససంశయము—ఇందు శ్లేషార్థమునకు పోలిక గలదు.

౫. అపక్రహము—ఇదియే క్రమభంగదోషము.

౬. శబ్దహీనత—వ్యాకరణదుష్టపదప్రయోగము.

౭. యతిభ్రష్టత—ఇది విశ్రాంతిదోషము.

౮. భిన్నవృత్తము—వృత్తమున అస్థానమున గురులఘువుల ప్రయోగించుట.

౯. విసంధి—పదములకు గావలసినచోట్ల నన్యోన్యరచన లేకుండుటయే.

౧౦. దేశ, కాల, కళా, లోకన్యాయాగమవిరోధము—ధర్మ శాస్త్రముల రచించినవారల ఆచారవ్యతిక్రమణమే ఆగమవిరోధ మని భామహుడు తానే విశేషకరించెను.

ఈపైన పేర్కొనిన పదిదోషములుగాక వేరొకదోషమును భామహుడు నుడివెను. ఇది తర్కశాస్త్రదోషము. పేతుదృష్టాంత ములలో లోప మున్నచో ప్రతిజ్ఞాదోషముగా బరగును. ఈ కావ్య న్యాయదోషమును పంచమాధ్యాయమున పూర్తిగా జర్పించెను. మరియు వేరొకసందర్భమున కావ్యగుణదోషముల నిరూపించుచు, భామహాచార్యు లింకొక పదిదోషములగూడ వచించెను. అవి: ౧. నేయార్థము, ౨. క్లిష్టత, ౩. అన్యార్థము, ౪. అవాచకత, ౫. గూఢశబ్దాభిధానత, ౬. అయుక్తిమత్తు, ౭. శ్రుతిదుష్టత, ౮. అశీలత, ౯. అర్థదుష్టత, ౧౦. కల్పనాదుష్టత, ౧౧. శ్రుతికష్టత, ఈ పదిదోషములను శ్రద్ధతో గమనింపవలయు నని కవులకు భామహా చార్యుడు బోధించెను. వీనిలో శ్రుతిదుష్టతాకష్టతలకు గల భేదమును అభినవగు పుడు చదువరులకు కన్నులకు గట్టినట్లు చూపించెను.

రసమతము - గుణదోషవిచారము

ఈరెండువిధముల దోషముల గురుతెరుంగు టెటులనో మనకు భామహుడు చెప్పలేదు. కాని వానిలక్షణమును పరిశీలించినచో మొదటి పది దోషములును కావ్య శరీరమునకును, రెండవ పది దోషములును కావ్యాత్మతత్వమునకును సంబంధించినట్లు మన బుద్ధికి దోచును. భరతభామహులచే బేర్కొనబడిన దోషజాలమును సవిమర్శదృష్టి వీక్షింతుమేని, కొన్నిట రెంటికిని శబ్దార్థముల సాదృశ్యమున్నను, భామహుని లక్షణనిరూపణము, భరతుని విచారణకన్న మిన్నగా భాసించుచున్నది. శ్రుతికష్టతకు భామహుడిచ్చినలక్షణమును దిలకించినచో, కొన్నిచోట్ల దోషము గుణముగా పరివర్తనము జెందు నని మనకు స్ఫురించును. మరియు భరతుని మతమున చాలవరకు దోషాభావములే గుణములుగా భాసించును.

దోషసంచయమును జర్పించి భరతుడు గుణగణవిమర్శనము నకు బూనెను. దోషవిపర్యయము గుణ మని ప్రథమమున భరతముని పలికెను. కావ్యశోభాధాయకధర్మమే గుణ మని వామనుడు నుడివెను. ఈ రెండులక్షణములకును కొండంతయంతర మున్నది. సత్యము విచారించినచో దోషాభావము గుణ మనుట చాల సాహసము. ఇంతియేగాక, భరతుని లక్షణానుసారముగ మాధుర్యోదార్యాదిగుణము లాతడు పేర్కొనినదోషములకు విపర్యయము లని చెప్పుటకు వలను పడదు. ఇంతమాత్రమున మునిచంద్రునియందు స్వవచన విఘాతము నారోపింపరాదు. తొలుత సాధారణలక్షణమును వచించి పిదప విశేషలక్షణమును రచించె నని మనము సమర్థింపవచ్చును. తాను పేర్కొనిన దశగుణముల నీక్రిందివిధమున భరతుడు వివరించెను:

౧. శ్లేషము—ఇందు శబ్దములు స్వభావస్పష్టములయి, విచారగహనములయి, సుప్రతిబద్ధములయి కవితలంపు ననుసరించి అనేకము

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

లైన సముదాయార్థముల చదువరులమనముల కొదవించును. ఇందు పదములు పైమాపులకు నస్పృష్టముగ గనుపించినను అర్థవిచారావసరమున స్పృష్టము లైయుండును. శ్లేషలక్షణమున గల భరతుని విచారగహన మనుదానికి అభినవగుప్తుకు విచారోపహత మని పాఠాంతరమును నూచించెను. హేమచంద్రుడు కావ్యానుశాసనమునను, మాణిక్య చంద్రుడు కావ్యప్రకాశసంక్షేతమునను విచారగహన మను విశేషణ మునే సమ్మతించిరి. అభినవగుప్తునిమతము ననుసరించి, భరతుని శ్లేషగుణము వామనుని అర్థగుణశ్లేషగా గన్పట్టును.

౨. ప్రసాదము — విభక్తవాచ్యవాచకయోగముచే అనుక్త మైన శబ్దార్థములకుగూడ ప్రతిపత్తి గల్గినచో ప్రసాదగుణముగా భరతుడు పల్కె నని హేమచంద్రుడు వదించెను. కాని నాట్య శాస్త్రమునందు సుఖశబ్దార్థసంయోగముచే అనుక్తశబ్దార్థముల కెచట ప్రతీతి గల్గునో దానికే ప్రసాద మని భరతుడు రచించెను. భరతుని ప్రసాదగుణము దండిసమాధిగుణమును బోలియున్నది. ప్రయత్నాపేక్ష లేకయే బోధపడునవి సుఖశబ్దార్థము లని అభినవగుప్తుడర్థము చెప్పెను. ఇచట అనుక్త మని భరతుడు నుడువుటచే, సంధ్రాలోక కువలయానందములలోని ముద్రాలంకారమునకును, కొంతవరకు వామనుని వక్రోక్త్యలంకారమునకును, నవీనులలక్షణ లేక ఉపచారతకును, భరతుని ప్రసాదగుణము సాటి వచ్చుచున్న దని చెప్పవలెను. ఇచట నర్థము వైమల్యశ్రయ మైనను, వైమల్యము ఉపచారమాత్ర మని, అభినవగుప్తుకు చెప్పుటచే, భరతుని ప్రసాద గుణము, వామనుకు అర్థవైమల్యమే ప్రసాద మని చెప్పిన అర్థగుణమై కొంతవరకు జెలంగవచ్చును.

రసమతము - గుణదోషవిచారము

3. సమత — చూర్ణ పదరచనావిశేషమే సమతగుణము. ధిన్నచిన్న సమాసములచే గూర్చిన వచనరచనకు చూర్ణపద మని భవగుడు లక్షణము రచించెను. భరతలక్షణానుసారముగానే వామనుడు బలికెను. చూర్ణ పదోపచారముచే, వ్యస్తపదసమాహారము లక్షిత మనియు, నందుచే వ్యస్తపదబహుళమే చూర్ణ మనియు తిప్ప ధూపాలుడు వామనునిసూత్రమునకు న్యాఖ్యానము జేసెను. మరియు అదీర్ఘ సమాసములు, అనుద్ధతపదము లని వామనుడే తనసూత్రమునకు వృత్తి వ్రాసె. ఇంతియే గాక, శబ్దముల సమత్వముచే సమ మనియు, ఎచట నది సాతిశయము గాకుండునో, అది చూర్ణ పదసమాసరచన యనియు, దీర్ఘ సమాసములును, అత్యంతసమాసములునుగూడ విష మతావిపర్యయమున సమతగుణాశ్రయములై, ఉపక్రాంతమార్గా పరిత్యాగములై భాసించు ననియు, భరతుని సమతగుణలక్షణము నకు, అభినవగుప్తపాదుడు విపులవ్యాఖ్యానము రచించెను. దీనిచే నిది వామనుడు మార్గాభేదమే సమత యనిన శబ్దగుణము గానోపును.

౪. సమాధి — అర్థముయొక్క గుణాంతరసమాధానముచే, సమాధిగుణము సంభవించు నని భరతునిలక్షణమునకు; హేమచంద్ర మాణిక్యచంద్రు లర్థముచెప్పిరి. స్వల్లిఖితమై, ప్రతిభానాతిశయవం తమై, సమాహితమనస్సంపాద్యచిష్టత్వమున సమాధిగుణమునందు అర్థము చెలంగునని అభినవగుప్తుడు వచించెను. మరియు సమాధిశబ్ద మున కే అర్థము పరిహారలక్షణమో దానిచే నది పరికీర్తితము; అనగా సమంతాక్రాంతోచ్ఛారణసంపన్నమై సమాధిగుణము జెలంగు నని భావము. ఇచట ఆక్రాంతోచ్ఛారణ మన ఆరోహోపరోహాక్రమ మని తానే స్పష్ట మొనరించెను. కాన నిది వామనుడు, ఆరోహో పరోహాక్రమమే సమాధిగా గణించిన శబ్దగుణము గావచ్చును.

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

౫. మాధుర్యము—మరలమరల వినిన జనివిన, వెగటు నోపక, తనివి దీరక వాక్య మైన, పద్యమైన, మనమనముల కింపుసాంపుల ముంపునున్నచో, మాధుర్య మని భరతుడు నుడివెను. వలపు జెలుల కినుక జెనకు పలుకుములుకులలో గల తియ్యదనమునకు నిది సరిపోవు నని వామనీయులమతము. ఈ మాధుర్యము అక్షరవివ్యాసముపైనను, అసమాసరచనపైనను ఆధారపడి యుండు నని కొందరందురు. అస మాసరచన మనుట, అనుభవవిరుద్ధ మని దండ్యాచార్యు డాడెను. దీర్ఘసమాసము లున్నను, కొన్నిచోట్ల మాధుర్య మొలుకుచుండును. కాన భరతునిమాధుర్యగుణము వామనుడు పృథక్పదత్వమే మాధుర్య మనిన శబ్దగుణము గాజాలదు. ఇంక ఉక్తివైచిత్ర్యమే మాధుర్య మనిన అర్థగుణము గానోపును. ఈసందర్భమున ఆచార్యహేమచం ద్రుడు పలికినట్లు రసవంతమే మాధురీధురీణతగా మనము సమ్మతించి నచో సమంజసము, దండ్యాచార్యమతానుకూలమునయి నుండును.

౬. ఓజము — ఉదారస్వరములతో, వివిధములు, విచిత్ర ములు నైన పదములతోడను గూడిన సమాసవంత మైన సంఘటనమే ఓజోగుణముగా గీర్తింపబడు నని భరతుడు చెప్పెను. ఈలక్షణమున ‘వివిధైః’ అనుచో ‘బహుభిః’ అనియు, ‘సాతుష్పరై’ అనుచో ‘సానురాగైః’ అనియు బఠించి, వర్ణములు వర్ణాంతరము నపేక్షించు నవి సానురాగస్వరము లని, అభినవగుప్తుడు వ్యాఖ్యాన మొనరిం చెను. అవగతమునకు గాని, హీనమునకుగాని, ఉదాత్తత్వమును గురియును, శబ్దార్థసంపద మెలంగుచో, ఓజోగుణముగా భరతుడు వచించె నని కావ్యానుశాసనమునం దపూర్వలక్షణమును హేమచం ద్రుడు రచించెను. మాణిక్యచంద్రుడు హేమచంద్రునితో నేకీ భవించెను.

రసమతము - గుణదోషవిచారము

౭. సౌకుమార్యము — సుశ్లిష్టసంధిబంధమై, సుకుమారార్థ సంయుక్తమై, సుఖప్రయోజ్యము లైన వృత్తములతో గూడి యున్నచో సౌకుమార్య మనబడును. దండియొక్క అనిష్ఠరాక్షర ప్రాయత అనువిశేషణమునకును, వామనుని అజరతత్వము, అపారుష్యము నను ద్వివిధసౌకుమార్యముల విశేషణములకును భరతుని సుకుమారార్థసంయుక్త మనువిశేషణము సరివచ్చును. కావున తుద కిది, అమంగళరూప మైన అశ్లీలత్వదోషభావమే గాని గుణముగా గానరాదు, అందుచేత నవీనులు దీనిని అశ్లీలత్వదోషమున ప్రభేదముగ గణించి, గుణగుణమున లెక్కింపరైరి.

౮. అర్థవ్యక్తి — లోకధర్మవ్యవస్థితము లైన కార్యములను సుస్రసిద్ధములైన క్రియలచే స్పష్టముగ వర్ణించినచో, దానిని అర్థవ్యక్తిగుణముగా భరతుడు జెప్పెను. అర్థమెచట నన్యథాస్థిత మైనను తథాస్థిత మైనట్లై ప్రతిభాసించునో, అచట నర్థవ్యక్తిగుణ మని హేమచంద్రాచార్యుడు భరతుని లక్షణమును వివరించెను. ఇదియే దండ్యాచార్యుని మతమున ఉక్త్యంతరాభిహిత మైన ప్రసాదగుణము గను, వామనుని వస్తుస్వభావస్ఫుటత్వ మైన అర్థవ్యక్తిగుణముగను పరిణమించు నని హేమచంద్రుడు పలికెను. మరియు, దండ్యాచార్యుల జాతి లేక స్వభావోక్త్యలంకారమునకును దీనికిని సామ్యమున్నది. కావున నిదియు దోషభావమే గాని గుణము గాదని కొందరు దలంతురు. మమ్మటాచార్యుడు దీనిని అభిధాన్యమానస్వభావోక్త్యలంకార మగుటచే వస్తుస్వభావస్ఫుటత్వరూప మైన, అర్థవ్యక్తిగా స్వీకరించెను. కాని విశ్వనాథకవిరాజు దీనిని ప్రసాదగుణమునం దంతర్భావముగా భావించెను.

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

౯. ఉదారత — అనేకభావసంయుతమై, దివ్యభావపరీతమై ఎచట శృంగారాద్భుతరసములు యోజింపబడునో, అచట ఉదారతా గుణముగా గీర్తింపబడు నని భరతుడు విధించెను. ఈ లక్షణమున దివ్యభావపరీతము, అద్భుతరసయోజనము నని నూవించుటచే నీ గుణమునం దొక ఉత్కర్షణధర్మము గానవచ్చును. అర్థమిచట ఉల్లేఖ సమన్విత మగుటచే దీనిని గుణముగా స్వీకరించుటకు వామనీయులు శంకింతు రనియు, ఇచట కొంచెము మస్థమై అనుప్రాసము గాన వచ్చుటచే, నిది, ఓజోగుణప్రకారమే కాని వేరు గాననియు, ఆ కారణమున నిదియు దోషభావమే గాని ప్రత్యేకగుణము గా దనియు హేమచంద్రుడు రచించెను.

౧౦. కాంతి—వీది మనఃశోత్రవిషయమై, ఆహ్లాదము జనింప జేయునో, లేక లీలాద్యర్థోపపన్నమై, పూర్ణచంద్రునివలె బ్రకాశించునో, దానిని కాంతిగుణ మందు రని భరతుడు వచించెను. ఈలక్షణమును మాధుర్యసాధారణముగా వామనీయులు భావించు రని హేమచంద్రు డాడెను. కాని వామనమతానుసారముగ నీలక్షణము దీప్తరసత్వముగా భాసించుటచే అర్థగుణకాంతిగా మనము దలంపవచ్చును.

భరతలక్షణానుసారముగ నిటు వివరింపబడిన గుణముల బరి శ్చేలించినచో నచ్చటచ్చట కొకదానిలో వేరొకటి లీన మగునట్లును, వానిలో వానికి పరస్పరసంబంధ మున్నట్లును గానవచ్చును. దీనివలన మునీంద్రుడు సామాన్యలక్షణమును రచించినేకాని, గుణగణమును సూక్ష్మదృష్టిని విమర్శించి విశేషలక్షణమును వచింపలే దని తోచును. కావుననే వామనునకు శబ్దగుణములను, అర్థగుణములను వేరుగ వివరించుట కవకాశము గలిగెను. గుణనిరూపణావసరమున

రసమతము - రసము : విభావాదులు

సంభవించిన. వీశేషభేదముల గుణరీతిమతముల సందర్భమున విమర్శింపదలచుటచే నింతతో విరమింపము. భరతముని చంద్రుడే ప్రథమమున గుణస్వరూపమును జర్పించె ననిమాత్రము మన మెరుంగనగును. ఇదియే మున్నందు గుణమతమునకు బీజప్రాయమయ్యెను. తరువాత కాలక్రమమున నీ గుణమతపుష్పము రీతిమత ఫలమై పరిణమించును. ఇంతియేకాక భరతమునియే ప్రథమమున కావ్యమునకు రసప్రాముఖ్యమును నిశ్చయించి నిగూహించెను. దండి, వామను లేరీతిగుణముల బెంపొందజేసిరో, యాచందముననే ఆనందవర్ధన, ఆభినవగుప్తపాదాచార్యులు రసమునకు సొంపు సంపాదించిరి. అందుచే ఆలంకారికమతముల కెల్ల భరతుడే పితామహునముడై వెలుగొందుచున్నాడు.

(రసము : విభావాదులు)

భరతమహర్షి చే నిర్మింపబడిన గుణాలంకారలక్షణములు కావ్య కాంతాలలామకు నవయవములై భాసిల్లి ప్రాణసమమైన రసమున కుపచరించును. ఈ అంగము లన్నియు వాచికాభినయరూపమున దీపించి ముఖ్యాంగమైన అనుభావమూలమున రసోదయమున కుపస్కారక మగును. ఈకారణముననే వీనికి విశేష్యప్రాముఖ్యము నొసంగక రసము నంగిగాను, గుణాలంకారాదుల నంగములుగాను, భావించి మునిచంద్రుడు నాట్యశాస్త్రమున లక్షణమును వివరించెను. కాన భరతమునిమతమున రసము కావ్యాత్మయై విలసిల్లును. ఇదియే భరతుని ముఖ్యాశయముగా మనకు జూచినంతనే కానగొడు. ఏల నన,

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

రాజశేఖరు డీవివయమై ప్రసంగించుచు, మునీంద్రుడు, రూపకానుకూలముగ రసమునకు ప్రాధాన్యము నంగీకరించె ననియు, మొదట నందికేశ్వరుడు రసమతమును ప్రతిపాదించె ననియు, నందికేశ్వరప్రోక్షమైన రసమతమును భరతుడు రూపకానుసారముగ స్వీకరించుటంజేసి, మునిచంద్రుడు రూపకలక్షణమున కధికారి యనియు, కావ్యమిహారసను వక్కాణించెను. దీని కనుగుణముగ రసవిచారముఖమున మునియే ప్రాచీనులశ్లోకముల గొన్నింటిని జేర్కొనెను. నవీనుడైన కేశవమిశ్రుడు, అలంకారశేఖరమున శౌద్ధోదనాచార్యు డను ప్రాచీనాచార్యు డొకడు అలంకారవిద్యానూతకారు డనియు, ఆతడు రసనూత్రముల రచించె ననియు బలికెను. రసమతప్రాచీనతను నిశ్చయించుట కింతకన్న నాధారము లేవియు నేడు లేవు.

ఇందుచే రసమతావలోకనమునకు ప్రాచీనాచార్యులు జనుషాంధులని మన మనుటలేదు. వారికాలమున రసమతలతాంతము కోరకముగా నుండనోపును. కావున కావ్యమాలతీలతాలవాలమునందు మునిచంద్రు డమృతసేచన మొనరించి రసకోరకమును వికసింపజేసి, రసప్రసూనపరిమళమిళితమలయానిలముల రసికజనమనముల నలరింపజేసెనని మనము దలంచినచో సత్యదూరము గానేరదు. మరియు, కావ్యాత్మ రసమనుటచే దృశ్యకావ్యములైన రూపకాదులని మనము సందియమందనక్కరలేదు. దృశ్యశ్రవ్యముల కించుమించుగ నభేదమును సంకల్పించియే భరతముని కావ్యపదమును వాడెనని మనము మొదటనే తెలుసుకొంటిమి. కావ్యములలో నాటకమే రమ్యమని నమ్ముటచే, రసము నాటకమున కెంతవరకు శోభాదాయకమో, దానిని విశేదముగ నాతడు నాట్యశాస్త్రమున విమర్శించెను. భరతముని ననుసరించియే ఆనందవర్ధనాచార్యాదులు రసనటీ

వామలోచనాలలితలాస్యస్పృత్యముల పృశ్యకావ్యగంగమును దృష్టింపి శ్రవ్యకావ్యశీమకు గనివచ్చిరి. కావున తమతమ గ్రంథరచనా శైలి కనుసూలముగ, పూర్వాచార్యవగ్యులు నాట్యరసమనియు, కావ్యరసమనియు గణుతించిరి. ఇందువలన రసకన్యకకు రూపక రంగము పుట్టినిల్లును, కావ్యసౌధము పెట్టినిల్లునుగా నిలసిల్లుచున్నది. ఇట్లు చెలంగినను సుజాలంకారకీతిమతముల ప్రాచుర్యమున జేసి, భరతముని గనిపెంచిన రసకన్యకాసౌందర్య మెల బ్రాయముననే రసికజనమనముల రంజింపలేకున్నను, కాలక్రమమున 'భోగయోగ్యమును ప్రాయము నిండుచురాగ' నామెలావణ్యాతిశయము సహృదయశిగోనుణుడైన సకలమతాచార్యుల మానసముల పరవశ మొనరింపగల్గెను. ఈనాట్యరసము మున్నుండు ఆనందవర్ధన, అభిరవసప్తపాద, మమ్మటాచార్యుల కరస్పర్శమున సువర్ణమయకావ్యరసముగా మార్చునొందును. మరియు, నాట్య శాస్త్రోపాధ్యాయుల రసనూత్రమే భట్టలొల్లట, శ్రీశంకర, భట్ట నాయకాదుల దృష్టిప్రసారమున రసోదయచర్వణాక్రమముల వివిధ మతప్రతిపాదనముల కాస్పదమగును.

అందుచే రసమతమునకు నాట్యాచార్యుడే ప్రథమాచార్యుడని మనము జెప్పవచ్చును. తరువాతివా రందరును తమతమ మతముల నెలకొలుపబూనుచు మునిమతమునే మునుమున్ను జేర్కొందురు. ఇట్టి భరతాచార్యుల నాట్యశాస్త్రము సరళమై, సంగ్రహమై, సమగ్రమై, విబుధోద్యానసదృశమై విలసిల్లుచున్నది. ఇందు కావ్యము దశరూపాత్మకమే యనియు, రసాదృతమైనచో సర్థము వీసమేనియు గావ్యమున వర్తింపదనియు స్పష్టముగ నూత్రప్రాయముగ వచించి, దానిని మునియే మరలమరల కారికా, నిరుక్త, భావ్యముఖముల

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

విస్తరముగ నుపదేశించెను. మరియు విభావానుభావములు రసజనకములని నూత్నముగ బలికెనేకాని, భరతుడు రసోదయక్రమమును విమర్శించి ప్రచర్శించలేదు. భావమూలకమైన రసము వర్తించుననియు, వాగంగసత్వోపేతమైన కావ్యార్థమును భావింపజేయునది భావమనియు లక్షణ మేర్పరచెను. విభావానుభావములమూలమున నీ భావము రసావస్థ నందును. విభావమన విజ్ఞానార్థమనియు, వాగంగసత్వోపేతమనియు ములచే విభావితములగుట విభావములనియు రచించెను. ఇంక అనుభావములన్నచో నవి వాగంగసత్వోపేతమైనవి అనియు, అనుభావములుగా నొనరించుటచే నావేర బలుబడును. రసమునకు తృతీయాంశముగా గణింపబడిన వ్యభిచారిభావములు, విభావానుభావములకు సహాయకములు, ఉద్దిపకములు నై మెలంగుచు, వివిధాభిముఖ్యమున జరింపజేయును. అంతియే కాని తాను లక్షణము విధించిన విభావానుభావవ్యభిచారిభావము లేయే సంబంధమున రసోదయమును గలిగించి, తా మేయేవిధమున రసాస్వాదనావసరమున నుపచరించునో, దానిని సంపూర్ణముగ జర్పింపక మునీంద్రుడు విభావానుభావవ్యభిచారిసంయోగమువలన రసనిష్పత్తి సంభవించునని కేవలనూత్రముమాత్ర మాదేశించెను. ఈనూత్రోపదేశానంతరమున నాట్యచార్య శేఖరులు దృష్టాంతస్లోకముల నెన్నిటిని రచించినను పరిపూర్ణార్థము బయలుపడకుంటుంటే 'సంయోగ', 'నిష్పత్తి' శబ్దార్థముల నిర్వచననిరూపణాదుల వేర్వేరుమతములు జనించుట కవకాశము లభించెను. మునివచనముల సారమును సంగ్రహించి, స్పష్టమొనరించుట కనేకులు పాటుపడుట జదువరు లెరుంగగలరు.

వ్యాఖ్యాతల మతముల ప్రసక్తికన్న మున్ను భరతమునిచంద్రుని ముఖ్యోద్దేశ మేదియో మనము పరికింపవలయు. "విభావాను

రసమతము - రసము : విభావాదులు

భావ వ్యభిచారిసంయోగాత్ రసనిష్పత్తిః" అనునూత్రమును రచించిన వెనుక భరతు డానూత్రార్థము నీక్రిందివిధమున జర్పించెను. గుడాది ద్రవ్యములచేతను, వ్యంజనోషధులచేతను షాడభాదిరసము లెట్లు నిర్వృత్తింపబడునో, ఆరీతిగానే నానాభావోపగతమై స్థాయిభావము రసత్వమును బొందునని భరతుడు దృష్టాంతము నిరూపించెను. ఆస్వాద్యత్వమే రసప్రదార్థమనియు, నానావ్యంజనసంస్కృతమైన అన్నమును భుజించుచు, రసము నాస్వాదించుచు, సుమనసులైన పురుషులు హర్షాదుల నేవిధమున ననుభవించురో, ఆప్రకారమే నానా భావాభినయవ్యంజితములు, వాగంగసత్వోపేతములునైన స్థాయిభావముల నాస్వాదించుచు సుమనసులైన ప్రేక్షకులు హర్షాదుల ననుభవించురనియు, ఇదియే నాట్యరసమనియు విపులవ్యాఖ్యాన మొనరించెను. మరియు నీసందర్భమున, బీజమువలన వృక్షము, దాన పుష్పఫలములు నేరీతి నుద్భవించునో, ఆవిధమున నన్నింటికిని మూలము రసములనియు, ఆరసములు భావవ్యవస్థితములనియు, కావున స్థాయిభావములు రససంజ్ఞచే వ్యవహరింపబడుననియు రచించి ముసీంద్రుడు విరమించెను. పిదప స్థాయిభావము లెనిమిదివిధములుగను, సాత్త్వికభావము లెనిమిదితైరగులుగను, వ్యభిచారి, లేక సంచారి భావములు ముప్పదిమూడుప్రకారములుగను విభజించి, ఈనలువది తొమ్మిది భావములును కావ్యరసాభివ్యక్తిహేతువులుగను, వీని సామాన్యగుణయోగమున రసోదయ మగుననియు భరతుడు సుడివెనుదీనినంతయు బరికించినచో స్థాయిభావమే రసమునకు మూలాధారమనియు, రసనా, చర్వణా, ఆస్వాదనలే రససారమనియు, విభావానుభావవ్యభిచారిభావములు స్థాయిభావానుపాక్రితములై సామాజికులకు రసాస్వాదనకుఖానుభవము గలిగించుననియు మనకు తేట

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

వడును. ఇచట రసనూత్రమునను, దాని భావ్యమునను భరతమునీం ద్రుడు ప్రయోగించిన “ సంయోగ ”, “ నిష్పత్తి ”, “ వ్యంజిత ”, “ సామాన్యగుణయోగము ” లను శబ్దములు రసోదయక్రమమును స్పష్టముగ వివరింపకపోవుటంజేసి, వ్యాఖ్యాతలు వేరువేరుమతముల నెలకొల్పగలిగిరి. ఉత్పత్తివాదమును భట్టలొల్లటుడును, అనుమితివాదమును శ్రీశంకురుడును, భట్టనాయకుడు భుక్తివాదమును, అభినవగుప్తపాదుడు వ్యక్తివాదమును ప్రతిపాదించిరి. వారివారి వాదములను, మతములను సముచితస్థలమున జర్చింపవలసియుంటచేత నతిప్రసంగభయమున నిట మానెదము.

ఈరసోదయక్రమమున వ్యాఖ్యాతలు వారి మతానుసారముగ వేరువేరుమార్గముల నవలంబించినను, రసానుభవవిషయమున నందఱు నేకీభవించిరి. దృశ్యశ్రవ్యకావ్యముల దర్శనశ్రవణానుభవముల సామాజికసహృదయశిరోమణుల కుదయించు, అలౌకికచమత్కారకారియు, పరబ్రహ్మస్వాదసోదరము నైన చిత్తవృత్తివిశేషమే స్వసంవేదనసిద్ధమైన, రత్యాదిస్థాయిభావాత్మకరసాస్వాదానందానుభవమై పరిణమించునని ప్రాచీనులు రచించిరి. భగ్నావరణచిద్విశిష్టమైన రత్యాదిస్థాయిభావములే రసములనియు, రత్యాద్యవచ్ఛిన్నమును, భగ్నావరణమును నైన చిదంశమే రసస్వరూపమనియు నవీనులు వచించిరి. మరియు నీ ఆనందము అలౌకికము, అతీంద్రియము, స్వప్రకాశము, సకలసహృదయప్రత్యక్షము నై భాసించునందురు. ఈసుఖము ప్రాక్తనవాసనావశమున సహృదయహృదయసంవాదభాజమై, సామాజికులకు విభావాదిచర్వణామహిమచే వ్యక్తివిషయాకృతమై లభించును. రసాస్వాదానుభవమున స్థాయిభావమునకు విభావములు, అనుభావములు, సంచారిభావములు వరుసగా

ఆలంబన, ఉద్దీపన, సహకారికారణములై తోడుపడుచుండును. ఈత్రివిధభావములలో మొదటివి రెండును ముఖ్యములు. ఛరతుడు ఓని కొసంగిన లక్షణములను భరతమతానుసారులు పూర్ణముగ విమర్శించి వివరించిరి. శృంగారకరుణవీరకౌద్రాదులైన సుస్థిరభావములే కావ్యనాటకములలో స్థాయిభావములన బ్రసిద్ధిచేయును. ఈ సుస్థిరభావమే కథాసంవిధానముల ప్రాధాన్యము వహించి, పూలమాలికలో గల నూలువోలే, దాను మిగిలినభావముల నన్నింటితో గలసిమెలసి వెలుంగుచున్నను, సాదృశ్యవిరోధభావముల సంసర్గమున నుపహతముగాక, తా నుపచరింపబడుచు నభివృద్ధిగాంచును. ఈ కారణముననే విభావానుభావవ్యభిచారిభావములు క్రమప్రకారము స్థాయిభావములకు నాలంబనోద్దీపనసహకారులై సంచరించుచు, తాకికకారణకార్యసదృశములై భాసించును. కావున స్థాయిభావము ననుభవించుటకు యోగ్యతను విభావము లాపాదించును. అనుభావము లాసౌఖ్యమును సత్యముగ సంభవింపజేయును. సంచారి భావము లాసౌఖ్యనుభవమునకు చేయూత నిచ్చునని చెప్పవచ్చును. ఇందులకు నిదిర్శనముగ శృంగారరసమును బరిశీలింతము. ఈరసమునకు రతియే స్థాయిభావము; స్త్రీపురుషమాల్యానులేపనాదులే విభావములు; భూక్షేపకటాక్షేలింగనాదులే వ్యభిచారిభావములు- అని పలుకుదురు. ఈ పైన బేర్కొనబడిన విభావానుభావసంచారి భావముల సంయోగముచే స్థాయిభావము రసనిష్పత్తి గలిగించి సామాజిక్తలకు రసాస్వాదానందానుభవము గూర్చునని భరతముని వచించెను.

ఇటుల సామాజికుల మనముల జనించు నాట్యరసము లెనిమిదేవిధములుగ భరతుడు నుడివెను. రసముల ననుసరించి స్థాయి

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

భావములుగూడ నెనిమిదితెరంగుల జెలంగును. ఈవిభాగమే ఆలంకారికులకెల్ల నాధారమై మెలంగును. కాని నిజమునకు రసములు నాలుగువిధములు-౧. శృంగారము, ౨. రౌద్రము, ౩. వీరము, ౪. భీభత్సము. ఈనాలుగురసములు క్రమక్రమముగా నాలుగుక్రొత్త రసముల జనింపజేసెను-౧. హాస్యము, ౨. కరుణము, ౩. అశ్చుతము, ౪. భయానకము. ఇవి రెండును గలసి మొత్త మెనిమిదిరసములయ్యెను. వీని ననుసరించి వేర్వేరుస్థాయిభావములు-౧. రతి, ౨. హాసము, ౩. క్రోధము, ౪. ఉత్సాహము, ౫. భయము, ౬. జుగుప్స, ౭. విస్మయము, ౮. శోకము నియమింపబడెను. వీని కనుమూలముగ ముప్పది మూడు సంచారి, లేక వ్యభిచారిభావములు విధింపబడెను-౧. నిర్వేదము, ౨. గ్లాని, ౩. శంక, ౪. అనూయ, ౫. మదము, ౬. శ్రమము, ౭. ఆలస్యము, ౮. దైన్యము, ౯. చింత, ౧౦. మోహము, ౧౧. స్మృతి, ౧౨. కృతి, ౧౩. ప్రీతి, ౧౪. చపలత, ౧౫. హర్షము, ౧౬. ఆవేగము, ౧౭. జడత, ౧౮. గర్వము, ౧౯. విషాదము, ౨౦. ఔత్సాహ్యము, ౨౧. నిద్ర, ౨౨. అపస్మా రము, ౨౩. సుప్తము, ౨౪. విబోధము, ౨౫. అనుర్నము, ౨౬. అవహిత, ౨౭. ఉగ్రత, ౨౮. మతి, ౨౯. వ్యాధి, ౩౦. ఉన్మాదము, ౩౧. మరణము, ౩౨. త్రాసము, ౩౩. వితర్కము. వీనితో పాటుగా నెనిమిది సాత్త్వికభావములు గలవు. వీనిని మనోగతభావములకు సహజసాక్షిభూతములుగ దలంపనగును. సాంఖ్యసిద్ధాంతంబు సత్త్వగుణమునకు నిసాత్త్వికభావములకును సంబంధము గలదని ఆభిసవగు ప్రపాదాది నవీనాచార్యులు వచించిరి. సత్త్వమనగా మనః ప్రభవమనియు, మనస్సుమాధానముచే సత్త్వనిర్వృత్తి గల్గిననియు, రోమాంచాశ్రువై వర్ణ్యాదిలక్షణములచేత సాత్త్వికభావ ముపగత

రసమతము - అలంకారమతోదయచిహ్నములు

మనియు, లోకస్వభావానుకరణమువలన నాట్యమున సత్త్వమిప్పిత్తమనియు మునిచంద్రుడు రచించెను. మరియు నాట్యధర్మప్రవృత్తములై భావము లేవిధమున సుఖదుఃఖకృతములుగా నొనరింపబడునో, సత్త్వవిశుద్ధములై కార్యము లారీతిగానే స్వరూపముం బొందునని దృష్టాంతీకరించెను. ఇంక నిట్టి సాత్త్వికభావము లేవ్వియనగా ౧. స్తంభము, ౨. స్వేదము, ౩. రోమాంచము, ౪. స్వరభంగము, ౫. వేపకుపు, ౬. వైవర్ణ్యము, ౭. అశ్రువు, ౮. ప్రళయము లన జెలుచొందుచుండును. ఈశారీరకమానసిక భావ విమర్శనము మొదట నాట్యశాస్త్రానుగుణముగ చిరంతనులచే విధింపబడినను తుదకు కావ్యకళాంగానుకూలముగ నాధునికులచే నిర్మింపబడెను. దీనినిగురించి నూతనమతసందర్భమున జర్పింపవలసియుంటుండే నిటు నింతతో ముగింతము.

(అలంకారమతోదయచిహ్నములు)

(భరతుడు - భామహుడు)

చెనుకటి అధ్యాయముల రచింపబడినదియే కావ్యవిషయమున భరతమహర్షి చరణ్యుడు సంగ్రహముగ విధించిన లక్షణమై చెలువారు చున్నది. భామహ, దండి, వామన, ధ్వన్యాచార్యులకాలమునుండి నూతనయుగములు ప్రారంభించును. పీరికాలమునుండి అలంకారశాస్త్రము సారవంతము, ఫలప్రదము నై కన్పట్టునని మన మనుకొనవలయును. భరతభామహులకు పూర్వమిశాస్త్రము విరళముగ నుండెను. ఇంతమాత్రమున పూర్వాచార్యులు అలంకారశాస్త్రవాసనాశూన్యు

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

లని మనము జెప్పుట గొప్పసాహసము. గుణదోషాలంకారలక్షణములతో వారు పరిచితులనియు, ఆయాకావ్యశోభాదాయకాంగములు కాలానుసారముగ ఆధునికాచార్యుల పరిశ్రమమున బలిష్ఠములై సౌష్ఠవమును సంపాదించెననియు దలపవలయు. భరతుని తరువాత రచింపబడిన సుప్రసిద్ధములైన శాస్త్రగ్రంథములు మన యభ్యాగ్యవశమున నేడు ప్రచారమున లేవు. గ్రంథములు నశించుట చేత మనకు నే డవి లభ్యములుగావు. కాని శాస్త్రగౌరవాదిరణములు నశించెనని మనము చెప్పజాలము. భామహాదుల గ్రంథముల జూచినచో పూర్వులు గొందరు శాస్త్రభ్యాస మొనరించినట్లును, కారణాంతరముల నాయాపుస్తకములు గానరావనియు దెల్లమగును. గ్రంథసరణియు నీయుద్దేశమునే బలపరచును. నిజమున కాగ్రంథములన్నియు మన్నచో అలంకారశాస్త్రసంప్రదాయ మవిచ్ఛిన్నముగ వర్తించినట్లు నిరూపించుటకును, ప్రాచీనాచార్యుల లక్షణములకున్న భేదసాదృశ్యముల స్ఫుటతరముగ మనము గ్రహించుటకుమ జాలవీలుగల్గియుండును. పోయినపుస్తకములగురించి చాలతడవు వాపోవుట గతజలనేతుబంధనము గాన వాని కలంతినిట్టార్పు విడచి మనము మానమూసుదము.

ఇంక శాస్త్రభృదయమునుగూర్చి భామహాద్యాచార్యులు తమతమ గ్రంథముల నూచించిన నూచనల నొకింత పరిశీలించినచో గొంతప్రయోజన ముండును. భాగ్యవశమున మన కట్టి సందర్భములు గొన్ని దొరకినవి. అలంకారలక్షణమును విధించుపట్టున భామహాచార్యు డొక నూతనపథము ననుసరించెను. ఇతరులవలె నలంకారముల నొకేవరుస నుదాహరించుట మాని, భామహుడు వానిని వర్గములుగ విభజించెను. ప్రథమఖండమునందు అనుప్రాస, యమక,

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

అలంకారములు కామరదశ సున్నవనియు, దంశికాలమునకు యావన ప్రాదుర్భావముం జెందెననియు, అందుచే భామహునికన్న మున్ను బాల్యప్రాయమున నడయాడుచున్నట్లును మనకు దోచును.

భామహునితరువాత భట్టోద్భటుడే స్వతంత్రరచనకు చాఁచి జూపి, కావ్యాలంకారగమనికలో చిరిమార్పుల దెచ్చెను. కాలనిశేషమున నీస్వల్పభేదములే దండ్యాచార్యుల దృక్పథమును మరలించి, నూతనపథావలోకనమునకును, నవీనమతోపపాదనమునకును బురికొల్పెనని మనము జెప్పవచ్చును. ఈసందర్భమున మన మొక నూతనాంశమును గమనింపవలయును. దండ్యాచార్యులకాలమున ఆద్యాలంకారముగా గణింపబడిన స్వభావోక్తి భామహునికాలమునందు సందిగావస్థలో నుండెను. అలంకారములన్నియు వక్రోక్తిమూలకములని తలంచిన భామహుడు స్వభావోక్త్యలంకారమునకు సుముఖత జూపలేదు. మరియు 'కవిప్రతిభాసువర్ణమునకు గీటురాయిగా గణింపబడిన గద్యకావ్యము'గ వాసవదత్తను రచించి, 'కవుల గర్వమును భంగపరచె'నని బాణునిచే పొగడ్తనొందిన సుబంధుడు ఆక్షేప, ఉల్లేఖ అలంకారములను, 'ఆసర్వత్రగభీరధీరకవితావింధ్యాటవీచాతురీసంచారీకవి కుంభికుంభభిదుర పంచాననుడై' 'వశ్యవాణీకవిచక్రవర్తి'గా వన్నెగాంచిన భట్టబాణుడు ఉపమా, దీపకాలంకారములను సమ్మతించిరి. వీరు తమతమ వాసవదత్తా, కాచంబరీ మహాగద్యకావ్యకాంతారమును శ్లేషాలంకారసంకీర్ణము గావించిరి. ఈశ్లేషదలంపగా, భరతముని పేర్కొనిన ప్రబంధగుణశ్లేషయో, లేక నిజముగ నవీను లుదాహరించిన శ్లేషాలంకారమో స్పష్టముగ నిరూపించుట కాధారము జాలదు. కాని మునీంద్రుని లక్షణమును, కవీంద్రుని శ్లేష సంఘటనమును బరిశీలించుమేని నవీనులచే నాదరింపబడిన

రసమతము - అలంకారమతోదయచిహ్నములు

శ్లేషాలంకారమే సుబంధుని వాసవదత్తకు ప్రాణభూతమని స్ఫురించును. ఈశ్లేషాలంకారము సంగీకరించుటయే కాక, భామ హుడు దీనితో మూడుతెరంగులగూడ వచించెను. ఇంక కావ్య జీవితసర్వస్వమైన ఉత్ప్రేక్షాలంకారమునుగురించి, మేధావినిచే నిది సంఖ్యానముగా వచింపబడెనని భామహుడు పలికెను. దీనిచే భామ హునకుపూర్వ మీయలంకారమును మేధానిధియైన మేధావిన్యూ చార్యులు సమగ్రముగ విమర్శించినట్లు కానవచ్చును. కొంద రాధు నికు లీళ్లోకమునకు పాఠాంతరము గల్పించి, యీసంఖ్యానము నపీ సుల యథాసంఖ్యము, లేక క్రమాలంకారమనియు, ఉత్ప్రేక్ష అలంకారముగ నెన్నబడలేదనియు జెప్పదురు. భామహదండ్యా చార్యుల గ్రంథము లీసమాధానమునకు బాధకములుగా నుంటచే దీనిని మన మంగీకరింపజాలము. మరియు, కావ్యాదర్శమున 'ఇవ' అనుప్రత్యయము ఉత్ప్రేక్షానూచక మగునా కాదా యని దండ్యా చార్యుడు విశేషముగ జదిపించెను. దీనివలన భామహదండ్యాచా ర్యుల మధ్యకాలమున నీయంశము వివాదభూయిష్టమైన ట్లున్నది. కాని నామనాచార్యులనాటి కీరాధ్ధాంతసిద్ధాంతములు ముగిసి 'ఇవ' ప్రత్యయము నిశ్చయముగ ఉత్ప్రేక్షానూచకముగ నెల్లరచే సంగీ కృతమయ్యెను. వేరొకచో భామహు డీమేధావిని లేక మేధావి రుద్రుడు ఉపమాదోషముల నేడింటిని గణించినట్లు రచించెను. ఇంత కన్న సెక్కువగ మేధావిన్యూచార్యులగురించి మనకు తెలియదు. కావున సీతడు ఉపమా, ఉత్ప్రేక్షాలంకారముల నూక్కుదృష్టి విమర్శించి, భామహునిపూర్వ మలంకారశాస్త్రప్రాశస్త్యమునకు శక్తివంచనలేక పాటుబడినవాడనిమాత్రము మన మెరింగినజాలును. తరువాత నింకొకఅధ్యాయమున భామహుడు ఇరువదినాలుగు అలం

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

కారముల లెక్కించెను. భామహాచార్యుల సాన్నిధ్యమునకు జేరుటకు మన కిదియే చతుర్థసోపానముగా జెలువారును. ఇంతనుండియు నలంకారములు అగణితములు, అనంతములు నై అపూర్వాభివృద్ధి నందెనని చెప్పవచ్చును. ఒకరికన్న నింకొకరు, వారినిమిరి వీర లొక్కరీతి, తమతమ బుద్ధికుశలత ననుసరించి, అలంకారములలో భేద, విభేద, ప్రభేదముల నెలకొల్పి, సారస్వతకోశమునందు అసంఖ్యాకములు, అమూల్యములు నైన రత్నాలంకారనిచయము నింపిరి. కావున అలంకారకాస్త్ర మన్వర్థాభిధానమై, శబ్దాగోభయాలంకారములే కావ్యజీవముగా, భామహ, భట్టోద్భట, రుద్రటప్రముఖులచే శిరసావహింపబడెను. దీని సత్యమును బ్రకటించుటకు భట్టి కావ్యమే ప్రబలనిదర్శనము. ముప్పదివినిమిదిముఖ్యాలంకారములను భట్టికపింద్రుడు సమ్మతించెను. కావున నిప్పటి కొక క్రొత్తమతము పుట్టువొందనున్నట్లు సూచనలు గన్పట్టుచున్నవి. ఈ సూచనల వలని ఫలమును కనులబండువుగా జదువరులు ముందు గమగొనగలరు.

కావ్యత్వ ప్రాచీనమతములు

౨. అలంకారమతము

(కావ్యశరీరము : ప్రయోజనములు - భరతుడు)

నాట్యచార్యుడైన భరత మునీంద్రుని వరప్రసాదమున, ముహూర్ముహూర్లుతదభంగతరంగమృదంగ నిస్వనస్ఫుటనటనలతో నవతరించిన అలంకారశాస్త్రగంగానదీనర్తకీలలామము మొదట రసాతలరంగంబున లాస్యకాశలముం జూపి, పిదప భగీరథప్రతిముడైన భామహాచార్యుల కృపాకటాక్షశిక్షణముల బ్రావిణ్యముం గాంచి, ఆర్యావర్తసీమ లీలాకళావిలాసవిభ్రమముల బ్రమరించి రసికజనమాన సముల రంజింపజేసెను. ఈ అలంకారశాస్త్రామృతలహరి భామహా ననంతరమున నవిచ్ఛిన్నప్రవాహమున ప్రవించి, సహృదయహృదయ కేదారముల సారవంతములుగ నొనరించి, సంస్కృతభాషాప్రపంచ మున దుర్భిక్షాదోషమును దొలగించెను.

అందుషలన నలంకారశాస్త్రజగమున భామహాచార్యుల జన నముతో నూతనయుగప్రతిష్ఠాపన మయ్యెనని మనము దలంపవలయు. ఈయుగమందలి విశేషాంశముల నెరుంగుట కాయాచార్యుల గ్రంథముల నాలోకింపవలయును. భరతభామహులనడుమ కొందఱాలంకారికులు గ్రంథముల రచించినట్లును, వారి పుస్తకములన్నియు నించు

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

మించుగ నామమాత్రావశేషము లైనట్లును, కాలపరిభ్రమణము నన
సరించి కావ్యాత్మతత్త్వవిచారమున నూతనమతము లుదయించెనని
యును మన మీవరలో దెలిసికొంటిమి. ఆకారణమున రసమతప్రా
చుర్య మడుగంటి, భామహాచార్యులనాటి కలంకారమతప్రాశస్త్య
మతిశయించె. భామహాపాధ్యాయునకు సమాచరులు, ననుచరులు
ననేకులు వెలసిరి. వారి బోధనల నెరుంగుటకుపూర్వము భామహుని
మతము నొకింత దిలకింతము. భామహుని గ్రంథనామమే చాలవర
కాతని మతమును బ్రకటించును. భరతునివలె నప్రధానముగగాక,
భామహుడు కావ్యాలంకారలక్షణముల దన గ్రంథమున విపులముగ
జర్పించుటంజేసి, అతనికాలమున కలంకారశాస్త్రము ప్రాముఖ్యము
నంది పంథితమందలి సమాదరణమునకు బాత్రమయ్యెనని స్పష్టమగును.
నాట్యశాస్త్రమున గుణాలంకారదోషములు రూపకరచన కుపపా
రకములుగను, రసోదయమున కమమాలముగనుమాత్రమే చర్చింప
బడెను. ఇంక భరతునితరువాత ననినచో రసస్ఫూర్తి రూపకకాళల
ములు గణుతింపబడక, గుణాలంకారములు కావ్యకాంతాలలమకు
ప్రాణతుల్యములుగ స్వీకృతములై, ప్రత్యేకములుగను, ప్రధానములు
గను జర్పింపబడెను. మునివరు డాకాలమున బ్రచారములో నున్న
వానిని గొన్నిటిని యాదృచ్ఛికముగ జేర్చొనెనేకాని, భామహుని
వలె ప్రాచీనాచార్యుల సంప్రదాయముల నన్నిటి నేకముఖమొనర్చించి
స్వతంత్రశాస్త్రసరణి ననుసరించలేదు. నాట్యభాగమునకు స్వస్తి
జెప్పి భామహుడు కావ్యవిభాగమునుమాత్రమే గ్రహించుటచే నీతని
కాలమునుండి అలంకారశాస్త్రము స్వతంత్రశాస్త్రముగ బరిణమించె
ననవచ్చును. మరియు బ్రచారముననున్న అలంకారాధులకు జేయూత
నిచ్చి సాకుటవలన, అలంకారమతమునకు భామహాచార్యుడే సృష్టి

అలంకారమతము - కావ్యశరీరము : ప్రయోజనములు

కర్తగా మనము భావింపవచ్చును. రూపకానుకూలముగ సాత్త్వికరసము జెలువారుచున్నను, కాస్త్రాచార్యులు కావ్యరచనోపకరణములు, బంధచారిత్రవహేతుభూతములు నగు వ్యుత్పత్త్యభ్యాసములను, గుణదోషములను, రీతివృత్తులను, శబ్దార్థాలంకారములను సమగ్రముగ విమర్శించి, లక్షణ మేర్పరచి, కవులకు శిక్షణోపదేశములు విధించుటయందే పొలుపడజొచ్చిరి.

కావున భామహాదిచిరంతినాచార్యుల దృక్ప్రసారము కావ్య పనితాబాహ్యసౌందర్యమునందే మునిగి, తేలజొచ్చెను. క్రమముగా దండి, వామన, ఆనందవర్ధనాదులు అంతరంగికగుణరీతిద్వనిమణి ముక్తారత్ననికరముం గొనితూడదొడగిరి. అందుచే కావ్యశరీరము, కావ్యోత్కలను అలంకారికసంప్రదాయ మిశాస్త్రమున మొదటి మండియు తుదిదాక మనకు గానవచ్చుచు, కాలానుకూలముగ నది శంఖాగ్రాభివృద్ధి నొంది వెలుంగుచున్నది. ఈసామ్యమునకు జన్మస్థానము ఋగ్వేదమందలి “చత్వారి శృంగా” అను ఋక్కు గానోపును. వేదములకు వేదపురుషుడువోలేనే, కావ్యములకు కావ్యపురుషుడు సంభవించెను. పురుషు డొంటిగా నుంట ప్రకృతివిరుద్ధ మగుటచే కావ్యపురుషునకు సాహిత్యవిద్యావహూలలామ సహధర్మచారిణి యయ్యెను. రాజశేఖరకవిరాజశేఖరుని అత్యద్భుత స్వకపోలకల్పనావిశేషమహిమమున శబ్దార్థములు కావ్యపురుషుని శరీరము, సంస్కృతము ముఖము, ప్రాకృతము హస్తములు, అపభ్రంశము ఊరుకటిప్రదేశములు, వైకాచి పాదములు, మిశ్రభాష వక్షస్థలమునుగా నిర్మింపబడెను. ఇంతియేకాక కావ్యపురుషునకు రసము ఆత్మయనియు, ఛందస్సనూహము కేశసంచయమనియు, ప్రశ్నోత్తరాదులు సంభాషణ మనియు, అనుప్రాసోపమాదు లలంకా

కావ్యాత్మ్య - ప్రాచీనమతములు

రములనియు రాజశేఖరుడు కావ్యమీమాంసలో రచించెను. ఈ ఉపమానమే కాలక్రమమున అలంకారగుణరీత్యాదినూతనమతముల కాలవాలముగా జెలంగియుండును. ఆయామతముల సంగ్రహముగ నాయాస్థలముల జర్చింపనుంటుచే నింతతో విరమింతుము, ఈసాదృశ్యమును మమ్మటవిశ్వనాథాది నవీనులుగూడ సమ్మతించిరి. కావ్యము నకు శరీరము శబ్దార్థములు, ఆత్మరసాదులు, గుణములు పౌందర్యాదులు, దోషములు కాణత్వాదులు, రీతులు అవయవసంస్థానని శేషములు, అలంకారములు కటకకుండలాదులుగా జెలువొందునని విశ్వనాథుడు సాహిత్యదర్పణమున వచించెను. ఇటుల భామహాచార్యుడు మొదలుకొని జగన్నాథపండితునిదాక నెలసిన ఆలంకారికు లెల్లరును శబ్దార్థములే కావ్యశరీరమని సమ్మతించుటచే, కావ్యశీవాత్మల స్వరూప మెరుంగవలయు నను తలంపున వేర్వేరుమతములు నెలకొనెను. మరియు సహృదయహృదయాబ్జముల పథభూనందాభి నోలలాడించు దివ్యవస్తుతత్త్వమును గాంచుట కాలంకారకు లన్నే పింప నారంభించిరి. ఈఅన్నేషణావసరమున సుప్రసిద్ధాచార్యులెల్లరును నైయాకరణ నైయాయికశాస్త్ర సంగ్రహదాయానుసారముగ శబ్దార్థముల పురస్కరించుకొనియే తమతమ మతముల బ్రతిపాదించి కావ్యాత్మత తత్త్వమునకు స్వరూపసంఘటన మొనర్చిరి.

అందుచే కావ్యశరీరము శబ్దార్థమయమనియు, ప్రాణసమము అలంకారసందోహమనియు భామహా, ఉద్భట, కుద్రటప్రముఖుల భావమని మన షూన్యపవలసియున్నది. కావ్యము శబ్దార్థ సహితమని భామహుడును, శబ్దార్థములే కావ్యమని కుద్రటుడును వచించిరి. ఈలక్షణమును కుంతలరాజశేఖరాదు లంగీకరించిరి. ప్రాచీనులచేగూడ కావ్యసాహిత్యశబ్దములు పర్యాయపదములుగ

అలంకారమతము - కావ్యశరీరము : ప్రయోజనములు

బ్రహ్మగింపబడినవి. కాన శబ్దార్థముల సహభావమే సాహిత్యమనియు, శబ్దార్థములు రెండును వేరువేరుగ స్థూలదృష్టికి గోచరమగుచున్నను, వానికి సత్యముగ గల పరస్పరబాంధవ్యమే కావ్యమనియు సర్వమతములవారలును సమ్మతించిరి. ఇంక భామహాదులు అలంకారములే కావ్యజీవముగా దలంచినట్లు వారి గ్రంథనామములేకాక గ్రంథరచనాసందర్భముగూడ వ్యక్తీకరించును. భానుమాడు గ్రంథాదినే, వనితానన మెంత కాంతివంతమైనను భూషణరహితమైనచో నది ప్రకాశింపనేరనిరీతినే కావ్యమున కలంకారము లత్యంతావశ్యకము లనుభావమును నూచించెను. మరియు రూపకాద్యలంకారములు బాహ్యీలంకారములుగా పరులు దలంతురనియు, సుబంతతిజంత సాధుత్వములే సాశబ్ద్యమనియు, ఇదియే వాగ్మ్యత్పత్తికి హేతుభూతమనియు, అర్థవ్యుత్పత్తివిషయమున నిట్టివిలేవనియు, తనకు శబ్దాభిధేయాలంకారభేదములు రెండునుగూడ సమ్మతమనియు భామహాడు రచించెను. వక్రొక్తిజీవిత, కావ్యప్రకాశకారు లీపక్షము నంగీకరించిరి. అలంకారమతానుసారిగావున్నను, దండ్యాచార్యుడు 'ఇష్టార్థవ్యవచ్చిన్నమైన పదావళియే కావ్య'మని స్ఫుటతరముగ లక్షణమును విధించుటచేత నాలక్షణము భామహాదుల లక్షణముకన్న మిన్నగ నున్నదని చెప్పకతప్పదు.

కావున భామహాచార్యులనాటినుండియే కావ్యకామినికి అవయవసంస్థాన మతిశయించి, అలంకారధారణాభిలాష మభివృద్ధిజెందెనని మన మనవచ్చును. విమర్శనావివేక మంతగా గానరాకున్నను, కావ్యహేతుప్రయోజనాలంకారాదుల తత్త్వముమాత్రము సంశయగ్రస్తముగ లేదని యాశీగ జెప్పవచ్చును. భామహాడు ప్రారంభమువనే ధర్మార్థకామమోక్షసంపాదనమునకును, కళానైచక్షణ్యసంగ్ర

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

హణమునకును, శ్రీతిక్తిర్నిసమార్జనమునకును సాధుకావ్యనిబంధన మనుకూలించునని చెప్పెను. ఈకావ్యరచనాఫలములను ప్రాచీనార్యాచీను లందరును సమ్మతించిరి. భరతమునిచే వివక్షితములైన క్రీడనీయకవినోదకరణములే భామహునికాలమునకు శ్రీతిగాను, దండ్యాచార్యుల సమయమునకు విదగ్ధగోష్ఠీవిహరణముగను, రాజానకమంతలునినాటికి హృదయాహ్లాదకరమైన అంతశ్శమత్కారముగను దినదినాభివృద్ధి నొందెను. ఈఅలంకారాచార్యులు కావ్యశీవాత్మనిచారము నొనరించువేళల స్వచ్ఛందప్రవృత్తిగలవారైనను, కావ్యస్వరూపమును నిర్ణయించుపట్టుల దమయిచ్చవచ్చినచొప్పున లక్షణము విధించినను, కావ్యఫలితముల బేర్కొనునప్పుడుమాత్రము భిన్నాభిప్రాయములు గాక సర్వమతములవారలు కావ్యము చతుర్వర్గఫలోపేతముని సమ్మతించిరి. మరియు సరసమై, జ్వలముజ్వలవాక్ప్రసరమై, విమలమై, సకలలోకకమనీయమై చెలంగు కావ్యమును రచించిన మహాకవికి, అర్థము, అనర్థోపశమము, ఆకల్పమనల్పయశము లభించునని రుద్రటుడు పలికెను. ఇట్టి మహాకావ్యమును జదువువారలకు పరమానందానుభవము, శాస్త్రోతిహాసాదివిజ్ఞానము, లోకవ్యవహారకళాకాశలమును జేహారును. వీనినన్నిటి నంగీకరించినను అభినవగుప్తపాద మమ్మటాచార్యాదులు వేదపురాణేతిహాసకావ్యములకు గల భేదమును జర్పించి, కావ్యమువలన గలుగు ముఖ్యప్రయోజనమును నిశ్చయింప యత్నించిరి. అభినవగుప్తడు ధ్వన్యాలోకలోచనమున భామహాచార్యుల కావ్యఫలితముల విమర్శించుచు, “ఈకావ్యప్రయోజనములలో శ్రీతియే ప్రధానము; కానిచోప్రభుసమ్మితములైన వేదాదులు, మిత్రసమ్మితములైన పురాణేతిహాసాదులవలనగూడ వ్యుత్పత్తి గలుగుచున్నది; ఇంక కావ్యరూపమున

అలంకారమతము - కావ్యశరీరము : ప్రయోజనములు

గలుగు పుష్పాత్తికి విశేష హేతువు జాతూసమీకృతత్వలక్షణమై విలసిల్లును; అందుచే కావ్యమున ఆనందమే ప్రధానాంశమై వెలుగొందును; మరియు చతుర్వర్గపుష్పాత్తికిగూడ ఆనందము పార్యంతిక ఫలమై ప్రకాశించు" నని రచించెను. దీనికి దోడుగా మమ్మటాచార్యుడు గ్రంథాదిని కవిభారతాని వర్ణించుచు నయ్యది నియతకృత నియమరహితము, అనన్యపరతంత్రము, స్లోదైకమయమునని వచించెను. శేరుకీర్తల సంపాదించుటకును, సేరిసంపదల నార్జించుటకును, ఆచారవ్యవహారముల బోధించుటకును, అమంగళాశీలముల బాపుటకును, ఐహికాముష్మికానందభోగముల నాపాదించుటకును, కాంతా సమీకృతముగ సుపదేశించుటకును కావ్య మనుకూలించునని కావ్య ప్రకాశము నుడువుచున్నది. ఇచట కాంతాతుల్యముగ కావ్య ముపదేశించు ననుటలో గల విశేష మేమనగా, వేదములవలె శబ్దప్రధానములును, పురాణములరీతి నర్థప్రధానములును గాక, శబ్దార్థమిలితము, రసప్రధానము, విలక్షణము నై కాంతామణివోలె గావ్యము, సరసతాపాదినయై సహృదయుల సమ్ముఖులుగా నొనరించి, ప్రేమపూరిత కటాక్షాంతలముల రామాదులవలె వర్తింపవలయుననియు, రూక్షక్షణ ప్రసరణముల రావణాదులకై వడి చరింపరాదనియు సలేశనూచనములమూలముననే, విగళితవేద్యాంతరమైన బ్రహ్మస్వాదసదృశానందమును లభింపజేయునని మనము దలంపవలయును. మమ్మట్టుని మతమున నీదియే సకలప్రయోజనమాలీభూత మనబడును. అతీంద్రియము, ఆత్యంతికము, బుద్ధిగ్రాహ్యసుఖమనియు, "రసోవై సః; రసంహ్యేవాాయం లభ్యానందీ భవతి" యనియు శ్రుతిస్మృతులలో స్తుతింపబడిన రసాస్వాదానందానుభవమే కావ్యమునకు పరమ ప్రయోజనము. ఈ శ్రీతి, లేక ఆనందము ఆరాకికమనియు, భగ్నా

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

వరణవిశిష్ట మనియు, ఆతన్మయీభవనము నిజసహృదయతావశోన్మిషిత మనియు, ప్రాగ్వినివిష్టవాససారూపమై పరిపక్వ మందుననియు జగన్నాథపండితుడు వచించెను. కావున భామహాచార్యుల ప్రీతి మూలకప్రయోజనమే పండితరాయల అలౌకికానందానుభవఫలమై పరిణమించెనంటయే దీనిభావమై చెలంగును.

(కావ్యాంగములు - భేదములు)

కావ్యప్రయోజనముల వక్కాణించి, భామహుడు కావ్య నిర్మాణాధారభూతములైన కావ్యాంగములగురించి నుడిచెను. వీనిని కావ్యయోనులు, లేక కావ్యహేతువులుగ దలంతురు. ఈవిషయముల నీతడు వామనాచార్యులవలె విపులముగ జర్పింపక సంగ్రహముగ జేర్చినెను. ఈసందర్భమున మన కొకసంగతి దెలియవచ్చును. అది యేదనగా, కొంద రాలంకారికులు కవిత్వము నొక లలితకళా విశేషముగా భావింపక, సామాన్యశిల్పముగ నెంచి దాని కనుకూలములు, సహాయకములు నైన వ్యుత్పత్త్యభ్యాసములకు ఖలసిన పరికరముల, సుపకరణముల నత్యంతశ్రద్ధతో బోధింప మొదలిడిరి. చిట్టచివర కిది కవిశిక్షామార్గమును, బోధనాభ్యసనపాఠశాలయు నై చెలంగును. ఈకవిశిక్షామార్గమును మునుముందు పరిపూర్ణముగ బ్రదర్శింపవలసి యుంట నిట దానిని దిక్ష్మాత్ర ముదాహరించెదము. కవిశిక్షకు ప్రాచీనులు పరాజుష్టిఖులు గాకున్నను, సత్కవిత్వమునకు ప్రతిభా విశేష మత్యంతావశ్యకమని వారందరును రూఢిగ నమ్మిరి. భామహాదండార్థుడు లీప్రతిభ నైసర్గికము, లేక సహజ మనిరి. రుద్రటు డీ

అలంకారమతము - కావ్యాంగములు : భేదములు

ప్రతిభ, లేక శక్తి సహజమనియు, ఉత్పాద్యమనియు, వీనిలో జన్మ సిద్ధముగాన సహజమే శ్రేష్ఠమనియు బలికెను. ప్రతిభయే కవిత్వ బీజమని వామనాచార్యుడు వచించెను. ఈ ప్రతిభావిశేషము దండి మతమున పూర్వవాసనాగుణానుబంధియు, వామనునిమతమున జన్మాంతరగత సంస్కారవిశేషమును నై నెలుగొందును. రుద్రూచార్యుడు ప్రతిభ కుపయోగించిన పర్యాయపదమైన శక్తియే కవిత్వమునకు గారణమని మమ్మటుడు సుక్తిచెను. ఈ ప్రతిభ దలంపగా, అపూర్వవస్తునిర్మాణక్షమమైన ప్రజ్ఞయనియు, రసావేశవైశద్యసౌందర్య కావ్యనిర్మాణక్షమత్వమే ప్రతిభావిశేషమనియు, వర్ణనీయవస్తువిషయనూతనోల్లేఖ శాలిత్వమే శక్తియనియు, అభినవగుప్తపాదాచార్యులు లక్షణమును వివరించి, కవి కంతర్గతమై భావము జెలంగునను మునివరుని వచనమును బ్రమాణముగ లోచనమున సుదాహరించెను. మరియు, 'కవే రంతర్గతం భావ' మనుశ్లోకమునందు 'అంతర్గత'మనుదానికి 'అనాదిప్రాక్తన సంస్కృత ప్రతిభానమయమేకాని లౌకికవిషయజన్యముగా' దని అభినవగుప్తడు వ్యాఖ్యాన మొనరించెను. 'నవనవోల్లేఖకాలిని యైన ప్రజ్ఞయే ప్రతిభ' యను ఉపాధ్యాయభట్టతాతని లక్షణమున కనుమాలముగ అభినవగుప్తపాదుల నిర్వచనము జెలువారుచున్నది. ఉపాధ్యాయ భట్టతాతని లక్షణమును శిష్యశిరోమణి అభినవగుప్తపాదుడు శిరసా వహించినట్లే, అభినవగుప్తపాదాచార్యుల నిర్వచనమును మమ్మటాది నవీను లొదలదాల్చిరి. ఈ ప్రతిభావిశేషము లోకోత్తరము, వైచిత్ర్య సంపాదకమునుగా జెలంగునని అభినవగుప్తపాదమమ్మటాచార్యులు వచించిరి. ఈ లోకోత్తర ప్రతిభా సంపాదితమైన వైచిత్ర్యమే విచ్ఛిత్తి, చారుత్వము, సౌందర్యము, హృదయత్వము, రమణీయత్వము ననువేర్వరు పేరుల వ్యవహరింపబడును.

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

కవిప్రతిభావిషయమున ప్రాచీనాచార్యుల కున్న దృఢనిశ్చయమే బహునిర్మలశ్రుతమునందును, ఆమందాభియోగమునందును గూడ గలదు. ఈశ్రుతాభియోగములు కొంతకాలమునకు వ్యుత్పత్త్యభ్యాసము లనుపేరున బిలువబడెను. కాన కవియగుటకు కొంత సాధనసామగ్రి నాతడు సంపాదించవలయును. ఈకావ్యకారణముదాయమునకు, కావ్యాంగసంగ్రహమునను భామహరుద్రటులకు భేద మించుకయు లేదు. ఛందోవ్యాకరణ కళాదుల బఠించి, లోకస్థితిపదపదార్థవిజ్ఞానమును సంపాదించి, యుక్తాయుక్తవివేకము నెరింగి, అధిగతసకలజ్ఞేయుడై, సుకవీశ్వరుడు, సుజనసాన్నిధ్యమున దివారాత్రములు శుశ్రూష నొనరించి, మహాకావ్యమును రచించినచో, హిమధవళము, సకలలోకకమనీయము, స్ఫూరస్ఫూరదురుమహిమాన్వితము, కల్పాంతస్థాయీయు నైన యశము గాంచునని రుద్రటాచార్యుడు వదించెను. వామనాచార్యుడీ వ్యుత్పత్త్యభ్యాసముల విపులముగ విమర్శించెను. లోకము, విద్యలు, ప్రకీర్ణములని కావ్యాంగముల మొదలు మూడువిధముల విభజించి, తరువాత వానిని ప్రశ్నోక్తముగ వివరించెను. అభిధానకోశము, శబ్దశాస్త్రము, ఛందశ్శాస్త్రము, కళలు, కామశాస్త్రము, దండనీతి మొదలైన విద్యల నేర్చి, వీనికన్న మిన్నగ లోకవృత్తము నెరింగి, సమగ్రముగ వ్యుత్పత్తి సంపాదించి, కవిత్యాభ్యాస మొనరింపవలెనని నామనుడు నుడివెను. యమకాలంకార శ్లేషముల నెరింగి, సువిహితపదభంగముగను, సుప్రసిద్ధాభిధానముగను జానిని రచించుచు, శబ్దానుశాసన మశ్లేషముగ నధిగమించి, వివిధాభిధాన కోశసమ్మతముగను, దేశభాషానుకూలముగను శ్లేషభిత్తికను మహాకవి నిర్మింపవలెనని రుద్రటుడు బోధించెను. ప్రాచీనకవిసమయముల ననుసరించి వర్ణించుచు, ప్రతిబింబకల్పముగను, ఆలేఖ్యప్రఖ్యముగను,

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

దాసులు నైన కుకపులను వేసవేలను మనము గనుగొనుచున్నాము. పీఠ లిరువురలో స్వాతంత్ర్యజీవుల కావ్యకాంతాలలామును పాఠ్య మతల్లి గాను, పాదోపజీవుల ప్రబంధము సామాన్యవనితగాను ప్రాచీ షార్యాచీనాచార్యు లందరిచే భావింపబడెను.

ఇంక నింతతో సాధారణసంగతుల చర్చ ముగించి, భామహా లంకారమున గల మిగిలిన విషయముల బరిశీలింతము. శబ్దార్థ సహితమై కావ్యము వెలుంగునని భామహాచార్యు లనుటచే నతడు కావ్యమున శబ్దమునకు, నర్థమునకు సమప్రాధాన్య మంగీకరించెను. ఈకావ్యలక్షణమునకు విశేషణద్వయమును భామహుడు జేర్చెను. అందు మొదటిది నిర్దోషము; రెండవది సాలంకారము. కావున నిర్దోషసాలంకార శబ్దార్థసహితము కావ్యమని భామహుని మతమున సంపూర్ణ లక్షణముగా విలసిల్లును. తరువాత భామహుడు కావ్యము నీక్రిందివిధమున విభజించెను :

౧. పద్యాత్మకము ; గద్యమయము.

౨. భాషావిభాగము - సంస్కృతము, ప్రాకృతము, అప భ్రంశములన భాషాశ్రయమై కావ్యము చూడువిధముల వెలయును.

౩. వస్తువిషయము-దివ్యము, మానుషము, ఉత్పాద్యము, శాస్త్రములన నాల్గుతెరగులు.

౪. సంఘటనాభేదము - సర్వబంధము లేక మహాకావ్యము, అభినేయార్థము లేక రూపకాదులు, ఆఖ్యాయిక, కథ, అనిబద్ధ కావ్యము లనగా గాథలు, చాటువులు మొదలై నవని పంచవిధముల నీవిభాగము జెలువొందును.

అలంకారమతము - కావ్యాంగములు: భేదములు

భానుహాచార్యుల మహాకావ్యలక్షణము కావ్యాదర్శ, అగ్ని పురాణాదుల లక్షణమును బోలీయున్నది. అష్టదశవర్ణనోపేతమై, చతురోదాతనాయకమై, చతుర్వర్గళాయతమై సర్లబంధము జెలంగవలయునని నియమము గలదు. అభినేయార్థలక్షణము నితరుల వచించుటవలన భామహుడు రచింపలేదు.

ఇంక ఆఖ్యాయికాకథలవిషయమున భామహు డొనరించిన సునిశితవిభాగమునకు దండివామనులు సుప్రసన్నులుగారైరి. ఆఖ్యాయికాకథలకు సంగ్రహముగ నీ క్రిందిభేదములు గన్పట్టును. నాయక వాచ్యమై, వక్త్రాపరవక్త్రవృత్తసమన్వితమై, కవిభావకృతచిహ్నితమై, ఉచ్ఛ్వాసపరిచ్ఛేదసంపన్నమై, కర్తృవంశప్రశంసాయుతమై, కన్యాపరణ సంగ్రామవిప్రలంభవిప్రత్తిసంఘయరీతి వృత్తిప్రవృత్తిదీప్తమై ఆఖ్యాయిక భాసించుచుండును. నాయకేతరవాచ్యమై, గాథాశ్లోకమాత్రాదిసంకలితమై, క్వచిల్లంబకపరిచ్ఛేదలక్షితమై, స్వవంశ సంక్షేప్రప్రశంసాన్వితమై, అపభ్రంశభాషాశ్రయమై కథ వెలుగొందుచుండును. ఈలక్షణప్రకారము ఆఖ్యాయిక స్వీయచరిత్రలలో నొకభేదముగా మనకు దోచును. ఇందు నాయకుడు జనువరుల లాభమునకై తన చరిత్రమును జెప్పును. ఇంక కథలో నితరుడు నాయకునిచరిత్రమును నాయకునకుగాని, చదువరులకుగాని వినిపించును. అందుననే ఆఖ్యాయిక నాయకవాచ్యమనియు, కథ నాయకేతరవాచ్యమనియు భామహుడు నుడివెను. భామహుని లక్షణము బాణుని ప్రశస్తగ్రంథముల రెంటిని గమనించినట్లును, గుణాధ్యుని బృహత్కథను కథగా సమ్మతించినట్లును గన్పట్టదు. ఈబృహత్కథలో నరవాహనదత్తుడు స్వవిజయముల వర్ణించును. భామహుని మతమున అభిజాతుడైన జనుడు స్వగుణావిష్కృతి సలుపరాదు.

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

భామహాచార్యుల ఆఖ్యాయికాకథలక్షణములకు సమాధానముగా భూతార్థమును బ్రశంసించునప్పుడు స్వగుణావిష్కృతి దోషముగాదనియు, వక్తృభేదమాత్రమున భేదమును గల్పించుట యుక్తిదూరమనియు, లంబకోచ్ఛ్వాసాదిభేదప్రకల్పన మసమంజసమనియు దండ్యాచార్యుడు కావ్యాదర్శగ్రంథమున రచించెను. ఈకారణములచే రుద్రటదండ్యాదులు ఆఖ్యాయికాకథలకు గల స్వల్పభేదముల ననాదరించి నవీనమార్గప్రదర్శకులైరి. నవీనమతానుసారముగ సుఖప్రబోధలలితము, సువర్ణఘటనోజ్జ్వలము నైన శబ్దశయ్యారచనాప్రతిపాదితమై చెలంగు హర్షచరితమును ఆఖ్యాయికగాను, రుచిరస్వర్ణపదయు, రసభావవతియు, తరుణిసరణి సరసజనమనోహారిణీయు నై మెలంగు కాదంబరిని కథగాను మనము స్వీకరింపవలయును. ఇంక పద్యాత్మకము, గద్యమయమను విషయమున గొందరు మిశ్రము లేక గద్యపద్యోభయమయమను మూడవతరగతినిగూడ నంగీకరించిరి. ఈ మూడవతరగతికి రూపకాదులే లక్ష్యములుగా వెలుంగును. మరియు మిశ్రమనుచో, గద్యపద్యమిశ్రమనియు, లేక భామమిశ్రమనగా సంస్కృతప్రాకృతాదిమిశ్రమనియు కొందరందురు. ఏదియెట్లున్నను, ఆర్యావర్తసీమ నాలంకారికులు కావ్యలక్షణము విధించునపుడు కవిప్రతిభావిశేషమున కనంతావకాశముల గల్పించిరిని చెప్పకతప్పదు. వృత్తఘటితము, పద్యనిర్మితముగానే కావ్యము జెలంగవలెనను కఠిననియమము లేదు. అట్టినియమమునే పాటించినచో స్మృతులు, వైద్యగ్రంథములుగూడ మహాకావ్యములు గావలయును. కావుననే ప్రాచీనులు గద్యమే కవుల నికషముగా నిశ్చయించి, బృహత్కథాహర్షచరితకాదంబర్యాదుల గూడ మహాకావ్యములుగా గణించిరి. మనవాదమున కింతకన్న వేరేమి నిదర్శనము గావలయును?

అలంకారములు - కావ్యాలంకారములు: వక్రోక్త్యాదులు

(కావ్యాలంకారములు - వక్రోక్త్యాదులు)

అభ్యుదయకాకథలకు గల విభేదముల దండ్యాదులు నిరాదరించినట్లే, 'గుణరీతులకు గల విచక్షణల భామహుడు నిరాకరించెను. దండ్యాచార్యులవలె మార్గభేదములను, వామనాచార్యులరీతి రీతివిశేషములను నొక్క వక్కాణింపక, భామహాచార్యులు వైదర్భ్యగాడ కావ్యముల నించుక నూచించి, వానికి గల 'పైపైపూతమెరుంగులు, జగ్గునిగ్గులు' వట్టికల్లులు రిత్తలను భావమును వెలిబుచ్చెను. దీనికి ననుగుణముగ నాతడు గుణగుణముల సాగసువగలను, ముద్దుముచ్చటలను గాని, రీతిరచనల 'సుధాప్రపూరబహుభంగ ఘుమంఘుమఘుంఘు మార్భటులను', 'వియద్వాహినీ చకచకద్వికచోత్పలసార సంగ్రహ యాతకుమార గంధవహహారి సుగంధ విలాసములను' గాని వీసమేనియు భామహుడు కావ్యాలంకారమున బొందుపరచవలెయ్యెను. మునిచంద్రుడు జేర్కొనిన దశగుణముల నిరసించి, మాధుర్యము, ఓజము, ప్రసాదములను మూటనిమాత్రమే చర్చించెను. ఈసందర్భమునైన భామహుడు గుణములకును, రీతులకును గల సంబంధబాంధవ్యముల గురుతింపకయే, స్థూలవృష్టి నీగుణములు సమాససంఘటనాస్వరూపమున నాధారపడియున్నవనిమాత్రమే వచించెను.

ఇటుల సంగ్రహముగ గుణత్రయము నంగీకరించి భామహుడు కావ్యాలంకారముల లక్షణము గూర్చుకొడంగెను. రెండు మాడు అధ్యాయములలో నీకావ్యాలంకారముల లక్ష్యలక్షణముల జచ్చించి, మొదటి అధ్యాయమున విమర్శింపని కావ్యదోషములను నాల్గవ అధ్యాయమున నిరూపించి, ఐదవ, ఆరవ అధ్యాయముల న్యాయవ్యాకరణ సాధుత్వనియమముల వివరించి, భామహుడు గ్రంథమును ముగించెను. ప్రమాణ, ప్రజ్ఞా, హేతు, దృష్టాంతాది న్యాయవైశేషిక విశే

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

మనులను సంచమాధ్యాయమునను, సౌశబ్ద్యమూలకములైన వ్యాకరణాంశములను మహాధ్యాయమునను జర్పించెను. ఈ కావ్యాలంకారమునందలి కడపటి గూఢులధ్యాయములును దోషనివారణోపాయముల బోధించునేకాని, కావ్యోపస్కారకారణముల కరతలామలకముగ నొనరింపవు. ఇంక నీ గ్రంథమునం దలంకారముల తత్త్వము నెరింగించు ద్వితీయతృతీయాధ్యాయములే మనకత్యంతావశ్యకములు. ఈయధ్యాయద్వియమును బరిశీలించినచో నాలంకారిక శాస్త్రసంప్రదాయలక్షణముల ననుసరించియే కావ్యకల్పనాకాశలము జెలంగు నని భామహాచార్యులు తలంచినట్లు మనకు గోచరించును. ఈ కారణముననే లక్ష్యలక్షణముల నాతడు నిరూపించి, నిర్వచించి గ్రంథము రచించియుండనోపును. కావుననే కావ్యరచనాభిలాషుల కీగ్రంథము ఆచార్యకము, ఆదర్శప్రాయము నై వెలుగొందుచున్నది.

అలంకారములకు లక్షణము రచించునప్పుడు, భామహాచారి పీనినన్నింటికిని సాధారణాంశ మెదియైయుండునా యని తలంచి, వానికిన్నిటికిని వక్రోక్తియే బీజమని నిశ్చయించి, వక్రస్వభావోక్తి మూలకము లైనప్పుడే కావ్యాలంకారములుగా నంగీకరించి, ఆయా అలంకారముల వక్రతావిశేషమునందలి తరతమభావముల గమనించి, కొన్నిటిని ముఖ్యములుగను, మరికొన్నిటిని అముఖ్యములుగను గణించినట్లు మనకు స్పష్టమగును. భామహాచారి వక్రోక్తిలోగల విశేషాంశ మేది యని మనము ప్రశ్నించినచో నయ్యది నవీనుల క్లేషకాకుగర్భిత వక్రోక్తి శబ్దాలంకారమని బోధపడును. వామనాచార్యుల మతానుసారముగ నది నవీనుల శబ్దాలంకారముగాక, లక్షణామూలకమైన అర్థాలంకారమగును. దండ్యాచార్యులవోలె నీవక్రోక్తి నామమే వాఙ్మయశ్రీ సంపాదకమైన సర్వాలంకారసామాన్యవచనముగా భామహాచారి

అలంకారమతము-కావ్యాలంకారములు: వక్రోక్త్యాదులు

లంగీకరించెననుటకు, "నైషా సర్వైవ వక్రోక్తిరనయాథో విభావ్యతే, యత్నోఽస్యాంకవిశా కార్యఃకోలంకారోఽనయావినా" అనుష్లోకము మనకు ప్రబలప్రమాణమై వెలయును. ఈశ్లోకసహాయముననే రాజా నకకుంతలాచార్యుడు వక్రోక్తియే కావ్యజీవిత మను నూతనమతమును మునుముందు నెలకొల్పసాహసించుట జదువరు లెరుంగగలరు. ఈ వక్రతయే వైచిత్ర్యంతరవిశిష్టమనియు, వైదగ్ధ్యభంగభీతి స్వభావ మనియు, కవిప్రతిభానిర్వర్తితవ్యాపారమనియు వక్రోక్తిజీవితకారుడు వచించెను. మిగిలిన విశేషాంశముల వక్రోక్తిమతమున విమర్శింపతము.

ఈవక్రోక్తిసందర్భముననే దీని ప్రతికక్షియు, యథావస్థిత పదార్థరూపకధనమూలకము, నై సర్దికస్వరూపమనోహరవర్ణనాక్షిప్తము పై వెలింగి, సర్వకాస్త్రసామ్రాజ్యసదృశమై, సర్వాలంకార హారనాయకరత్నమై, దండ్యాదులచే నాద్యాలంకారముగా గొని యాడబడిన స్వభావోక్తిని, భామహకుంతలులు కావ్యాలంకార ప్రభేదముగనైన సమ్మతింపలేదని మన మెరుంగవలయును. స్థావర జంగమాదిపదార్థముల, జాతిగుణక్రియాద్రవ్యవివిధప్రకారావస్థల, స్వరూపవిశేషముల, ప్రత్యక్షసదృశములుగ సాక్షాత్కారకరణమే జాతి, లేక స్వభావోక్త్యలంకారమని దండ్యాచార్యాదుల మతముగా జెలంగును. కావున వస్తుసంచయస్వరూపస్ఫుటీకరణ సమర్థమైన అసాధారణధర్మవర్ణనమే స్వభావోక్త్యలంకారమునకు సంగ్రహాలక్షణ మననొప్పును. వక్రోక్తిబీజ మిసుమంతయు నీయలంకారమునందు లేకుంటుచేకాబోలు, వక్రతావైచిత్ర్యవైదగ్ధ్యభంగి గర్భితాభిధేయాంకారపక్షపాతులైన భామహాదులు, స్వభావోక్తి స్వరూపసాందర్యాతిశయావలోకనమునకు పరాజ్ఞులు లైరి. మరి యొక ప్రాకృతవస్తుజాలస్వాభావికస్వరూపవర్ణన మొనర్చుట చమ

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

తామరకారి గానేరదని వారి యాశయముగావచ్చును. కాని భామహా కుంతలులు దలంచిన ట్లిది వైచిత్ర్యచిహ్నము గాదు. స్వభా వోక్త్యలంకారమున కవిశ్వరుడు సామాన్యజనాభిప్రాయానుసార ముగను, తత్తత్పదార్థప్రయోజనాపేక్షితములను గమనించి వస్తు స్వరూపమును వర్ణింపడు. ప్రాకృతజనములకరణీ క్రవిచంద్రుఁకును, వర్ణనీయవస్తుసమస్తమునకును స్వపరవిషయసంబంధము లుండవు. ఆయాపదార్థముల సత్యస్వరూపమును మహాకవి వీక్షించి, తన్మయో ద్రేకచిత్తుడై, వానిని లోకాతిక్రాంతగోచరముగా వర్ణించును. దీనిని రమణీయత, లేక లోకోత్తరత్వముగా సహృదయులు బేర్కొం దురు. మరియు లోకోత్తరాహ్లాదజనకజ్ఞానగోచరతయే రమణీ యతగాను, ఆహ్లాదగతచమత్కారాపరపర్యాయమై, అనుభవ సాక్షిభూతమైన జాతివిశేషమే లోకోత్తరత్వమనియు పండిత రాయలు వచించెను. ఈ రామణీయక, లోకోత్తరత్వములు స్వభావో క్త్యలంకారమునం దంతర్గతములైన కారణముననే దండ్యాదులు వక్రతను సర్వాలంకారసామాన్యబీజముగ నంగీకరింపక, వక్రోక్తికి సపత్నిగా స్వభావోక్తినిగూడ సంస్మరించిరి. మరియు వాఙ్మయ వనితావదనారవిందమకరందరసపానలాలసమైన, వామదక్షిణనేత్రా పరభ్రమరయుగళిగా, వక్రోక్తిస్వభావోక్తులు ఆలంకారికవిధాతలచే పృజింపబడెనని మనము భావింపవచ్చును.

మనోహరాభిరామమైన స్వభావోక్త్యలంకారమునకు సర్వ లక్షణసంపన్నమైన భావికమును సోదరాలంకారము గలదు. ఈభావిక మును సంగ్రహముగ ప్రబంధవిషయకగుణముగ భామహపండ్యా చార్యులు భావించిరి. కథాసంవిధానము చిత్రోదాత్తాద్భుతార్థత్వ విశిష్టమై, పౌషిణీయతా శబ్దానుకూలతా హేతుభూతమై విలసిల్లినవో

అలంకారమతము-కావ్యాలంకారములు : వక్రోక్త్యాదులు

ప్రబంధగుణమై ప్రకాశించునని భామహుని మతము. మరియు భూత భావిపదార్థప్రత్యక్షికారాత్మకమై, కవిగతభావము శ్రోతలకు సహృదయులకును ప్రతిబింబత్వమున భాసించినచో అలంకారమై చెలువారును. భామహుని లక్షణమును డిలకించినచో నాతడు గుణాలంకారములకు విభేదమును గల్పింపక భావికమును ప్రబంధగుణముగను, ప్రత్యేకాలంకారముగనుగూడ భావించెనని తెలియవచ్చును. ఇట్లొనరింపక, అలంకారముల నెల్ల జర్పించినవెనుక, భావికాలంకారమును విమర్శించి, దానిని ప్రబంధవిషయగుణముగ నిరూపించుటచేతను, భూతభవిష్యత్స్వతంత్రముల ప్రత్యక్షమొనర్చు భావికమును, వర్తమానవస్తుస్వరూపసాక్షాత్కారముగలిగించు స్వభావోక్తిని సమగ్రముగ జర్పించి తత్తదుచితస్థానముల బ్రతిష్ఠించుటచేతను భామహుని కన్న దండ్యాచార్యుడే విలక్షణవిమర్శనాజ్ఞానమును బ్రదర్శించె నని చెప్పకతప్పదు. ఈ దండ్యాచార్యుల భావికవిచారము, ప్రబంధమున కొక విశేషార్థము గలదా? అనిశేషార్థము పూర్వాపరవిరోధశూన్యమై, అక్లిప్తతారహితమై, కవిభావమును ప్రకాశింపజేయునా? తత్తదవయవవాక్యతాత్పర్యములు మహావాక్యతాత్పర్యమునకు సంపూర్ణముగ సమన్వయించునా, లేక సమన్వయింపవా? అను ఉత్తమోత్తమవిమర్శనావిజ్ఞానానుకూలము లైన ప్రశ్నాంకురముల నెన్నిటితో సహృదయహృదయాలవాలమున మొలకలెత్త జేయును.

భామహాచార్యుల మతమున కావ్యప్రాశస్త్యము వక్రోక్తి రామణీయకముపై నాధారపడియున్నదని మన మీవరలో గ్రహించితిమి. రీతిగూడ కావ్యోపస్కారకముగా గన్నదినను, వక్రోక్తియుక్తశబ్దార్థసహితమై కావ్యము ప్రకాశించుననియు, వక్రతారహితమైనచో కావ్యము చమత్కారశూన్యమనియు, కావ్యరచనావసర

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

మున వక్రతాసంపాదనకై మహాకవి ప్రధానముగ బ్రయత్న మొనరింపవలయుననియు భామహుడు బోధించెను. ఇట్టివాడు వక్రోక్తి లేకమైన లేని, హేతునూత్నలేకాద్యలంకారముల నిరసించిననచో మనము నిర్విణ్ణులము గానక్కరలేదు. భామహాచార్యులేలనో తన కావ్యాలంకారమున నీవక్రతాస్వరూపస్వభావముల విశేషముగ వ్యక్తీకరింపలేదు. ప్రాచీనాలంకారికులకు స్వమతముల సమగ్రముగ సమన్వయించి, స్వరూపసందర్శనప్రకటనావిజ్ఞానము లేకపోవచ్చును. అటుగానిచో వక్రోక్తితత్త్వము పూర్వాచార్యుల నాలుగుండి పరంపరగా వచ్చుట సర్వులకు కరతలబడరీఘటనదృశ్యమై యుండవచ్చును. ఏది యెట్లున్నను కావ్యాలంకారము బోధింపజాలినంత మనశక్తికొలంది సంగ్రహింతము. అలంకారలక్షణము నిర్ణయించి, అతిశయోక్తిలక్షణమునుగూడ విధించి భామహాచార్యులముక్తకంఠముగ “నైష సర్వైవ వక్రోక్తి” యని వచించె. మరియు కావ్యాలంకారమున ప్రథమాధ్యాయమున “యంక్తం వక్రస్వభావోక్త్యా సర్వమే వైత దివ్యతే” యనియు, “వక్రాభిధేయశబ్దోక్తి రిష్టే వాచా మలంకృతిః” అనియు సుగ్గడించెను. అతిశయగర్భితమై వక్రోక్తి దీపించుననియు, వక్రోక్తివైచిత్ర్యము ప్రకాశించునప్పుడు అతిశయ మానిచిత్రమార్గమునకు ప్రధానాంశమై చెలువొందుననియు కుంతలుడు వచించినప్పు డాతడు భామహుని లక్షణమును శిరసావహించె ననవచ్చును. అతిశయోక్త్యలంకార మొక్కటియే లోకసేవాతివ ర్తినీవిశేషవర్ణనాపరాయణమై సర్వాలంకారసంచయమున వెలుగొందునని వాచస్పతిపూజనీయమహిమాన్వితుడుగూడ పలుకునని దండ్యాచార్యుడు అతిశయోక్తిని ప్రశంసించెను. ఈసందర్భమున, శబ్దార్థవైచిత్ర్య వతిశయోక్త్యధీనమై

అలంకారమతము-కావ్యాలంకారములు: వక్రోక్త్యాదులు

చెలువొందుచుంటు నిది సర్వాలంకారబీజభూతమనియు, అతిశయజననత్వముకన్న మిన్నయైన భూషణ మింకొకటి లేకుంటు నీఅతిశయోక్తియే అలంకారాంతరములకుగూడ సుపస్కారకమనియు వ్యాఖ్యానముజేయబడెను. భామహుడు రచించిన అతిశయోక్తి వక్రోక్తులవిషయమున ఆనందవర్ధనాచార్యుల విమర్శనమును బరిశీలించినచో వీని తత్త్వము మనకు తేటవడును. ఏఅలంకారమునం దతిశయోక్తి కవిప్రతిభావశమున నధివసించియుండునో, దానియందు చారుత్వాతిశయయోగ ముండుననియు, మిగిలినవన్నియు నలంకార మాత్రము లనియు, సర్వాలంకారశరీరస్వీకరణయోగ్యమునను, అభేదోపచారమూలకమునను అతిశయోక్తి సర్వాలంకారరూపతం జెందునని మన మూహింపవలయునని ఆనందవర్ధనుడు నుడివెను. ఇందువలననే అతిశయోక్తి సర్వాలంకారసామాన్యరూపమనియు, ఈఅతిశయోక్తికతమున సకలజనోపభోగపురాణీకృతమైన అర్థముసహితము విచిత్రతరరూపమున భాసించుననియు అభినవగుప్తపాదుడు రచించెను. ఈఅతిశయోక్త్యలంకారము కవిత్వమునకు జీవితభూతము, ప్రాణప్రాయముగా మమ్మటుడు పలికెను. ఈపైవిచారణవలన వక్రోక్త్యాతిశయోక్త్యలంకారములకు గల పరస్పర సారూప్యసాదృశ్య సంబంధము బోధపడి, చతువరులకు వక్రోక్తితత్త్వము తెల్లమగును.

ఈమతమున వక్రోక్తినైచిత్ర్యము, లేక అలంకారప్రాచుర్యమే ప్రాణసమముగ బరిగణింపబడినప్పుడు రసాదులు అలంకారాంతర్గతము లయ్యెనని వేరుగ జెప్పనక్కర లేదు. ఏలనన: భరతుని మతమున రసమునకు గల కృత్యమును భామహాచార్యుడు రసవదలంకారమునకు విధించెను. భామహమతానుయాయుగా మనము ఉడ్చటాచార్యుల నంగీకరించినచో రసవదలంకారమేకాక, ఊర్జస్విప్రేయో

కావ్యాత్మక - ప్రాచీనమతములు

అంకారములుగూడ రసస్ఫూర్తి కుపచరించుచున్నవి. మరియు “పైసా సరైవ్వివ వక్రోక్తి రనయాగ్ధో విభావ్యతే” అను భామహా శ్లోకమున గల ‘విభావ్యతే’ అనుపదమునకు ‘ప్రమదోద్వానాది విభావతను బొంది, విశేషముగ భావింపబడి, రసమయ మగును’ అని అభినవగుప్తపాదుడు వ్యాఖ్యానమునరించి, ‘రసాలంకారములు నెంచును వక్రోక్తిమూలమున జనించినవే’ యనుభావమును వెల్లడించెను. సర్వమతముల సుత్తమోత్తమగను, పరమరమణీయముగను సమ్మతిగాంచిన ధ్వనిమతమునుగూర్చియు, వ్యంగ్యార్థమునుగురించియు భామహాచార్యులు వివరింపలేదు. అందుచే నాతడు ధ్వన్యర్థమును సుంతయు నెరుంగడని మనము జెప్పసాహసింపలేము. పర్యాయోక్తము, వ్యాజస్తతి, అప్రస్తుతప్రశంస, సమాసోక్త్యలంకారముల లక్షణమును బరిశీలించినచో అన్యార్థము గమ్యమానమగుట మనకు గానవచ్చును. అన్యప్రకారమున నభిధీయమానము పర్యాయోక్త్యలంకారమని భామహుడు విధించిన లక్షణమునకు, వాచ్యవాచకవృత్తిశూన్యమై పర్యాయోక్త మవగమాత్మకమని ఉద్భూతాచార్యుడు విశేషణమును విరచించెను. దీనివలన పర్యాయోక్త్యలంకారమున నర్థము ప్రకారాంతరమున బోధపడునని తలంపవలయు. ఆనందవర్ధనాచార్యుల మహోపదేశ మీవిషయమున నూతనవికాసమును నెదజల్లుచున్నది. భామహోదాహృతసదృశపర్యాయోక్త్యలంకారమున వ్యంగ్యార్థమునకు ప్రాధాన్యము లేదనియు, వాచ్యమచటనుపసంజ్ఞనీభావమున నవివక్షితముగాదనియు, వాచ్యత్యప్రసిద్ధములైన రూపకాద్యలంకారములు ప్రతీయమానార్థద్యోతకములుగా భట్టోద్భూతులచే బహుళముగ ప్రదర్శితము లయ్యెననియు, నాహేతువున ధ్వనిపథమున నివి అలంకారధ్వనికి లక్ష్యములనియు ఆనందవర్ధనుడు బోధించెను.

అలంకారమతము-కావ్యాలంకారములు: వక్రోక్త్యాదులు

ఈకావ్యములచే భామహాద్భటప్రభృతులు, మల్లినాథుడు శ్రమించినట్లు ధ్వన్యభావవాదులు గారనియు, భాక్తవాదులు, అనగా సంత్యావనాదులనియు, వీరి సంప్రదాయమున అభినవగుప్తపాదుడు వచించినట్లు ‘ఉపచరితశబ్దార్థవ్యాపారమే ధ్వనన’ మనియు, ‘అభిగ్న నారితకకల్పయథాశ్రుతతద్ద్రంఘోద్ద్రహణమాత్రమై’ ధ్వనిమార్గ మునీతితనుయోనియు మనము గ్రహింపవలయును. నవీనులచే కావ్యాత్మగా నాచరింపబడిన ధ్వన్యర్థమును ప్రాచీను లలంకారాంతర్గతముగా భావించిరిని పలుకుటచే, ఆనందవర్ధనాచార్యుల నాదమును ప్రతీహాశేంద్రురాజు బలపరచె ననవచ్చును. దీనికిదోడుగా పర్యాయోక్త్యలంకారప్రకరణమున జగన్నాథు డీక్రిందివిధమున బ్రసంగించెను. సమాసోక్తివ్యాజస్తత్ప్రస్తుతప్రశంసాద్యలంకార నిరూపణమున సంతయో కొంత గుణిభూతవ్యంగ్యభేదమును ధ్వనికారపూర్వాచార్యులు నిరూపించుటవలనను, వ్యంగ్యప్రపంచమునంతయు పర్యాయోక్తకుక్షినిక్షేపము గావించుటచేతను భామహాద్భటప్రభృతులు స్వగ్రంథముల ధ్వన్యాదిశబ్దవ్యవహారము కొంచెమేనియు గావింపలేదనియు, ధ్వన్యాదుల స్వీకరింపలేదనియు నాధునికు లాడుపలుకులయుక్తియుక్తములనియు పండితరాయలు వచించెను. మరియు ప్రతీయమానార్థము వాచ్యోపస్కారకత్వమున నలంకారపక్షునిక్షిప్తముగా భామహాద్భటప్రభృతిచిరంతనాలంకారికులు భావించురని సంగ్రహముగ రాజానకరయ్యకుడు అలంకారసర్వస్వమున విరచించెను. కావ్యానుశాసనమున, ధ్వనితాభిధానమే పర్యాయోక్త్యలంకారమని వాగ్భటుడును, వ్యంగ్యోక్తియే పర్యాయోక్తమని హేమచంద్రాచార్యుడును లక్షణముల విధించిరి. ఈలక్షణవిధానమున మన కొక విశేషాంశము గోచరించును. ప్రాచీనాచార్యుల లక్షణముల కపూ

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

ర్వాధికల్పన మొనరించి, రసధ్వనిమతముల ప్రాచీనతను స్థాపించుట కర్వాచీనాలంకారికులు ప్రబలప్రయత్నము లొనరించిరని తేట వడును. ఇంతమాత్రముననే పూర్వాచార్యులు రసధ్వనిజ్ఞానకూన్య లనుట మహాసాహసము. రసమును, వ్యంగ్యార్థమును వార లెరింగి యున్నను, వాని సారస్యమాధుర్యముల వార లాధునికులవలె సమగ్ర ముగ జవిగానలేదనియు, వానిని వాచ్యోపస్కారముగ భావించి ప్రమోదించిరేకాని, వాచ్యాలంకారములు రసధ్వనుల కంగములుగా నుపచరించునని విపులముగ విమర్శింపలేదనియు మనము చలంప వలయును.

(అలంకారములు - అనుప్రాసవృత్తిభేదములు - ఉద్భటుడు)

భామహాచార్యుడు విశేషముగ వినుతించిన వక్రోక్తిని, రాజా నకకుంతలుడు మరల నొకపరి స్మరించెనేకాని, మిగిలినవారెవ్వరును ధానిమాటయే తలకెట్టరైరి. భామహమతావలంబకుడైన భట్టోద్భటుడు వక్రోక్తిత్వమును కావ్యాలంకారవివృతియను భామహ వివరణమున వివరించియుండును. కాని మన కాగ్రంథము నేడు లభ్యముగాదు. ఇంక నీతడు రచించిన అలంకారసంగ్రహము సత్యముగ నలంకారసంగ్రహమే. పాఠకుల ప్రయోజనమునకై అలంకార సంగ్రహమునందలి సంగతుల నధ్యాయక్రమమున నిట వివరింతును.

౧-వ అధ్యాయమున పునరుక్తవదాభాసము ; ఛేకానుప్రాసము; వృత్త్యనుప్రాసము (వృత్తిత్రయసమేతము); లాటానుప్రాసము;

అలంకారమతము-అనుప్రాసవృత్తిభేదములు : ఉద్భటుడు

రూపకము; దీపకము (చూడువిధములు); ఉపమాప్రతివస్తాపమాలంకారములు.

౨. ఆక్షేపము; అర్థాంతరన్యాసము; వ్యతిరేకము; విభావన; సమాసోక్తి; అతిశయోక్తి (చతుర్విధము).

౩. యథాసంఖ్యము; ఉత్ప్రేక్షాస్వభావోక్తులు.

౪. ప్రేయము; రసవత్తు; ఊర్జస్వి; పర్యాయోక్తము; సమాహితము; ఉదాత్తము (రెండుతెరగులు); శ్లేషాలంకారము

౫. అపహ్నుతి; విశేషోక్తి; విరోధము; తుల్యయోగిత; అప్రస్తుత ప్రశంస; వ్యాజస్తుతి; నిదర్శన; సంకరము (నాల్గువిధములు); ఉపమేయోపమ; సహోక్తి; పరివృత్త్యలంకారములు.

౬. ససందేహము; అనన్వయము; సంసృష్టి; భావికము; కావ్యలింగము, లేక హేతువు; కావ్యదృష్టాంతము (దృష్టాంతము) లను అలంకారములు క్రమప్రకారమున లక్షణోదాహరణసమన్వితముగ జర్చింపబడెను. ఇందు అనుప్రాసభేదములతోగూడ నలువదియొక్క అలంకారముల లక్షణము గలదు.

ఇంతకన్న నెక్కువగ నీగ్రంథము మనకు బోధింపదు. అలంకారముల క్రమమునను, లక్షణరచనావిధానమునను ఉద్భటుడు చాల వరకు భామహాపథానువర్తయినను కొన్నిచోట్ల క్రొత్తసంగతుల రచించెను. భామహుడు బేర్కొనని అతిశయోక్తిభేదముల నాలుగింటిని ఉద్భటుడు దుదాహరించెను. ఈఅతిశయోక్తిభేదములు నవీనులంగీకరించినవియే. భామహుడు గ్రామ్యానుప్రాస, లాటీయానుప్రాసలను శండింటినిమాత్రమే సమ్మతించెను. ఈరెండువిధములను గ్రామ్య, ఉపనాగరికావృత్తులపై నాధారపడినవని ప్రశీహోరేందు

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

రాజు 'భావించెను. ఇంక ఉద్భటుడు చేకానుప్రాస, లాటానుప్రాస, వృత్తనుప్రాసలను మూడింటిని బేర్కొనెను. ఈ మూటిలో వృత్తనుప్రాసము గ్రామ్యము, లేక కోమలము, పరుషము, ఉపనాగరికావృత్తుల ననుసరించి మూడువిధముల జేలంగును. ఇటుల వృత్తివ్యవహారమునకు గడంగినవారిలో భట్టోద్భటుడే ప్రథముడు. భామహుడు దీని నెరుంగడు. ఇది ఆనందవర్ధనుని కాలమువరకు మనకు శ్రవణగోచరమగును. ఈభావమునే అభినవగు పుష్పగుూడ లోచనమున వెలిబుచ్చెను. ఉద్భటుని వృత్తిత్రయమునకు మారుగ రుద్రటుడు వృత్తిపంచకమును గల్పించెనని మన మచిరకాలమున నెరుంగగలము. కాని ఆధునికులు మమ్మటాచార్యరాజానకరుయ్య కాదులు భట్టోద్భటుని వృత్తిత్రయము నంగీకరించి వానిని రసపథానుకులముగ నవలొకించిరి. మరియు భామహుడు సంగ్రహముగ నూచించిన, వ్యాకరణప్రయోగానురోధములగు ఉపమాభేదములు భట్టోద్భటుని గ్రంథమున ప్రకాశితములై, నవీనాలంకారికులకు ఆదరపాత్ర మయ్యెను. భామహునివలె నీతడు వ్యాకరణోపములకును, సాశబ్ద్యకాశలమునకును ఒక అధ్యాయమును ప్రక్షేపించి దానిలో శబ్దశక్తిసంస్కారములగురించి చర్చింపకున్నను, శబ్దశాస్త్రసంప్రదాయమును గౌరవించి, వత్, క్యచ్, క్యజ్, క్విప్, కల్పప్ మొదలు గాగల వాచకలుప్తోపమాప్రభేదముల విమర్శించెను. ఈ ఉద్భటాచార్యుల ఉపమావిభాగమే నవ్యులచే నాదలదాల్పబడెను. శేషించిన ప్రక్షేపకాలంకారముల లక్షణములగూడ నచ్చటచ్చట కొన్నికొన్ని మార్పులు పొడగట్టుచున్నవి. ఉద్భటుని తుల్యయోగితాలంకారలక్షణము మమ్మటాచార్యుల లక్షణమునకు సరిపోవుచున్నది. కాని భామహుని లక్షణము మమ్మటుని దీపకాలంకారలక్షణమును బోలి

అలంకారమతము-అనుప్రాసవృత్తిభేదములు : ఉద్భటుడు

యున్న దనవచ్చును. ఇంక కావ్యసృష్టాంతము, కావ్యహేతువులను దృష్టాంతకావ్యలింగాలంకారములకు లక్షణమును భామహుడు రచింపనేలేదు. ఈ రెండలంకారములకును లక్షణము విధించినవారిలో ఉద్భటుడే మొదటివాడు. పూర్వులలో యమకాలంకారమును పూర్తిగ పరిత్యజించినవాడు ఉద్భటు డొక్కడే. ఉపమాసహాక్తి హేత్వులంకారములలో శ్లేష సంభవించునని భామహుడును, సర్వాలంకారములను శ్లేష పోషించునని దండ్యాచార్యుడును సమ్మతించిరి. శబ్దశ్లేష అర్థశ్లేషగా గణింపబడిన సుప్రసిద్ధవిభాగము భట్టోద్భటుని నాటినుండియే తలచూపెనని రుద్రయ్యకుడు వచించెను. ఇతరాలంకారములతో గూడినచో శ్లేషాలంకారము బలీయమై, స్వప్రకాశమున దానిని గప్పివేయజాలునని ఉద్భటుడు నొక్కివెక్కాణించెను. కావ్యాలంకారములలో రసమునకు ముఖ్యత నొసంగుటచేతను, విభావానుభావశబ్దముల బ్రయోగించుటవలనను తన పూర్వులకన్న భట్టోద్భటుడు చూత్కూర్మదృష్టి బరిశీలింపజొచ్చెనని మనకు దెలియుచున్నది. సంస్కృత్యలంకారప్రసంగము భామహ, భట్టి, దండి, వామనుల గ్రంథముల గానవచ్చుచున్నది. దండ్యాచార్యు లుదాహరించిన రెండు తెరంగుల సంస్కృత్యలంకారమును ఉద్భటు డంగీకరింపక పోవుటయేకాక, సంకరసంస్కృత్యలంకారముల రెంటికిని గల విభేదమును చక్కగ విమర్శించెను.

ఈపైసంగతుల నన్నిటి బరికించినచో, భామహాచార్యులు ప్రతిపాదించిన అలంకారమే కావ్యశీవమును మతమునకు వన్నె బెట్టి, క్రొత్తతళ్ళకుల మెరపించి, భట్టోద్భటుడు చూపరులకును మిరుమిట్లు గొనజేసెనని మనకు దెలియవచ్చును. ఆకారణముననే ప్రథమాచార్యునిగా భామహుని ప్రశంసించినను, లక్షణరచనావిధానమునను,

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

భేదప్రభేదనిరూపణమునను, భట్టోద్భటుడే అలంకారమతాచార్యుడుగా నవీను లెల్ల రంగీకరించిరి. ఉపమావిభేదములు, శ్లేషవిభాగములు నన్నియు ఉద్భటునికాలమునుండియే ప్రబలజొచ్చెనని ఆనందవర్ధన, అభినవగుప్త, రుద్రకాదులుగూడ వచించిరి. కావున శునిశిత విమర్శన మొనర్చి, నూత్ననూత్నతరభేదప్రభేదముల నేర్పరచి, అలంకారముల సంఖ్య నభివృద్ధి నేయుమార్గమునకు దారిజూపినవాడు ప్రాయశముగ భట్టోద్భటుడు గానోపును. అందువలననే మమ్మట రుద్రకాదుల లక్షణములకు ఉద్భటుని లక్షణ మాచార్యకమొనరించి వివిధాలంకారస్వరూపమును విలక్షణముగ విధింపగల్గెను. భామహుని వక్రోక్తికి విపులప్రచారమును గలిగించి, వక్రోక్తివైచిత్ర్యమే కావ్యజీవిత మని ప్రతిపాదించి రాజానకకుంతలాచార్యుడు నవీనమతమును స్థాపించినను, అలంకారములే కావ్యమున ప్రధానములనియు, అలంకారమే కావ్యజీవమును ప్రాచీనమతమునకు ప్రాబల్యము సంపాదించి, భామహాలంకారమతాభ్యుదయమునకు ప్రయత్నించి, ఫలోన్ముఖుడైన వాడు భట్టోద్భటుడేయని మనము చెప్పకతప్పదు. దండ్యాచార్యులుపదేశించిన గుణాతిశయమాహాత్మ్య మాతగా నొకవంక వామనాచార్యులు రీతిమతరచనకు గష్టించుచున్న సమయముననే, భామహాచార్యులు నెలకొల్పిన అలంకారమతామూల్యతను వేరొకదెస ఉగ్భటాచార్యులు కాశ్మీరదేశపండితమండలికి బోధింపజొచ్చెను. ముందుముం దీమతమహానదీనదములన్నియు ఆనందవర్ధనాచార్యుల ధ్వని సాగరమున లీనమై, పరస్పరానురాగప్రకటన మొనర్చుటను మనము కన్నులార గని సంతసింపగలము.

ఉద్భటుడు సృజించిన అలంకారోక్తిమయప్రపంచము మొక్క సత్యస్వరూపమును బ్రదర్శించుటకు ప్రతీహారేందుని ప్రకా

అలంకారమతము-అనుప్రాసవృత్తిభేదములు : ఉద్భటుడు.

శము జాలదు. ఏలననగా నీతడు ఉద్భటునితరువాత రమారమి నూరు సంవత్సరములు గడచినవెనుక వర్ధిల్లెను. కాన తనకాలమునందలి విశేషాంశము లన్నియు మూలకారుని గ్రంథమున గలవని నిరూపింప ప్రతీహారేందురాజు ప్రయత్నించెను. ధ్వన్యర్థమును భట్టోద్భటు డెరుంగుననియు, దీనివిషయమై స్పష్టముగ నత డెచ్చటను ప్రసంగింప లేదనియు మన మెరుంగుము. ఇట్టి సందర్భమున ధ్వన్యర్థమును విస్పష్టముగ వివరించి, ఉద్భటుడు దీని నలంకారాంతర్గతము గావించె నని నిరూపించుటకై ప్రతీహారేందుడు మూలమునకు విశేషార్థకల్పనము గావించి సమకట్టెను. ఇంతియేకాక ప్రతీహారేందునకు రీతి మతమునందు విశేషాభిమాన మున్నట్టు పొడగట్టెను. కారణ మేమన, గుణాలంకారములకు గల సంబంధమును వివరించుచు, వామనాచార్యుల చేర్చొని, యాతని లక్షణమును ప్రతీహారేందు డనుసరించెను. భామహోద్భటులు గుణాలంకారముల తారతమ్యమును గణింపనే లేదు. ఉద్భటుడు లన్ననో గుణాలంకారములకు ప్రాయశముగ సామ్యమునే నూచించిరి రుద్రాకరుడును, కావుననే గడ్డరికాప్రవాహముననే గుణాలంకారభేద మున్నదని భామహవివరణమున భట్టోద్భటుడు రచించెనని హేమచంద్రుడును వచించిరి. ఇంక వామనాచార్యుడన్ననో గుణాలంకారముల భేదమును వివరించి, రీతిపై విశేషాదరాభిమానముల జూపెను. కావున ప్రతీహారేందుడు వామనుని విశేషాంశములనెల్ల విచ్చలవిడిగా ననువదించెనని మనము దలంపవలయును.

భామహుడు రీతిని సమయోచితముగ స్మరించెను. దానిని భట్టోద్భటుడు విస్మరించినను, వామనుని రీతిత్రయమున కుపమానమై, అనుప్రాసాలంకారమున కనుమాలమై చరించు వృత్తిత్రయమును.

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

విధించెను. రీతి గుణమునందు పర్యవసితమును అభినవగుప్తుని వచనము ననుసరించి వామనాచార్యుల రీతిత్రయమునకును, ఆనందవర్ధనుని గుణత్రయమునకును సాదృశ్యము గలదని మనము దలంపవచ్చును. ఇంతమాత్రముననే వామనుని రీతిత్రయమునకును, ఆనందవర్ధనుని గుణత్రయమునకును గల సామర్థ్యము ఉద్భటుని వృత్తిత్రయమున కున్నదని మనము భావింపరాదు. సంఘటనాధర్మములుగా గుణములను భిష్టోద్భటాదు లూహించిరని అభినవగుప్తుడు పలికెను. కాని మన మీసంఘటనయే వామనుని రీతిగా నెంచరాదు. ఏలననగా నీసంఘటన అసమాస, దీర్ఘసమాస, మధ్యమసమాసాకలితములని మూడువిధములని, ఇవి మూడును రసాదుల నాశ్రయించి చెలంగుననియు ఆనందవర్ధనుడు రచించెను. మరియు సంఘటనా గుణములై క్యములా, లేక వ్యతిరేకములా? అని విమర్శించుచు, ఆనందవర్ధనాచార్యులు గుణములు సంఘటనాస్వరూపములు గావనియు, సంఘటనాశ్రయమై గుణము లుండవనియు నిష్కర్షగా వచించెను. ఈప్రకారముననే రసమునుగురించి ముచ్చటించుచు ప్రతీహారేందుడు రసమే కావ్యాత్మగా బలికెను. ఉద్భటుడు రస ప్రాముఖ్యము నెంతగా గురుతించినను, కొన్ని అలంకారముల కది ఉపచరించుననిమాత్రమే తలంచెనుగాని దీనికన్న నెక్కువగ నెంచె నంటకు మనకు దగిన ప్రమాణము లేమియు గానరావు. ఉద్భటుని విషయమున మరికొన్ని విశేషాంశములు గలవు. “వాక్యమునకు అభిధావ్యాపారము త్రివిధముగ జౌద్భటులు గణించి”రనియు, “ఏచారిత్రసుస్థము”, “అవిచారితరమణీయము” నని అర్థము రెండు తెరంగులనియు, మొదటిది శాస్త్రములను, రెండవది కావ్యములను గాన వచ్చుననియు ఉద్భటమతానుసారులు దలంచిరని రాజశేఖరుడు

అలంకారమతము - వర్ణవృత్తివిభేదములు : రుద్రటుడు

రచించెను. మరియు 'అభిధాధర్మములుగాగాక, శబ్దార్థసమ్యములుగానే చిరంతనులచే నలంకారములు ప్రతిపాదితము లయ్యె'నను అపరిచితసిద్ధాంతము నొకదానిని వ్యక్తివివేకవ్యాఖ్యానము భట్టోప్పటున కారోపించెను. ఈ ఆరోపాంశములెల్ల పూజార్థముగా మన మెంచవలయును. ఇంతకన్న నెక్కువగ వీనిని గణించి, భట్టోప్పటు భౌకనూతనమతము స్థాపించెననియు, ఉద్భటుమతానుసారులు కొందరు గలరనియు మనము సంకల్పించుటకు ప్రమాణాంతరము లేవియు లేవు. కాన భామహమతమును ఉద్భటుడు పోషించి ప్రచారయోగ్యము గావించెనని తలంచుచు నీతని వృత్తాంతము ముగింతము.

(అలంకారాభ్యుదయము; భాషావిభాగము;
వర్ణవృత్తివిభేదము - రుద్రటుడు)

రసమతాభిమానమును వెలిబుచ్చినను రుద్రటుడు అలంకారమతానుసారియనియే మనము భావింపవలయును. రసము నాచరించి, తనగ్రంథమున రసవిచారమునకు నాలుగధ్యాయముల వినియోగించినను, కావ్యమున రస మప్రధానముగను, బాహ్యవ్యాపారపారీక్షితమాలకముగను భావించి, అలంకారము లత్యంతావశ్యకము లను తలంపున నలంకారలక్షణవిధానమును పది అధ్యాయములతో సలిపి రుద్రటుడుగూడ భామహోద్భటులకై వడినే తనగ్రంథమునకు కావ్యాలంకారమని పేరిడెను. కావున నీతడుగూడ, అలంకారసహిత శబ్దార్థసమితియే కావ్యశీవముగ భావించినవాడని మన మెంచవచ్చును. రుద్రటుడు అలంకారప్రాముఖ్యమును సమ్మతించెనని యీతని

కావ్యాత్మక - ప్రాచీనమతములు

న్యాయాత్మక నమిశాగ్నము పలికెను. దండ్యాచార్యునివలె రీతులు కెంపనియు, నామనాచార్యునిపగిది నూడనియు దలంపక, రుద్రటాచార్యుడు పాంచాలీ, లాటీయా, గౌడీయా, వైదర్భీరీతులని నాల్గు తెగల నిరూపించినను, తనగ్రంథమున మిక్కుటముగ వైవారివోలె గుణములు ప్రాణములనియు, రీతి కావ్యాత్మకయనియు విచారణ మొనరింపలేదు. లఘు, మధ్యా, యతసమాసరచనముపై నాధారపడి, పాంచాలీ, లాటీయా, గౌడీయారీతు లందుననియు, అసమాస రచనపై నాధారపడి వైదర్భీరీతి మెలంగుననియు, నీకారణముననే వైదర్భీరీతియే మేలుబంతిగ వన్నెకెక్కిననియు రుద్రటుని యభిప్రాయము. రీతివిషయమునగాక, గుణవిచారణమునమాత్రము భామహా డిట్టివిభాగనూత్రమునే ప్రయోగించెను. రుద్రటాచార్యుల పక్షమున శబ్దసమాసవతియగువృత్తియే రీతియై భాసించుచున్నది. రుద్రటుడు ధ్వనివిషయమై సుంతయు విచారణసలుపలేదు. కావున ధ్వని ధర్మము నాతడు గణించినట్లు గన్పిట్టదు. పర్యాయోక్తిభావాద్యులంకారములపట్టున భామహాభట్టోద్భటులవలెనే రుద్రటుడుగూడ వ్యంగ్యార్థము వాచ్యోపస్కారకముగ నుపచరించుననిమాత్రము నూచించెను. రుద్రటు డుదాహరించిన భావాలంకారలక్ష్యములను అభినవగుప్తమమృతాచార్యులు విమర్శించిరి. వ్యంగ్య మచ్చట పదార్థోపస్కారకారియనియు, వాచ్యమే ప్రధానమనియు, వాచ్య ప్రాధాన్యముననే భావాలంకార ముండుననియు, భట్టోద్భటమతమున భావాలంకారమే ప్రేయోలంకారమనియు లోచనము మనకు ప్రదర్శించుచున్నది. ఈసందర్భమున రుద్రటుని తియ్యనిపలుకుల విండము. రుద్రటుడన్ననో భావాలంకారము ద్వివిధముగ బలికెననియు, రూపకదీపకాద్యలంకారములు వాచ్యోపస్కారకత్వము

అలంకారమతము-అలంకారాభ్యుదయాదులు: రుద్రటుడు

గను, ఉత్ప్రేక్షాలంకారము స్వయముగనే ప్రతీయమానముగను, రస వత్ప్రేయఃప్రభృతులు వాచ్యశోభాహేతుత్వమున రసభావాదులుగ ప్రోక్తములనియు, నీప్రకారమున ప్రతీయమానము త్రివిధముగూడ నలంకారపరముగ ఖ్యాపితమయ్యెనని రాజానకరుయ్యకుడు బోధించెను. రుద్రటుని భావాలంకారమున వస్తుధ్వని మనకు వినవచ్చును గాని రసాలంకారధ్వనుల ప్రతీతి సుంతయు గలుగుటలేదు. కావున ఉత్ప్రేక్షాత్వమతమువోలెనే రుద్రటుమతముగూడ ప్రస్తుతమున మన కపరిచితము, విచారణీయముగా నున్నదని చెప్పవచ్చును.

కావ్యాలంకారమున నలంకారములగురించి రుద్రటు డొనర్చిన సమగ్రవిచారణము గ్రంథనామమును సార్థకపరచుచున్నది. ఈ విచారణ మామూలముగ నత్యంతముగ నుండుటయేకాక, విలక్షణముగ, విశుద్ధముగ మనకు గోచరించుటంజేసి, రుద్రటుడు భామహనికన్న నవీనుడనటచే నాత డొక నూతనాలంకారమతము ననుసరించి గ్రంథము రచించియుండెనోపునని మనకు డలంపుగలుగుట కవకాశమున్నది. కాని మన మట్లెంచుటకు దగిన ప్రమాణములు లేవు. ఉద్భటుని అలంకారముల సంఖ్యకు రుద్రటుడు ముప్పదిస్వతంత్రాలంకారము:ను జేర్చుటయేకాక, వానికి భేదప్రభేదముల గల్పించి, దండ్యాచార్యులవలెనే యాతడుగూడ చిత్రబంధసంబంధమంతయు వేరుగ నొక అధ్యాయమున జర్పించెను. రుద్రటుని కావ్యాలంకారము నందలి విషయానుక్రమణిక నిట సంగ్రహముగ రచితము. ఉద్భటు డంగీకరించిన అలంకారములు నలువదియొక్కటి; అలంకారవిభేదముల లెక్కింపనిచో, రుద్రటుడు సమృథించిన స్వతంత్రాలంకారములు ఆరువదియైనిమిదిగా గనబట్టును. రుద్రటు డీ క్రిందివిషయముల పదునారధ్యాయములలో జర్పించెను.

కావ్యత్వ - ప్రాచీనమతములు

౧. కావ్యప్రయోజనఫలితములు; కావ్యాంగములు మొదలైనవి.
౨. పాంచాలీ, లాటీయా, గౌడీయా, వైదర్భీకులు; ప్రాకృత, సంస్కృత, మాగధ, పిశాన, శూరనేన, అపర్రంశ భాషలు; ఐదువిధముల శబ్దాలంకారములు.
౩. యమకాలంకారము; దాని భేదప్రభేదములు.
౪. శ్లేషాలంకారము; దాని భేదవిభేదవిశేషములు.
౫. చిత్రబంధము; దాని వివిధవిచిత్రరచనాప్రకారములు.
౬. శబ్దదోషములు; పదవాక్యదోషములు.
౭. వాస్తవము, ఔపమ్యము, అతిశయము, శ్లేషలను అర్థాలంకారచతుర్విధాధారములు; వాస్తవమూలకాలంకారములు.
౮. ఔపమ్యమూలకాలంకారములు.
౯. అతిశయమూలాలంకారములు.
౧౦. శ్లేషమూలాలంకారములు.
౧౧. అర్థదోషములు ; ఉపమాదోషములు.
౧౨. పదిరసములు; శృంగారరసవిచారము.
౧౩. సంభోగశృంగారాదులు.
౧౪. విప్రలంభశృంగారము; తత్తదుచితోపాయములు.
౧౫. ఇతరరసముల స్వరూపలక్షణములు.
౧౬. కావ్యభేదములు; వాని లక్షణములు.

ఈరీతిగా పదునారధ్యాయముల విభజించి కావ్యాలంకారమును రుద్రటుడు రచించెను. ఇందలి విషయములను, వేరొకచో

అలంకారమతము-అలంకారాభ్యుదయాదులు : గుద్రటుడు

పొందుపరుపబడిన ఉద్భటాలంకారసంగ్రహమునందలి విషయములతో పోలిచిచూచినచో ఉద్భటగుద్రటుల మధ్యకాలమున నలంకారశాస్త్ర మెంత వృద్ధి నొందినదియు, వీరి విచారణల తారతమ్యమును చదువరులు చక్కగ గ్రహింపగలరు.

భరత భామహులకై వడి భట్టోద్భటుడుగూడ శబ్దాలంకార, అర్థాలంకారముల విభేదమును విమర్శింపకున్నను, ఉద్భటుని విచారణాక్రమము మొదలు నాలుగుశబ్దాలంకారములను, పదప నర్థాలంకారములను వివరించినట్లు మనల భావింపజేయును. స్పష్టముగ వివరింపకున్నను దండాశ్వాచార్యుడుగూడ నీక్రమ మవలంబించెననియే చెప్పవచ్చును. ఇంక గుద్రటాచార్యుడన్నచో వామనాచార్యులు వోలనే శబ్దప్రాధాన్యమును, అర్థప్రాముఖ్యమును గుర్తించి, అలంకారములను శబ్దాలంకారములు, అర్థాలంకారములునని రెండువిధములుగ విభజించెను. మరియు నలంకారముల సామాన్యలక్షణములను, సాదృశ్య సంబంధములను బరికించి, వానిని వేర్వేరుప్రకరణములుగ కల్పించిన వారిలో గుద్రటుడే మొదటివాడు. వక్రోక్తి, క్లేష, చిత్ర, అనుప్రాస, యమకమూలకములుగా శబ్దాలంకారముల నైదువిధముల నిరూపించెను. ఇంక అర్థాలంకారముల నీక్రిందితెరంగున గుమిగూర్చెను :

౧. వాస్తవ మూలకములు - సహోక్తి, సముచ్చయము, జాతి, యథాసంఖ్యము, భావము, పర్యాయము, విషమము, అనుమానము, దీపకము, పరికరము, పరివృత్తి, పరిసంఖ్య, హేతువు, కారణమాల, వ్యతిరేకము, అన్యోన్యము, ఉత్తరము, సారము, సూక్ష్మము, లేశము, అవసరము, మిలితము, ఏకావశ్యలంకారములను ఇరువదిమూడలంకారములు.

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

౨. ఔపమ్యమూలకములు - ఉపమ, ఉక్లేప్తేక్ష, రూపకము, అపహ్నుతి, సంశయము, సమాసోక్తి, మతాలంకారము, ఉత్తరాలంకారము, అన్యోక్తి, ప్రతీపము, అర్థాంతరన్యాసము, ఉభయన్యాసము, భ్రాంతిమంతము, ఆక్షేపము, ప్రత్యేగీకము, దృష్టాంతము, పూర్వము, సహోక్తి, సముచ్చయము, సామ్యము, స్మరణము అను ఇరువదియొకటి అలంకారములు.

౩. అతిశయగర్భితములు - పూర్వము, విశేషము, ఉక్లేప్తేక్ష, విభావన, తద్గుణము, ఆధ్యము, విక్రోధము, విషమము, అసంగతి, పిపీతము, వ్యాఘాతము, హేతువు అను పండ్రెండు అలంకారములు.

౪. శ్లేషగర్భితములు-శుద్ధము, సంక్షిప్తమునన శ్లేష ద్వివిధము. ఇందు శుద్ధశ్లేషమూలకము - అవిశేషము, విరోధము, అధికము, వక్రము, వ్యాజము, ఉక్త్యలంకారము, అసంభవము, అవయవము, తత్వము, విరోధాభాసమునన పది అలంకారములును, సంక్షిప్తమునెండు అలంకారములును గలసి శ్లేషభిత్తికాశ్రితాలంకారములు పండ్రెండుగా విభజింపబడెను.

ఈ అలంకారవిభాగవిషయమున వామనాచార్యుడు సర్వాలంకారములును ఉపమాప్రపంచితములనియు, ఔపమ్యమే వివిధాలంకారబీజమనియుదలంచి విభాగమొనరించెను. రుద్రటు డీవిభాగమున కనుకూలుడు గాడు. నవీనాలంకారికులుగూడ రుద్రటుని మతమునంగీకరించిరి. అపూర్వాలంకారముల నెన్నిటితో నిర్మించి, అలంకారముల సంఖ్య నతిశయింపజేసిన దండ్యాచార్యుడే మన శాకమహోపదేశము గావించెను. ఒకానొకభేదమున శాకానొక అలంకారమును సృజింపదలంచినచో నలంకారము అనంతసంఖ్యాకము

అలంకారమతము-అలంకారాభ్యుదయాదులు : రుద్రటుడు

లగునని దండి పలికెను. ఈఉపదేశవాక్యము రుద్రటుని విభాగమునకు, లక్షణవిధానమునకు ననుసరించుచున్నది. ఈ విభాగమునకు ఫలితముగ నొకే అలంకార మొకేపేరున రెండుమూడు విభాగములలో గానవచ్చును. సహోక్తి, సముచ్చయాలంకారములు ఔపమ్య వాస్తవమూలకములై, రెండుకక్ష్యలలోను గనవచ్చును. అటులనే ఉత్పేక్షాలంకారము ఔపమ్యమూలకము, అతిశయగర్భితమునను రెండువర్గములను జూపట్టుచున్నది. ఈకారణముచేనే రుద్రటు డంగీకరించిన అలంకారములు కొన్ని కాలక్రమమున పేరు లేక పోయెను; మరికొన్ని రూపరి భంగపడియెను. ఇందుకు నిదర్శనముగ రుద్రటుడు బేర్కొనిన భావ, మత, సామ్యపిహితాలంకారములను కావ్యానుశాసనము రచించిన వాగ్భటు డొక్కడుదక్క మిగిలినవా రెవ్వరును సమ్మతింపలేదు. రుద్రటుని హేత్వాలంకారమును మమ్మటుడు నిరాకరించెను. మరియు రుద్రటుని అవసరాలంకారము మమ్మటుని ఉదాత్తాలంకారద్వితీయభేదముగను, రుద్రటుని పూర్వాలంకారము మమ్మటుని అతిశయోక్త్యలంకారచతుర్థభేదముగను విపరిణామముజెందెను. వీనిని వాగ్భటాలంకారకారు డంగీకరించెను. ఇంక నవీనులలో కొందరు భట్టోద్భటుని, మరికొందరు దండ్యాచార్యులను అనుసరించి తమతమ విభాగముల నారంభించిరి. ఇందువలన రుద్రటాచార్యుల విభాగమై పుణ్యముగాని, లక్షణకాశలముగాని కంటువడలేదు. మమ్మటాచార్యులంతటి మహామహిమాన్వితుడుగూడ చాలవరకు రుద్రటమతానుసారముగను, అలంకారసర్వస్వకారుడుసహితము భట్టోద్భటుముమ్మటభట్టుల మార్గానుకూలముగను లక్షణవిభాగముల నెరపుటవలన రుద్రటుని విభాగమై లక్షణము విపులవిఖ్యాతి గాంచెను. ఇంతియేకాక రుద్రటాచార్యు డేకమతావ

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

లంబియు, సేకపథానువర్తియు నైనను, భామహోద్భటుల విభాగలక్షణముల సతిక్రమించి, స్వతంత్రసరణి జరించి, విశేషాంశముల వివరించి, అలంకారకాస్త్రాభ్యుదయమున కమితప్రయత్న మొనరించెనని మన కాతనిగ్రంథము బోధించుచున్నది.

రుద్రటుని శబ్దాలంకారముల బరిశీలించినచో నాతని వక్రొక్తి శ్లేషకాకుస్వరములపై నాధారపడియున్నది. దీనికిని ప్రాచీనుల వక్రొక్తికిని ఇంచుకంతయు పోలిక గన్పట్టదు. రుద్రటుని కాకు వక్రొక్త్యలంకారము పాతధర్మత్వమున నాధారపడిన దనుకావణమున రాజశేఖరహేమచంద్రులు దీని నంగీకరింపలేదు. వీరు నిరాకరించి నను, వామనుని వక్రొక్తిలక్షణమును పరిభవించి, కుంతలుని వక్రొక్తి జీవితము విజృంభించుదనుక రుద్రటుని వక్రొక్తి లక్షణమే విక్రమించి మమ్మటాదిన వీనుల లక్షణమునకు భీజమయ్యెను. మరియు రుద్రటుని అనుప్రాసలక్షణము, మధుర, పరుష, ప్రాథ, లలిత, భద్రములను పంచవిధముల వర్ణవృత్తిసమాశ్రితమై చెలంగును. ఇంక ఉద్భటుని మాడుతెరగుల అనుప్రాసములో వృత్త్యనుప్రాస మొక్కటియే పరుష, ఉపనాగరిక, గ్రామ్యము, లేక కోమలము లను వృత్తుల నాశ్రయించి మెలంగును. ఈ అనుప్రాసవిషయమున నూతనులు భట్టోద్భటు ననుసరింతురు భరతభామహులు యమకాలంకారము సత్కంఠముగ వర్ణించినను, భట్టోద్భటు డేకతముననో దీనిని నామమాత్రమునకైన స్మరింపలేదు. ఈకారంతను రుద్రటాచార్యుడు దీర్చివైచెను. అలంకారప్రభేదముల నిరువురును వేరుతెరువుల జరించినను, దండాచార్యునితరువాత రుద్రటాచార్యుడే పరిపూర్ణపరిశీలనకు ప్రారంభించిన ప్రతిభావంతుడై ప్రసిద్ధిగాంచెను. చిత్రాలంకారములేనిచో మహాకావ్యమాహాత్మ్యము మాయమగునని

అలంకారమతము-అలంకారాభ్యుదయాదులు: రుద్రటుడు

మాఘకవి మొరవెట్టినను భరత, భామహ, భట్టోద్భటులు, చిత్రాలంకారవిషయము నేలనోకాని విస్మరించిరి. ఈ లోపమునుగూడ రుద్రటుడంద్యాచార్యులే చక్కబెట్టిరి. చిత్రాలంకారభేదముల గొన్నిటిని దంద్యాచార్యుడు రచించెను. రుద్రటు డాతని తలదన్ని చిత్రాలంకారభేదము లక్షేపముగ వివరించెను. ఈ శబ్దచిత్రము నంతగా గౌరవింపకున్నను మమ్మటు డీసందర్భమున రుద్రటుని లక్ష్యముల నన్నిటిని సంగ్రహించెను. శబ్దాలంకారదోషముల బేర్కొనుచు, పునరుక్తము దోషముగాదని రుద్రటుడు లక్ష్యముల నెన్నిటినో ప్రదర్శించెను. ఈసందర్భములన్నియు ఉద్భటునిమతమున పునరుక్తవదాభాసములుగా జెలంగునని నమిసాధించుగూడ వచ్చెను. అర్థాలంకారముగ శ్లేషను గణించి, ఉద్భటుడు దీనిని శబ్దార్థశ్లేషులని ద్వివిధముగ పరిగణించెను. ఈవిభాగమే నవీనుల మతమున అభంగసభంగశ్లేషులుగా వ్యవహరింపబడును. రుద్రటాచార్యుడన్నచో, శ్లేషాలంకారము ప్రధానముగ శబ్దాలంకారమని వచ్చించి, దీనికిని అర్థాలంకారశ్లేషమును గల విభేదమును చక్కగ విమర్శించి, అర్థాలంకారశ్లేషభిత్తికాసముపాశ్రితములైన విశేషాలంకారముల పంక్తిజేసింపిని నిరూపించెను. దీనికి వ్యతిరేకముగ వర్ణ, లింగ, ప్రకృతి, ప్రత్యయ, విభక్తి, వచనములుగా శబ్దాలంకారశ్లేషము విభజించి, 'ఇది శబ్దశ్లేషయా లేక అర్థశ్లేషయా?' అను నవీనాలంకారికుల తర్కవిత్కములను రుద్రటాచార్యవర్యు డవలీల నతిక్రమించెను.

ఇంక అర్థాలంకారదోషప్రకరణమున భామహాదులవలె ఏడు దోషములను, వామనునిరీతి ఆరుదోషములను వచ్చింపక రుద్రటుడు వైషమ్యము, అసంభవము, అప్రసిద్ధము, సామాన్యశబ్దభేదములను

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

నాలుగు ఉపమాదోషములమాత్రమే విధించెను. ఈకడపటిదోషము లింగ, వచన, కాల, కారక, విభక్తిభేదములవలన ఉపమాసోపమేయములకు సంభవించు శబ్దభేదములమైన సమస్తదోషములను సంగ్రహరూపమున నిర్వచించును. వైయూకరణమతానుసారముగ వాచకలుప్రోపమావిభేదముల నన్నిటిని భట్టోద్భటుడు వివరించెనని మన మీవరలో చెలిసికొంటిమి. ఆభేదాంతరముల సరకుగొనక రుద్రటుడన్నిటిని సముదాయముగ సమాసోపమాప్రత్యయోపమలలో గలిపి వైచెను. వాక్కునకు ఉత్తమభూషణమై వెలుంగునని దండ్యాచార్యుడు హేత్వలంకారము నెంత నుతించినను, వక్రోక్తివైచిత్ర్యరహితమను హేతువున దానిని భామహాచార్యుడు నిరసించెనని మనము వింటిమి. మరియు కావ్యలింగము, లేక కారకహేతువు, అనుమానము, లేక జ్ఞాపకహేతువునను దండ్యాచార్యుల విభాగమునందు, ఉద్భటుడు కావ్యలింగమునుమాత్రమే స్వీకరించి, దానికి కావ్యహేతువని పేరిడి, దీనికిని కావ్యదృష్టాంతాలంకారమునకును గల భేదమును స్పష్టమొనరించెను. దీని స్వభావస్వరూపముల విపులముగ విమర్శించి, అర్వాచీనాలంకారికుల కందర కాదర్శప్రాయమైన సంపూర్ణలక్షణము విధించిన సమర్థు డీరుద్రటార్యుడే. ఈరీతి నుదాహరణముల గుణించుట గ్రంథబాహుళ్యసంపాదనకు దోడగుగాన నింక ప్రస్తుతాంశమును విచారితము. ఈవిషయములవలన భామహాభట్టోద్భటుల మతమునకును, రుద్రటాచార్యుల మతమునకును విశేషభేదము మనకు బుద్ధిగోచర మగుచున్నది. ఇంతియేకాక మనవాదమును సమర్థించుట కెన్నియో నిదర్శనముల నిచ్చి, రాజానకరయ్యతుని వచనప్రమాణమునుగూడ సుదాహరింపగలము. కాని స్వప్రతిభావిశేషమున నపూర్వకల్పనాతిశయమహిమాసమన్వితుండైన రుద్రటా

అలంకారమతము - అలంకారసంఖ్యావృద్ధికారణములు

చార్యుడు స్వతంత్రచనాభిలాషియై, విలక్షణవిమర్శన మొనర్చి సర్వాలంకారసంచయమును, వాస్తవ, ఔపమ్య, అతిశయ, క్లేష సముపాశ్రితములుగ విభజించెననియో, లేక భామహ, భామహాను చరుల మతమునకన్న భిన్నమై వన్నెకెక్కిన అలంకారమతసంప్రదాయానుసారముగనో తనగ్రంథమును రచించెనని మనము దలంప నగును. అలంకారము లసంఖ్య నభివృద్ధిచేయుటయేకాని రుద్రటుడు శాస్త్రప్రాశస్త్యమునకు ప్రయత్నింపడయ్యె. అలంకారశాస్త్రమును అలంకారమయ మొనర్చుటయేకాని, కావ్యాత్మతత్త్వవిచారము సల్పుట రుద్రటుని దృక్పథమున లేదనియే చెప్పవచ్చును. విభిన్న రచనావిశేషముననో, కావ్యాత్మవిమర్శనరాహిత్యముననో కాని రుద్రటపథానువర్తలు నవీనులలో గానరారు అందుచే అలంకార మతాచార్యులలో రుద్రటాచార్యుడే కడపటివాడు. ఈతనివెనుక అలంకారమతము రసరీతిమతములవోలెనే మహాన్నతభ్వనిమతమున లీనమగును.

(అలంకారసంఖ్యావృద్ధికారణములు ; విభాగనూత్రవిభేదములు)

ఈ అలంకారమతాస్తమయము, గీతిమతాభ్యుదయము నించు మించుగ నేకకాలముననే సంభవించినట్లు గానవచ్చును. గుణాలంకార మతముల సాధనసంపత్తిమూలముననే రీతిమతసాధనము నిర్మింపబడెను. అలంకారరీతిమతముల మధ్యకాలముననే గుణమతము ప్రబలెను. అలంకారముల ప్రాధాన్యమును దండ్యాచార్యు డనుమతించినను, గుణముల కలంకారము లుపచరించి, మార్గానుమాలములుగా నుండునని వచించెను. గుణాలంకారములు కావ్యశోభాసంపాదకములై నను, గుణములు వైదర్భీమార్గమునకు ప్రాణములనియు, అలంకారములు

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

వైదర్భిగౌడమార్గముల రెంటికి సుపయోగించుననియు దండ్యాచార్యుల మతము. దీనిని దోడుగాగొని గుణములు నిత్యశోభాకరధర్మములనియు, అలంకారము లనిత్యసౌందర్యసంపాదకధర్మములనియు, గుణగణోపేతమైన కావ్యప్రాశస్త్యము నలంకారము లతిశయింపజేయుననియు వామనాచార్యుడు వక్కాణించి, రీతిమతమును ప్రతిపాదించెను. కాని ధ్వనిమతచంద్రోదయానంతరమున రససుధాసాగర మభంగ తరంగపరంపరల నెల్లివిరిసి, వేలాతిక్రాంతగభీరఘోషణధ్వానముల, గుణాలంకారజనితకలకలస్వానముల ముంచివైచెను. అంతసుంధియు గుణములు, సన్నిహితసంబంధమున రసము ననుగమించి, కావ్యనాటకముల కుత్కర్షణను సంపాదించెను. ఇంక అలంకారములన్ననో, కటకహారాదులకైవశి పైపైవన్నెల బచరించి, బాహ్యోపస్కారములై చెలంగుచుండెను. ఈవిషయములు రీతిధ్వనిమతములలో జర్చింపబడును. అందువలన గుణాలంకారములు రచనాస్పృహమనుమాత్రమే పెంపొందించి, శరీరసౌందర్యము నినుమసింపజేయుటచే అర్వాచీనులెల్లరు వీని నప్రధానముగ నెంచి, ప్రధానాంశపరిగణన మొనర్ప ప్రయత్నించినని మనము దలంపవలయు. ఈ అలంకారములు దేని నలంకరించునని ప్రశ్నించి, ప్రాచీనులు యుక్తియుక్తముగ కావ్యదేహము, లేక కావ్యశరీరము నలంకరించునని సమ్మతించి, ఆనిధముననే గుణములు కావ్యగుణములుగా భావించిరేకాని, కావ్యశీవము, కావ్యాత్మలను, గురించి వారు విమర్శింపప్రయత్నించినట్లు సూచన లేవియు గానరావు. స్వతంత్రమతస్థాపనాసమర్థులైన దండివామనులు గూడ అలంకారమతనిరంకుశాధికారమునకు విధేయులై, శిరములు వంచి, కరములు జోషించి వర్తించినని వారి గ్రంథములందలి అలంకారలక్షణప్రకరణములే సాక్ష్యమొసంగుచున్నవి. ఆనందవర్ధనా

అలంకారమతము - అలంకారసంఖ్యావృద్ధికారణాదులు

చార్యు డొక్కడే అలంకారమతశాసనోల్లంఘన మాచరింప సమకట్టిన మహాత్ముడు. ఆతనితరువాతివార లాతని స్వతంత్రపథమున సంచరింప సమర్థులు గారైరి. మమ్మటాదినవీనమతప్రతిష్ఠాపకులు ససీతము రసధ్వనిస్వరాజ్యసంస్థాపన కమితోత్సాహవేశపూరితచేత స్కలై నను, తమతమ గ్రంథరాజములందు అలంకారమతసహాయాభిలాషమును ప్రకటించు లక్షణములనుమాత్రమే శాసించిరి. పెద్దల త్రోవనే పిన్నలుగూడ నడచుటంజేసి అలంకారము లసంఖ్యాకము, లనంతములుగ నభివృద్ధిజెంది, రానురాను అలంకారశాస్త్ర మన్వర్థాభిధానసంపన్న మయ్యెను.

ఈ అలంకారము లేప్రకారమున నభివృద్ధి నొందినదియు మన మొకదృష్టాంతమును దిలకించినచో తేటపడును. వనితావదనసౌందర్యమును పరిపరినిధముల వర్ణించిన వివిధాలంకారములుగ బరిణమించును. ఈవిషయమున ఆలంకారికు లందరు నంగీకరించిన సామాన్యోచాహరణమును బేర్కొందము:

I. “చంద్రునివలె నీసెమెము వెలుంగును” అన్నచో ఉపమానాలంకారము. ఈ సాదృశ్యమాలకమైన ఉపమాలంకారమే ఉక్తిభంగీభేదమున ననేకాలంకారభావమును భజించును. ఎట్లనగా—

II. ౧. “చంద్రునివలె మోము, మోమువలె చంద్రుడుగలడు” అనినచో ఉపమేయోపమాంకార మగును.

౨. “మోము మోమువోలె నున్నది” అనినచో అనన్వయము.

౩. “మోమువోలె చంద్రుడు గలడు” అనిన ప్రతీపము.

౪. “చంద్రుని గాంచినంతనే ముఖమును స్మరించితిని” స్మరణాలంకారము.

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమృతములు

౫. “మోమెసుమా చంద్రుడు” అనినచో రూపకము.

౬. “ముఖచంద్రునివలన తాపము తగ్గును” అనిన పరిణామము.

౭. “ఇది మోమా, లేక చంద్రబింబమా?” అనిన సందేహము.

౮. “చంద్రుడని చకోరములు నీమోముదెస పరువెత్తును” భ్రాంతిమంతము.

౯. “చంద్రుడని చకోరములు, సరోజమని చంచరీకములు నీమోమును దలంచును” అనినచో ఉల్లేఖాలంకార మగును.

౧౦. “ఇది చంద్రబింబము; మోముగాదు.” అనినచో అపహ్నవాలంకారము.

౧౧. “ఇది నిజముగ చంద్రబింబమే” అనినచో ఉత్ప్రేక్షాలంకారము.

౧౨. “చంద్రబింబమే ఇదిసుమా” అనినచో అతిశయోక్త్యలంకారము.

౧౩. “ఈమె మోముచే చంద్రకమలముల జయించెను” తుల్యయోగిత.

౧౪. “రేల బాబిల్లియు, నీమోమును నాకు మోదము గూర్తురు” దీపకము.

౧౫. “నీమోముగాంచ నా కానందము, చంద్రునిగాంచ చకోరముల కానందము గలుగును” అనినచో ప్రతివస్తాపమాలంకారము.

అలంకారమతము - అలంకారసంఖ్యావృద్ధికారణాదులు

౧౬. “అంబరతలమున చంద్రుడు; అవనీతలమున నీముఖము”
దృష్టాంతము.

౧౭. “మోము చంద్రసంపదల బొందెను” అనిన నిదర్శనా-
లంకారము.

౧౮. “కళంకములేని నీమోము చంద్రుని మించెను” వ్యతి-
రేకాలంకారము.

౧౯. “రాత్రుల ప్రీతిగూర్చు చంద్రుడు నీమోమునకు.
సాటి” సహోక్తి.

౨౦. “నేత్రాంకరుచిరమై, స్మితజ్యోత్స్నోపశోభితమై నీ
మోము గానవచ్చును” అనినచో సమాసోక్త్యలంకారమగును.

౨౧. “హరిణాహితసక్తివక్త్ర మబ్జసదృశము” అనిన
శ్లేషాలంకారము.

౨౨. “నీమోముముందర చంద్రుడు కాంతిహీనుడు” అప్ర-
స్తుతప్రశంస.

ఈరీతిగా ఉపమానైలాపియే చిత్రభూమికాభేదమును బొంది
కావ్యరంగమున నృత్యమొనర్చుచు, రసికజనమనముల నలరింప
జేయును. మరియు పూర్ణలుప్తోపమావిభాగములు, వాక్య, సమాస,
ప్రత్యయ, విశేషగోచరములై శబ్దశాస్త్రపుష్పత్తికాశలప్రదర్శన
మాత్రప్రయోజనములుగా భాసించునేకాని, వేరొండుప్రకాశమును
సంపాదింపజాల వనుభావమును చిత్రమిహంసాకారుడు ప్రకటించెను.

వివిధాలంకారికులును ప్రత్యేకముగ దాము వేర్వేరలంకారముల
నై జస్వరూపలక్షణముల రచించునప్పుడు భిన్న భిన్నాభిప్రాయములనే

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

ప్రకటించిరి. భావనాసంపద ప్రబలినకొలందియు, విమర్శనా వివేకము వృద్ధిజేసినప్పటినుండియు అలంకారప్రయోజనస్వరూపముల నూక్ష్యనూక్ష్యతరనూక్ష్యతమభేదప్రభేదవిభేదములు పెంపొంది, లక్షణరచనావసరమున వివిధాచార్యుల దృక్ప్రసారము భిన్నభిన్నమార్గముల సుచరించియుండును. సర్వాలంకారవంశవృక్షమును, శాఖోపశాఖాసంచయంబుతో పత్రపుష్పఫలసమేతంబుగ మన గ్రంథోద్యానవనంబున న్నాటి, నీరునోసి, పెంచుటకు స్థలసమయ పరిస్థితు లనుమాలింపవు. కావున ప్రస్తుత మొందురెండు లక్ష్యముల గాంచి సంతసంతము. ఆక్షేపాలంకారమునకు పలువురు పలువిధముల లక్షణము విధించిరి. వామనుడు 'ఉపమానాక్షేపమే ఆక్షేపాలంకారము'గా భావించెను. ఈనూత్రమునకు 'ఉపమానాక్షేప మని మనో ప్రతిషేధమనియు, తుల్యకార్యార్థమునకు నైరర్థక్యము వివక్షితమనియు' వృత్తిని రచించెను. వస్తువర్ణన మొనర్చుటచేత ఉపమానమును బేర్కొనుట ప్రయోజనకారి కానేరదను తలంపున ఉపమానమును నిరసించుటయే ఆక్షేపాలంకారమునందలి విశేషము. ఈ అలంకారమున విశేషార్థమును బ్రకటించుటకై సామాన్యముగ ఉపమానమును నిషేధింతురు. ప్రాచీనుల మతమున సుదాహరింపబడిన ఆక్షేపాలంకారము ఆధునికుల మతమున ప్రతీపాలంకారముగా మారెను. పైనూత్రమునకు 'ఉపమానముయొక్క ఆక్షేపత, అనగా ప్రతిపత్తి' యనిగూడ నూత్రార్థమని వామను డింకొకవిధమున వివరించెను. దీనివలన ఉపమానమునకు ప్రతీతి గలిగినచో మనము ఆక్షేపాలంకారముగా భావింపవచ్చును. అట్లు భావింపబడినప్పు డిది సమాసోక్త్యలంకారమగును. ఇంక దీనికి భిన్నముగ 'ప్రతిషేధోక్తియే ఆక్షేపాలంకారము' అని రచింపబడిన దండ్యాచార్యుల లక్ష

అలంకారమతము - అలంకారసంఖ్యావృద్ధికారణాలు

ఈము నిరవధికముగా నున్నది. ఈలక్షణమునందు ప్రతిషేధము, మనము చెప్పినదానికిని (ఉక్తమునకు), లేక మనము చెప్పదలచినదానికిని (వక్ష్యమాణమునకు) మాత్రమే సంబంధింపదు. ఈప్రతిషేధము దేనికి సంబంధించినను సంబంధింపవచ్చును. ఉదాహరణకు లక్షణము రీతినియమరహితముగాక, భామహభట్టోద్ఘాటముమొట్టాచార్యుల లక్షణములు నియమసహితముగా, అనగా ఉక్తవక్ష్యమాణముల విషయముననే ప్రతిషేధము వర్తించునని చెప్పును. రుద్రయ్యక, విద్యాధర, విశ్వనాథులు భామహాదుల లక్షణము ననుసరించినను 'అనిష్టవిధ్యాభాసమందుగూడ ఆక్షేపాలంకారమే వర్తించు'నని పక్షాంతరమును గల్పించిరి. ఈసందర్భమున పండితరాయల పలుకులు సమంజసములుగా నున్నవి. 'ఇతరులన్నచో నిషేధమాత్ర మాక్షేప మనియు, అలంకారసామాన్యలక్షణప్రాప్తమై చమత్కారత్వ ముండుననియు, అది వ్యంగ్యార్థమున్నచో సంభవించుననియు, ఆవ్యంగ్యమే నిషేధమనియు, కావున సర్వముంగూడ ఆక్షేపాలంకారమే, యని జగన్నాథపండితుడు రసగంగాధరమున రచించెను. ఇందు వ్యంగ్యనిషేధమును తృతీయపక్షము సమ్మతంపబడెను. ఇచ్చట విశేషార్థము ప్రతీయమానమగుటవలన ధ్వనిమతసంప్రదాయానుసారమై ఆక్షేపాలంకారము దీపించును. ఈఆక్షేపాలంకారమున వాచ్యార్థము ప్రధానముగను, వ్యంగ్యార్థముపసర్జనముగను ఉండుటంజేసి, గుణీభూత వ్యంగ్యమును మధ్యమకావ్యముగా దీనిని గణింతురు. ఈకారణముననే కాబోలు 'ధ్వనివలన వ్యజ్యమానమగుటచే నిది ఆక్షేపధ్వని' యని అగ్నిపురాణము వచించెను. ఈఉదాహరణమువలన అలంకారికులెంత సవిమర్శముగ, సమగ్రముగ నలంకారభేదప్రభేదముల వివరించిరో చదువరు లెరుంగగలరు. ఈకీతినే ఉపమాలంకారమును, పూర్ణో

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

పను ఆరువిధములనియు, అష్టాష్టమ కొందరు పందొమ్మిదితెరగులు, మరి కొందరు ఇరువదిరీతులు, వేరుగాకొందరు ఇరువదియొక్కభేదములు, ఇంకకొందరు ఇరువదిపదుమార్గములుగాను విభజించిరి. మరియు ఉత్పేక్షాలంకారము ముప్పదిరెండువిధములనియు, వ్యతిరేకాలంకారము నలువదియైనిమిదితెరగులుగాను, విరోధాలంకారము పనితరగతులుగాను నివరింపబడెను. ఇటుల కాలక్రమమున అలంకారవిభేదములు గాక, ప్రక్షేపాలంకారముల సంఖ్యయే నూరు, నూటఇరువదివరకు బెరిగి, నవీనాచార్యుల అలంకారసర్వస్వ, చంద్రాలోక, కువలయానందాదిస్వతంత్రగ్రంథముల రచన కవకాశము గలిగించె.

ఇట్లుకాక సాధారణధర్మము ననుసరించి అలంకారములను శబ్దాలంకారములు, అర్థాలంకారములునను రెండువిధముల రుద్రటాదులు విభజించిరి. మరికొంతకాలమునకు శబ్దార్థాలంకారము అనుమాడవ తరగతి బయలుదేరెను. ఈవిభాగము అగ్నిపురాణముననే మొదట గానవచ్చెను. పిదప దీనిని శోజుడు సరస్వతీకంఠాభరణమున బేర్కొనెను. ఈవిభాగమునకు గల ఆవశ్యకతను, ఔచిత్యమును గురించి వాదప్రతివాదములు ప్రబలెను. 'ఏ అలంకారము దేని నాశ్రయించి మెలంగునో, అది ఆ అలంకార మనబడు'నను నూత్రముపై నీవిభాగ మాధారపడియుండును. అనగా శబ్దము ప్రధానమైన శబ్దాలంకారమనియు, అర్థము ప్రధానమైనచో అర్థాలంకారమనియు వ్యవహరింపబడెను. ఈ 'ఆశ్రయ ఆశ్రయసంబంధము' సంగీకరింపనివార లెందరోగలరు. ఈశబ్దార్థవిభాగము అన్వయవ్యతిరేకములపై నాధారపడియుండవలయుననియు, ఒకానొక అలంకారము పరివృత్తి సహత్వముం గలిగియున్నదా, లేదా? అను విషయనిర్ణయనూత్రము చేతనే విభాగ మొనరింపవలయుననియు మమ్మటాదులు వివరించిరి

అలంకారమతము-అలంకారసంఖ్యా వృద్ధికారణాదులు

ఒకశబ్దమునకు పర్యాయపదమును ప్రయోగించినంతమాత్రముననే అలంకార మవ్యవస్థమైనచో నది శబ్దాలంకారమనియు, కానిచో నది అర్థాలంకారమనియు భావము. కావుననే శబ్దాలంకారముల సంఖ్య వృద్ధి నొందలేదు. భోజుని మతమున ఇరువదినాలుగు శబ్దాలంకారములే కలవు. ప్రాచీనార్వాచీను లెంతపాటుపడిన నీసంఖ్య నక్రమింప జాలరైరి. శబ్దవైచిత్ర్యము 'రసవిరోధక' మనుకారణముచేత ఆనంద వర్ధనమమ్మకూడ్యాఘనికులు శబ్దాలంకారముల గౌరవింపలేదు. అర్థాలంకారములవిషయమున వీరు చాల కృషిసల్పిరి. అందువలన వీని సంఖ్య విచ్ఛలవిడి బెరుగజొచ్చెను. భరతుడు అర్థాలంకారముల నాలుగింటినిమాత్రమే రచించెను. భామహాద్భటవామనులు ముప్పది నలువదివరకు విరచించిరి. రుద్రటునీకాలమున అరువదియైనిమిది వరకు బెరిగెను. ఇదియే తుదిమెట్టు. ఇంతనుండియు వానిసంఖ్య సన్న గిలజొచ్చెను. భోజమమ్మకూరుయ్యకాదుల కాలమున అర్థాలంకార ప్రవాహము పాటునకు దిరిగెను. ఈసమయముననే చంద్రాలోకము సంభవించెను. వెనువెంటనే ప్రవాహమునకు పోటు ప్రారంభమయ్యెను. తరువాత కువలయానందసందర్శనమున అర్థాలంకారములు శతాధిక సంఖ్యాసముపేతము లయ్యెను. తానుగూడ ప్రవాహపతితుడై, పంకిలశరీగుడైనను, పాపము! దండ్యాచార్యుడు ఒక్కొక్కభేదవిశేషమున కొక్కొక్కపేరు పెట్టినచో నలంకారము లసంఖ్యాకము లనంతము లగునని మనకు నుపదేశించెను. కాని నవీను లీతని పలుకుల పెడ చెవించెట్టిరి. దండ్యాచార్యుడు, అర్థాలంకారములను స్వభావోక్తి వక్రకోత్తలను రెండుకక్ష్యలుగ నేర్పరచెను. ఔపమ్యమే సర్వాలంకారములకును ప్రధాననూత్రముగా వామసుడు భావించెను. రుద్రటుడు వాస్తవ, ఔపమ్య, అతిశయ, క్లేషలను భిత్తిచతుష్టయము నంగీక

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

రించెను. అర్థాలంకారవిభాగమున మమ్మటున కొక నూలును మున్నటు లించుకేనియు గానుపించదు. ఔపమ్య, విగోఢ, శృంఖలా, న్యాయ, గూఢార్థప్రతీతి, సంస్కృష్టి, సంకరములను తంతుమట్టుమును రాజానకరుయ్యకు డుపయోగించెను. విద్యాధర, విశ్వనాథుల వీ విభాగమునే స్వీకరించినను, న్యాయవిభాగమును తర్క, వాక్య, లోకన్యాయములను మాడువిధముల విభజించిరి. మరియు విద్యా నాథుడు ఔపమ్యమును సాధర్మ్యమని వ్యవహరించుటయేకాక, అధ్యవసాయము, విశేషణవైచిత్ర్యములను రెండు క్రొత్తవిభాగ ములముల వచించెను. ఈశబ్దార్థాలంకారములను, వీనివిభాగములముల నిరక నటుండనిచ్చి, మనము వేరొక ముఖ్యంశమును గమనించ వలయు. అదియేమనగా, నవీనాభిప్రాయవిశేషములు కావ్యాలంకారములవిషయమున నాలంకారికుల మనముల మొలకలెత్తనారంభించెను. ఈకావ్యాలంకారములు కొంతవరకు వాచ్యాలంకారములతో తులనాగుచున్నను, వీని కొకవిధమైన వైచిత్ర్యమును, విచ్ఛిత్తిని మాత్రము లాపాదింప మొదలుపెట్టిరి. ఈవిచ్ఛిత్తివైచిత్ర్యములు కవి ప్రతిభాకాశలములపై నాధారపడి కావ్యాలంకారముల కపూర్వకామనీయకరామణీయకముల సంపాదించునందురు. ఈఅభిప్రాయలతాంకురమును దొలుత రాజానకకుంతలాచార్యుడు నాటెను. ఆవల రాజానకకుయ్యకజయరథాదులు నీరిడి, పెంచి ప్రత్యేకాలంకారములరూపమున పూచి, ఫలింపజేసిరి. వీని నాయాస్థలముల వివరింపనెంచి ప్రస్తుతములంకారమతచరిత్రమును ముగింతము

కావ్యోత్త

ప్రాచీనమతములు

3. గుణమతము

(భాషారచనావిభాగము : గుణగణప్రాచుర్యము-దండే)

భామహ, భట్టోద్భట, రుద్రటాదికళాదకరకాశలమున నిర్మింపబడిన సువర్ణమయ శబ్దార్థచిత్రాలంకారభాష్యాభూషణభూషితాంగియై, 'నడుమంత్రపు గల్మి బల్మి నిక్కుచు నీల్గుచు విర్రవీగుచున్న' కవితాయువతీమణిం జేరజీరి, తండ్రియై దండ్యాచార్యవర్యుడు, మున్ను మునిచంగ్రుడు గరపిన ప్రసాదమాధుగ్యాదిగుణగణమణినికరామూల్యతను స్మరణకుం దెచ్చి, మరల మరువరానితెరంగున బుద్ధిజెప్పెను. అనగా దండ్యాచార్యులకాలమున నలంకారముల ప్రాధాన్యముకన్న గుణముల కాదరము హెచ్చెనని మన మెరుంగవలయును. అలంకారమతాభిమానియైన భామహాచార్యులతరువాత గుణమతప్రతిపాదకుడైన దండ్యాచార్యుడు జెలసెను. మరియు గుణమతము నూతగా గొని రీతిమతము జనింపజేసిన వామనాచార్యుడు, దండ్యాచార్యుల కనంతరమున నుద్భవించిన భామహవివరణకారుడు, అలంకారమతప్రదీపకుడు నైన భట్టోద్భటునకు సమకాలీనుడుగా జెలంగెనని మనము భావింపవలయును. భామహానివెంటనే దండ్యాచార్యుల గురించి రచింపవలసియున్నను, భట్టోద్భటరుద్రటు లలంకారమతాను

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

సారు లగుటంజేసి వీరల కాలక్రమమును గణుతింపక స్వతంత్రమత ప్రతిపాదనమునుమాత్రమే గమనించి వారివారల సమన్వయవ్యతిక్రమ మొనరించినందులకు సహృదయులు క్షమింపవలయును.

వైదర్భిగౌడకావ్యభేదమును భామహాచార్యులు పరిహసించి నిరసించినకారణమున రీతిమతము భామహానకుపూర్వమే ప్రచారమున నున్నదని మన మనవచ్చును. దీనికివోడుగా 'ఉదీచ్యులలో క్లేషప్రాయము, ప్రతీచ్యులలో అర్థమాత్రకము, దాక్షిణాత్యులలో ఉత్పేక్షావచనము, గౌడులలో అక్షరడంబరము' ను గానవచ్చునని బాణకవింబ్రుడు వచించుటచే నీరీతివిభేద మాతనికన్న మున్నే కలదని చెప్పవచ్చును. దండ్యాచార్యుడుగూడ వీరివోలె గౌడమార్గమునకు విముఖు డయ్యెను. ఈమార్గములు, రీతులు ననుపేరు లలంకార శాస్త్రమున చిరపరిచితములు గాకున్నను, వీని ప్రశంసాప్రయోజనములుమాత్రము క్రొత్తలని చెప్పజాలము. ఏలనన దండివామసుల గ్రంథములలో పూర్వుల ప్రమాణవాక్యములు గొన్ని మనకు గానవచ్చుచున్నవి. కావున రీతిమతమునకుగూడ స్వతంత్రసంప్రదాయ చరిత్రములు గలవనియు, రసాలంకారధ్వనిమతములతో సాటిగ గుణ రీతిసోదరమతములు సైతము చాలకాలమునుండియు తమతమ వృద్ధికై పాటుపడజొచ్చెననియు గమనింపవలయును.

అలంకారమతాధికారమునకు దండ్యాచార్యుడు లోనయ్యెననియు, దానికతమున నీత డలంకారరీతిమతములకు మన్యవర్తియై మెలంగెననియు మే మీవరలో జెప్పియుంటిమి. అలంకారరీతి మతముల సంధిసమయమున గుణమతము ప్రబలెననుటచే దండ్యాచార్యు డలంకారమతము నొదలబూనెనని మనము దలంపరాదు. శాస్త్రసంప్రదాయపరిశీలనమున నీతడు పూర్వాచారపరాయణుడుగాక, నవీన

గుణమతము-భాషారచనావిభాగాదులు

మాన్దావలంబకుడై రీతిమతరచనకు దారిజూపెనని మనము భావింపవలయు. దండ్యాచార్యుల కాలమున మీలితావస్థనున్న గుణమత కోరకము వామనాచార్యుల సమయమున రీతిమితకుసుముముగా వికసించి, కావ్యోద్యానవనమును మందమధురరచనాసురభిక్ృతముగావించి, సహృదయమలయానిలకుమారపరీవృత మొనరించెనని పలుకవచ్చును. అందుచే గుణరీతిమతముల సంప్రదాయము లలంకారమత శాసనములసరణి సందిగ్ధావస్థనుండి సంశయగ్రస్తములుగా లేవు. కావుననే గుణమతే ప్రాణములని దండ్యాచార్యుడును, రీతియే కావ్యాత్మయని వామనాచార్యుడును నూతనమతముల నెలకొల్పసాహించిరి. పదలాలిత్యసంపదల చెదజల్లు శ్లోకముల దండియు, సారవంతములు, విశ్వతోముఖములు, స్వల్పాక్షరసమన్వితములు నైననూత్రముల వామనుడును గుణరీతిమతముల నసందిగ్ధముగ, నస్తోకముగ, ననవద్యముగ ప్రతిపాదించిరి. ధ్వనిమతము ప్రబలునంతదనుక వీని ప్రభుత్వ మలంకారశాస్త్రమున నిరంకుశముగ సాగెను.

కావ్యసాధారణవిషయములలో పూర్వాచార్యులకును, దండ్యాచార్యునకును అంతగా భేదము గానరాదు. వారితోపాటు దండియు కావ్యశరీరమైన శబ్దార్థములకు శోభను సంపాదించుటకే ప్రయత్నించెను. దండ్యాచార్యుల సర్వబంధాదికావ్యవిభాగము భామహుని విభాగముతో నించుమించుగా నేకీభవించును. దండ్యాచార్యుడు పద్యకావ్యమును విదువిధములుగను, గద్యకావ్యమును మూడుతెరగులుగను విభజించెను. పద్యసంఘటనము-

౧. సర్వబంధము, లేక మహాకావ్యము.

౨. ముక్తకము (ఒకపద్యము).

కావ్యాత్మక - ప్రాచీనమతములు

3. కులకము (విదుపద్యములు).

ర. కోశము (ఒకదాని కింకాకదానికిని సంబంధము లేని అనేక కవుల పద్యములు).

౫. సంఘాతము (ఒకదానికి వేరొకదానికిని సంబంధము లేని ఒకేకవి రచించిన పద్యముల సముదాయము).

ఇంక గద్యరచనము- ౧. కథ, ౨. ఆఖ్యాయిక, 3. చంపువు లన జెలంగును. ఈ సందర్భమున వామనుడు పద్యగద్యములు నిబద్ధములు, అనిబద్ధములు నని రెండువిధముల నిరూపించి, పద్యము పలుతె తంగులనియు, గద్యము ౧. వృత్తగంధి, ౨. చూర్ణము, 3. ఉత్కలికాప్రాయమునని మూడువిధముల విభజించెను. ఆఖ్యాయికా కథల విషయమున భామహదండాచార్యులకు గల భేదాభిప్రాయముల నీవరలో నూచించితిమి. మరియు నీకథను ౧. ఆఖ్యానము, ౨. నిదర్శనము, 3. ప్రవహికము, ౪. మతల్లికము, ౫. మణికు ల్యము, ౬. పరికథ, ౭. ఖండకథ, ౮. సకలకథ, ౯. ఉపకథ, ౧౦. బృహత్కథలని పదివిధముల నాలంకారికులు బేర్కొనిరని హేమచంద్రుడు కావ్యానుశాసనమున రచించెను. వీనిలో పరికథ, ఖండకథ, సకలకథలను మూడుతెగలు కథలనుమాత్రమే ఆనందవర్ధ నాచార్యు డంగీకరించెను. కావ్యము రచనావిశేషము ననుసరించి పద్యము, గద్యము, మిశ్రములనియు, భాషావిభాగము నాశ్రయించి సంస్కృతము, ప్రాకృతము, అపభ్రంశము, మిశ్రములనియు దండాచార్యుడు వచించెను. ఈరెండుభాగములలో గల మిశ్రకావ్యద్వయమును, అనగా గద్యపద్యమిశ్రము, భాషామిశ్రములనువానిని భామహుడు సమ్మతించలేదు. ఈ వాఙ్మయమున మహర్షులు సంస్కృ

తమను దేవభాషగా వ్యవహరింతురనియు, తద్భవతత్వమదేశ్యములను ప్రాకృతముగా జేర్కొందురనియు, ఆభీరాదుల భాషను అపభ్రంశమని పిలుతురనియు దండ్యాచార్యుడు వచించెను. సంస్కృతమును శాస్త్రములలోను, అపభ్రంశమును తదితరములందును ప్రయోగింతురు. మేచ్ఛకబ్దోపచారమై వెలయుటవలన నపభ్రంశము జాతి భాషయేగాని దేశభాషగాదని దండ్యాచార్యుల భావము. ప్రాకృతమే అపభ్రంశమని నమిశాధుడు సంగ్రహముగ బలికెను. అపభ్రంశమునందు గ్రామ్య-అపభ్రంశమని వేరొకవిధ మున్నదని హేమచంద్రుడు నుడివెట్టి ఈభాషారచనావిభాగ నూత్రముల సంయోగమున నాల్గవిధముల కావ్యము లుదయించెను. సర్వబంధమును సంస్కృతమునఱు, స్కంధకమును ప్రాకృతమునను, ఓసరమును అపభ్రంశమునందును, నాటకమును మిశ్రభాషలోను రచింపవలెనను నియమ మేర్పడెను. శ్రవ్యప్రేక్ష్యకావ్యములను ప్రాచీనవిభాగమును పేరునకుమాత్రము దలంచి దండ్యాచార్యుడంతట మార్గప్రకార ప్రదర్శనమాచకు ప్రారంభించెను.

ఈపైన వివరించినవన్నియు సలంకారశాస్త్రమందలి సాధారణ విషయము లగుటచే సర్వమతములవారి గ్రంథములలో నొకేవిధమున జుట్టింపబడును. కావున వామనాదులుగూడ మొదట కావ్యవిశేషములు, కావ్యాంగములు, అధికారినిరూపణము మొదలైనవానిని గురించి రచించిరి. అటులనే దండియు కావ్యసామాన్యవిషయముల వచించి, విశేషాంశముల విమర్శించుటకు బూనెను. ప్రాచీనులవగది నీత డలంకారములు కావ్యశోభాకరధర్మములని సాధారణలక్షణము రచించినను, దానితో తనివినొందక కావ్యాలంకారలీజ మేదియనియు, కావ్యశరీరసౌందర్యసంపాదకములు గుణములనియు, గుణగణము

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

వాగ్విచిత్రమార్గానుపాలమనియు నుతించెను. ఈమార్గనిర్మాణమైనైపు
ణ్యమువలననే కవిప్రతిభాప్రభావము గానవచ్చును. ఇందుచేతనే
దండ్యాచార్యుడు, అలంకారరీతిమతములకు మధ్యస్థమైన మార్గము
ననుసరించె నందురు. అలంకారముల ప్రాధాన్యమును గుణములదేస
నీతడు మరలించుటవలన మార్గము నిష్క్రొంటకమై చెలంగెను. అంతట
వామనాచార్యుడు రీతిమతమును నిరాతంకముగ నెలకొల్పి సమర్థు
డయ్యెను. దండివామనులకు గల తరతమభేదముల విశేషముగ బరిశీ
లింపక, కొందరు వీర లీరువురును రీతిమతావలంబకులేయనియు, మరి
కొందరు దండ్యాచార్యుడుగూడ అలంకారమతానుసారియే యనియు
వచింతురు. దండ్యాచార్యుడు రీతిపదమును గ్రంథమునం దెచ్చటను
బ్రయోగింపకున్నను, తుల్యార్థదాయకమగు మార్గము, వర్తములను
శబ్దముల నుపయోగించుటచే నీతడు రీతిమతావలంబకుడని భ్రమించి
యందురు. ఇతరులు దండి కావ్యాదర్శమున విశేషభాగ మలంకార
ములగురించి ప్రశంసించెనుగాన నీతడు అలంకార మతాభిమానియని
భావించియుండురు. వీరి కనుపూలముగ దండ్యాచార్యుల కావ్యలక్ష
ణము జెలంగు నందురు. ఇప్తారవ్యవచ్చిన్నమైనపదావళియే కావ్యమని
దండి వచించెను. ఈ కావ్యలక్షణము స్థూలదృష్టికి సగ మలంకార
మయముగను, సగము రీతిపరముగను గన్పించునుగాని నూత్నదృష్టి
వీక్షించినచో కేవలగుణాత్మకమై వెలుగొందును. కవిప్రతిభోల్లాస
విషయిభూత చమత్కారపూరితపద సముదాయముచే సరసమనో
హరార్థముల వర్ణించుటయేయని దండ్యాచార్యుల లక్షణమునకు
తాత్పర్యమై చెలంగును. ఇదియే కావ్యశరీరమై మెలంగును. దీనిని
సంపాదించుటకు విచిత్రమార్గములు రెండుగలవనియు, ఈవైదర్భ
గౌడమార్గములలో మొదటిదానికి పదిగుణములు ప్రాణములనియు

గుణమతము-దశవిధగుణస్వరూప నిరూపణాదులు.

దండ్యాచార్యుడు స్పష్టముగ బలికెను. ఇట్లు వచించుటవలన సీత డేంతమాత్రమును రీతిమతానుసారి గాడని తేటవడుచున్నది. ఇంక అలంకారమతాచార్యులకును దండ్యాచార్యునకును గల విశేష భేదము నీవరలోనే వివరించితిమి. కావున దండ్యాచార్యుని మతము అలంకారమతమునకన్న మిన్నయై, రీతిమతమునకన్న భిన్నమై, వన్నెలూలుకు గుణమతముగా మనము గణింపవలయును. మరియు గుణములే ప్రాణములై వెలుంగుచున్న వైదర్భీ మార్గమునకును, వీని విపర్యయముల ప్రభావమున ప్రకాశించు గౌడవర్త్తమునకును ప్రస్ఫుటాంతరము గలదని పలికి, దానిని విపులముగ వివరించి దండ్యాచార్యుడు గుణవిపర్యయములస్వరూపమును విలక్షణముగ విమర్శించిప్రదర్శించెను. ఈ మార్గద్వయమున వైదర్భమార్గమనినచో నాతనికి విశేషాదరమున్నట్లు గానవచ్చును. గుణములగురించియు, వైదర్భగౌడ కావ్యభేదములగుర్చియు భరతభామహాదులు ప్రస్తావనమున వచించిరేకాని, దండ్యాచార్యులవోలే నివియే ప్రధానములు, ప్రాణప్రాయములు అని వినుతించి నవీనమతమును స్థాపించుటకు సేర్వైరి.

(దశవిధగుణస్వరూపనిరూపణము - మార్గద్వయవిభేదనిర్వచనము)

పరస్పర నూత్నభేదములుగల వాగ్రచనాప్రకారము లనేకములున్నవనియు, వీనిలో వైదర్భగౌడమార్గముల జంటయే ముఖ్యమనియు దండ్యాచార్యుడు వచించెను. ఈరెంటిలో వైదర్భమార్గమునకు పదిగుణములును ప్రాణము లనియు, ఈ గుణవిపర్యయము ప్రాయికముగ గౌడవర్త్తమున గాన్పించు ననియు నతడు వచించెను. శ్లేషప్రసాదాది గుణగుణముల భేదములను, గుణవిపర్యయముల స్వభావ

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

మును చదువరులు గుర్తుంచుటకు దండ్యాచార్యుడు వీని కిచ్చిన లక్ష్యలక్షణముల భావము నిట వివరింతును:

౧. అస్పృష్టశైథిల్యమై “శ్లిష్టము” లేక “శ్లేషగుణ” ముండు నందురు. శిథిల మనగా అల్పప్రాణాక్షరోత్తరము. కావున అసంయుక్తాల్ప ప్రాణాక్షరబహుళమై శ్లేషగుణము భాసించును. శ్లిష్టమును లేక శ్లేషను వైదర్భమార్గావలంబకులును, దీనివిపర్యయమైన శైథిల్యమును అనుప్రాసప్రియులైన గౌడవర్తమానుసారులును స్వీకరింతురు. ఉదాహరణములు: శ్లేష - మాలతీదామము భ్రమర సంఘలంఘిత మయ్యెను. శైథిల్యము - మాలతీమాల లోలాలికలల మాయెను.

౨. ప్రసిద్ధార్థప్రతీతి గలచోట “ప్రసాదగుణ” ముందురు. అర్థము వెంటవెంటనే బోధపడి చదువరుల మానసములకు సంతోషము గలుగును. ఈ గుణమునకు విపర్యయము “వ్యుత్పన్నము”. వైదర్భ మార్గమున ప్రసాదగుణమును, గౌడవర్తమున వ్యుత్పన్నమును గానవచ్చును. వ్యుత్పన్న మనగా వ్యుత్పత్తియుక్తము. ఈ గుణవిపర్యయమునందు గాఢబంధవైచిత్ర్యముండుటచే దీనిని గౌడీయు లాదరింతురు.

ఉదా: ప్రసాదము - ఇందీవరకాంతుల నీను కళంక మిందుబింబమున కమాన సంపదల సంపాదించెను. వ్యుత్పన్నము - అనత్యర్థ నాజ్ఞనృపదృశాంక వలక్షుగుడై చంద్రుడు వెలుంగుచున్నాడు.

ఇచట అర్జున మనగా ధవళవర్ణమునకు పేరు. అతి అర్జునము కానిది అనత్యర్థము. అజ్ఞనృ మనగా నీట బుట్టినది, కమలము; దానిని బోలిన కళంకము. వలక్షు మనగా తెల్లనిరంగు. గోవులనగా కేరణములు. వీనిని గలిగి చంద్రుడు ప్రకాశించుచున్నాడని కవి

గుణమతము-దశేవిధగుణస్వరూప నిరూపణాదులు

భావము. ఈ ఉదాహరణ మధ్యమగుటకు విశేషముగ వ్యుత్పత్తియు, సమగ్రముగ సాహిత్యమును చదువరుల కుండవలయును. ప్రసాదగుణ మునందువలె కవిభావ మీ విపర్యయమున చదువరులకు సుగమము గాదు. ఈలక్ష్యమున బ్రయోగింపబడిన 'అగ్నున', 'అబ్జన్మ', 'వలక్షుగు' శబ్దములు 'ధవళము', 'కమలము', 'కిరణము'లను ప్రసిద్ధార్థ పరముగ గ్రంథములలో గానరావు. మనఃక్షోభము, బుద్ధిక్షోభము ననుభవించిననేకాని దీనిభావము గోచరింపదు. కావున వైదర్భమార్గావలంబకులు దీని నాదరింపలేదు.

3. బంధవిషమ మున్నచో దానిని "సమతాగుణ" మందురు. కావ్యమున రచన విశేషముగ సమముగ మున్నచో బంధవిషమముగా వచింతురు. ఇచట 'విషమ'మను పదమునకు 'అవిషమ'మని కొందరు పాఠాంతరము గల్పింతురు. విషమమను పాఠమునకు విశేషముగ సమ మనియు, అవిషమ మనుచో సమ మనియు నర్థము జెప్పుదురు. ఈరెంటిలో విషమ మనుపాఠమే విశేషార్థమును స్ఫురింపజేయును. సమతాగుణ మున్నచో మొదటినుండియు తుదిదాక ప్రబంధమున రచనాప్రకార మేకరూపముననే ప్రకాశించును. ఈరచన, లేక సంఘటన మృదురచన, స్ఫుటరచన, మిత్రరచన అని మూడు విధముల జెలంగును. ఈ మృదుస్ఫుటమధ్యమబంధ సమతాగుణము వర్ణ విన్యాసముపై నాధారపడియుండును. కావున అక్షరముల కూర్పును, పదముల పొందికను గమనించి వైదర్భమార్గానుసారులు తమకావ్యముల సమతాగుణము నాదరింతురు. పరుష, కోమల, వర్ణమిత్ర మనోహరరచనామూలకమై వెలుంగు సమతాగుణమును పరిత్యజించి గౌడమార్గావలంబకులు అర్థాలంకారడింబరము, వికటబంధాద్ధత్య ప్రకటితమునై చెలంగు "వైషమ్యము" నంగీకరించిరి.

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

ఉదా: సమత- ౧. మృదుబంధము - కోకిలాశాపనాచాలమై
మలయానిలము నాపై వీచెను.

౨. స్ఫుటబంధము - ఉచ్చలచ్చికరాచ్చాచ్చ నిర్ఘరాంభక
కణోక్షితమై మలయానిలము నాపైవీచెను.

౩. మిశ్రబంధము - చందన ప్రణమోద్ధంధియై మందమలయ
మారుతము నాపై వీచెను. వైషమ్యము: రుద్రమద్ధైర్ఘ్యపద్ధమై వరరా
మాననానిలముల మలయమారుతము నాపై వీచెను.

౪. సరసమైన వాక్యము మధురము. దీనిలో “మాధుర్య-
గుణము” దీపించుచుండును. మందారమకరందబిందుపానమున కిందిందిర
బృందముచందమున సహృదయవతంససముదాయము దేనిచే
నానందము బొందునో చానినే రస మందురు. అనగా తేనెసోనల-
గురియు పూవుగత్తు లేరీతి తుమ్మెదలగముల జేరజీరునో ఆరీతినే రస
వంతమైన వాక్యము తియ్యనిచవుల నెయ్యూర నోరూరజేయును. ఇట్టి
వాక్యములు గల కావ్యము రసికశిరోమణుల జిహ్వించలముల మాధు-
ర్యము జిలికి, కలకలస్వనముల శ్రవణపేయముగ బలికి, వారి మానసా-
లవాలముల రసానందానుభవసౌఖ్యమును మొలకలెత్తజేయును. విశి-
ష్టవర్ణ విన్యాసరూపమైన శ్రుత్యనుప్రాసమే రసావహ మని వైదర్భా-
నుమతము. ఇంక శ్రుత్యనుప్రాసము, కంఠ, తాలు, మూర్ధ, దంతాది
స్థానసామ్యమున సంభవించును. అనుప్రాసమూలమున వాగ్రసమును,
అగ్రామ్యత్వమువలన వస్తురసమును పోషింపబడును. శ్రుత్యనుప్రాస
మును వైదర్భులును, వర్ణావృత్తిని గొడులును గౌరవింతురు. గ్రామ్య
త్వము నుభయమార్గములవారును పరిత్యజింతురు. శ్రుతిసుఖ సంపాదక-
మును, చమత్కారసాక్షాత్కారియు వైన శ్రుత్యనుప్రాసము

గుణమతము-దశవిధగుణస్వరూప నిరూపణాదులు

వైదర్భమార్గమునను, అమారవర్తినియు, పూర్వానుభవ సంస్కార బోధినియు నైన పవగత, పాదగత వర్ణావృత్తి గౌడవర్త్యమునను విశేషముగ గానవచ్చును. అనుప్రాసభేదముల లక్ష్యలక్షణముల వలయు వారలు భోజరాజాదుల గ్రంథముల నవలోకింపవలయు. విస్తర భయమున నిటు వివరింపలేదు. ఈమాధుర్యగుణమునకు విపర్యయమును దండ్యాచార్యులు వచింపలేదు.

ఉదా: అనుప్రాస - శ్రుత్యనుప్రాస - ఆబ్రాహ్మణప్రియుడైనరాజుని లక్ష్మిని బొందినంతనుండియు లోకమున ధర్మము పెంపొందెను.

వల్లవృత్తి. ౧. శరన్నిశోత్తంస మైన చంద్రుడు కుందస్తబక శోభను, ఇంద్రనీలనిభ మైన చిహ్నము భ్రమరవిభ్రమమును బొందెను.

౨. ఓభీరురాలా, మన్మథాక్రాంత మైన మన్మనమును నిర్దయ దహింప నుద్యమించుచున్న చారుకారదచంద్రబింబము సంబరంబున గాంచుము.

౩. అనిష్ఠరాక్షరప్రాయమై “సుకుమారతాగుణము” చెలంగుచుండును. అనగా కోమలాక్షరముల కూడిక గలచోట సౌకుమార్యము చెలువారును. బంధితైథిల్యదోషముగూడ సర్వకోమలవర్ణప్రయోగమున గానవచ్చును. మౌక్తికముల మన్యమధ్య రత్నములగూడ గూర్చునటుల, కోమలాక్షరాంతరాంతరంబున పరువవర్ణవిన్యాస మొనర్చి, ప్రబంధసౌకుమార్యమును మహాకవిమాలాకారులు సంపాదించుదురు. కావుననే రససంపర్కశూన్యము నలంకారదూరముగా విలసిల్లుచున్నను, వర్ణవిశేషవిన్యాసాత్మకసౌకుమార్యగుణాగ్రత మైనచో నాపద్యము సహృదయశిరోమణుల ముఖమారోపించు నని దండ్యా

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

చార్యులు వచించెను. ఈ సౌకుమార్యమునకు విపర్యయము “దీప్తము”. పరుషవర్ణ ఘటితము, కృచ్ఛ్రాచ్ఛారణభూయిష్టము నై చెలంగు. దీప్తమును గాడవర్ణరతు లాదరింతురు. ఇంక పరిలాలిత్యసంపదల బొదలు సౌకుమార్యమును వై దర్భమార్గలాలసులు నేవీంతురు.

ఉదా: సౌకుమార్యము - జీమూతమాలాసముపేతకాలమున, మధురగీతికాకలితకంఠముల కలాపినులు బర్హముల మండలీకృతము గావించి నృత్యమొనరించును. దీప్తము - నృత్యునిచే త్కృత్రయపక్షము త్కణముగో త్కపితమయ్యెను. ఇచట నిర్గతమైన అక్షులుగలవాడు నృత్యుడు - అనగా కన్నులు లేనివాడని భావము. అతడు ధృతరాష్ట్రుడు. కావున ధృతరాష్ట్రుని దుర్మంత్రమువలన రాజకులము సర్వమును నిమూసములొ నాశన మయ్యె నని తాత్పర్యము.

౬. అర్థముయొక్క అనేయత్వమే “అర్థవృత్తిగుణ” మందురు. అనేయత్వ మనగా అధ్యాహారము మొదలైన కష్టకల్పనలు లేకుండు. కవిచే ప్రయోగింపబడిన పదముల కర్థము వెంటనే బోధపడుటయే. ఈ అర్థవృత్తిగుణమునకు విపర్యయము “నేయత్వము”. శబ్దాన్వయ బోధపద్ధతిని నేయత్వ మతిక్రమించును గాన నీ విపర్యయము సుభయమార్గములవారలును నిరసించిరి.

ఉదా: అర్థవృత్తి - ఖురక్షుణ్ణనాగరుధిరలోహితోదదినుండి శ్రీహరి భూదేవి సుధరించెను.

ఇచట సాగరమునకు లోహితవర్ణ మెట్లు కలిగెనో దానిని విశేషణముల మూలమున స్పష్టముగ కవియే వివరించెను. వరాహ రూపధారియైన శ్రీహరిఖురమర్దనములచే పాతాళమునందలి సర్పము లనేకములు మృతి నొందెను. డెక్కలతాకుడునందడి నలిగిన పాముల

గుణమతము-దశవిధగుణస్వరూప నిరూపణాడులు

రక్తము మున్నీటినీటితో గలనెను. అందువలన సముద్రమునకు లోహితవర్ణము జేహారె నని కవియే వచించెను.

2. చెప్పబడినవాక్యమువలన నెచట జడువరుల కుత్కర్షప్రతీతి కలుగునో అచట “ఉదారతాగుణము” సంభవించును. అనగా కవివర్ణనముచేత లోకోత్తరచమత్కారకారి యైన ధర్మవిశేషము సహృదయులకు జ్ఞానగోచర మగు నని తాత్పర్యము. ఔదార్యగుణప్రభావముననే వైదర్భగౌడమార్గద్వితయము సనాథమగు నని దండి పలికెను. మరికొందరు శ్లాఘ్యము లైన విశేషణములతో గూడిన ఉదారతాగుణము నభిలషింతురు. దీనినే విశేషణౌదార్య మని పేర్కొందురు. ఈ గుణమునకు విపర్యయమును దండ్యాచార్యుడు వచింపలేదు.

ఉదా: ఉదారత-౧. వర్ణ నౌదార్యము- ఓదేవా! అగ్ని జనముల దీనదృష్టులొకసారి నీమోమున వ్రాలినచో, మరల నాదురవస్థచే వారితరులమోము గాంచరుసుమా! ఇచటయాచకులు వేరొకదాతను జూడరని చెప్పుటచే, భంగ్యంతరమున భూపతిదానమాహాత్మ్యము వినుతింపబడి సహృదయుల కపూర్వచమత్కారవిశేష ముదయించును.

౨. విశేషణౌదార్యము - లీలాంబుజ, క్రీడాసరో, హేమాంగదాదులు. ఇచట “లీలా” పదముచే వర్ణము, ఆకారము, సౌరభమును, “క్రీడా” విశేషణముచే కమలములు, కలహంసలు, చక్రవాకములును, “హేమ” శబ్దముచే అమూల్యతయు, రత్నఖచితత్వము మొదలుగాగల విశేషములు నూచింపబడును. ఇటులనే మణినూపురము, రత్నకాంచిక, పుష్పమాలాదులలోని విశేషణములకునూడ నర్థము గల దందురు.

శాస్త్రాత్మక - ప్రాచీనమతములు

౮. సమాసభూయస్త్వ మెచట విలసిల్లునో దానిని “ఓజో గుణ” మందురు. ఇదియే గద్యశీవిత మనియు, అదాక్షిణాత్పు లనగా గౌడమార్గానుసారులు పద్యములలోగూడ ఓజోగుణమును విశేషాదరమున బాటింతు రనియు దండ్యాచార్యుడు వచించెను. ఉభయపక్షములవారికిని సమాసబాహుళ్య మంగీకార మైనను, గౌడవర్త్యానుసారులు “ఆకులము” అనగా ‘ఉద్భటరచన’ నాకాక్షింతు రనియు, వైదర్భమార్గావలంబకులు “అనాకులము” అనగా “హృద్భరచన”ను గద్యపద్యముల నాదరింతు రనియు దండ్యాచార్యులు రచించెను.

ఉదా: ఓజము - ౧. ఆకులము లేక ఉద్భటరచన - అస్తమస్తకపర్యస్తసమస్తార్కాంశుసంస్తరము, పీనస్తనస్థితాతామ్రకమ్రవస్త్రముసరణి వారుణీతరుణీమణికి భాసించెను.

౨. అనాకులము లేక హృద్భయము-పయోధరతతోత్సంగసంలగ్నసంధ్యాతపాంశుకమై మురువునెరవు వారుణీరమణీలలామ మేమానవునిమానసము కామాచిలము గావింపదు?

౯. లౌకికార్థము నతిక్రమింపక సర్వజగత్కాంతముగ వస్తువర్ణన మొనరించినచో దానిని “కాంతిగుణ” మందురు. ఇట్టి పట్టులలోకప్రసిద్ధి కనుగుణముగ వస్తువర్ణనము చెలువ ములరుచు, నర్థబోధసౌకర్యము గలిగి పండితులుమొదలు బాలరవర కందరకు చమత్కారమొదవించుచు, సర్వజనమనోహరమై కాంతిగుణము వెలుంగును. ఈకాంతిగుణము “వార్తాభిధానము” “వర్ణనావిశేషము” నని రెండువిధముల విలసిల్లును. అనగా లౌకికోపచారవచనములను, ప్రళంసావాక్యములను గూడ కాంతిగుణము గన్పట్టు నని భావము. కావున కేవలసామాన్యపదప్రయోగకథనమునను, సహృదయహృదయహారివిశిష్టవర్ణనా

గుణమతము-దశవిధగుణస్వరూప నిరూపణాదులు

ప్రకారమునను కాంతిగుణము ప్రకాశించుచుండును. అందుచే సరస మతులు లోకయాత్రానువర్తులై వార్తాభిధానవర్ణనల కారతివంత ముగా నొనరించుచుండ, విదగ్ధధీశాలురు లోకాతీతార్థమును స్వప్ర తిభావిశేషమున గల్పించి వర్ణింప నిచ్చుగింతురు. ఈ “అత్యుక్తి”ని కాంతిగుణవిపర్యయముగా వచింతురు. తోకికార్థానతిక్రమణవర్ణనము క్షైదర్శభూషిత మనియు, లోకాతీతార్థాధ్యారోపప్రకాశనము గౌడోపలాలిత మనియు దండ్యాచార్యులు రచించెను. కావున మొదటి మార్గమునందు చాలవరకు స్వభావోక్తియు, రెండవదానిలో విశేష ముగ అతిశయోక్తియు మనకు గానవచ్చును. ఉదా:

కాంతి-౧. వార్తాభిధానము - తపోమూర్తులైన భవాద్యశుల పాద పాంసువుల నేది సరిభావింపబడు నదియే గృహ మనుపేర బరగును.

౨. వర్ణనము-ఓ అనవద్యాంగీ, విజృంభమాణము లగు స్తనముల కివకాశము లేశమేని నీబాహులయంతరంబున గానరాదుగదా!

అత్యుక్తి-౧. వార్తాభిధానము-యుష్మత్పాదరజఃపాతధాతనిఃశేషకిల్బి వమైన నాగృహ మింతనుండియు దేవాలయమువోలె నారా ధనీయ మగును.

౩. వర్ణనము-అలోచన లేకయే విధాతచే నాకాశ మల్పముగా నిర్మితం బైన చందంబున నీపయోధరజృంభణము మున్నుండు గానోపుసుమా శ్యామాలలామ! !

౧౦. అన్యధర్మము నొకానొకదానిని, లోకసీమానురోధి యైనకవి, వేరొకచోట లెస్సగా సుపయోగించినచో నత్రుడు “సమాధిగుణ” మందురు. అనగా లోకవ్యవహారపరిపాలకు డైన

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

కవీశ్వరుడు, గుణక్రియారూపము లైన అప్రస్తుతధర్మములను ప్రస్తుత వాక్యార్థమునందు సమ్యగాధాన మొనరించినచో నచట సమాధి గుణము వెలయును. గొడవై దర్భమార్గములరెంటికి నీగుణము సమమే. ఇది క్రియారోపము, గౌణవృత్తివ్యపాశ్రయము, బహుధర్మారోపము అని మూడుతెరంగుల జెలంగు నందురు. ఈ సమాధిగుణము చారుత్వాతి శయాధానమువలన కావ్యసర్వస్వప్రాయమై వెలుంగు నని దండ్యా చార్యుడు వచించెను. ఉదా:

సమాధి-౧. క్రియారూపము-కుముదకమలములు నిమిలనోన్మీలనముల జెలువారుచున్నవి.

ఇచట కుముదకమలధర్మము లైన సంకోచవికాసములకు మారుగ నిమిలనోన్మీలననేత్రకియ లారోపింపబడెను.

౨. గౌణవృత్తి - పద్మము లర్కంశునిష్ఠ్యాతము లైన పావక స్ఫులింగముల ద్రావి మరల వాంతి నేయుచున్నచో యన నరుణరేణువులు వానిముఖములనుండి యుద్గీర్ణము లగుచున్నవి.

ఇందు అభిధావృత్తిప్రయుక్తములై, ముఖ్యార్థబోధకములై, చెలంగు నిష్ఠ్యాతోద్గీర్ణవాంతాదిశబ్దములు సహజముగ గ్రామ్యతా దోషదూషితములై మెలంగుచున్నను, ప్రస్తుతవర్ణనమున నవి గౌణ వృత్తివ్యపాశ్రయములై, లక్ష్యార్థబోధకము లైన కారణముచే మనో హరములై వెలుంగుచున్నవి.

౩. బహుధర్మారోపము - గురుగర్భభరాక్లాంతములై స్తనించుచు, మేఘపంక్తు లచలాధిత్యకోత్సంగమున శయనించుచున్నవి.

గుణమతము-దశవిధగుణస్వరూప నిరూపణాదులు

ఈ మేఘవర్ణనమునందు ప్రసనము, క్లమము, ఉత్సంగశయనము లాదిగాగల గర్భిణీధర్మము లనేకము లేకకాలమందే కవిచే ప్రయోగింపబడెను.

ఈ మైన రచింపబడిన లక్ష్యలక్షణసంగ్రహముచే, వైచర్యగౌడ మార్గములకు ప్రాణములుగా పరిగణింపబడిన గుణవిపర్యయముల స్వరూప మచ్చొత్తినట్లు మనబుద్ధికి గోచరించును.

భరతముని వచించిన కావ్యగుణముల లక్షణముకన్న దండ్యాచార్యులలక్షణము విభిన్నముగ నున్నను, మన మిదియే సక్రమముగ, సమగ్రముగ నున్నదని చెప్పుటకు వీలు లేదు. ఏల నన దండ్యాచార్యుల అర్థవ్యక్తిగుణమును ప్రసాదగుణమునం దంతర్గతము గావింపవచ్చును. ఈతని ఉదారతాకాంతిగుణముల లక్షణములు విస్తృతముగ గన్పట్టవు. మరియు మాఘర్యగుణము మొదట శబ్దగుణముగా మొలకలెత్తి, పిదప నర్థగుణముగా పూవు పూచి, తుదకు స్వరూపనిరూపణాతీతమై ఫలించి మించెను. ఇచట శబ్దార్థగుణము లని దండ్యాచార్యులు విభజింపకున్నను, మాఘర్య మిందు గల దిందు లేదని వేరుపరుప తరముగానితెరగున దానికి లక్షణము రచించెను. సమాధిగుణలక్షణముగౌడ నించుమించుగ నీరీతినే విలసిల్లుచున్నది. ఇంక నితని సమాధిగుణమునకును రూపకాలంకారమునకును చాల పోలిక గానుపించును. సమాధిగుణమున నొకదానిక్రియలు వేరొకదానికాగోపింపబడును. రూపకాలంకారమున నొకధర్మికి మారుగ వేరొకధర్మిని, లేక ఒక ధర్మమునకు బదులుగ వేరొకధర్మమును కవులు ప్రయోగింతురు. ఈ అధ్యారోపము లక్షణామూలకముగ దనరారుచుండును. మరియు దండ్యాచార్యుల సమాధిలక్షణము వామనాచార్యుల సాదృశ్యలక్షణామూలక మైన వక్రోక్త్యలంకారముగా జెలువారును.

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

దండ్యాచార్యులు గుణములను శబ్దగుణములు, అర్థగుణములు నని నామనాచార్యులరీతి వేరువేరుగ వివరింపలేదు. కాని వానిలక్షణముల బరిశీలించినచో కొన్నిగుణములు శబ్దమునకును, మరికొన్నిగుణము లర్థమునకును సంబంధించియున్నవి. మాధుర్యసౌకుమార్యములు ప్రాయ కముగ శబ్దగుణములుగా గానవచ్చును. ఎందుచేత ననగా శ్రుతిసుఖ సంపాదక మైన అనుప్రాసముతై మాధుర్యమును, వర్ణవిశేషవిన్యాసాచార్య మైన కోమలాక్షరసంయోగముతై సౌకుమార్యమును నాఘార పడియున్నవి. కాని అగ్రామ్యత్వమును నూచించువర్ణములను, పదము లను మాధుర్యగుణమున కవిచంద్రుడు. ప్రయోగింపరా దని నియమిం చుటచే నిది కేవలశబ్దగుణ మని మనము నిశ్చయించుట కవకాశము లేదు. ఇటులనే ఓజః, శ్లేష, సమతా, సుకుమారతాగుణములకు ధండ్యాచార్యులు విధించిన లక్షణములను విమర్శించినచో, నవి నవీ నులమతమున శబ్దగుణములుగను, అర్థవృత్తి, ఉదారతా, కాంతి, ప్రసాదగుణములు అర్థగుణములుగను, మాధుర్యాదిగుణములు కొన్ని మాత్రము ఉభయగుణములుగను చూపట్టుచుండును. గౌడవైదర్భమార్గ ఖులు రెంటికిని వేర్వేరు కవు లాదరించిన భిన్నభిన్నమార్గములకును గల భేదవిభేదములను, వాని స్వరూపనిరూపణములనుసల్పుటకు శేక్యము గాదనియు, ఇత్తుక్షీరగుడాదుల మాధుర్యాంతరనిర్వచనమువోలెనే గౌడవైదర్భాదిమార్గవిభేద వర్ణనము నొనరించుటకు సరస్వతీదేవికి గౌడ శేక్యము గా దనియు దండ్యాచార్యుడే వదించెను. ఇట్లునుటచే దాను రచించిన మాధుర్యాదిగుణగలక్షణనిధానము సంపూర్ణముగ లే. దని దండ్యాచార్యులే సందియ మందినట్లుల దోచుచున్నది.

గుణమతము - గుణాలంకారదోష తారతమ్యాదులు

(గుణాలంకార దోష తారతమ్యము - స్వభావోక్తి ప్రాశస్త్యము)

వైదర్భ గౌడమార్గద్వయమునకు ప్రాణప్రాయమై వెలుంగు గుణవిపర్యయముల నై జన్వరూపమును వివరించి, దండ్యాచార్యుడు కావ్యశోభాకర ధర్మములైన అలంకారముల నిరూపించెను. దండ్యాచార్యులు కావ్యశోభాకరధర్మము లలంకారము లని వచించుటచే నిది సామాన్యలక్షణముగాని విశేషలక్షణము గా దని మనము దలంపవలయును. కావ్యశరీర సంస్కారమునకు, కావ్యమనోహరతా సంపాదనమునకు నలంకారము లుపచరించు ననుటవలన నీలక్షణము గుణాలంకారములకు రెంటికిగూడ వర్తించును. మరియు శ్రుత్యను ప్రాసాద్యలంకారములను మునుమున్నే మార్గవిభాగప్రసంగమున వచించితినినియు, ఉపమా, రూపక, దీపకాదిసాధారణాలంకారజాతము నింక రచించు ననియు ద్వితీయపరిచ్ఛేదప్రారంభముననే దండ్యాచార్యులు ప్రతిష్ఠాజేసెను. ఇచట సాధారణాలంకారము లనుటచే నవి గౌడవై షర్భమార్గములకు రెంటికినిగూడ సమానమేయని వ్యాఖ్యాన మొనరింపబడెను. దీనివలన శోభాకరత్వమే అలంకారసాధారణ లక్షణమనియు, నందుచే గుణములగూడ నలంకారములుగా భావించి శ్లేషాదిగుణాత్మకాలంకారములను మార్గప్రభేదప్రదర్శనావసరమున వచించె ననియు, కావుననే రెండవపరిచ్ఛేదమున మార్గద్వయ సామాన్యాలంకారములను దండ్యాచార్యులు వివరించె ననియు చదువరులు దలంపవలయును. అంతియేకాని వామనాదులవలె గుణాలంకారము లకు విభేదము నతండు కల్పింపలేదు. వాని సామాన్యధర్మమును గణు తించి రెంటినిగూడ నలంకారములుగానే దలంచెను. ఇట్లు గన్పట్టుచున్నను దండ్యాచార్యులమతమున గుణముల కగ్రస్థాన మొసంగబడె ననియు, అలంకారము లనంతరమున గణింపబడె

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

ననియుమాత్రము మనము గమనింపవలయును. అప్రధానములుగ నలంకారములను, ప్రధానములుగ గుణములను గౌరవించినను, కావ్యరామణీయకమునకు గుణాలంకారద్వయ మావశ్యకమనియే దండ్యాచార్యుల తాత్పర్యము. వామనాదుల రీతివిశేషభేదమును బాటింపకున్నను, గుణములు సహజముగ మార్గమునకు సంబంధించినవనియు, అలంకారములు సామాన్యముగ కవివాక్కు నలంకరించుననియు జెప్పటచే వీనిరెంటికిం గల తారతమ్యమును దండ్యాచార్యులు గుర్తించినట్లు స్పష్టపడుచున్నది. కావున నీతడు అలంకారరీతిమతములకు మధ్యకాలమున నుండే నని నిశ్చయించుట కిది యొక ప్రబలాధారము.

ద్వితీయ తృతీయపరిచ్ఛేదములలో దండ్యాచార్యులు శబ్దార్థాలంకారములకు లక్ష్యలక్షణముల రచించెను. అర్థాలంకారములను, శబ్దాలంకారములను వేరుగ వివరింపకున్నను, యమకాదిశబ్దాలంకారములు “నైకాంతమధురము” లని సామాన్యాభిప్రాయము నీతడు నెలీపుచ్చెను. వీనివిషయమున భామహునికన్న దండియే విపులముగ జర్పించెను. భామహుడు నామమాత్రమున కుదాహరించిన ‘ప్రహేళిక’ ను గురించి రచించుచు, దాని పదియునారుభేదములను సోదాహరణములుగ దండ్యాచార్యులు ప్రదర్శించెను. ప్రహేళికాదిచిత్రబంధములగూర్చి రుద్రటాచార్యులుగూడ విపులముగానే వివరించెను. ఆనందవర్ధనాచార్యాదులు చిత్రకావ్యరచనను నిరసించి సంతసుండియు దీని ప్రాముఖ్య మంతరించి కాలక్రమమున నిది నామమాత్రావశేష మయ్యెను. ఇంతియేకాక దండ్యాచార్యులు యమకచక్రమున విశేషముగ అర్థభ్రమ, గోమాత్రికా, సర్వతోభద్రాది బంధవైచిత్ర్యమును లక్ష్యసమన్వితముగ వివరించెను.

గుణమతము-గుణాలంకారదోష తారతమ్యాదులు

దీనికి దోషుగా అర్థాలంకారములవిషయమున దండ్యాచార్యులు విశేషాదరమును బ్రకటించెను. అత డీక్రిందిక్రమమున నర్థాలంకారముల లక్ష్యలక్షణముల జర్పించెను:

స్వభావోక్తి, ఉపమ, రూపకము, దీపకము, ఆవృత్తి, ఆక్షేపము, అర్థాంతరన్యాసము, వ్యతిరేకము, విభావన, సమాసోక్తి, అతిశయోక్తి, ఉత్ప్రేక్ష, హేతువు, నూత్నము, లేశము (లవము), యథాసంఖ్యము (సంఖ్యానము లేక క్రమము), ప్రేయము, రసవదలంకారము, ఉద్బంధస్వీ, పర్యాయోక్తము, సమాహితము, ఉదాత్తము, అపహ్నుతి, క్లేష, విశేషోక్తి, తుల్యయోగిత, విరోధము, అప్రస్తుతప్రశంస, వ్యాజస్తతి, నిదర్శనము, సహోక్తి, పరివృత్తి, ఆశీస్సు, సంకీర్ణము, భావికము లను ముప్పదియైదు అలంకారములు.

వీనిని పూర్వాచార్యులు సమ్మతించి రని ప్రారంభముననే వచించి పదంపడి వానికి దండ్యాచార్యులు లక్షణమును, లక్ష్యమును రచించెను. భామహునిపగిది నీతడుగూడ 'అతిశయోక్తియే సర్వాలంకారబీజభూత' మని ప్రశంసించెను. మరియు భణితిభంగీ రూపాలంకారముల శోభను క్లేషాలంకారము పోషించునని పలికి ఉద్భటాదులకు దారిచూపెను. ఇంక దండ్యాచార్యుల మతమున కావ్యవాఙ్మయమంతయు స్వభావోక్తి, వక్రోక్తి లను రెండుకక్షలుగా విభాగింపబడెను. ఈ స్వభావోక్తి స్వరూపమును వక్రోక్తి సందర్భమున మున్నుకొంతవరకు వివరించితిమి. స్వభావోక్తియే 'అద్యాలంకార'మనియు, జాతిక్రియాగుణ ద్రవ్యస్వభావాఖ్యానముల నిది పెంపొంది, శాస్త్రములను సామ్రాజ్యమై, కావ్యములలో గాంక్షితమై, ప్రకృతి వివిధ విచిత్రవర్ణనముల విలసిల్లి వెలుంగునని దండ్యాచార్యులు వచించెను. వ్యాజరహితముగ వస్తుస్వరూపమును వినుతించుటయే స్వభావాఖ్యా

కావ్యాత్మక ప్రాచీనమతములు

నమై చెలువారుగాన శబ్దార్థవక్రతావైచిత్ర్యములకై కవి పాటుపడ నక్కర లేదు. ఇంక దండ్యాచార్యుల మతమున వక్రోక్తి ప్రణేయకా లంకారముగాక సర్వాలంకారసాధారణవాచకమని వ్యాఖ్యాతలు వివరించిరి. దీని విషయమును విశేషముగ అలంకారమతముననే చెదువరు లెరింగిరి. ఇంక వక్రోక్తిశీలితమతమున మిగిలినదానిని వార లెరుంగగలరు. ఆవృత్తి, లేశము, వ్యాజస్తుతి లేక వ్యాజోక్తి, నూత్నము, హేతువులను ప్రణేయకాలంకారములుగ గణించినవారిలో ప్రథముడు దండ్యాచార్యుడే. వీనిలో హేత్వలంకారమును కావ్య లింగమునం దంతర్గతముగా భ్రష్టోద్భటుడు వ్యవహరించెను. మరియు అనన్వయసంబంధహేతులంకారములను అసాధారణ, సంశయోపమాప్రభేదములుగను, ఉపమారూపకము, ఉత్పేక్షావయవములను రూపకాత్పేక్షాలంకారవిభేదములుగను దండ్యాచార్యుడు జర్పించెను. భామహాచార్యు లుదాహరించిన వార్తాలంకారమును నవీనులు స్వభావోక్తిభేదముగా నెంచి రనవచ్చును. దండ్యాచార్యుల సమాహితాలంకారలక్షణమునకును, ఉద్భటవామనాచార్యుల లక్షణమునకును భేదము గలదు. ఉపమావిభేదముగ ప్రతివస్తూపమాలంకారమును దండ్యాచార్యు డంగీకరించెను. ఈనిదర్శనములవలన సంశయగ్రస్తములుగను, సందేహస్పదములుగను పూర్వాచార్యులు వదలిన సందర్భముల నెల్ల తన విమర్శనావివేకముచే శోధించి, కల్పనాశక్తిచే నూహించి, సత్యస్వరూపమును ప్రదర్శించి, నూతనాంశముల నెన్నిటితో నెలకొల్పి, దండ్యాచార్యులు అలంకారకాస్త్రప్రాశస్త్యమునకు చాల పాటుపడెనని మనకు దెలియవచ్చును.

ఇంక కావ్యమునకు అపకర్ష హేతువులుగ గణింపబడిన దోషములగురించి మనము కొన్ని సంగతుల నెరుంగవలయు. ముని

గుణమతము-గుణాలంకారదోషతారతమ్యాదులు

వచనము లమోఘములని తలంచికాబోలు, దోషముల సంఖ్యావిషయమునగూడ దండ్యాచార్యు డాతనితో సమ్మతించెను. కాని, వానిలో పెక్కింటికి లక్షణరచనమున దాని స్వాతంత్ర్యమును భ్రకటించెను. అభిధానస్వరూపములందు దండి వచించిన దోషములు భామహుడు ప్రథమమున నుదాహరించిన అపార్థాదిదోషములకు సరిపోవును. భామహుడు నుడివిన పదునొకండవ దోషమైన తర్కశాస్త్రదోషమును దండి నిరాదరించెను. ఇంక కావ్యాత్మతత్వమునకు సంబంధించిన భామహుని నేయార్థాదిదోషములు చాలవరకు గౌడవర్త్యమున భ్రకటితములైన విపర్యయములుగా గన్నట్టును. ఈవిపర్యయముల గురించి చదువరులు గుణముల సందర్భమున దెలుసుకొనెయో యున్నారు. దండ్యాచార్యులు వీనికి వేరువేరుపేరుల బెట్టెను. ఇచట గుణముల, నాయా విపర్యయముల వివరింతుము—

౧. క్లేషగుణమునకు విపర్యయము శిథిలమని వచింపబడును.
౨. ప్రసాదగుణమునకు విపర్యయము వ్యుత్పన్న మనబడును.
౩. సమతాగుణమునకు విపర్యయము వైషమ్యమని పిలువబడును.

౪. సుకుమారతాగుణమునకు విపర్యయము దీప్తమనభాసించును.

౫. కాంతిగుణమునకు విపర్యయము అత్యుక్తియన ప్రకాశించును.

౬. అర్థవ్యక్తిగుణమునకు విపర్యయము నేయత్వమనవెలుగొందును.

ఇంక ౬ జము, మాధుర్యము, ఉదారత, సమాధులను నాలుగు గుణములకును విపర్యయములను దండి వివరింపలేదు. కావున నీగుణము

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

లుభ్యమాన్యులకును సమానములనియు, పైవానిలో గుణములు వైదర్భ మార్గమునకును, విపర్యయములు గౌడవర్త్యమునకులనియు దండ్యాచార్యులు పలికెను. ఇట్లునుటచే భామహుని పది దోషములకు బదులుగా దండి విపర్యయముల నారింటిని మాత్రమే నిరూపించె ననవచ్చును. అంతియేకాని 'గుణములన నేమి? దోషాభావములను గుణములనవచ్చునా? కూడదా?' అనునట్టి ప్రశ్నములను దండి స్మరింపనేలేదు. భరతుని మతమున దోషాభావములు గుణములుగాగాన వచ్చునని మన మీవరలో నెరింగితిమి. దీనివలన దోషములు ప్రధానములై, గుణము లప్రధానములై చెలంగుటయేకాక, దోషవిచారణామూలకమై గుణస్వరూపనిరూపణము చెలువొందుచున్నది. దండిమతమున గౌడ భామహుని మతమునందువలెనే కావ్యశరీరమునకు సంబంధించిన దోషములు ప్రధానములై భాసించును. ఇంక కావ్యశీవమునకు సంబంధించిన దోషప్రాయములన్నచో వైదర్భమార్గమునకు ప్రాణధూతములై వ గుణములకు విపర్యయములై వెలుగొందుచు గౌడవర్త్యమునకుమాత్రమే ప్రధానములు, సత్యంతావశ్యకములు నై ప్రత్యేకముగ ప్రకాశించుచున్నవి. ఇచట వైదర్భగౌడమార్గములకు విభేదము నేర్పరచి, గుణవిపర్యయములకు ప్రాముఖ్యము సంగీకరించి, నానివానికి స్వతంత్రస్థానముల విధించుటవలన దండ్యాచార్యవర్యులు శుష్కతర్కములకు, వృథావివాదములకు తా వొసంగలేదు. ఇంక వామనాచార్యు లన్నచో, భరతమునిమతమునకు బ్రతికూలుడై, రీతి మతానుకూలముగ గుణములే ప్రధానములు, ప్రత్యేకములు నని నిశ్చయించి 'గుణవిపర్యయాత్మకములు దోషము' లనియు, 'కావ్య శోభాధాయకధర్మములు గుణము' లనియు స్పష్టముగ విధించెను. కావున నీతని మతమున గుణస్వరూపనిరూపణమున దోషావ

గుణమతము-గుణాలంకారదోషతారతమ్యాదులు

గనుక నా భారపడియున్నది. ఐనను సౌకర్యార్థమై దోషప్రపంచమును బ్రదర్శించుచుంటినని నామనుడు నుశించెను. వీనిని పద, పదార్థ, వాక్య, వాక్యార్థదోషములని నాలుగువిధములుగ విభజించెను. శబ్దార్థసహితమై కావ్యము జెలంగునని పలికినకారణమున గాబోలు రుద్రటుడు గుణదోషముల రెంటికిని ప్రత్యేకత నంగీకరించి, దోషములు శబ్దగతములు, అర్థగతములునని రెండుతెరంగుల నిరూపించెను. ఇందు మొదటి విభాగమునందు - ౧. అసమర్థము, ౨. అప్రతీతము, ౩. విసంధి, ౪. విపరీతకల్పనము, ౫. గ్రామ్యము, ౬. దేశ్యము నని పదదోషములు ఆరు అనియు, ౧. సంకీర్ణము, ౨. గర్భితము, ౩. గతార్థమునని వాక్యదోషములు మూడనియు, రెండువిధముల దోషములును గలసి తొమ్మిదిశబ్దదోషములనియు వక్కాణించెను.

ఇంక రెండవభాగమున ఉపమాదోషములు నాలుగుగాక ౧. అపహేతుకము, ౨. అప్రతీతము, ౩. నిరాగమము, ౪. శ్వాధయతి, ౫. అసంబద్ధము, ౬. గ్రామ్యము, ౭. విరసము ౮, తద్వత్తు, ౯. అతిమాత్రమునని దోషములు తొమ్మిదనియు, రెండుతెరంగుల దోషములును జేరి పదహారు అర్థదోషములనియు పేర్కొనెను.

కాని ధ్వనిమతము న్యాపించినంతనుండియు, గుణదోషములు రసానుపూలములుగాను, రసప్రతిపూలములుగాను విచారింపబడెను. అనగా రసస్ఫూర్తికి గుణము లెంతవరకు నుపచారకములనియు, రసోదయమునకు దోషము లెంతదనుక నిరోధకములనియు జర్పింపబడుచుండెనని భావము. అందువలన గుణదోషముల ప్రత్యేకతాప్రాధాన్యములు నశించెను. ఇంక రసానుభవమునకు గుణము లుత్కర్షణహేతువులుగను, దోషము లపకర్షకారణములుగను భావింపబడెను. ఈగుణదోషవిచారము రసాచిత్యము నాశ్రయించి

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

సంచరింపజొచ్చెను. కాలక్రమమున శబ్దాన్వయములతోపాటు రసదోషములు కొన్ని గురుతింపబడెను. కావున శబ్దాన్వయములు, అర్థదోషములు, రసదోషములు ననునవి మాదునుగూడ రసాపకర్షకములు, రసభంజకములుగానే భావితములయ్యెను. మరియు 'దోషములు నిత్యములూ, లేక అనిత్యములూ?' అని మున్ను భామహరుడ్రచించులు ప్రశ్నించిరి. రసాదయమున కనుకూలించినచో దోషములుగూడ గుణములుగా మారునని పలికినచో వారి ప్రశ్నకు తగిన సమాధాన మగును. ఆధునికులైన మమ్మటాచార్యులు లనినచో పద, వాక్య, అర్థ, రస, అలంకారదోషములని ఐదువిధముల దోషముల వచించిరి. ఇట్లు కొన్ని చోట్ల దోషములు గుణవిపర్యయములుగను, మరికొన్ని పట్టుల గుణములు దోషాభావములుగను, వేరుగ కొన్ని స్థలముల గుణములు కేవల కావ్యసౌందర్యసంపాదనసాధనములుగను, దోషములు సహజముగ కావ్యశరీరవికారకారణములుగను గానవచ్చినను, నవీనాలంకారికుల మతమున గుణములకు ప్రాముఖ్యమును, దోషములకు ప్రాధాన్యమును స్పష్టముగ గన్పట్టును. తుదకు దండ్యాచార్యుడు గూడ చతుర్థపరిచ్ఛేదమున గుణవిపర్యయములుగానట్టి పది ప్రత్యేక దోషములను జర్చించెను. ఈనూతనదోష విచారణయే వాని ప్రాధాన్యమును భంగ్యంతరమున వచించును. కావున ప్రాచీనాచార్యులైన భరతభామహాదుల మతముల సారమును సంగ్రహించి, దానికి తన భావగాంభీర్యమును, పదలాలిత్యమును, వాఙ్మృదుర్యమును గూర్చి గుణవిపర్యయముల స్వరూపనిరూపణ మొనరించి, కమనీయకావ్యకన్యకాలలామను కాంతిమతిని, ప్రాణవతిని దండ్యాచార్యుడు చేసెనని తాత్పర్యము.

కావ్యాత్మ

ప్రాచీనమతములు

౪. రీతిమతము

(శబ్దార్థగుణలక్షణ వివేచనము; రీతిత్రయవిభాగవివేకము - వామనుడు)

దండ్యాచార్యుల మాధుర్యోదార్యసౌకుమార్యప్రసాదాదిగుణ గణశ్రీవిలాసమునకు, అపూర్వరీతిరచనాసమగ్రసౌభాగ్యాతిశయమును సమకూర్చి, సాహితీశ్యామలలామాసౌందర్యసర్వస్వమును, విదర్భ పాంచాలాది దేశవిద్వన్మణివిపణిప్రదేశముల వామనాచార్యవర్యుడు ప్రదర్శించి, సహృదయహృదయసువర్ణకోశధనసంచయమును మూల మట్టుగ సంగ్రహించెను. వామనాచార్యుడు రచించిన కావ్యాలంకారనూత్రవృత్తిని పరికించినచో నాతడు దండ్యాచార్యులొనరించిన కావ్యలక్షణవిచారమును గ్రహించి దానికి జైశిష్యమును, జైలక్షణ్యమును సంపాదించెనని సమ్మతించకతప్పదు. మార్గనిర్మాణమునకు ప్రాణసమాహుముగా దండి వచించిన గుణగణమును వామనాచార్యుడు డంగీకరించి, కావ్యకాంత కపూర్వరీతిరచనారామణీయకమును గల్పించి ప్రాణమునకన్న మిన్నగా వన్నెగన్న కావ్యాత్మతత్త్వవిచారమునకు గడంగెను. ఆత్మతత్త్వవివేకముననేకాక గ్రంథరచనాప్రకారమునగూడ వామనుడు స్వవిమర్శనావిజ్ఞానవిశేషమును విజృంభింపజేసెను. పూర్వాచార్యులవలె తన గ్రంథమును హృద్య

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

పద్యమయముగా జేయక, అల్పాక్షరము, అసందిగ్ధము, అస్తోకము, అన వద్యములైన నూత్రజాలమున వామనాచార్యుడు రచనానైపుణ్యమును వెలిపుచ్చెను. ఈనూత్రగ్రంథమునగూడ ప్రాచీననూత్రకారులవలెగాక తా నొక త్రొత్తత్రోవ ద్రొక్కెను. మొదట అధ్యాయముల, పదప నధికరణముల రచింపక, సామాన్యరచనాప్రకారమును తారుమారొన రించి, వామనుడు గ్రంథమునంతయు నైదు అధికరణములుగ విభ జించి, వానిని అధ్యాయములుగ విడదీసెను. ఈగ్రంథసంగ్రహ మీ రీతిగా నున్నది:

౧. అధికరణము. కావ్యశరీరము; అధికారనిరూపణము; రీతి నిశ్చయము.

౨. దోషదర్శనము; పదపదార్థ వాక్యవాక్యార్థదోషవిభా గము.

౩. గుణవివేచనము ; శబ్దార్థగుణవివేకము.

౪. శబ్దాలంకారవిచారము ; ఉపమాప్రపంచాధికారము.

౫. ప్రాయోగము ; కావ్యసమయశబ్దకుద్ధిప్రసంగము.

ఈవిభాగమును, విచారమును మనము బరిశీలించినచో ఆనంద వర్ధనాచార్యుల పూర్వులలో వామనాచార్యు డొక్కడే ప్రప్రథమ మున కావ్యస్వరూపమును, కావ్యతత్త్వమును విలక్షణముగ విమర్శిం చిన వివేకవంతుడని తెలియవచ్చును. ఏలనన: వామనుని పూర్వా చార్యు లందరును విశేషముగ కావ్యశరీరసౌందర్యమునకే ప్రయత్నిం చిరిగాని, ఆత్మతత్త్వవివేకమున కంతగా పాటుపడినట్లు కన్పట్టదు. ఇంక వామను డన్నచో, గుణాలంకారసంస్కృతములైన శబ్దార్థము

రీతిమతము-శబ్దార్థగుణలక్షణవివేచనాదులు

లకే కావ్యశబ్దము వర్తించుననియు, రీతియే కావ్యాత్మయనియు స్పష్టముగ ప్రథమాధికరణముననే వచించెను. ఇచట రీతి యననేమి ? అనినచో విశిష్టపదరచనయే రీతియని వక్కాణించెను. ఈపదరచనా విశేష మెట్టిదని మనకు తలంపు గలుగవచ్చును. ఈ వైశిష్ట్యము తాను జెప్పబోవు గుణరూపమై వెలుగొందునని వామనుడు నుడిచెను. ఇటుల ఆత్మతత్త్వమును, గుణస్వరూపమును, శరీరసౌందర్యమును, మనకనులయెదుట కదలక మెదలక నిలుపదలచి, వామనాచార్యు డొక నూత్రమున కింకొకనూత్రము జేర్చి కూర్చి, కావ్యశంపాలతాంగిని తన గ్రంథాకాశసాధనీమాంతరంబున బంధించివైచెను.

ఈతని మతమున వైదర్భిగౌడీయాపాంచాలీభేదముల రీతి మూడువిధముల జెలువారుచున్నది. ఇందు సమగ్రగుణసంపన్నమై వైదర్భియు, ఓజాకాంతిగుణసంయుతమై గౌడియు, మాధుర్యసౌఖ్య మార్యఘటనమేతమై పాంచాలీరీతియు వేర్వేర వెలుగొందుచుండును. వామనాచార్యు డీరీతి రీతివిభాగ మొనరించి, రేఖాశ్రితమై చిత్ర పటము చెలువొందుచెలుపున, రీతిత్రయప్రతిష్ఠితమై కావ్యము వెలు గొందునని రచించెను. ఈరీతుల మూటిలో కవులు వైదర్భిరీతికొరకే పాటుపడవలెనుగాని మిగిలిన గౌడీయాపాంచాలీరీతులకై పాటుపడరాదని వామనాచార్యుల యాశయము. ఏలనన వైదర్భిరీతియే గుణ గణరత్నాకరమై ప్రకాశించును. తక్కినవి రెండును స్తోక గుణసమ నిష్ఠతమలై భాసించును. కానికొందరు వైదర్భిరీత్యాహాణార్థ మిత రాభ్యాసము నిచ్చుగింతురు. వీరితో వామను డేకీభవింపలేదు. శణ నూత్రవానాభ్యాసమున నారితేరిన కువిందుడు త్రసరనూత్రవానవై చిత్ర్యలాభమును బొందలేనట్లు గౌడీయాపాంచాలీరీతుల రచింపగలిగిన కవీంద్రుడు కవితావైదర్భికరగ్రహణసౌఖ్యము ననుభవింపలేడని వామ

కావ్యత్వ - ప్రాచీనమతములు

నుని భావము. అనగా గోగునారతో సంచులట్లు సాలెవాడు పట్టునూలు తో తాపితాలను నేయజాలనిపగిది నొకరీతి రచింపజాలినవాని కింకా కరీతిని రచించుటకు కాశీలము గలుగదని తాత్పర్యము. కావున మొదటి నుండియు సమగ్రగుణసంపన్నమైన వైదర్భీరీతిరచనమునందే కవికుల చక్రవర్తులు లక్ష్యము నుంచవలయును. ఈ సందర్భమున రీతుల కీషేరులు దేశవశమున సంభవించెననియు, విదర్భాదిదేశముల గల కవుల కావ్యములలో గానవచ్చుచున్న రచనాగుణస్వరూపముల ననుసరించి రీతిత్రయవిభాగసమాఖ్యానము లొనరింపబడెననియు వామనుడు వచించెను. దీనిచే రీతివిభాగములు, వాని విభేదములును చాల కాలమునుండి వచ్చుచున్నవని మనము తలంపవలయు. బాణునకు పూర్వ మీవిభాగము గలదని గుణమతముననే నూచించితిమి. ఈ కావ్యరచనము దండ్యాచార్యుల కాలమునకు స్ఫుటస్వరూపము నొంది మార్గద్వయమే మన్ననగాంచెను. అందు దండ్యాచార్యుడు వైదర్భమార్గము నాదరించి గౌడవర్త్యమును నిరాదరించెను. ఇంక భిన్నరుచిగల లోకమున కాలవైపరీత్యము ననుసరించి, గుణవిపర్యయమునకు కొందరిచే నతిగౌరవము లభించినను, గుణగ్రహణపారీణులైన సహృదయశిరోమణు లనారతము సరస్వతీవిభ్రమజన్మభూమియైన వైదర్భమార్గమును తమ ప్రసన్నదృష్టాలతో వీక్షింపజొచ్చిరి. శ్రుతిసుఖానుభవము శారంగోనజేయుటకుగాబోలు, కొందరు అక్షర డంబరసంఘటనాస్వరూపమైన గౌడీయరీతిని, మరికొందరు విపంచీ స్వరసౌభాగ్యసర్వస్వమైన వైదర్భీరీతిని కావ్యముల రచించి రసికుల కీరీతిరచనాతరతమమధురీమల జవిచూప మొదలిడిరి. ఇటుల రెండుతెరగుల కావ్యరచన చెలంగుచుండ, ఈ రెంటికిని సంభవించిన బాంధవ్యమున పాఠచాలీరీతి క్రొత్తగ పుట్టువాండెను. ఈ

రీతిమతము-శబ్దార్థగుణలక్షణవివేచనాదులు

మూటికిని గల ఉత్తమోత్తమ, ఉత్తమ, మధ్యమాదిగుణగణముల సుస్థిరించి వామనుడు వాని స్వరూప, సౌందర్య, సౌష్ఠవ, సౌకు మార్యముల దిలకించి తత్తదుచితాసనముల నొసంగి గౌరవించెను.

రీతి కావ్యాత్మ యనియు, ఈరీతి, లేక పదరచనము గుణవిశే షమున నాధారపడినదనియు వామనుడు పలికి కావ్యశోభను గలుగు జేయు ధర్మములే గుణములని లక్షణము విధించెను. ‘ఈకావ్యశోభా కరధర్మము దేనిది?’ అని ప్రశ్నించి శబ్దార్థముల ధర్మమని సమా ధాన మొసంగెను. ఇట్లు శబ్దార్థశోభాకరధర్మములే గుణములనుట సామాన్యలక్షణముగాని విశేషలక్షణము గాదని వ్యాఖ్యాత రచిం చెను. నిజమునకు గుణములు రీతినిష్ఠములుగా నుండవనియు, ఇచట భక్తిచే, ననగా ఉపచారమూలకమై గుణములు శబ్దార్థమాత్రములుగా వచింపబడెననియు వ్యాఖ్యాన మొనరింపబడెను. అందువలననే పదర చనానైశిష్ట్యము గుణాత్మకముగా విధింపబడెను. ఇంక నీశోభాసంపా దకధర్మములు నామమాత్రములు, మిథ్యాస్వరూపములు ననువారి వృథావాదములకు “ నాసంతః, సద్యేద్యత్వాత్ (సంవేద్యత్వాత్) ” అనునూత్రమున సమాధాన మొసంగెను. అనగా నీగుణములు సహృ దయసంవేద్యములని భావము. ఈగుణము లన్ని చోట్లను గానరావు. వీనికై పాటుపడి రచించిన పద్యములలోనే గుణము లుండి చదువరు లకు ముదము నొదవింపగలుగును. ఇవి పాదధర్మములుగాకుంటచే సర్వత్రప్రస్థములు గావని వామనుడు నుడివెను. దండ్యాచార్యుల వోలేనే వామనాచార్యుడుగూడ సౌందర్యసంపాదకములైన గుణ ములు దశసంఖ్యాకములని వచించినను, వీనిని శబ్దగుణములనియు, అర్థ గుణములనియు వేర్వేర నిరూపించుటచే వాని సంఖ్య ద్విగుణిత మయ్యెను. ఈగుణములను ప్రత్యేకముగ శబ్దపరముగను, అర్థపరముగను

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

పరిశీలించుటంజేసి నామమాత్రమున దశగుణములుగా గానవచ్చినను, గుణస్వరూపవివేచనావసరమున వాచ్యవాచకద్వారమున ప్రత్యక్షముగ వింశతిగుణములై వెలుంగుచున్నవి. ఈగుణగణలక్షణసమాహారమునందు భరతాచార్యదండ్యాచార్యులకన్న మిన్నయైన విమర్శనావివేకమును వామనాచార్యుడు ప్రకటించెనని చెప్పకతప్పదు. కావున నీతని లక్షణనిధానము వారి లక్షణరచనకన్న విలక్షణము, విశిష్టము నై భాసించుచున్నదని మొదటనే వచించితిమి. అందుచేత భరతాదుల కపరిచితములైన లక్షణములనో, లేక వారి కపూర్వములైన సంప్రదాయములనో స్వీకరించి నామనుడు కావ్యాలంకారనూత్రములను రచించియుండవచ్చును. ఈవాదమున కనుకూలముగ నాతడు ప్రాచీనశ్లోకముల నెన్నిటినో గ్రంథమునం దుదాహరించెను. ఈవరలో భరతాదుల లక్షణముల భావము నాయామతసంపర్కముల రచించితిమి. ఇచట వామనాచార్యుల శబ్దార్థగుణముల లక్షణపారమునుగూడ వివరింతుము. వానిని దీనితో సరిపోల్చి చూచినచో వామనాచార్యుల విమర్శనావివేకమును చదువరు లవలీల నెరుంగగలరు. వామనుని గుణముల క్రమము—ఓజము, ప్రసాదము, శ్లేషము, సమత, సమాధి, మాధుర్యము, సౌకుమార్యము, ఉదారత, అర్థవ్యక్తి, కాంతి-ఇవి పదిగుణములు. శబ్దగుణములకు, అర్థగుణములకు గూడ నివియే పేరులు.

౧. శబ్దగుణము - గాఢబంధత్వము “ఓజము”. ఇచట బంధమనగా పదరచనము. అందుచే శబ్దగుణము లన్నియు బంధగుణములని గూడ పిలువబడును.

అర్థగుణము - అర్థగాంభీర్యమే “ఓజము”. దీనినే అర్థప్రాధియందురు.

రీతిమతము-శబ్దార్థగుణలక్షణవివేచనాదులు

౨. శబ్దగుణము - బంధశైథిల్యము “ప్రసాదము.”

అర్థగుణము - అర్థవైమల్యమే “ప్రసాదము.”

౩. శబ్దగుణము - మస్థుణత్వమే “శ్లేషము”.

ఎచట బహుపదములున్నను ఏకపదమువోలెనే భాసించునో దానిని మస్థుణత్వ మందురు.

అర్థగుణము-ఘటనయే “శ్లేషము”. ఇచట క్రమకాటిల్యా సుల్బణత్వోపపత్తియే ఘటనమని నామనుశు వృత్తిని రచించెను. అనగా బంధగుణమున ననేకపదములున్న నొక్కపదముపగిది గాన వచ్చున ట్టిఅర్థగుణము ననేకభావము లున్న నన్నియు గలసిమెలసి పాలునీరువోలె నొండొంటి నంటి వేరుపరుపరాక మెలంగునని తాత్పర్యము.

౪. శబ్దగుణము-మార్గాభేదమే “సమతాగుణము”. అనగా నే మార్గమున శ్లోకముగాని, కావ్యముగాని ప్రారంభింపబడునో దానిని వదలవండుటయే సమత్వముగా దలంతురు.

అర్థగుణము-అనైషమ్యమే “సమతాగుణము”. ప్రక్రమమున భేదము లేకుంటయే అనైషమ్య మనబడును. అనగా కవిభావములకు పూర్వోత్తరవిరోధము లేక క్రమక్రమముగా నొకదాని కింకాకఱి చేదోడువాదోడుగా మెలంగుటయే అనైషమ్యమని పేర్కొనబడును. దీనినే సుగమత్వ మందురు. ఇదిగల వో సమతాగుణము దీపించును.

౫. శబ్దగుణము-ఆరోహోవరోహక్రమమే “సమాధిగుణము”. సంగీతమున రాగాలాపమువలెను, సాగరమున తరంగసంచయము వోలెను పద్యమున పదరచనాబంధమును, కావ్యమున రీతినిర్మాణ

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

నైపుణ్యమును క్రమక్రమముగా హెచ్చుచు తగ్గుచు, డిక్కుచు నెక్కుచు వినువారి చెవులకు విందొనరించుచో సమాధిగుణ మందురు.

అర్థగుణము - అర్థదృష్టియే “సమాధిగుణము.”

అవహితచిత్తుడు గాకున్నచో నర్థావలోకన మొనరింపలేడు. కావున సమాధియే అర్థావగమమునకు కారణ మందురు.

౬. శబ్దగుణము - పృథక్పదత్వమే “మాధుర్యము.”

అర్థగుణము - అర్థవైచిత్ర్యమే “మాధుర్యము.”

౭. శబ్దగుణము - అజరతత్వమే “సౌకుమార్యము.”

అర్థగుణము - అపారుష్యమే “సౌకుమార్యము.”

౮. శబ్దగుణము - వికటత్వమే “ఉదారతాగుణము.”

ఎచట శబ్దములు సృత్యమునేయుచున్నట్లు గప్పట్టునో అచట వికటత్వ మందురు. అనగా మాటలు నీటులుగులుకుచు, ముందువెనుకలకు దుముకుచు, గంతులిడుచు, సయ్యాటలాడునటుల గాన వచ్చుచో దానినే వికటత్వమని పిలుతురు. దీనినే లీలాయమానత్వమని కూడ జేర్చొందురు.

ఇట్టిపట్టుల సువారతాగుణము ప్రకాశించును.

అర్థగుణము - అగ్రామ్యత్వమే “ఉదారతాగుణము.”

౯. శబ్దగుణము - అర్థవ్యక్తిహేతుత్వమే “అర్థవ్యక్తిగుణము.”

దీనికి వామనుడు “ఝటిత్యర్థప్రతిపత్తిహేతుత్వ”మని వృత్తిని రచించెను. అనగా కన్నులకుగట్టినట్లుగా కవిభావము వెంటవెంటనే మడికి తట్టినచో నర్థవ్యక్తిగుణము.

రీతిమతము-శబ్దార్థగుణలక్షణవివేచనాదులు

అర్థగుణము - వస్తుస్వభావస్ఫుటత్వమే “అర్థవ్యక్తిగుణము.”

౧౦. శబ్దగుణము-జౌజ్వల్యమే “కాంతిగుణము.”

బంధమునకు ఉజ్జ్వలత్వము లేనిచో దానిని పురాణచ్ఛాయ
మందురు.

అర్థగుణము-దీప్తరసత్వమే “కాంతిగుణము.”

శృంగారాదిరసములే దీప్తరసములు. ఇవిగలచో కాంతిగుణ
ముండును.

ఈ లక్షణసంగ్రహమును గమనించినచో భరతాదుల గుణముల
కును, వామనుని గుణములకును చాలభేదము గలదని తెలియవచ్చును.
దీనిని నిరూపించుటకు రెండుమూడు సేదర్శనముల నిట వివరింతుము.
వామనుని ఓజోగుణలక్షణము దండి విధించిన క్లేషగుణలక్షణముతో
తులమాగును. ఇంక దండ్యాచార్యుని మాధుర్యగుణమును రెండు
భాగములొనరించి, వామనాచార్యుడు శబ్దార్థగుణములుగా గ్రహిం
చెను. వామనుని అర్థగుణమైన అర్థవ్యక్తిలక్షణము దండ్యాచార్యుల
స్వభావోక్త్యలంకారమునకు సరిపోవును. మరియు దండ్యాచార్యుడు
మాధుర్యగుణమున పేర్కొనిన రసమును వామనుడు అర్థగుణకాంతి
లక్షణమున విధించెను. ఈ విషయమం దీతని లక్షణము భరతుని కాంతి
గుణలక్షణమునకు దీటనవచ్చును. ఇట్లు వామనాచార్యు డొనరించిన
లక్షణము సవిమర్శముగ వెలుంగుచున్నను గుణనిరూపణావసరమున
నాతడు జూపిన పాఞ్శ్చవాచకవిభేదముమాత్రము సవినాలంకారికుల
ప్రశంసకుపాత్రము గాలేదు. ఈశబ్దార్థగుణవిభాగమును మమ్మట
మాణిక్యచంద్రజగన్నాథాదు లాక్షేపించిరి—నిరసించిరనియే మనము
చెప్పవచ్చును. ఇంక నీగుణవిభాగము సత్యమునకుగాక సంప్రదా

కావ్యత్వ - ప్రాచీనమతములు

యమునకై చేయబడె ననవచ్చును. శబ్దార్థసహితము కావ్యమని పలుకుట వలన గుణములుగూడ శబ్దగుణములు, అర్థగుణములు నని విభజించినచో బాగుండునని తలంచి వామనాచార్యుడు ద్వివిధగుణవివేచనమునకు పాటుబడియుండును. వామనుని గుణముల లక్షణమును విమర్శించినచో వానిలో గొన్ని విపర్యయములుగ మనకు పొడగట్టును. వామనుని శబ్దగుణప్రసాదలక్షణమును దిలకించినచో నిది ఓజోగుణవిపర్యయముగా జూపట్టును. ఆతడే దీనిని ఓజోగుణవిపర్యయముగా భావించి, ప్రసాదగుణము శుద్ధమైనచో దోషమనియు, ఓజోగుణసంప్లవమున నది గుణముగా భాసించుననియు వచించెను. విరుద్ధములైన వీనిరెంటి కిని సాంగత్య మెట్లు సంభవించునని ప్రశ్నించి, 'కరుణప్రేక్షణీయములలో సుఖదుఃఖసంప్లవమువోలేనే విరుద్ధగుణములైన ఓజమునకును ప్రసాదమునకును సమావేశ మనుభవసిద్ధమని వామనుడు శ్రమపడి సమర్థించెను. మరియు వామనుని క్లేషమును ప్రత్యేకగుణముగ నంగీకరింపక మమ్మటాచార్యు డిది ఓజోగుణవిభేద మని వచించెను. వామనుని సౌకుమార్యము పారువ్యదోషాభావమేకాని వేరొండుగాదనియు గ్రామ్యత్వదోషాభావమే ఉదారతగుణముగా ప్రకాశించుననియు నాధునికులు పలికి వీనిని ప్రత్యేకగుణములుగా సమ్మతంపరైరి. ఇంతియేకాక వామనుని సమాధిగుణము కేవలగుణము గానేరదనియు, చిత్తసమాధి, అనగా అవహితచిత్తత లభింపనిచో కావ్యరచనయే సంభవింపదనియు నవీనాచార్యులు నొక్కివక్కాణించిరి. ఈరీతిగా వివిధాక్షేపణ లొనరించి, వామనుని వింశతిగుణవివేచనమునకు స్వస్తి మంత్రము పఠించి, వీనిలో రసోపస్కారకములై చిత్తమునకు ద్రుతి, విస్తర, వికాసముల నొదవించు మాధుర్యము, ఓజము, ప్రసాదము లను మూడుగుణమణులమాత్రమే ముఖ్యముగ సంగ్రహించిరి.

రీతిమతము-గుణాలంకార నిత్యావిత్యసంబంధాదులు

(గుణాలంకార నిత్యావిత్యసంబంధము-

సర్వాలంకారమూలనూత్రనిర్ణయము)

ఈ రీతిమతమున నొక క్రొత్తవిశేషముగూడ గలదు. భామ హోష్టాదుల కాలమున రూపకాలంకారముగా నెన్నబడినది దంశిసమయమునకు సమాధిగుణముగా మార్పునొందెను. ఇటులనే అలంకారమతమునందలి రసవదలంకారము వామనుని చేతులలో అర్థగుణకాంతిగా ప్రకాశించెను. దండ్యాచార్యుల స్వభావోక్త్యలంకార మిటులనే వామనుని నాటికి అర్థగుణమైన అర్థవ్యక్తిగా పరిగణి తమయ్యెను. ఈరీతినే దండ్యాచార్యుల కాంతిగుణమును హేమచంద్రాదులు అతిశయోక్త్యలంకారముగా నంగీకరించిరి. మరియు అలంకారమతమునకు బీజప్రాయముగా భామహోచార్యుడు వినుతించిన ఉక్తివైచిత్ర్యమును వామనాచార్యుడు అర్థగుణమాఘర్యముగా స్వీకరించెను. ఈ ఉక్తివైచిత్ర్యబీజమే కాలవసంతాగమప్రభావమున కుంతలాచార్యప్రతిభాలవాలమున మొలకలెత్తిన నవనవలావణ్య తారుణ్యకావ్యలతికాలలామకు జీవభూతమై చెలువొందుటను చదువరులు మున్నందు తిలకింపగలరు. ఈ గుణములగురించి నవీను లొనరించిన విమర్శనమును హేమచంద్రమాణిక్యచంద్రుల గ్రంథముల గాననగును. అందు హేమచంద్రుని విమర్శనావాక్యముల చాలవరకు భరతుని రసమతసందర్భమున వివరించితిమి. దీనివలన భరతదంశి వామనుల లక్షణములు చాలవరకు వేరువేరుగా నున్నవనియు, అందుచే వీరిలక్షణము సంపూర్ణము గానేరదనియు తెలియుచున్నది. ప్రస్తుతమున భరతుని ఓజోగుణమును పరిశీలించెము. వివిధవిచిత్ర పదసంయుతమై, ఉదారసానురాగస్వరసంపన్నమై, సమాసవంతమైన వాక్యమున ఓజోగుణము ప్రకాశించునని భరతుడు వచించెను.

కావ్యాత్మక - ప్రాచీనమతములు

ఈలక్షణము దండ్యాచార్యుల ఓజోగుణలక్షణముతో కొంతవరకశుకూలించును. సమాసప్రాచుర్యమే ఓజోగుణమని దండి పలుకుటచే నది ప్రాయికముగ గద్యరచనాభూషణముగా గన్నట్టును. ఇంక నిదియే పద్యరచనావిషయమున గౌడవర్త్యమునకు ప్రాణప్రాయము. ఈసందర్భమున 'న్యూనవస్తువులకు ఉత్కర్షిత వర్ణించుటయే' ఓజోగుణసారమని హేమచంద్రాదులు రవించిరి. మరియు భరతుని ప్రసాదలక్షణము దండిసమాధిలక్షణమునకు సాటివచ్చును. దీనిని వామనుడు వక్రోక్త్యలంకారముగా గ్రహించెను. ఇదియే నవీనుల మతమున లక్షణ, లేక ఉపచారవక్రతగా మారెను. భరతుని ఉదారగుణమునకును వామనుని ఉదారగుణమునకును విశేష భేదము గలదు. భరతుని లక్షణమునందువలె వామనుని ఉదారతగుణమున రసభావాదులకు తావులేదు, కాని వీనికి వామనుని అర్థగుణకాంతి యందు స్థలముంటచే దీనిని దానికి సరిపోల్పవచ్చును. ఈస్వల్ప భేదములు విశేషముగ గన్నట్టుచున్నను, భరతాచార్యుని గుణగుణమణినికరమునకు వామనాచార్యుడు బుద్ధివిశేషమున మెరుగుపెట్టి, తళుకులూలుకునటుల వెలుగజేసె ననవచ్చును. ఈపగిది దా నెంత శ్రమ కోర్చి శక్తిసామర్థ్యముల నెచ్చబెట్టినను, గుణవివేచనారీతి రచనాసౌష్ఠ్యముల సంపూర్ణముగనే చెలంగి, సహృదయుల హృదయముల వశమొనరించుకొనలేకపోయెను.

ఆధునికులైన హేమచంద్రమాణిక్యచంద్రాదులు ఓజోగుణలక్షణవిధానమున మంగళుడనువాని నొకని ప్రమాణముగా వచించి దండ్యాచార్యుల లక్షణమును విమర్శించిరి. ఈఓజము గౌడిగోశే కాక రీతులన్నిటిలోను సామాన్యముగ గానవచ్చును. రాజశేఖరుడు గౌడ మంగళుని బేర్కొని వాని లక్షణము కొంచె మించుమించుగా

రీతిమతము - గుణాలంకార నిత్యావర్తనబంధాలు

వామనుని లక్షణముతో తులమానునని చెప్పెను. దీనివలన రీతి మతము వామనాచార్యులకు పూర్వమే ప్రచారమున నున్నట్లు తేలి వడును. కాని దానికి స్వరూపవై లక్షణమును బ్రసాదించి, కావ్యత్వతత్త్వవివేకమునకు ప్రారంభించి, ప్రాశస్త్యమును సంపాదించినకారణముననే, రాజశేఖరజయరథాదులు ఔద్భటులతోపాటు వామనీయులగూడ విశేషగౌరవభావమున ప్రమాణముగా వచించిరి. గుణవివేచనానంతరమున వామనుడు అలంకారలక్షణమును రచించెను. ఈఅలంకారములగురించి వామనుడు గ్రంథాదినే నూచించెను. అలంకారములవలననే కావ్యము గ్రాహ్యమనియు, సౌందర్యమే అలంకారమనియు మొదటనే వామనుడు నుడివెను అలంకృతియే అలంకారమనియు, కరణవృత్తృత్తిచేతనే అలంకార శబ్దము ఉపమాదుల వర్తించుచున్నదనియు వృత్తిని రచించెను. ఇట్లు పలుకుటచే వామనుడు క్రమప్రకారము దండ్యాచార్యుల లక్షణమును వృద్ధిపరచినటుల గానవచ్చును. వామనుని మతమున కావ్యమున కలంకారము లత్యంతావశ్యకములుగావు. సౌందర్యసంపన్నమైన-నో-కావ్యము శోభించును. ఈసౌందర్యము, అలంకారస్వరూపమిరీతి నుండునని వామనుడు నిరూపింపలేదు. ఈ సౌందర్యమని ర్వచనీయుముగా గన్పట్టును. ప్రాయశముగ గుణాలంకారసంస్కృత శబ్దార్థములకే కావ్యశామము వర్తించుచున్నది. అందు గుణరీతులు ముఖ్యముగ కావ్యసౌందర్యసంపాదకములై చెలంగును. కావున గుణ రీతులు కావ్యశోభకు ప్రధానములుగను; అలంకారములు అప్రధానములుగను మనము దలంపవలయును. దండ్యాచార్యు డీవిధమున గుణాలంకారములకు విభేదమును వివరింపలేదు. దండిమతమున గుణాలంకారములు రెండునుంగూడ కావ్యశోభాకరధర్మములై వెలుగొందును.

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

ఇంక వామనుని మతమువందన్నచో గుణములే కేవలముగ కావ్య శోభ నాపాదించు ధర్మములై ప్రకాశించును. గుణగుణము సంపాదించిన కావ్యశోభ నలంకారసముదాయ మతిశయింపజేయును. అందు వలననే గుణములు నిత్యములనియు, ఈ గుణనికరములేనిచో కావ్యమునకు శోభ గలుగదనియు వామనుడు స్పష్టముగ వచించెను. ఈ గుణములు నిత్యము లనుటవలన అలంకారములు అనిత్యములని వేరుగ జెప్పనక్కరలేకయే మన కాభావము జేటవడునని వ్యాఖ్యాత రచించెను. దీనిచే కావ్యమునకు గుణములు సమవాయసంబంధమును (నిత్య సంబంధము), అలంకారములు సంయోగసంబంధమును (అనిత్యసంబంధము) గలిగి మెలంగుచున్నవని మన మెరుంగవలయు. అనగా కావ్యాత్మయైన రీతికి సంబంధించి గుణములును, కావ్యశరీరమైన శబ్దార్థములకు సంబంధించి అలంకారములును వెలుగొందునని భావము. ఈనిత్యము, లేక సమవాయసంబంధము ఓజముమొదలైన గుణములతో సమానముగనే, అనుప్రాసోపమాదులైన అలంకారములకు కొన్ని టికిగూడ గలవని మమ్మటాచార్యుడు రచించెను. నవీను లెట్లు భావించినను, వామనాచార్యుడుమాత్రము గుణరహితమై, అలంకారసహితమైనను కావ్యము శోభావహము గానేరదనియు, గుణసహితమై, అలంకారరహితమైనను కావ్యము సౌందర్యసంపన్నమై ప్రకాశించు ననియు దలంచెను.

ఇంక అలంకారవిచారమునగూడ వామనుడు నూతనమార్గము ననుసరించెననియే మనము చెప్పవచ్చును. ప్రాచీనులలో స్వల్పసంఖ్యా సంయుతముగ నలంకారసంచయమును గ్రంథపేటికాంతరమున గుప్తమొనరించినమాత్రముననే పరమానందభరితుడైనవాడు వామనాచార్యు డొక్కడే. ఈ సంఖ్యావిషయముననేకాక లక్షణరచనా

రీతిమతము-గుణాలంకార నిత్యానిత్యసంబంధాదులు

సందర్భమునగూడ వామనుడు స్వతంత్రపథానుసారియే. వామనుడలంకారముల నీక్రిందివిధముగ విభజించెను :

౧. శబ్దాలంకారములు-యమకము; అనుప్రాసము.

౨. అర్థాలంకారములు-ఉపమ; ప్రతివస్తూపమ ; సమాసోక్తి; అప్రస్తుతప్రశంస ; అపహ్నుతి ; రూపకము ; శ్లేష ; వక్రోక్తి ; ఉత్పేక్ష ; అతిశయోక్తి ; సందేహము ; విరోధము ; విభావన ; అనన్వయము ; ఉపమేయోపమ ; పరివృత్తి ; క్రమము ; దీపకము ; నిదర్శన ; అర్థాంతరన్యాసము ; వ్యతిరేకము ; విశేషోక్తి ; వ్యాజస్తతి ; వ్యాజోక్తి ; తుల్యయోగిత ; ఆక్షేపము ; సహోక్తి ; సమాహితము ; సంస్పృష్టి.

ఇటుల వామనుడు ముప్పదియొక్క శబ్దార్థాలంకారములతోనే సంతుష్టుడయ్యెను. ఇందు శబ్దాలంకారములు రెండుమాత్రమే. మిగిలినవన్నియు నర్థాలంకారములే. ఇంక నర్థాలంకారవర్గమంతయు ఉపమాప్రపంచగర్భితముగా వామనుడు భావించెను. ఈఉపమాలంకారప్రభావము భామహాచార్యులకాలమునుండియు పరంపరగా వచ్చుచున్నది. ఈకారణముననేకాబోలు అర్వాచీనాచార్యవర్యులు సాదృశ్యమూలకములు, లేక ఔపమ్యగర్భితములైన అలంకారములకు ప్రథమముననే అర్ఘ్యపాద్యాదినత్కారము లొసంగి, అతిథిపూజన మాచరింపజొచ్చిరి. అనేక ప్రకారవైచిత్ర్యముచే ఉపమాలంకారమే బీజభూతమని ప్రథమముననే నిర్దేశింపబడెనని రాజానకరయ్యభృదును, సాదృశ్యవిచ్ఛిత్తివిశేషముల రూపకదీపకాద్యనేకాలంకారబీజత్వమున ఉపమాలంకారమే మొదటనే నిరూపింపబడెనని మల్లి నాథనూరియు వచించిరి. కాని వామనుడు సర్వాలంకారప్రపంచమును ఉపమా

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

గర్భగోళమున లీనముగానున్నట్లు ప్రదర్శించి చూపరులకు భ్రాంతి గొలిపెను. ఈకతముననే వామనాచార్యుని అలంకారలక్షణముల కును మిగిలినవారి లక్షణములకును విశేష భేదము గానవచ్చును. ఉపమాగర్భితముగాకుంటచే వామనుడు, ఉదాత్త, భౌతిక, పర్యా యోక్త, నూత్న, రసవ, చూర్జస్వి, ప్రేయోలంకారములను పరి త్యజింపవలసివచ్చెను.

వెండియు, సాదృశ్యలక్షణయే వక్రోక్త్యలంకారమని వామ నుడు మనము కనివినియెరుంగని లక్షణమును రచించెను. ఇతని విశే షోక్తిలక్షణము జగన్నాథుని రూపకలక్షణమును బోలును. వామ నుని ఆక్షేపాలంకారము నవీనులలో కొందరి ప్రతీపాలంకారమున కును, మరికొందరి సమాసోక్త్యలంకారమునకును సాటివచ్చును. సమానవస్తువుచే అన్యాలాపమే అపహ్నుత్యలంకారమని వామనుడు లక్షణము విధించెను. తుల్యవస్తువర్ణనమున పస్త్యంతరనిహ్నభము అపహ్నవాలంకారమున ప్రకాశించును. అనగా అపహ్నవాలంకారమున మనము ఉపమేయమును గప్పివెట్టి ఉపమానమును వెలిపుచ్చుచుందుము. ఈసందర్భమున దండ్యాచార్యు డీఅపహ్నవాలంకారము ఔపమ్య మూలకమై చెలంగనక్కర లేదనియు, ఒకవస్తువును గప్పిపుచ్చి దానికి మారు వేరొకదానిని బేర్కొనినచో సరిపోవుననియు రచించెను. దండి మతముననుసరించి విశ్వనాథాదిసవీనులు 'గమ్యమానాపమ్యరహితమైన ద్విత్వీయభేదము'ను అపహ్నుత్యలంకారమున నంగీకరించిరి. ఇట్టి లక్షణవిభేదము లేన్నియో కలవు. గ్రంథగౌరవభయమున నింతతో నిరమింతుము.

రీతిమతము-ప్రాచీనప్రస్తుతమత తారతమ్యాదులు

(ప్రాచీనప్రస్తుతమత తారతమ్యము-రసరీతివృత్తిసంబంధవిధేయము)

ఈరీతిమతసంగ్రహము చాలవరకు గుణమతసారమును బోలి యున్నను, దానికన్న నిదియే మిన్నయని మనము నిక్కముగ వక్కాణింపవచ్చును. అలంకారమతముకన్న గుణమతము విలక్షణముగను, గుణమతముకన్న రీతిమతము విశిష్టముగను వెలుంగుచున్నదని భావము. అలంకారములు కేవలబాహ్యసౌందర్యసంపాదకములు ; అనిత్యములై కావ్యశరీరభూషణమాత్రములై మెలుంగుచున్నవి. ఇంక గుణములు సంతత మాంతరంగికామూల్యతాపాదకములు ; నిత్యములై కావ్యప్రాణప్రాయములై వెలుంగుచున్నవి. కావున పూర్వులు శరీర శోభకుమాత్రమే ప్రాకులాడిరి. తరువాత దండ్యాదులు గుణప్రాశస్త్యమునకై పాటువడిరి. అందువలన కావ్యలక్షణము మొదట దేహమునకును, పిదప ప్రాణమునకును, తుదకు ఆత్మకును సంబంధముగలిగి, క్రమక్రమముగా విమర్శనావిజ్ఞానసర్వస్వ మభ్యుదయముగాంచెను. ఆత్మతత్త్వవిజ్ఞాన మను నూతనాంశ మాలంకారికుల దృక్పథము నాకర్షించెను. ఈ ఆత్మతత్త్వాన్వేషణ మొనరించినవారిలో వామనాచార్యుడే ప్రథముడు. ఇతడు రీతియే కావ్యాత్మగా నిశ్చయించెను. వామనుడు ప్రథముడగుటవలన నీతని విమర్శనము సమగ్రము, సమీచినము గావచ్చును, గాకపోవచ్చును. ఏది యెట్లులైనను ఆత్మతత్త్వ వివేక మను విశేషాంశ మొకటి వామనుని నయనపథమున గోచరమాయెను. అందుచే వామనునితరువాతివారందరును ఆత్మతత్త్వవివేచన కొరకై స్వకీయప్రతిభావిశేషమును వినియోగించిరి. ఇదియే భామహదండివామనాచార్యుల మతములంగల తారతమ్యము. శక్తిసామర్థ్య రహితులగుట నస్ఫుటస్ఫురితముగ కావ్యతత్త్వమును రీతిప్రవర్తితములుగా చిరంతనాచార్యులు వచించిరని ఆనందవర్ధను డాడినమాటలు

కావ్యాత్మక - ప్రాచీనమతములు

కావ్యాత్మకత్వ విమర్శనమునకు గడంగినవారిలో వామనుడే మొదటి నాడని నూచించుచున్నవి. రసవిషయమునగూడ వామనుడు భామహానులమేర మీరి ముంపెంజనేసె ననుటకు ప్రమాణము గలదు. కావ్య విశేషనిచార మొనరించుచు ప్రబంధములందు దశరూపకము (నాటకములు) శ్రేయమనియు, దశరూపకము చిత్రపటమువోలె విశేషసాకల్యముచే స్పృహయంగమమనియు వామనుడు రచించెను. ఈతడు నాటకమునం దత్యంతాదరము గలవాడగుటనే రసభావాదులకు, నిత్యశోభాదాయకములైన గుణములలో నవకాశము గల్పించెను. అర్థవ్యక్తిగుణమున భావములకును, కాంతిగుణమున రసములకును తావోసంగెను. వామనుని కావ్యలక్షణము సంకుచితస్వరూప స్వభావ సంపన్నము గాదు. ఈతడు రసవంతములు, రసహీనములు నయిన వానికిగూడ జోటిచ్చెను. ఈతనిమతమున సౌందర్యమే కావ్యసర్వస్వమై వెలుగొందును. ఈ సౌందర్యము దోషహీనమునను, గుణాలంకారాదానమునను సంభవించును. ఈ నియమము సర్వజనసమ్మతము. ఇటుల వామనాచార్యు డెంత శ్రమపడి సంకల్పించినను, పాప మీరీతిమతము - రసాలంకారగుణమతములవోలెనే - విశేషాభ్యుదయము గాంచనోచదయ్యె. వామనునివెనుక ప్రజ్ఞాకాలియు, ధీమంతుడును నైన రీతిమతావలంబకుడు కరవయ్యెను. మరియు, ఆనందవర్ధనముమ్మటాచార్యాద్యర్వాచీనాలంకారికులు గుణాలంకార రీతిమతముల ఖండించుటకై తమతమ ప్రతిభావిశేషమును ధారవోసిరి. ఏది యెటులున్నను, ప్రాచీనమతప్రభావమాహాత్మ్యములే నవీనమతసాధనిర్యాణసంస్థాపనకు మూలస్తంభములై విరాజిల్లెను.

ఆధునికు లీరీతిమతము నెంతగా నిరసించినను, వారీమతమునం గల సారముం గ్రహించి, నూతనమతముల కనుమాలించిన

రీతిమతము-ప్రాచీనప్రస్తుతమత తాదత్తమ్యాదులు

రీతి దగు మార్పుల నేర్పుమెయిం గావించిరి. రసస్వనిపరిపోషకములై నంతవరకు వర్ణ సంఘటనాదులను, సహృదయహృదయావర్జనాతిశయనిమిత్తములై నంతదనుక మాధుగ్యాదిగుణములను నూతనాచార్యులు పరిగ్రహించిరి. అనవసరముగ గుణముల సంఖ్య హెచ్చింపబడెనని తలంచి, నవీను లాయాగుణముల ప్రయోజనముల బరిశీలించి, మాధుర్యము, ఓజము, ప్రసాదములను గుణముల మూడింటినిమాత్రమే సమ్మతించిరని మే మీవరలో రచించితిమి. ఈమూడుగుణములకును వామనుని మూడురీతులకును సంబంధము గుదుర్చబడెను. ఇవియే వైదర్భి, గౌడీయా, పాంచాలీరీతులన పేర్కొందెను. ఆనందవర్ధనాదులీమాడుగుణములను, మూడురీతులను మాత్రమే సమ్మతించిరి. ధ్వనిమతానుసారులు ఆనందవర్ధనాచార్యపథానువర్తులైరి. కాని రీతిధ్వనిమతములకు జెందనివారు గొంద రీరీతివిచక్షణమునగూడ గృహింపనిట్లు మనకు నివర్తనములు గలవు. వామనుని మూడురీతులకన్న భిన్నమైన లాటీరీతిని రుద్రటాచార్యుడు పేర్కొనెను. ఈరీతివిభాగమునకు రుద్రటుడు నూతనలక్షణము ననుసరించెను. సమాసరచనయే రీతిగా నాతడు గణించెను. ఈ పాంచాలీ, లాటీయా, గౌడీయారీతులు క్రమముగా లఘు, మధ్య, యతఃసూసరచనాభేదములని రుద్రటాచార్యుడు వచించెను. రెండుమూడుపదముల కూర్పుచే పాంచాలీరీతియు, ఐదారుపదముల పాండికవలన లాటీశైలియు, యథాశక్తి సమాసభూయిష్టమై గౌడీమార్గమును బ్రకాశించు నందురు. అగ్నిపురాణకర్త నాలుగురీతుల నంగీకరించినను, రీతివిభేదము పరుష, సరళ, సుకుమారాక్షరసంయోగముపై నాధారపడు ననుభావమును వెల్లిబుచ్చెను. ఈరీతిచతుష్టయమునకు ఘోషాదు ఆవంతికా, మాగధీభేదముల మరిరెంటిని జేర్చి, రీతు లారవి

కావ్యత్వ - ప్రాచీనమతములు

నిష్ప్రయించెను. వైదర్భీపాంచాలీరీతులకు మన్యస్థమై మాగధీరీతియు, ఖండీసిగా ఆవంతికయు జలంగునని యాతడు పలికెను. కావ్యమిహింసతో రాజశేఖరుడు వామనుని మామరీతుల వచించినను, కర్పూరమంజరిలో వత్సగుల్మ, మాగధీ, పాంచాలీరీతులి బేర్కొనెను. నాన్మటాచార్యుడు గాడీయా, వైదర్భీరీతుల రెంటినిమాత్రమే వక్కాణించెను; ఇందు మొదటిది స్వల్పసమాససంయుతము; రెండవది సమాసరచనాశూన్యము. ఇంక కుమారవాగ్భటుడన్నచో, రీతిత్రయమును సమ్మతించి, దీనికి గుణత్రయ మాధారమని పలికె. ఉద్భటుని వృత్తిత్రయమువోలేనే వామనుని రీతిత్రయముగూడ రసస్థాని కుపచరించునని ఆనందవర్ధనాచార్యుల తాత్పర్యము. ఉద్భటాచార్యుల లలిత, పరుష, కోమలాక్షరానుప్రాసము, లేక ఉపనాగరికా, పరుష, మన్యవృత్తులే వామనాదుల మతమున వైదర్భీ, గాడీయా, పాంచాలీరీతులై వరుసగా పరిణమించెనని మమ్మటాచార్యుడు స్పష్టముజేసెను. మమ్మటాచార్యుల పలుకులవలన మన మీరీతివృత్తులు రెండును పర్యాయపదములనియు, వీనికి విశేష భేదము లేదనియు దలంపరాదు. మమ్మటుని వాక్యము సంగ్రహవాక్యముగా మనము భానింపవలయును. రీతివృత్తుల సత్యస్వరూప భేదము నీవాక్యము ప్రకటింపజాలదు. రీతికిని వృత్తికిని విశేష భేద మున్నది. వీని విభేదమును భోజుడు సరస్వతీకంఠాభరణమున విస్పష్టముగ వివరించెను. ఎట్లన—“వైదర్భాదికృతము లైన పంథలు కావ్యమార్గములుగా స్మరింపబడుచున్నవి. వ్యుత్పత్తిర్థమును బరిశీలించినచో రీతికి గతియుని అర్థము. ఇంక వికసించినచో విక్షేపముం బొందువట్లును, సంకుచితమైనచో విస్తరించునట్లును చిత్తమును వర్తింపజేయునదియే వృత్తియనబడు” నని భోజుడు

రీతిమతము-ప్రాచీనప్రస్తుతము తారతమ్యాదులు

వచించెను. ఈలక్షణమును నూత్నవృద్ధి బరికించినచో సర్వలక్షణ సంపన్నమై, శబ్దాగ్రసమన్వితమై మెలంగు పదసముదాయ సంఘటనమే రీతియని తేటపడుచున్నది. దీనికి భిన్నముగా సహృదయ హృదయరేజకమంజులశబ్దసంచయ రచనావైచిత్ర్యమే వృత్తియని బోధపడును. అనగా పదముల కొండొంటికి గల పొందికయే రీతియనియు, ఈపదముల కొండొంటికి గల పొందికవలన చదువగుల డెంచుల గంధలింపజేయునదియే వృత్తియనియు మన మెరుంగవలయును. అందువలననే రసవిషయవ్యాపారజననకారణవర్ణరచనా విశేషమే వృత్తియని రాజానకరుయ్యకుడు పలికెను.

ఇట్లు పదిరచనాశాస్త్రాసంఘటనమే రీతిగాను, దానిచే నాంతరంగముగ నుపయించు చిత్తివృత్తివిశేషమే వృత్తిగాను డలంచుటంజేసి బ్రాహ్మలు రీతిభేదముల కుచితములైన వృత్తిభేదములగూడ గల్పించిరి. ఈ వృత్తులు క్రొత్తగ వచ్చినవిగావు. భరతమునినాటికే నాటకాదులలో బ్రచారముం గల్గి పరంపరగా కావ్యభేదములలో గూడ గాలిడజొచ్చెను. ఈ వృత్తుల పుట్టుకగురించి మునివగు డీతెరగున బలికెను. ఋగ్వేదమునుండి భారతీవృత్తియు, యజుర్వేదమువలన సాత్వతీవృత్తియు, సామవేదమునుండి కైశికీవృత్తియు, అథర్వవేదమువలన ఆరభతీవృత్తియు జన్మించెను. ఈనాలుగు వృత్తులలో వాక్పాదానము, పురుషప్రయోజ్యము, స్త్రీవర్జితము, సంస్కృత వాక్యయుక్తము నై భారతీవృత్తి ప్రకాశించుచుండును. సత్త్వగుణయుక్తము, న్యాయవృత్త సమన్వితము, హర్షోత్కటము, సుహృతశోకభావము నై సాత్వతీవృత్తి జలంగుచుండును. స్త్రీసంయుతము, బహుస్మృతగీతోపేతము, శక్ల్యనేపథ్యవిశేష చిత్రాన్వితము,

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

కామోపభోగప్రభవోపచారము నై కైశికీవృత్తి వెలుగించును. చిత్రయుద్ధసంకలితము, ప్రస్తావపాతప్లవలంఘితచ్ఛేద్యాదిమాయా కృతేంద్రజాలాపరీవృతము నై ఆరభ్యవృత్తి భాసించును. ఇట్లు భరతుడు విధించుటచే నీ వృత్తిచతుష్టయము నాటకనేష్యసంగీతాభినయదులకును, తత్తద్రసభావోదయపోషణాదులకును సాహాయ్యకముగ నుండి, సామాజికుల చిత్తవృత్తిని యథావసరముగ సమయ సముచితముగ మార్పునొందించుచుండెనని తేటపడును. ఈసందర్భము ననే, హాస్యశృంగారకరుణరసప్రయోగములందు కైశికీవృత్తిని, వీరాద్భుతరసములలో సాత్వతీవృత్తిని, రాద్రభయానకరసముల నారభ్యవృత్తిని, బీభత్సకరుణరసములలో భారతీవృత్తిని పండితులు ప్రయోగింతురని భరతమునియే ఆయారసముల కాయావృత్తుల విభజించెను. ఈవృత్తివిభాగమున విశ్వనాథకవరాజు కొంచెము మార్పుగలిగించెను. శృంగారరసమున కైశికీవృత్తియు, వీరరసమున సాత్వతియు, రాద్ర బీభత్సములలో నారభ్యయు, భారతీవృత్తి సర్వరసములందును ప్రయోజ్యమనియు, ఈవృత్తులే నాట్యమాతృకలనియు సాహిత్య దర్పణమున విశ్వనాథుడు వివరించెను. రీతు లారని పలికినట్లే భోజుడు వృత్తు లారని వచించెను. వైనాలుగువృత్తులకును మధ్య మారభ్యవృత్తిని, మధ్యమకైశికీవృత్తిని జేర్చి ఆరురీతుల కనుకూలించు నటుల నాడువృత్తుల గల్పించెను. ఇంక భోజవృత్తినినచో, సుకుమారార్థసంపన్నమై కైశికీవృత్తియు, ప్రాధార్థసందర్భమై ఆరభ్యవృత్తియు, కోమలార్థము కోమల ప్రాధసమన్వితము నై భారతీవృత్తియు, ప్రాధార్థము, కోమలప్రాధసముపేతము నై సాత్వతీవృత్తియు, కోమలార్థము ప్రాధసంయుతము నై మధ్యమకైశికీవృత్తియు, ప్రాధార్థము, కోమలబంధయుతము నై మధ్యమారభ్యవృత్తియు.

రీతిమతము-ప్రాచీనద్రస్తుతమత తారతమ్యాదులు

వృత్తియు బ్రకాశించునని సరస్వతీకంఠాభరణమున శాసించెను. ఈ లక్షణమును గమనించినచో భోజుడు నూత్నభేదములగూడ బాటించినట్లు గానవచ్చును. కాని చాలమంది నాలుగు వృత్తులను మాత్రమే సమ్మతించిరి. మరియు, ఒకరీతిలో ననేకవృత్తులను, ఒకవృత్తిలో ననేకరీతులను గలుగుట కవకాశ మున్నను, ప్రత్యేకరీతులకు ప్రత్యేకవృత్తులనుమాత్ర మాలంకారికులు విధించి మాన మూనిరి. నాటకముల కుపయోగించు వృత్తులకును, కావ్యముల కనుకూలించు వృత్తులకును భేదము గలదు. అర్థప్రధానమై నాటకవృత్తి చెలంగును. దీనికి విపరీతముగా అక్షరప్రధానమై కావ్యవృత్తి వెలుంగును. వృత్తియనగా వ్యవహారమనియు, వాచ్యాశ్రయములైన వ్యవహారములే కైశిక్యాదివృత్తులనియు, వాచికాశ్రయములైనవే ఉపనాగరికాదివృత్తులనియు ఆనందవర్ధనాచార్యుడు నాట్యకావ్యవృత్తుల విభేదము వెలిపుచ్చెను. రసాదితాత్పర్యసన్నివేశితములై వృత్తులు కావ్యనాటకముల కపూర్వచ్ఛాయాసంపాదకములై, జీవభూతములై చెలువొందునని ఆనందవర్ధనాచార్యుడు రచించెను.

ఇంక నీగుణములను, రీతులను గురించి అభినవగుప్తపాదాచార్యు డిట్లు సంగ్రహముగా బలికెను. అనోన్యమేళనక్షమత్వమునను, సముచితచిత్తవృత్త్యర్పణమునను గుడమరీచాదిసంఘాతరూపతంజెందిన పానకమువోలెనే దీప్తలలితమధ్యమవర్ణనీయవిషయమై, గాఢీయ వైదర్భపాంచాలదేశహేనాకప్రాచుర్యమై త్రివిధరీతులు ప్రఖ్యాతిగాంచెనని అభినవగుప్తపాదుడు వచించెను. ఇట్లనుటవలన ఓజోమాగుర్యప్రసాదగుణముల మూడింటిని, వాని కనుకూలించిన రీతులు మూడింటినిమాత్ర మీత డంగీకరించెనని చెప్పవలెను. మరియు గుణములకన్న భిన్నముగను, మిన్నగను రీతివృత్తులు లేవని

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

హూడ నీతడు. నూచించెను. ఇందువలన విమర్శనావివేకము ముందంజవేసినకొలందియు ఉద్భటుని వృత్తులును, వామనునిరీతులును క్రమముగా వెనుకంజవేయజొచ్చెనని మనము దిలంపవలయును. ఇంక వెనలైన నొకానొకవేళ వీనిని బేర్కొనినచో, గుణాలంకార రీతివృత్తులు కావ్యమున కుత్కర్ష హేతువులుగమాత్రమే నుతించిరి. అందుచే శౌర్యాదులనోలె గుణములును, కటకకుండలాదులకైవడి నలంకారములును, అవయవసంస్థానవిశేషముభాతి గీతియు వచింపబడెను. కావున గుణాభివ్యంజకపదవిన్యాసమే రీతియై, కావ్యాంగ సంస్థాహేతుభూతమై, కావ్యాత్మతత్త్వమై ప్రకాశించుచున్న రసస్వ న్యాదుల కుత్కర్షార్థాయకమై చెలుంగుననియే పలుకబడెను. దీని వలన రీతియే కావ్యాత్మ గానేరదనియు, గుణాలంకారము లింకమీద రీతికిగాక రసాదులకు సంబంధించినవనియు, రసాదులే కావ్యమునందు ప్రధానాంశములనియు తాత్పర్యము.

మరియు, ఆచలస్థితి నొంది గుణములు అంగియైన రసమునకు ఉత్కర్ష హేతువులుగ జెలంగునని ఆనందవర్ధనుని తరువాతినా రందరును భావించిరి. అందువలన రసాదులే కావ్యమున కత్యంతముఖ్యములుగాని, వామను డెంచినట్లు రీతి గాదని మమ్మటాదులు దలంచిరి. అనుప్రాసోపమాద్యలంకారము లంగద్వారమున హారాదులపగిది సుఫలదించును. కావున అలంకారములు కావ్యశరీరమైన శబ్దార్థములకు సౌందర్యము నాపాదించి శరీరమూలమున కావ్యాత్మభూతమైన రసాదులకు శోభాతిశయము సంపాదించునని మమ్మటాదుల మతము. ఇందు గుణములు శబ్దార్థములకు సంబంధించునని పలికినప్పుడు, లక్షణామాల కముగను, ఉపచారమాత్రముగను సంబంధించునని చదువరు లెంచవలయును. ఇటుల భావించియే గుణములు సమవాయసంబంధమునను,

రీతిమతము-ప్రాచీనప్రస్తుతమత తారతమ్యాదులు

అలంకారములు సంయోగసంబంధమునను జెలంగునని మమ్మటు డాడెను. గుణములు శబ్దార్థముల కాపచారికములని మమ్మటుడు పలికిన వచనముల సంగీకరింపక జగన్నాథపండితుడు వామనుని మతము ననుసరించి, గుణములు రసమాత్రధర్మములే కావనియు, మాధుర్యాదిగుణములు శబ్దార్థములకుగూడ వర్తించుననియు, కావున ఉపచారమును గల్పింప నక్కరలేదనియు వచించెను. ఇంక వామనాచార్యుడు కావ్యసౌందర్యమునుగురించి పలికిన పలుకుల నెల్లమతములవారు నామోదించిరి. అదియే నవీనుల గ్రంథముల విద్భిత్తి, నైచిత్ర్యము, కవిప్రాశోక్తియు నై ఘటించి సర్వాంశం కారబీజప్రాయమై మొలకలెత్తెను. ఇటుల రీతిమత మలంకార శాస్త్రమున విమర్శనావిజ్ఞానవికాసము నెంతప్రకటించినను దీనిని నవీను లాచూలముగ సంగీకరింపరైరి. అందువలన ధ్వనిమతమున కీరీతిమతము ప్రతికక్షిమతముగా నిలచి, దాని ప్రాబల్యము నరికట్టుటకు దగినంతశక్తిగలది గాలేకపోయెను. వామనుడు కేవలబాహ్యరచనాసౌందర్యవివశుడై, రీతియే కావ్యాత్మగా భ్రాంతి నొందెను. నవీనుల విజ్ఞానసూక్ష్మోదయకాంతుల కట్టెదుర వామనుని వివేకము ఖిద్యోతప్రాయమై ప్రకాశపుంజమును ప్రసరింప జేయలేకపోయెను. మరియు ఆనందవర్ధనాదుల ననుసరించియే, ఆధునికుడైన విశ్వనాథు డిట్లు రీతినగురించి రచించియుండును. “నామనుడు పలికినట్లు రీతి కావ్యాత్మ గాదు. సంఘటనావిశేషమే రీతిగా జెలంగును. అవయవసంస్థానరూపమై సంఘటనము మెలంగును. ఇంక ఆత్మయన్నచో దీనికన్న భిన్నమై వెలుంగు” నని సాహిత్యదర్పణమున వ్రాసెను. ఇంక వామనుని రీతివిభాగము స్వకపోలకల్పితము. ఏలననగా, రీతిస్వరూప

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

విధేదవర్ణనములు సరస్వతికిగూడ నశక్యమని దండి పలికిన పలుకుల గుణమతమున రచించితిమి. కావున అముఖ్యములను ముఖ్యములుగా భ్రమించి అప్రస్తుతప్రశంసకు దండివామములు గొరకొనుచుచేగాబోలు, ఆనందవర్ధనమమ్మటాద్యర్వాచీనాచార్యవర్యులు తమతమ ప్రతిభావిశేషమున గుణములతో ప్రధానములనుమాత్రమే స్వీకరించి, రీతిమతసత్యస్వరూపమును బ్రకటించి, మునిచంద్రుడు బ్రసాదించిన నాట్యరసమును కావ్యరసామృతముగా నంగీకరించి, భ్వనిమతమశిష్యునిమతమున ప్రతీయనానార్థలావణ్యమును పరిపూర్ణముగ ప్రతిబింబింపజేసిరి. అందుచే నీరీతిసువర్ణమయశృంఖలలచే విశృంఖలవిహారసంచారసంకులభావమత్తచిత్తయైన కావ్యకామినియొక్క కాదంబినీవేణీశిరోమణిని వామనాచార్యవర్యుడు స్వకీయప్రజ్ఞాప్రభావమంత్రతంత్రనూత్రజాలములబంధించివైచినను, ఆతరళాయతేక్షణాసౌదామినీకలితకటాక్షవిలాసరసామృతధారాసార సముత్కంఠాయనానమానసులైన రసికజనమయూరకుమారవతంసుల మెకు బంపిమోచనముగావించి, నూతనమహామందిరోద్ధానవనసీన్హంతరంబుల సరసపదవిన్యాససజ్జాపలాస్యాభినయముల బ్రచర్చించుట కవకాశము గల్పించిరి. కావుననే గుణరత్నఖచితసువర్ణరుచిరాలంకారకృతరీతిరచనావిలాససౌష్ఠవమే కవితాసుధాంశువదనాసౌందర్య సర్వస్వము గాదని నవీనాచార్యుల తాత్పర్యముగా విలసిల్లుచున్నది.

కావ్యోత్త

ప్రాచీనమతములు

౫. రసమతసమూహోచనము

(భామహుడు - రుద్రటుడు - నాట్యరసచరిత్రము)

నాట్యచార్యవాఙ్మాలజటాఃకూటవినిర్గత రసామృతామరకల్లో
 లిని, మహాత్మాహతరంగసంఘసంహతి రసాతలసీమ బ్రవేశించి,
 భోగిలోకసాంగత్యముం గాంచి, భోగవతియై కొంతకాలము వసించి,
 స్వకీయశీతలత్వపావనత్వనూహాత్మ్యమున మర్దుల కమర్త్యత్వముం
 బ్రసాదించి, వారిని విబుధేంద్రుల గావింప గంగామతల్లియై మగ్ధము
 లోకమునం దవతరించెను. ప్రభమమున మునిగెంద్రుడు నాట్యరస
 ములను, తత్తద్రసోచితములైన విభావానుభావవ్యభిచారాదులను
 జర్పించినతరువాత భామహదండివామనాదులు తమశక్తికొలంది
 అలంకారశాస్త్రాభ్యుదయమునకై అలంకార, గుణ, రీతిమతముల
 నెలకొల్పి, కావ్యసౌందర్యసంపాదనమునకై ప్రయత్నించిరి. ఈవిధ
 మున పూర్వాచార్యులు తమ బుద్ధిగుళిత సంతయు నుపయోగించి
 కావ్యాలంకారసూత్రాదులకై ప్రత్యేకముగ ప్రయత్నముల నల్పుటం
 జేసి రసానుభవసౌఖ్యము కేవలముగ దృశ్యకావ్యరంగముననే సంచ
 రించెను. దీనిని స్వప్రతిభావిశేషమున శ్రవ్యకావ్యసీమకం డెచ్చి
 సామాజికులతోపాటు సాటిగా సహృదయులకుగూడ రసచర్చణా

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

సౌఖ్యమును గలిగించుటకు విశేషప్రయత్నమును గా రాచరింపజేరిరి. ఒకవేళ నాలంకారిములు కొందరు పొందుపడినను, రసమును గుణాలంకారాదులకు నుపస్కారకముగానే తలంచిరి. ఈప్రకారము కొందరు కావ్యబాహ్యరామణీయకమునకై కృషిసల్పుచుండి, మరికొందరు భరతమునీలద్రుని రససూత్రసమాలోచనమునకై కష్టించుచుండిరి. వారి రససూత్రార్థసమాలోచనము చాలవరకు దృశ్యకావ్యములకుమాత్రమే సంబంధించి మెలంగుచుండెను. గుణాలంకారరీతి మతముల ప్రాబల్యమున రససూత్రార్థసమాలోచనాఫలితములు శ్రవ్యకావ్యసౌధాంతరమును బ్రవేశించలేకపోయెను. కావున నాలంకారికులు కేవలముగ నలంకారములకే శక్తిని వినియోగించిరి. కాని ఆత్మతత్త్వపర్యాలోచనకై ప్రయత్నింపలేదని మన మెరుంగవలయును. ఆనందవర్ధనాచార్యులతరువాతనే రసప్రాచుర్యప్రాశస్త్యములు కావ్యములలోగూడ గణింపబడెను. ఈమధ్యకాలమున రసమతసమాలోచనమున భిన్నమతములు ప్రబలి దృశ్యకావ్యముల నెల్లివిరిసి, శ్రవ్యకావ్యమున జెలరేగిన అలంకార, గుణ, రీతిమతములలోగూడ కొంచెము కొంచెముగ రసమతతరంగభంగఘోషము ప్రతిధ్వనింపజేసెను. అనగా రసమతస్వరూపము సంపూర్ణముగ జర్చింపబడి నాటకములలో దాని ప్రాశస్త్యము గణింపబడెను. నాటకములు గణుతించిన రసస్వరూపమును భామహోదులు వీక్షించి, ఆరసమును తమతమ మతముల కనుకూలించినంతవరకు కావ్యములలోగూడ నుపయోగించిరి. అందుచేతనే గుణాలంకారములలో రసము స్వప్రభావమును క్రమక్రమముగా వ్యాపింపజేసెను. ఇంతతో నుదాసీనులుగాక నవీనులు రసాలంకారగుణరీతుల యోగ్యతను పరిశీలించి రసమునకు సముచితసత్కారమును సల్పిరి.

రసమతసమూలోచనము-నాట్యరసచరిత్రము

రసమునుగూర్చి భామహాదులు ప్రకటించిన భావముల పరికించినచో దీనినిజము మనకు దెలియును. అలంకారము, లేక వక్రకోక్తియే కావ్యశీవముగా భామహాదులు చలించిరి. రసప్రభావమును భామహుడు సరిగ గురుతించినట్లు గానరాదు. రసవదలంకారసందర్భముననే రసప్రసక్తి నాతడు దెచ్చెను. శృంగారాదిరసములు స్ఫుటముగ దర్శితములైనచో నది రసవదలంకారమని భామహుడు నుడిచెను. దీనిచే రసమును భామహు డలంకారములలో జేర్చినేకాని దానికన్న నెక్కువగ నాతడు గణింపలేదని తేలుచున్నది. అలంకారముల కుపచరించునంతమాత్రముగనే రసము గ్రహింపబడెను. మరియు “నైష సర్వైవ వక్రకోక్తి రసయాథో విభావ్యతే” అని వక్రకోక్తినిగురించి భామహుడు స్తుతించినదానికి అభినవగుప్తు డిట్లు వ్యాఖ్యాన మొనరించెను: “ప్రమదోద్యానాదుల విభావితముగా జేయును; విశేషముగ భావిత, మనగా రసమయముగా జేయును.” అని అభినవగుప్తుడు ధ్వన్యాలోకలోచనమున ‘విభావ్యతే’ పదప్రయోగమునకు స్వాభిప్రాయానుకూలముగ నర్థముజెప్పెను. దీనివలన రసాలంకారములు రెండుమంగూడ వక్రకోక్తిమూలముననే సంభవించునని భామహాభిప్రాయముగా భాసించును. కావున శృంగారాదిరసముల భామహు డెరుంగును; కాని రసమాహాత్మ్యమును పరిపూర్ణముగ నత డెరుంగునని చెప్పటకు దగిన ప్రబలాధారము లేవియు లేవు. మరియు దండిపలుకులవోలేనే భామహుని వచనములుగూడ రసవిషయమున సందిగ్ధములు, సంశయాస్పదములుగానే కాన్పించుచున్నవి. అంతియేకాని నవీనుల విభావానుభవాదిపారిభాషికపదములంతగా వీరి గ్రంథములలో చదువరుల నెదుర్కొని వారి మానసముల నాకర్షించుటలేదు. భామహుని మతమున రసము కావ్యమునం

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

దంతటను ప్రవహింపనక్కర లేదు; వక్రొక్తి సంచర్యమున రసస్ఫూర్తి గలిగినచో జాలును. మహాకావ్యమున నెల్లరసములును పోషింప బడవలయునని మాటవరుసకు భామహు డాశీనను, శాస్త్ర నిబంధనకాతిన్యమును కావ్యరసము తగ్గించు ననుభావమును వెలి పుచ్చెను. ఈతని భావమునకు రుద్రటుడు చేయూత నిచ్చెను. దీనిని చెట్టబట్టియే కాబోలు, అభినవగుప్తపాదుడు శాస్త్రములు ప్రభుసమ్మితము లనియు, కావ్యములు జాయాసమ్మితము లనియు ముక్తకంఠముగ వచించెను. మరియు వృత్తులే కావ్యమాతృకలని పలుకుచు, ఇతివృత్తము రసోచితమై చెలంగవలయునని భరతు డుప దేశించుటంజేసి రసజీవితత్వము సమ్మతంపబడెనని అభినవగుప్తడు లోచనమున రచించెను. స్వాదుకావ్యరసోన్మితమై వాక్యార్థ మను భవింపబడు నను భామహుని ప్రమాణవాక్యమును అభినవగుప్త డుదాహరించెను. దీనికి నాధారముగ రసాదితాత్పర్యసన్నివేశితములైన వృత్తులు కావ్యమున కపూర్వశోభ నొసంగునని ఆనందవర్ధనుడు వచించెను. కావున నవీను లేరీతిగా బలికినను భామహాదులు కావ్యమున రసప్రాధాన్యము సంగీకరింపలేదనియు, చమత్కారిత్వమే కావ్యజీవముగా చలించుటవలన కావ్యరసమును ప్రాచీను లముఖ్యముగానే భావించిరినియు మనము గ్రహింపవలయును. ఇచ్చట కావ్యరసమునకును నాట్యరసమునకును చాలభేదము గలగు. కావ్యరస మునినపుడు పూర్వుల మతమున రసము కావ్యమునకు ప్రధానముగాదు; నాట్యరస మునినచో రసము నాటకమునకు జీవితభూతము. కాలక్రమమున రసము కావ్యమునకుగూడ ప్రాణప్రాయముగా స్వీకరింపబడెను. కాని భామహాదిచిరంతులుమాత్రము కావ్యరసమనినచో వక్రొక్తి మొదలైనవిగానే తలంచిరిని మనము గమనింప

రసమత సమాలోచనము - నాట్యరస చరిత్రము

వలయును. అందువలననే స్వాదుకావ్యరసాన్నిశ్రమని భామహుడును, రసవత్ మైన వాక్యము మధురమని దండియు పలికిరి.

ఈ రసవిషయమున భామహునికన్న దండి మిన్నయని మనము దలంపవచ్చును. భామహునిపగిది సలంకారములలో రసమునకు తావొసంగినంతనే తా నూరకొనలేదు దీనికి గుణములలోగూడ స్థల మొసంగి, భామహునికన్న దండ్యాచార్యుడు రసమును విశేషముగ గౌరవించెను. మరియు వాక్యములలోను, వస్తువునందునుగూడ రస ముండునని దండి పలికెను. రసవదలంకారమును జగ్గించుచు, మాధుర్య గుణమునందలి రసమునకును, దీనికిని గల భేదము నొకింత నూచించెను. అంతియేకాక వాగ్రసము, వస్తురసమునన రెండుతెరగుల రసము వెలుగొందును. అనుప్రాసాదులచే వాగ్రసమును, అగ్రామ్యత్వమువలన వస్తురసమును దీపించును. శ్రుతివర్ణానుప్రాసములచే వాగ్రసమును, అగ్రామ్యభిధేయతచే వస్తురసమును దండిమతమున గాన్పించునని హేమచంద్రాచార్యుడు రచించెను. హేమచంద్రుని భావముతో మాణిక్యచంద్రు డేకీభవించెను. కావున అనుప్రాసముగలచోటను, అగ్రామ్యత్వము లేనిచోటను రసావహమని దండిమతము. రసవదలంకారమున రసము లెనిమిదివిధములని పలుకుటవలన నాతడు ప్రాచీనుల మార్గముననే శాంతరసమును సమృద్ధింపలేదని స్పష్టమగును. మరియు రసవదాద్య లంకారముల విమర్శనమున, శృంగారరౌద్రవీరకరుణరసముల సలంకార ములుగా దండ్యాచార్యుడు గ్రహించెను. ఈరీతిగానే బీభత్సహాస్యో ద్భుతభయానకములుగూడ రసవదుదాహరణములుగా కైకొనవచ్చునని దండి పలికెను. ఇట్లు ఊర్జస్విప్రేయము రసవదలంకారములలోనే కాక మహాకావ్యలక్షణమునగూడ రసభావముల ప్రసక్తి నాతడు కెచ్చెను. దీని ననుసరించియే 'రూపభావశృంగారమున రతియే

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

శృంగారరసము'గాను, 'ఉత్కృష్టప్రకృతి నధిష్ఠించి క్రోధము కౌద్ర రసము'గాను మార్పుజెందునని దండ్యాచార్యుని మతముగా అభినవ గుప్తపాదాచార్యుడు వచించెను. దండ్యాచార్యులరసమతము భట్టి లొల్ల టుని మతమును బోలియున్నదనియు, దానిచే విభావాను భావముల సంయోగమున ప్రతీయమానముగు స్థాయిభావమే రస మనియు దండి భావించినట్లు అభినవగుప్తహేమచంద్రులు రచించిరి. కాని కావ్యాదర్శమునందలి రసవదాద్యలంకారసందర్భమున గల రసాదివివేచనమును పరిశీలించినచో నింతస్ఫుటముగా నది గోచ రింపదు. శృంగారాదిరసముల నెనిమిదింటిని, రత్యాదిస్థాయిభావముల నెనిమిదింటినిమాత్రమే దండి వేర్కొనెను. ఆయాస్థాయిభావములు పరివోషణముజెంది, ఆయారసములుగా దీసించి, తాము రసవదలం కారముగా ప్రకాశించుననిమాత్రమే దండ్యాచార్యుడు బావించెనని చెప్పవచ్చును. ఇంతకన్న నెక్కువగా చలించుటకు దగిన సాధన సామగ్రి కావ్యాదర్శమున గన్పట్టదు. దండ్యాచార్యు లీసందర్భమున రసభావాదుల నలంకారములుగానే స్మరించెనుగాని వేర్వేరితిగా నెంచలేదు. రసము స్వాత్కర్షకుగా పోషింపబడక, వాచ్యాలంకార సౌందర్యసంపాదనార్థముమాత్రమే ప్రశంసింపబడెను. ఈప్రకారమే భావమునుగూడ వాచ్యవాచకతోభాధాయకముగానే దండి వాక్రచ్చెను గాని దీనికన్న నెక్కువగా దాని విమలంపలేదు. అందువలననే భామహాదు లలంకారములకును, దండిగుణములకును ప్రాముఖ్యము నొసంగి దీని కనుమలముగానే వారు రసభావాదుల నలంకారములలోను, గుణములలోను గలిపి చర్చించిరేకాని ప్రత్యేకములుగను, ప్రధానములు గను విమర్శింపరైరి. కావున గుణాలంకారములతోపాటు రసభావముల విషయమునగూడ భామహునికన్న దండ్యాచార్యుడే విశేష విను

రసమతసమాలోచనము - నాట్యరసచరిత్రము

రసనావివేకమును బ్రకటించెను. దీనివలన భామహునినాటికన్న ఎండ్రికాలమునకు రసప్రభావము క్రమముగా గణింపబడి కావ్యములలో దానికి తావొసంగబడెనని మన చూపించుట కవకాశమున్నది.

కావ్యగుణములు, కావ్యాత్మనిష్ఠయమునను వామనుడు దండ్యాచార్యుల సతిశయించినను, రససందర్భమునమాత్రము వెనుకబడెననియే చెప్పవలయును. ఉపమాప్రపంచగర్భితముగా సర్వాలంకారముల సంగ్రహించినకతమున వామనునకు రసవదాద్యలంకారముల జర్పించుటకు పీలులేకుండెను. అందుచే నతడు రసమును నిత్యశోభాధాయకములైన గుణములతో గణించెను. దీప్తరసత్వమే అర్థగుణకాంతిగా వామనుడు లక్షణము గూర్చెనని చెడువరు లేరుండురు. ఈరీతిగా రసములను సుగుణములతో స్వీకరించుటకు భరతుని కాంతిప్రసాదగుణముల లక్షణము వామనునకు దోడ్పడియుండును. ఈ సందర్భమున దండ్యాచార్యుడు రసమును మాధుర్యగుణమునను, రసవదాద్యలంకారములను రెంటిలోను గణించెను. ఇంక వామనుడు రసము నొక్క కాంతిగుణమునందుమాత్రమే గ్రహించెను. అందుచే వామను డితరవిషయముల నెట్లు దండిని మించినను రససందర్భమున మాత్రము వెనుకబడెననియే చెప్పకతప్పదు.

భామహమతానుపాలముగనే ఉద్భటుడు రసవమార్జస్వి ప్రేయోలంకారముల సందర్భముననే రసమును జర్పించెను. ఈతడు రసములు తొమ్మిదనియు, స్థాయిసంచారి విభావాభినయాస్పృహమై రసము ప్రకాశించుననియు, చైతన్యభేదమున నాస్వాదితమై రసవదలంకారము భాసించుననియు వచించెను. మరియు రసభావాదుల గురించి ఊర్జస్విఅలంకారమునను, రసభావతదాభాసప్రశమబంధనములగురించి సమాహితాలంకారమునను బేర్కొనెను. దీనివలన

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

భట్టోద్భటుడు రసభావాదుల నన్నింటిని అలంకారపరముగానే భావించెనని మనము చలంపవలయును. ఈఅలంకారలక్షణమును విమర్శించినచో రసమునుగరించి ఉద్భటుడు పూర్వలకన్న నెక్కువగానే వివరించెనని చెప్పవచ్చును. దండివామనులకన్న విశేషాంశములనున మీతని గ్రంథమునుండి నేర్వగలము. ఎనిమిదిరసములనుమాత్రమే దండి వచించెను. ఉద్భటుడు శాంతరసమునుగూడ జేర్కొని, విభావానుభావస్థాయిసంచారిభావములను, రసభావాభాసప్రకాశాదులను, నాట్యరసాదులను మొదలుగాగల విశేషముల నెన్నింటినో సంగ్రహముగ వివరించెను. కాని భట్టోద్భటు డీరససరికరముల నన్నింటిని రసవదాద్యలంకారపరముగానే భావించెనుగాని వేరుగా చలంపలేదు. ఈసంపర్కమున నుద్భటుని వ్యాఖ్యాత ప్రతీహారేందురాజు రసభావాదుల స్వరూపమును, కావ్యమున కెంతవరకు రసము జీవముగా జెలంగు నను సంగతుల నెల్ల వ్యాఖ్యానమున రచించెను. కావ్యహేత్వలంకారవ్యాఖ్యానమున రసాద్యధిష్ఠిత మైన కావ్యము జీవరూపమై వెలుంగుననియు, అందుచే రసాదులకు కావ్యాత్మత్వము సిద్ధించెననియు ప్రతీహారేందుడు నిశ్చయించెను. దీనిచే నిదియే భట్టోద్భటుని భావమని మనము భ్రమింపరాదు. కావ్యాలంకారసంగ్రహమునందు రససమాలోచన మసంగతమనియో, లేక గ్రంథగౌరవభయముననో ఉద్భటాచార్యుడు రసవిషయమును విశేషముగ వివరింపలేదు. ఈతడు ప్రసంగించిన భాషణములచే అలంకారోపస్కారకముగానే రసము ఉద్భటునిచే స్వీకరింపబడెననియు, భామహదండివామనులకన్న భట్టోద్భటునకు రసపరిజ్ఞానము మిన్నయనియు మన మెన్నవలయును.

రసమతసమాలోచనము-నాట్యరసచరిత్రము

ప్రాచీనాలంకారికలలో రుద్రటాచార్యు డొక్కడే రసమును సుసరించి స్పష్టముగ వచించెను. ఈతడు రసవివేచనమునకు నాలుగధ్యాయముల వినియోగించెను. రసవంతములైన కావ్యముల రచించి కవులు వన్నెగాంతురని ప్రకటించుచు రుద్రటుడు మొట్టమొదటనే మహాకవుల నుతించెను. ఈ వర్ణనము రసమాహాత్యమును చెప్పకయే చెప్పును. దీనికిదోడుగ నీతడు పదిరసముల బేర్కొనెను. దండియనిమిదిరసములకు ఉద్భటుడు శాంతరసమునుగూర్చినట్లే ఉద్భటుని తొమ్మిదిరసములకు రుద్రటుడు ప్రేయ మను క్రొత్తరసము నొకదానిని జేర్చి మొత్తము పదిరసములని వచించెను. భామహానుల ప్రేయాలంకారము రుద్రటుని ప్రేయోరసముగా మారియుండును. మఘరాదులవలెనే రసనవలన రసత్వము సంభవించునని ఆచార్యులు చెప్పిరని రుద్రటుడు వచించెను. ఇచ్చట “ఆచార్య” పదము భరతమునీంద్రునకు సంబంధించునని వ్యాఖ్యాత రచించెను. ఇందువలన రసవిషయమున రుద్రటుడు మునిమతము నవలంబించెనని చెప్పవచ్చును. ఇంతతో మానమూనక రుద్రటుడు సంభోగవిప్రలంభ శృంగారముల స్వరూపమును వివరింపజొచ్చెను. మరియు రసము ననుసరించి కావ్యమును రచింపవలయుననియు, నిట్లు రచింపబడిన కావ్య మాబాలవృద్ధమున కానందసంధాయకమనియు, విరసమైన కావ్యము హీనమనియు రుద్రటుడు సుడిచెను. రససమ్మిశ్రమైనచో కావ్యము చతుర్వర్గఫలప్రదమనియు నాతడు వచించెను. కడపట్ట రసోచితములైన రీతులగూడ నిర్ణయించి రుద్రటు డీరసప్రసంగము నుపసంహరించెను. సమాసరచనాభేద మే రుద్రటుని మతమున రీతిగా జెలంగునని మన మీవరలో జదివితమి. ప్రేయము, కరుణము, భయనకము, అద్భుతము నను నాల్గరసములకును వైదర్భి, పాంచాలీ

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

రీతులను, కొద్దరసమునకుమాత్రము బానిసగా, గొడీయగీతులను రుద్రటుకు నియమించెను. దీనివలన మిగిలిన రసములకు వీరినిబంధన లేదని మన మెంచవలయును.

ఈసందర్భమున ఔచిత్యపరిమియును రుద్రటాచార్యు డుచున్నా గించెను. ఈ ఔచిత్యము అనందవర్ధనుని మతమున రసమునకు పరమరహస్యమై, తే మేంద్రుని మతమున కావ్యశీలితమై ప్రకాశించుట మున్నందు జగువరులు గాంచగలరు. ఇంతకన్న రసమునుగురించి రుద్రటుకు విశేషముగ వచింపలేదు. ఈప్రసంగముననేనను కావ్య మునకు రసము ప్రధానాంశ మునోకాదో? భరతమనీంద్రుని రస నూత్రార్థ మెట్టివో? నాట్యరసము కావ్యమున కెంతవర కనుసూ లించునో? రసోదయరసానుభవములు సహృదయశిరోమణుల కెట్లు లభించునో? మొదలైన విశేష సంగతుల నేమియు విప్పిచెప్పక రుద్రటుకు శృంగారాదిరసముల భేదములను, నానికి వలయు బాహ్య వస్తుసముదాయమునుమాత్రమే మనకు విశదపరచెను. మరియు నీతని గ్రంథమును పరిశోధించినచో రుద్రటుకు దానిలో మగాడువంతులు కావ్యాలంకారాదులకుమాత్ర ముపయోగించెనని బోధపడును. ఇంక శాస్త్రాభ్యాసము రుచింపనివారికి రసావహముగా ప్రబంధమును రచించి ధర్మార్థకామమోక్షదుల నుపదేశింపవచ్చును. కాన ప్రబం ధము సరసముగా నుండవలెననియు, నట్టివారి హృదయము నాక ర్షించుటకు రసము ముఖ్యమనియు, నీకారణముననే రుద్రటుకు రసప్రసంగమునకు ప్రారంభించినట్లును వోచును. రుద్రటుని మతమున శబ్దార్థసహితమై కావ్యము చెలంగుటంజేసి, అలంకారములు కావ్యసౌందర్యమునకు ముఖ్యములై, రసానుభూతి నలంకారము లులలో నొకవిభాగమై మెలంపనేకాని వేరేమియు గానేరదు. అందుచే

రసమతనమాలో చనము-నాట్యరసచరిత్రము

రుద్రటుడు అలంకారమతాభిమానియేకాని రసమతావలంబకు డని మన మెంచుటకు వీలులేదు. దీనికి విపరీతముగ రుద్రటుని మతము నందు శబ్దార్థములు కావ్యశరీరముగను, అలంకారములు భూషణములుగను, రసాదులన్నచో సౌందర్యాదులవలె సహజగుణములుగను వెలుగొందునని నమిసాధుడు వ్యాఖ్యానమున వ్రాసెను. నమిసాధుని పలుకు లసత్యములని నిరూపించుటకు రుద్రటునిగ్రంథమున ప్రబల నిదర్శనము లేమియు గానరావు. మరియు రసభావధ్వనులు మూడును వాచ్యతోభాషేతువులుగా రుద్రటుడు గణించెనని రాజానకరయ్య కుడు స్పష్టముచేసెను. అందుచే రుద్రటుడు అలంకారమతానుసారియై రసాదుల నలంకారపరముగా స్వీకరించెనని మన మెంచవలయును. కావున భామహోద్యుటదండివామనుల రసపరిజ్ఞానముకన్న రుద్రటాచార్యుల రసస్వరూపపరిజ్ఞానము విశేషమని తలంచనగును.

కావున ప్రాచీనాలంకారికు లందరును కావ్యశరీరసౌష్ఠవ సౌందర్యములకుమాత్రమే తమ శక్తిసామర్థ్యముల నుపయోగించినట్లు లీరసవివేచనసంగ్రహమువలన మనకు తేటపడును. అనగా పూర్వులు గుణాలంకారములవిషయమై విశేషప్రయత్నమునల్పిరి. అంతియే కాని, ఏది సహృదయుల కానంద మొసంగును? కావ్యమునకు ఆత్మ యొకటి గలదా? ఉన్నచో నది యేది? అను కావ్యాత్మతత్వము గూర్చిన ప్రశ్నలు చిరంతనుల చిత్తముల సుంతయేనియు గలంచలేదు. కావ్యాత్మనుగురించిన ప్రశ్నము ప్రథమమున వామ నాచార్యుల మానసమునందే మొలకలెత్తెను. ఆతడు రీతియే కావ్యాత్మగా చాటించుటను చదువరులు వినియేయున్నారు. ఈరీతినిగురించి రీతిమతమున జర్పించియుంటచే నిచట మరల వచింప పనిలేదు. పద రచనాప్రకారము, లేక శబ్దసంఘటనాసంవిధానమునకును, గుణాలం

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతిములు

కార సంయోగమునకునుమాత్రమే పూర్వాచార్యులు ప్రయత్నించిరి. ఇంతియేకాని గుణాలంకారరీతులను, కావ్యానందసంధాయకమైన రసమునకును గల పరస్పరసంబంధమును గణుతించి తత్తదుచిత సన్నివేశమును జక్కగా ప్రదర్శించుటకు ప్రాచీనాలంకారికు లెరుంగరు. అందుచేతనే వారు రసమును గుణాలంకారములలో జేర్చి చర్చించిరి. ఇదియే వారలకు దెలిసిన రసపర్యాయోచనమై భాసించును. ఈలోపమును సవరింపనెంచి కొంద రాలంకారికులు భరతమునిచంద్రుని రససూత్రమును సమగ్రముగ, సమాక్షముగ. సమీచీనముగ విమర్శించి రసోపయోగాస్వాదముల భిన్నభిన్నమతముల ప్రతిపాదించిరి. ఈపూర్వాచార్యుల విజ్ఞానపూర్వకభావణములు రసభవనిమతగిరిగవ్వారముల మారుమోసి సహృదయశ్రవణసహరముల బ్రవేశించి హృదయానందవర్ధనములై క్రమక్రమముగా ప్రకాశించెను.

(భట్టలొట్ట, శ్రీ శంకుక, భట్టనాయకులు-రససూత్రార్థ వివిభవాదములు)

రసమే నాటకములకు జీవితమని భరతమునిచంద్రుడు ప్రతిపాదించుటవలనను, భరతుని “విభావానుభావవ్యభిచారిసంయోగాతో రసనిష్పత్తిః” అనుసూత్రమును వ్యాఖ్యాతలు వేరువేరుమతముల ననుసరించి నిర్వచించుటవలనను, రసమతము రూపకరంగమున, సర్వాధికారసమన్వితమై క్రమక్రమముగా భామహామలైన ప్రాచీనాలంకారికులచేగూడ తమతమ గ్రంథముల నలంకారాదులతో గొన్నిట జేర్చబడినట్లు వెనుకటి యధ్యాయమున రచించితిమి. ఇంతకుమున్నే రససూత్రభావ్యములలోని సందిగ్ధపదములవలన భిన్నమతములు.

రసమతసమాలోచనము-రససూత్రార్థ వివిధవాదములు

జెలసెనని రసమతమున నూదించితిమి. కాన మునిచంద్రుని రస సూత్రసమన్వయమునను, రసోదయక్రమమునను వెలువడిన భిన్న మతముల సంగ్రహముగా నిటు నివరింతుము. విభావ, అనుభావ, వ్యభిచారిభావముల కలయికవలన రసము జనించునని భరతుడు నడినెను. ఈసూత్రమును పరిశీలించి సమన్వయ మొనరించినవారు నలుగురు. అందు భట్టలొల్లటుకు మొదటివాడు. రెండవవాడు శ్రీశంకరుడు. భట్టనాయకుడు తృతీయుడు. కడపట నీమవ్వరి మతములు సమగ్రములుగా లేవని అభినవసూత్రపాదుడు క్రొత్తగ నొకమతమును నెలకొల్పెను. వీనిలో అభినవసూత్రపాదాచార్యుల మతమునే మమ్మటాదులు శిరసావహించిరి. మొదటిమద్భురి గ్రంథములును మనకు లభ్యములు గావచ్చుచి. వీరికిరి మతసంప్రదాయము ననుసరించి, సంగ్రహమురచించి, అభినవసూత్రపాదాచార్యులు వాద్య వేసవివృత్తి యను అభినవభారతివ్యాఖ్యానమునందు వారివారి వాద్యముల సంపూర్ణ ముగ విమర్శించెను. అందుచే ఆచార్యాభినవసూత్రపాదుని రసాధ్యాయవ్యాఖ్యానమునం గల సంగ్రహమునే వాద్యేవతాపతాదుని ప్రఖ్యాతిగాంచిన మమ్మటాచార్యుడు కావ్యప్రకాశగ్రంథమునందు బొందుపరచెను.

ఉత్పత్తివాదము

ఈసంగ్రహము ననుసరించి భట్టలొల్లటుకు భరతుని సూత్రము నీక్రిందివిధమున జర్పించె ననవచ్చును : విభావమే రసమునకు గారణము. అందుచే నిది అనుకార్యము, లేక ఉత్పత్త్యమును. ఇంక నిష్పత్తియనగా ఉత్పత్తి, లేక పుష్టియని అర్థము జెప్పవలయును. కాన వేషభాషాభినయని వేషముల రామాదులవలె నటించి, సామాజికుల రంకింపజేయు న్యాయమును రామాదులయందలి రస మాగోకింప

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

బడుచున్నది. అనగా సామ్రాజ్యసంబంధమున లేక ముఖ్యవృత్తిచే రామాదులలో గల స్థాయిభావమే నాట్యకళానైపుణ్యమున నాయకాదిపాత్రముల ప్రవర్తించి, చూపరుల చిత్తము నాకర్షించు నటునియం దున్నట్లు సమ్మతింపబడెనని మమ్మటాదులు స్పష్టమొనరించిరి. ఇచట రామాదులయందున్న రసము నటునియం దేవిధముగ గానవచ్చునో, నాయకునిలో నున్న రసము నటునిలో గలదని తలంచి నంతమాత్రముననే చూపరు లెట్లు సంతసించునో మనకు డెలియరాకున్నది. నటుడు గనబరచిన భావమును గాంచినంతనే, చూచువారి మానసముల నట్టిభావము పుట్టి మోది మొదవింపజాలదు. అటుల గానిచో కావ్యమునకన్న వేరైన ప్రాకృతజనశృంగారాదుల జూచుటవలనగూడ మన కానంద ముదయింపవలయును. భట్టలొల్లటుని మతమును విమర్శించుచు ననేకు లీభావమునే వెలిపుచ్చిరి. మరియు నీతని కార్యకారణభావము రసమునకును విభావాదులకును గల సంబంధమును స్థిరపరుపనేరరు. ఏలననగా కారణమునకు నాశము సంభవించినను కార్యము గానవచ్చును. దీనికి భిన్నమై విభావాదుల ఉత్పాద్య, ఉత్పాదకభావరూపమున రసోత్పత్తి కలుగుచుండును. మరియు విభావాదినాశమున రసము నష్టమగును. అందువలన రసమును తొకకార్యముగా మనము స్వీకరింపరాదు. కార్యకారణ సంబంధము సమకాలీనము గాదు. రసమును కార్యముగా గ్రహించినచో రసానుభవము విభావాదులతో సమకాలికముగా నుండరాదు. ఈసందర్భమున విశ్వనాథు డిటుల వివరించెను. విభావాదిజ్ఞానకారణకమై రసము కార్యమైనచో, రసప్రతీతికాలమున విభావాదిప్రతీతి గలుగదు. ఏలనన, కారణజ్ఞానతత్కార్యజ్ఞానాదు లేక కాలమునందే కానరావు. చందనస్పర్శజ్ఞానమును తజ్జన్యసుఖజ్ఞాన

రసమతనమాలోచనము-రససూత్రార్థ వివిధవాదములు

మును నొకేక్షణముననే సంభవింపవు. కావున విభావాదిసమూహంజనాత్మకమైన రసప్రతీతి విభావాదిజ్ఞానకారణజన్యకార్యముగాదని తాత్పర్యము.

అనుమితివాదము

మీమాంసాశాస్త్రసంప్రదాయానుసారం బైన భట్టలొట్లట ప్రభృతుల ఉత్పత్తివాదమును శ్రీశంకుకాదు లంగీకరింపజేరి. భట్టలొట్లటుడు సామాజికుల చిత్తవృత్తిపక్షము ననుసరించి భరతుని నూత్రమున కర్థముచెప్పలేదు. ఈతడు నటుని పక్ష మవలంబించి నూత్రార్థము వచించె ననవచ్చును. ఇంక శ్రీశంకుకుడున్నచో రస నిష్పత్తియన రసోత్పత్తి గాదనియు, ఇది సామాజికుల రసానుమితియే యనియు వచించెను. ఇది యేకీతి సంభవించుననగా, నటుకుని నాట్యకాశలమున రామాదులకును తనకును పోలిక గలదనునట్లు విభావాదుల నటించుటచే, నాయకాదుల స్థాయిభావము, నిజమునకు లేకున్నను, నటునియం దున్నట్లు చూపఁగల అనుమానించుచున్నారు. నటునియం దీభావ మున్నట్లు అనుమానించుటవలన చూచువారల డెందముల నొకానొకచంద మంది ముడియించి, వలపుతలపులు మొలకలెత్తుటవలన గలుగు/సుఖమే రసముగా భావింపబడుచున్నది. ఈమతమున విభావాదులు రసమునకు అనుమాపకములు; లేక గమకములు. కావున రసము గమ్యము, లేక అనుమాప్యమై భాసించును. అందుచే అనుమాప్య - అనుమాపకసంబంధముననే రసనిష్పత్తి, యనగా రసానుమితి గలుగును. ఈఅనుమానము చిత్రతురగన్యాయముపై నాధారపడియుండును. ఇచట సత్యబుద్ధికిని, మిథ్యాబుద్ధికిని భేదమును గమనింపవలయును. నటుని జూచినంతనే మొదట “ఇతడు రాముడు” అని తలంచి పిదప “ఇతడు రాముడు గాదు” అని తోచి

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

సంతనే “ఇతఁడు రాముడు గావచ్చు, కాకపోవచ్చు” అనుసందియము గలిగి, తుదికు “ఇతఁడు రామునివలె నున్నాడు”. అను నియమవిషయమైన బుద్ధి గలుగును. ఇటుల సామాన్య, మిథ్యా, సంశయ, సామ్యశ్యప్రతీతులవలన, విలక్షణచిత్రతురగన్యాయమున “ఈరాముడు సుఖియే; అటుల నేనును సుఖినే” అనుప్రతీతిగల్గును. ఈమతమును విమర్శించుచు గోవిందుడు కావ్యప్రదీపమున నిట్లు వదించెను. ప్రత్యక్షమైన జ్ఞానమే చమత్కారము నొదవించును. అంతియేకాని అనుమతి మొదలై ననానివలన గలుగు జ్ఞాన మట్టిమోదముం గూర్పదను లోకప్రసిద్ధి నతిక్రమించి కల్పింపబడినకతమున నీమతము ప్రమాణము గాదని మహామహోపాధ్యాయుడు రచించెను. మరియు లౌకిక జ్ఞానసాధనములమూలముననే రసచర్వణసౌఖ్యము ననుభవించుటకు శక్త్యుముగాను. ఏలనన, రామాదుల చిత్రవృత్తివిశేషములు భూత కాలికము లగుటచే, వర్తమానములైన జ్ఞానకరణములవలన ననుమానించుట కసాధ్యము. ఈఅనుమానవాదము రసధ్వనికి సంబంధించిన దగుటచే దీని నిచట విశేషముగ విమర్శింపక ఇంతతో విరమింతుము. స్థాయిభావమును నిశ్చయముగ నిరూపించుటకు విభావాదులను సాధనములుగ గ్రహించుటకు వీలులేదంటయే శ్రీశంకుకాదుల మతమును ఖండించుటకు ప్రబలసాధనము. ఈసాధ్యసాధనసంబంధము స్థాయినిభావాదులకు సంభవింపదు. విభావాదులు కేవల వ్యంజకములుగానే వెలుగొందును. కావున విభావాదులు రసమునకు లొల్లటుడు దలంచినట్లు కారకహేతువులును, శంకుకుడు భావించినట్లు జ్ఞాపకహేతువులును గానేరవని నవీనులు వదించిరి. అందువలన నాయకాదుల భావవిశేషములు నేర్పరియైన నటునియం దున్నట్లు చూపరులు దరిపోయుటచే, నటుని నటనమువలన

రసమతనమాలోచనము - రససూత్రార్థ వివిధవాదములు

నాభావవిశేషములు చూపరుల మనముల నట్టిభావవిశేషములనే పుట్టించి, సంతోషము గల్గించునని భట్టలొల్లటుని భావము. ఇంక నటుని కపటనటనల చూపరులు తమ మనముల నాయకాదుల నిజ మునోభావముల ననుమానింతురని శ్రీశంకుని తాత్పర్యము.

ఉత్పత్త్యాదివాద పూర్వపక్షము

ఈరెండుమతములును సంపూర్ణములు గావు. కారణ మేమన, విభావాదులవలన ఉత్పాద్యము, లేక అనుమాప్యముగా జెలంగు రసము విభావాదులు గానరాని సామాజికుల మానసముల నానందము నెట్లు గల్గింపగలదు? అనుప్రశ్న మునకు సరియైన సమాధానము నీమతములలో నొకటియు నొసంగుటలేదు. ఇంక నొకవేళ రసము సామాజికులలోగూడ వసించు నన్నచో, సామాజికులకన్న మిన్నయై, వేరైన రామాదినాయకుల ప్రత్యేకములైన చిత్తవృత్తివిశేషముల నేతీతి చూపరులు తమతమ చిత్తవృత్తివిశేషములుగా భావించి సంతోషము జెందగలరు? అనుప్రశ్న మునకు ప్రత్యుత్తరమును లొల్ల టశంకుకుల మతము లొసంగనేరవు. ఈమతములంగల లోపముల నెల్ల భట్టతాతభట్టనాయకు లీక్రిందివిధమున నత్యంతసమర్థముగ ప్రదర్శించిరని అభినవగుప్తపాదాచార్యులు ధ్వన్యాలోక లోచనమున సంగ్రహముగా రచించెను. “రసము పరగతమై ప్రతీయమాన మగుచున్న దన్నచో, నది తాటస్థమై చెలంగునేకాని చూపరుల మనముల నిజముగ గరగింస నేరదు. రామాదిచరితాత్మకమై కాన్యాదుల వెలుండుటచే నది స్వగతమై ప్రతీయమానము గాదు. స్వాత్మగతమై రసప్రతీతి గలుగుచున్నదన్నచో, స్వాత్మయందు రసోత్పత్తి నంగీకరింపవలయును. ఇది యుక్తముగాదు. నీలనన విభావాదులవలె నుపచరించుట కేదియు లేకుండుచే సామాజికులయందు రసోత్పత్తి

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

గలదనుటకు వీలులేదు. కాంతాత్మము సాధారణము ; వాసనావికాస హేతుభూతమై విభావనాప్రయోజక మగు ననినచో, దేవతావర్ణనాదుల నెట్లది సంభవింపగలను? స్వకాంతాస్మరణము మగ్ధ్యసంజేద్యముగాదు. అట్టిచో, అలోకసామాన్యులైన రామాదుల నముద్ర నేతుబంధాదులైన విభావాదు లెట్లు సాధారణ్యమును భజించును? ఉత్సాహాదులుమాత్రమే స్మరింపబడవు. రామాదుల శక్తిసామర్థ్యములకును, సామాజికుల శక్తిసామర్థ్యములకును పోలికలేదు. శబ్దప్రతిపత్తివలన రసోత్పత్తి గలుగదు. కారణ మేమన, సత్యక్షముగానే నాయకమిధునప్రతిపత్తి సంభవింపగలదు. ఉత్పత్తిపక్షమునంగీకరించినచో కరుణరసోత్పాదనమువలన సామాజికుల మానసము దుఃఖభూయిష్టమై, కరుణప్రేక్షణాదుల చూపరుల కప్రవృత్తి గలుగును. ఇది సత్యముగాదు. ఇంక ఉత్పత్తిగూడ అభివ్యక్తియే యనినచో, నచటగూడ స్వగతమా, లేక పరగతమా యను పూర్వ దోషము గలుగును. కాన రసము కావ్యమువలనప్రతీయమానము, లేక ఉత్పాద్యము, లేక అభివ్యజ్యముఅనుటకు వీలులేదు.”

భుక్తివాద సిద్ధాంతము

వైవిధ్యమున పూర్వహతముల ఖండించి భట్టనాయకుడు రసానుభవవిషయమున నవీనవ్యాపారము నొకదానిని సృజించి నూతనమతమును ప్రతిపాదించెను. మమ్మటూదుల మతమున భట్టనాయకుని వాదప్రతివాదము లిట్లు చెలంగును:

౧. విభావాదులు మిథ్యాభూతములైన కారణము లగుటవలన, సత్యసంపన్నమైన కార్యమైన రసోత్పత్తిని గలిగింపలేవు.

రసమతనమాలోచనము-రససూత్రార్థ వివిధవాదములు

౨. రామాదినాయకాదులు ప్రత్యక్షముగ సామాజికులకు గన్నట్టకపోవుటచే, నారి చిత్తవృత్తివిశేషములైన విభావాదులు లభ్యములు గావు. అందువలన నలభ్యసాధనములచే ననునానించుటకు శక్యముగాదు.

౩. ఇంక నింతకుమున్నే శక్తిరూపమునుండి సామాజికుల కభివ్యక్త మగుచున్నదనుటకుగూడ వలనుపడదు. ఎందుచేననగా, వికాసమును బొందినంతట నచలభావములు క్రమక్రమముగా నంత రంగనీమనంతయు నావరించి రసప్రకృతి కాటంకము గలిగించును. ఇచటగూడ రసాభివ్యక్తి స్వగతమా, లేక పరగతమా యను సందియ ముదయించును.

ఈసంశయముల నెల్ల నడగించుటకై, రసాస్వాదానందానుభవము భోజ్యభోజకభావసంబంధముపయి నాధారపడియున్నదని భట్టనాయకుడు నుడివెను. కావున విభావాదులు భోజకములును, రసము భోజ్యము నై వెలుగొందును. ఈమతమున శబ్దాత్మకమైన కావ్యమునకు న్యాపారత్రయము సమ్మతింపబడెను. ఈ మాటిలో మొదటిది మీమాంసకులచే, వైయాకరణులచే నంగీకరింపబడిన అభిధావ్యాపారము; రెండవది భావకత్వవ్యాపారము, మూడవది భోజకత్వవ్యాపారము నై చెలంగును. కావున అభిధాయకత్వ, భావకత్వ, భోజకత్వవ్యాపారత్రయసమన్వితమై శబ్ద మీ మతమున భాసించును. వీనిగో నిరంతరసాంతర్యగతత్వమున అభిధమెలంగుటచే లక్ష్యవిషయముగూడ నిం దిమిషియే యున్నది. ఇంక భావకత్వము, లేక రసభావనము అభినవగుప్తు నూచించినట్లు భరతుని భావలక్షణమునుండి భట్టనాయకుడు సంగ్రహించినవోవును. సాధారణీకరణమునే భావకత్వ మందురు. ఈ వ్యాపా

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

రము వలన విభావములును, స్థాయిభావములునుగూడ సాధారణీకృతములుగా జేయబడును. కావున నీతాదివిశేషములు కామినీత్వాదిసామాన్యములుగానుపస్థితములై, స్థాయిభావాదులుగూడ సంబంధించి శేషానవచ్చిన్నత్వమున ప్రకాశించును. అనగా భావకత్వవ్యాపారమువలన నీత మొదలైన నాయికలు కేవలప్రత్యేకనాయికలుగాగాక, సాధారణకాంతాత్వమును బొంది, రామాదుల రత్నాదిస్థాయిభావాదులు, ప్రత్యేకసంబంధశూన్యములైన శృంగారాదిరసములను సామాజికులకు సాధారణముగ జనింపజేయును. ఇంక తృతీయమైన భోజకత్వవ్యాపారము మూలమున సాధారణీకృతమైన స్థాయిభావాదులు భుజింపబడును. ఇట్లు కావ్యమునను, నాట్యముననుగూడ భావకత్వవ్యాపారమువలన సాధారణీకృతముగా నొనరింపబడిన విభావాదులును, భోజకత్వవ్యాపారసాహిత్యమున నారీతిగా జేయబడిన రత్నాదిస్థాయిభావాదులును భుజింపబడుచున్నవి. అనన్యాలంబనము, సంవిత్స్వరూపము, తౌకికసుఖానుభవవిలక్షణము నై సత్త్వగుణోద్దేకమువలన ప్రకాశించు అనందస్వరూపమే భోగమని సాంఖ్యసిద్ధాంతముల మతము. ఇది అనుభవస్మరణప్రతిపత్తులకన్న విలక్షణమై వెలుంగును. మరియు ద్రుతి, విస్తరవికాసాత్మమున రజస్తమోనైచిత్రత్వమున విధసత్త్వమయనిజచిత్స్వభావనిర్వృత్తిచే ద్రుతివిశ్రాంతిలక్షణసమన్వితము, పరబ్రహ్మస్వాదసచివము నై రసాస్వాదభోగము విలసిల్లును. ఈవ్యాపారత్రయమున అభిధానకత్వము నాచ్యనిషయము; భావకత్వము రసాదినిషయము; భోక్తృత్వము సహృదయనిషయముగా ప్రకాశించును. మొదటి వ్యాపారమువలన వచింపబడినవిభావాదులు రెండవవ్యాపారమువలన సాధారణముగా నొనరింపబడును; మూడవవ్యాపారమువలన జానిని

రసమతనమాలో చనము-రససూత్రార్థ వివిధవాదములు.

సహృదయవతంసులు భుజింతురు. కావ్యార్థబోధ కలిగినవెంటనే భావకత్వవ్యాపారమునకు ప్రసక్తి కలుగును దీనివలన సీతాత్వరా మత్ప్రసంబంధము పోయి సామాన్యకామినీత్వరతిత్వాదులుమాత్రమే నిలిచును. అంతట భోజకత్వవ్యాపారమహిమవలన సాధారణీకృత విభావాదిసహకృతమైన రత్వాదులను సామాజికసహృదయశిరోమణు లాస్వాదింతురు. కావున రసనిష్పత్తి యను భరతుని పదమునకు రసాస్వాదమని భట్టినాయకు డర్థముచెప్పెను.

ఈ రససమాలోచనావసరమున బయల్పెడలిన మూడు మతములును మీమాంసా, న్యాయ, సాంఖ్యసిద్ధాంతములపై నాధార పడి, ఆయామతసంప్రదాయములు కావ్యనాటకముల కన్వయింప బడినవని మనకు తేటపడుచున్నది. ఇందు భట్టలాల్ల టుడు మీమాంసా శాస్త్రనిపుణు డగుటచే, అభిధాశక్తివ్యాపారముల సర్వవ్యాప్తత్వ మును సమ్మతించి, రసభవన్యాదు లన్నియు ముఖ్యార్థమాలముననే బోధపడునని మనకు బోధించెను. ఇంక శ్రీశంకురుడన్నచో న్యాయ శాస్త్రపారావారపారీణు డగుటచే, ప్రతిజ్ఞాహేతుదాహరణాది ప్రమాణప్రాబల్యముననే రసప్రతీతిని నిశ్చయింప బ్రయత్నించెను. లోకసిద్ధమైన రసము వ్యాప్యవ్యాపకసంబంధమున వాచ్యార్థము వలన గ్రహింపబడుననియు, సర్తకాభ్యాసాతిశయమున విషయా కృతమై సామాజికచగత్కారమూలకముగ ననుమానింపబడు ననియు వదించెను. పదంపడి భట్టినాయకుని మతమునం దొక విశే సాంశము మనకు గోచరించును. ఇచట రసము ననిష్ఠముగాక సామా జికనిష్ఠముగా విచారింపబడెను. ఈ మతమున రసోదయరసాస్వాదానం దానుభవ మంతయు సామాజికసహృదయచిత్తవృత్తి భావితముగానే విమర్శింపబడెను. ఈ విమర్శనమున రసభావనాభోగముల సందర్భ

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

మున భట్టనాయకుడు సాంఖ్యసిద్ధాంతముల సంప్రదాయముల శిరసా వహించెను. సాంఖ్యుల సిద్ధాంతములను, సంప్రదాయములను విపులముగ నిట జర్పింపక, కావ్యరసాస్వాదానందమునకు సంబంధించినంత మాత్రమే సంగ్రహముగ రచింతుము. భోగాపవర్గములే జన్మసాఫల్యములు. సుఖదుఃఖానుభవమే భోగ మనబడును. సచ్చిదానందజ్ఞానము వలన గలుగు ఆత్మనిర్వృత్తియే అపవర్గమని భావింపబడును. పరబ్రహ్మ స్వాదసబ్రహ్మచారిత్వమే వాస్తవరసాస్వాదసాఖ్యమై ప్రకాశించు నందురు. ఇచ్చట పరబ్రహ్మస్వాదానుభవసాఖ్యమునకును రసాస్వాదానందానుభవమునకును భేదము గలదు. రసాస్వాదమునకు సంవిత్స్వరూపము గలదు. అది చిత్స్వభావసంపన్నమై చెలంగును. ఇచ్చట స్వలాభసూన్యమైన చిత్తైకాగ్ర్యము సంభవించును. చిత్తవిశ్రాంతియే రసాస్వాదమునకు ఫలమై వెలుంగును. ఇంక పరబ్రహ్మస్వాదము ననో, కామక్రోధాద్యవిషడ్వర్గముల జయించి, లేక త్యజించి, సుఖదుఃఖాతీతుడై జ్ఞాని, బుద్ధింద్రియాతిరిక్తమైన యోగసమాధి లగ్నతల జెందును. వీనిరెంటియందును సాత్త్వికగుణప్రాధాన్యముననే చిత్తసమాధానము లభించును. యోగసమాధివిషయమున పూర్వ వాసనావశముననే బుద్ధి, రజస్తమోగుణముల క్రమక్రమముగా మార మొనరించి, సత్త్వగుణోదేకమును పెంపొందించును. అంత విజ్ఞానముదంఱించుటంజేసి, ప్రకృతిపురుషవిభేదమును గురుతించి, యోగితన చిత్తమును సమాధిసంలగ్నము గావించును. ఇట్టి సంపూర్ణ చిత్తసమాధానము రసాస్వాదసమయమున సంభవింపదు.

ఇంక కావ్యప్రపంచ మెంచగా నెల్లరకు నాదర్శప్రాయమై చెలుంగుచుండును. అందుచే ప్రాకృతజగమునకన్న నది మిన్నగ వన్నె లాలుకుచుండును. బాహ్యలోకమున మనల వేధించు మదమాత్మ

రసధ్వనిమతాన్వోన్యసాంగత్యాదులు

ర్యాను లచ్చట గానరావు. దృశ్యశ్రవ్యకావ్యములందు మన కనులకు మనములకు నెదుర నడయాడు నాయికానాయకాదులతో మన కెట్టి విభమైన సంబంధబాంధవ్యమును గన్పట్టదు. ఇట్టి కేవలకవికపోల కల్పితపాత్రములు 'మన మనముల గొన్న నెవ్వగల మాన్వి, అకాండసమ్మదమ్మ ఘటించుటకును, కనుగొనుదానికన్న నద్భుతముగా నతీంద్రియార్థము లెరిగించుటకును దోడ్పడుచుండును. కావున కావ్యరసాస్వాదనావివశులైన వివేకవంతు లొక్కక్షణకాల మేని, బాహ్యప్రపంచభేదమోదముల విస్మరించి, చిత్తవికాస విస్తరవిశ్రాంతిల ననుభవించుదురు. అందుచే నీరసాస్వాదసౌఖ్య సాధ ప్రవేశమునకు వ్యాపారత్రయ సోపాన పరంపరను నిర్మించి భట్ట నా య కు డు సహృదయులకు మార్గదర్శకుడయ్యెను. ఇచట శబ్దార్థముల బోధించు అభిధావ్యాపార మత్యంత ప్రధానముగాకున్నను, దాని మూలముననే భావకత్వ వ్యాపార మునకు ప్రవృత్తిగలిగి రసభావనాభాగ్యము లభించును. ఇటుల సాధారణీకృతములైన విభావాదులే పిదప భోగీకరణముల నొంది, లౌకికము లీల సుఖదుఃఖమితము, పారమార్థికముభాతి సుఖదుఃఖగళితము కానట్టి అలౌకికరసాస్వాదానందానుభవమును సామాజికసహృదయులకు సంభవింపజేయును.

(శ్రీమదభినవగుప్తపాదాచార్యులు-రసధ్వనిమతాన్వోన్య
సాంగత్యము-వ్యక్తివాదము)

వెనుకటియధ్యాయమున సంగ్రహముగ రచించిన భట్టనాయకుని భుక్తివాదమునుగురించి చెలరేగిన వాదప్రతివాదముల గమనించినచో

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

నీతని మతమునకు మొదట ప్రబలప్రచారము గల్గెనని తెలియవచ్చును. భట్టలొల్లటక్రీశంకుకుల మతముల రూపుమాపి భట్టనాయకుని మతము ఖ్యాతిగాంచెను. ఈభట్టనాయకుని నూతనమతము అభినవగుప్తపాదుని నవీనమతస్థాపనమునకు దారిజూపెను. ఆనందవర్ధనాచార్యుల ధ్వని మతమునం దత్యంతాదరమును, భరతమునీంద్రుని రసమతముపై నపూర్వాభిమానమును గలిగియుండుటంజేసి, అభినవగుప్తపాదాచార్యులీరెండుచతురములకును తన ప్రతిభాతిశయమున నన్యోన్యసంఘటన మొనరించి, కావ్యవరవర్ణి నీలలామకు అభినవరసవ్యనిరత్న కాంచన కాంచీకలాపమును సమర్పించెను.

రసమునుగురించియు, రసవ్యనినిగూర్చియు ఆనందవర్ధనాచార్యు, అభినవగుప్తపాదాదులు విశేషముగ పాటుపడిరి. నాట్యరస రూపక స్వరూపములగురించి భరతమునిచంద్రుడు విఫులముగ జర్పించె నని రసమతమున జెప్పబడెను. భరతమతానుసారముగ నెనిమిది నాట్యరసములనియు, వీనిలో 'నొకదాని నాసమంతముగ నభివృద్ధి నొందించుటయే కవికి విధాయకకృత్యమనియు నిరూపింపబడెను. ఈ కారణముననే చిత్తవీధిని నర్తన మొనరించు భానాదులనుగూర్చి నాట్యశాస్త్ర మశేషముగ జర్పించెను. అందువలననే కావ్యాత్మ తత్త్వవిమర్శనవిజ్ఞానమును గురించి ప్రాచీనాచార్యులు ప్రయత్నించుట కవకాశము లేకుండెను. వారు బుద్ధివిశేష మునంతయు స్థాయి విభానానుభావాదుల సంబంధబాంధవ్యమునుగించియు, రసోదయాస్వాదానుభవముల భిన్నమతములగురించియు వినియోగపరచిరి. ఇట్టి పరిస్థితులలో ఆనందవర్ధనాచార్యాభినవగుప్తపాదాచార్యులు జనించిరి. భరతాదులచే ప్రతిపాదింపబడి వృద్ధి నొందింపబడిన నాట్యరసమును వీరు చేబట్టి కావ్యరసముగా పరిణమింపజేసి తమ

రసధ్వనిమతాన్వోన్యసాంగత్యాదులు

ప్రతిభాప్రభావమున ధ్వనిమతమును ప్రతిష్ఠించి రసధ్వనియే జీవితసర్వస్వముగా సంస్థాపించిరి. “రసాదితాత్పర్యమున కావ్య నిబంధనము భరతాదులలోగూడ సుప్రసిద్ధమే” అని ఆనందవర్ధనుడు ధ్వన్యాలోకమున వచించెను. ఇట్లునుటచే భరతాదుల నాట్యరసమే ఆనందవర్ధనాదుల ధీవిశేషమున కావ్యరసముగా మార్పునొందెనని భావము. రసము సముదాయరూపమున నాట్యమున ప్రకాశించు ననియు, కావ్యార్థమూలముననే రసము కావ్యమున నాట్యాయమాన మనియు అభినవగుత్తుకు పలికెను. ఈరీతిగా వీరు రచించుటచే దృశ్యశ్రవ్యకావ్యముల రెండింటి లోను రసము ప్రధానమనియు, మానవచిత్తవృత్తివిశేషముల ప్రతిఫలింప జేయుటయే నాట్య కావ్యములవలని ముఖ్య ప్రయోజనమనియు మన మెరుంగవలయును. ఇటుల క్రమక్రమముగా రసభావాదులే కావ్యమునం దత్యంతావశ్యకములుగా గణింప బడెను. అంతనుండియు మున్ను కావ్యకీవముగః పూర్వులు భ్రమించిన అలంకారగుణరీతిరచనాప్రకారములు కేవలవ్యంజకములుగా జెలంగుచు, రసభావపరీతములైన మానవచిత్తవృత్తివిశేషములను సహృదయులకు స్ఫురింపజేసెను.

భట్టలొల్లటాదుల రసమతసమాలోచనము హృదయంగమముగా లేకుండువలన అభినవగుత్తుపాదుని ఖండినములకు గురియయ్యెను. ఈతడు భరతుని రసమతమును ఆనందవర్ధనుని ధ్వనిమతముతో సమ్మేరన మొనర్చి పూవుతావులవలె పాలుపొందజేసెను. మన కిచ్చట ధ్వనిమత వినిధినియములతో నంతగా ప్రసక్తిలేదు. కాని రసమునకు సంబంధించినంతదనుక దానినిగురించి కొంచె మెరుంగనగును. ధ్వనిమతానుసారముగ కావ్యమునకు ముఖ్యాంగములు రెండు గలవు. మొదటిది

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

వాచ్య మనుషేర బరగును ; రెండవది వ్యంగ్య మన వెలుగొందును. వాచ్యము కవిభావమును మనకు వెల్లడించును. వ్యంగ్యము సహృదయుల కొక విశేషార్థమును సూచించును. వాచ్యార్థమూలముననే వ్యంగ్యార్థమును చదువరు లెరుంగుదురు. వాచ్యవ్యంగ్యము లన్యోన్యమై త్రిగళియించును. వ్యంజనామూలముననే వాచ్యము వ్యంగ్యమును స్ఫురింపజేయును. ఈవ్యంగ్యమే కావ్యాత్మగా ధ్వనిమతమున గణింపబడెను. ఇటుల వాచ్యత్వరీతిమే కావ్యాత్మగా ప్రకాశించునన్న చో శబ్దాస్త్ర పారంగతులు పరిహసింపవచ్చును. కాని కావ్యార్థతత్త్వజాల కేరహస్యము కరతలామలకమే. వక్రకోక్తి, ఉపమా, లక్షణామూలకముగ భావమును వెలిపుచ్చుటయే ప్రాచీనపండితప్రకాండలకు స్వభావముగా జెలంగుటను జదువరులు అలంకారరీతిమతముల గ్రహించిరి. దీనికిని వ్యంగ్యచునకును భేదము గలదు. ఎంత గప్పివెట్టినను వక్రకోక్త్యాదులు వాచ్యమేగాని వ్యంగ్యము గానేరదు. మరియు వ్యంగ్య మెన్నటికిని వాచ్యముగాదు. వ్యంజనావ్యాపారముననే వాచ్యార్థము వ్యంగ్యార్థమును సహృదయశిరోమణులకు స్ఫురింపజేయును. అప్పుడే కావ్యము రమణీయార్థప్రతిపాదకశబ్దమై వెలుంగుచు సహృదయహృదయాహ్లాదకారి యగును.

కావున శబ్దార్థమూలకమై వ్యంగ్యము కొన్నిచోట్ల వస్తురూపముగను, మరికొన్నిచోట్ల అలంకారరూపముగను, చాలచోట్ల రసాదిరూపముగను ప్రకాశించుచుండును. దీనినే వస్తుధ్వని, అలంకారధ్వని, రసధ్వనియని పేర్కొనుచుందురు. ఇటుల రసభావాదులు ప్రతీయమానముగా పరిగృహీతము లగుటచే రసధ్వనిమతద్వంద్వమునకు దాంపత్యసౌఖ్యము లభించెను. అందుచే దండ్యాచార్యుడు దలంచినట్లు ఇష్టార్థమును బోధించు పదసముదాయమే కావ్యము

రసధ్వనిమతాన్వోన్యసాంగత్యాదులు

గాచనియు, రసభావాదులే కావ్యమున ప్రధానములనియు నిశ్చయింపబడెను. ఈరసభావాదులన్నచో వాచ్యమునకన్న మిన్నలు. వీనిని వదించుటకే మనకు శక్యమగునుగాని సంపూర్ణముగ వర్ణించి స్వరూప నిరూపణ మొనరించుటకు శక్యముగాదు. ఈ రసము, ఈ భావము అని షేరికినంతమాత్రముననే దాని నిజస్వరూపము వెల్లడిగానేరదు. ఈ షేరులవలన మనము వానిని గూచింపగలమేకాని మన కంతకన్న నెక్కువగ దరచుగాను. కావ్యమునందు విభావాదులను రసోచితముగ కవివరుడు పోషించును. ఇట్లు వాచికములైన విభావాదులవలనను, వ్యంజకములైన శబ్దార్థములవలనను కవీంద్రుడు చదువరుల డెందముల గరగించి, రసమయము గావించి, వారల కతౌకికానందమును గలిగింపగలడు. అంతియేకాని రామాదినాయకుల వర్ణించుటచే కవిచంద్రుడు చదువరుల మనముల రామాదినాయకుల భావనావిశేషములను, చిత్తవృత్తివిభేదముల నొదవింప సమర్థుడుగాడు. అనగా నాయకాదుల రసభావాదులే సామాజికసహృదయుల మానసముల నుదయింపవు. కావున నాయకాదుల మనోభావములకు సరిపోవునట్టివానిని సృజించుటకు దగిన సూచనలమాత్రమే కవిశేఖరుడు గానింపగలడు. అనగా నట్టితలంపులు పుట్టుట కనునైన పరికరముల దన వర్తనాతిశయమున కవి కల్పింపగలడు. ఇంక రసానుభవసౌఖ్యమును, దానివలన గలుగు అపరిమితానందమును హృదయహృదయాధీనమై చెలువొందును. ఈరసాస్వాదానందానుభవ మునినచో ప్రతీయమానార్థవశోన్మిషితమై ప్రకాశించుచుండును.

భుక్తివాద పూర్వపక్షము

ఈ ప్రకారముగా సమన్వయించుటవలన రసరమణీ రామణీయకమున కపూర్వలాభఃకృమహితశ్రేయము చేహరెను. ఈ

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

సమాలోచనమువలన స్థాయిభావవిభావాదుల సంయోగము వ్యంజకమై, రసము వ్యంగ్యమై పరిణమించును. దీనిచే భరతుని రసనిష్పత్తియన రసాభివ్యక్తియని మనము తలంచవలయును. ఆనందవర్ధనాచార్య, అభినవగుప్తపాదాచార్యుల రసాభివ్యక్తి సందర్భమున భేదభేదము గన్పట్టుచున్నది. దానిని ధ్వనిమతమున వివరింపవలయునేకాని మన కిచట ప్రయోజనము లేదు. భట్టలొల్లట శ్రీశంకుక భట్టనాయకుల రససమాలోచనమును అభినవగుప్తపాదుడు విమర్శించి సత్యస్వరూపమును బ్రకటింపెనని మమ్మటాచార్యాదులువచించిరి. ఇందు భట్టనాయకుని భుక్తిపాదమునుగరించి అభినవగుప్త డీక్రిందివిధమున జర్పించెను. భావకత్వభోగీకరణముల సమ్మతించుటకు దగిన ప్రమాణముగాని, ప్రయోజనముగాని కన్పట్టను. ఈవ్యాపారద్వయము రసవ్యంజనాస్వాదములలో లీనమై కానవచ్చును. కావ్యార్థముల భావింపజేయుటచేతనే భావములనబడునని భరతుడు విధించిన లక్షణమువలన భావము లన్నిటికిని భావకత్వము సాధారణధర్మమని తెలియుచున్నది. ఇచట కావ్యార్థము కవిభావమును చదువరుల కుదయింపజేయును. మరియు కావ్యార్థమనగా రసాభివ్యక్తి గలిగించు ముఖ్యార్థమేకాని వేరొండుగాదు. అందువలన స్థాయివ్యభిచారాదులుగూడ భావములగుటచే వానియం దిమిషియున్న భావకత్వమాలముననే, అతౌకిక రసాస్వాదానందము చదువరులకు జనించును. కావున కాంతాత్వరత్వాగి సాధారణాంశము లప్రయత్నముగనే లభించును. దీనిచే స్థాయియే రసమునకు భావకము, లేక నిష్పాదకముగా జెలంగును. భట్టనాయకుడు పలుమారులు ప్రస్తుతించిన భావకత్వము అభినవగుప్తపాదుని మతమున సముచితగుణాలంకారపరిగ్రహాత్మకమై మెలంగును. ఈ గుణాలంకారములను సముచితముగ పరిగ్రహించుటవలనను, శబ్దార్థ

రసధ్వనిమతాన్యోన్యసాంగత్యాదులు

ముల వ్యంజనావ్యాపారమూలమునను రసస్ఫూర్తి సంభవించును. అభినవగుప్తపాదు డిట్లు భట్టనాయకుని భావన, లేక భావకత్వమునకు నవీనసమన్వయము సంకల్పించి తరువాత భోగము, లేక భోగీకరణ వ్యాపారమును విమర్శింపబూనెను. ఈ సందర్భమునందు రసప్రతీతి కన్న భిన్నమైన భోగ మను వ్యాపారమును దా నెరుంగడనియు, సర్వపక్షములవారును రసప్రతీతిని సమ్మతించిరనియు, నింక ప్రతీతి యే భోగమైనచో దానికి నూతనముగ నామకరణ మొనరించుట (ప్రయోజనమనియు అభినవగుప్తుడు పలికెను. కావున చర్వణా స్వాసన భోగాపరనామముల రసప్రతీతి వెలుగొందును. అందుచే భట్టనాయకుని భోగీకరణవ్యాపారము కావ్యాత్మకరసనివయధ్వన నాత్మరూపమేకాని వేరొండు గాదని అభినవగుప్తుని తాత్పర్యము.

వ్యక్తివాద సిద్ధాంతము

అభివ్యక్తివలననే రసప్రతీతి గలుగుననియు, రసనా, చర్వణా, ఆస్వాదనారూపమై, వ్యంజనావ్యాపారమూలమై, రసానుభవ సౌఖ్యము సంభవించుననియు అభినవగుప్తపాదుని మతము. మరియు రసవిభావాదులకు వ్యంగ్యవ్యంజకభావ ముపపన్నమై, విభావాదిప్రతీతిసాహిత్యముననే రసప్రతీతి సహృదయులకు లభించునని భావము. ఇట్లుచుటచే విభావాదిహేతుభూతమై, హృదయసంవాదా ద్యుపకృతమై, లోకోత్తరరూపత్వమున రసము ప్రతీయమాన మగును. ఇచ్చట ప్రతీయమాన మగునది రసానుభవమేకాని రసముగాదు. నాయకాదిరత్నానిభావముల ప్రతిబింబములే సహృదయుల కానంద మొదలించునుగాని వేరేదియు గానేరదు. ఈ రసానుభవసౌఖ్యము, లేక రసాస్వాదానందానుభవము వ్యంజకమూలకము, లేక అభివ్యక్తి రూపాత్మకమై ప్రకాశించును. ఇచ్చట వ్యంజకములైన విభావాదులు

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

తౌకికములు గాకుంటుచేత, నీ ఆనందానుభవముగూడ తౌకికభిన్నముగానే చెలంగును. ఈ కారణముననే కరుణబీభత్సాదిరసములుగూడ సహృదయహృదయావర్ణకములై వెలుంగుచున్నవి. వీలనన, రసానుభవసౌఖ్యము చదువరుల కతౌకికానందానుసంధాయకమై విలసిల్లును. ఇందు స్వగతపరగతకష్టసుఖవిపాదసమ్మోదములు మన హృదయముల గలంచలేవు మదమాత్స్యర్యాధీనముగాక మానసము సంపూర్ణ సమాధానముం జెంది, రసపానపారవశ్యమునమునుగుంటుజేసి, శోకభయాదిప్రదర్శనముల చూచుచున్ననుచిత్తవిశ్రాంతి జేసూరునేకాని, సామాజిక సహృదయులకు దుఃఖభయాదులు గలుగనేరవు. ఒకానొకవేళ దుఃఖభయాదులు సంభవించినచో నవిగూడ సుఖానుభవసంపాదకములైనవిగానే చెలంగును. అందుచేతనే నాటకాదుల గాంచినవారు తమలోతాము 'దీనిని నేనుఅనుభవించితి' ననియు, 'ఇది నాకు ఆనందముగూర్చె' ననియు సాహస్యముగా పలుకుచుండుట మనము వినుచున్నాము. దీనికి నిదర్శనముగ సాహిత్యచర్చణమున విశ్వనాథు డిట్లు వదించెను. తౌకిక శోకహర్షాదులు లోకసంశ్రయములై శోకహర్షాదులనే కలిగించును. ఇంక కావ్యసంశ్రయములైన అతౌకికవిభావాదు లన్నియు సుఖమునే సంభవింపజేయును. లోకమున దుఃఖకారణములుగా దలంపబడుచున్న వననాసాదులు కావ్యనాట్యసమర్పితములైనచో కారణశబ్దవాచ్యతను గోల్పోయి, అతౌకికశబ్దవాచ్యత్వమును భ్రష్టించును. సురతసమయము నందు చంత్రతములరీతి దీనివలన సుఖమే జనించును అందువలననే తౌకికశోకహర్షాదికారణములమూలమున తౌకికశోకహర్షాదులు పుట్టుచుండునని లోకమందు నియమము గలదు. కావున సర్వవిభావాదుల వలనను సుఖమే సంభవించు నను కావ్యనియమమున కెట్టిలోపమును గలుగజాలదు. అందువలన కావ్యనాట్యముల శ్రవణదిర్ఘనములచే గలుగు అశ్రుపాతాదులు సుఖమయములేకాని దుఃఖమూషితములుగావు.

రసద్వనిమతాన్యోన్యసాంగత్యాదులు

రసానుభవవివేకమైన హృద్గతానంద మశ్రుపాతాదిరూపమున బహిర్గత మగును. ఈ చిక్షయమున పండితరాయల వాక్యములు ప్రమాణములు: “అశ్రుపాతాదులు తత్తదానందానుభవమూలకములై కలుగునేకానిదుఃఖమువలన గావు. అందుచేతనే భగవద్వర్ణనాకర్ణనమున భక్తుల కశ్రుపాతాదులు సంభవించుచున్నవి. ఇచట దుఃఖానుభవము శేషమేనియు లేదు. అందువలననే, అరమణీయములైన లోకాదులుగూడ లోకోత్తరకావ్యవ్యాపారమహిమచే, అతౌకికాహ్లాదమును జనింపజేయును. ఈ కావ్యవ్యాపారసముహ్లాతమైన ఆస్వాదము, ప్రమాణాంతరజగదనుభవము కన్న విలక్షణము, కమనీయము నై ప్రకాశించును.” దీనిచే వ్యంజకములైన విభావాదులు తౌకికములు గావనియు, వీనిని తౌకికకారణములుగా మనముపరిగ్రహింపరాదనియు కేటవడుచున్నది. విభావాదికారణములు రసప్రతీతికి ముఖ్యములైనను, దీనిని తౌకికకార్యముగా మనము స్వీకరింపరాదు. అందువలన కార్యకారణసంబంధ మిచట వర్తింపదు. మరియు అతౌకికవిభావాదిశబ్ద వ్యవహార సంపన్నమైన కావ్యనాట్యముల తౌకికసంబంధవిశేష స్వీకారపరిహార నియమానవసాయమువలన సాధారణ్యప్రతీతి సంభవించును. ఈ సాధారణ్యమువలననే విభావాదిసంవలితము, రత్యాద్యవచ్ఛిన్నము, చిదానందావరణ భంగమునై ప్రకాశమానమగునట్టి ఆనందచిద్విషయము, విభావాదిసంవలితమునైన రత్యాదిస్థాయిభావమే రసాభివ్యక్తి గలిగించును. కావున విభావాది సాధారణ్యబలమువలన రసానుభవకాలమందు విగళితపరిమితప్రమాతృత్వాదినిజధర్మపరమై, ప్రాదుర్భూతేతరజ్ఞానశూన్యాపరిమితభావమున ప్రమాత ప్రకాశించును. ఈరసానుభవము పానకరసన్యాయమున చర్యవూహ మును. అనగా విభావాదిసమాహారంబనరూపత్వముచే నొండొంటిలో నసాధారణమైన వ్యక్త్యభావమువలన మిళితమై వ్యంజకత్వమును బొందునని భావము. మరియు లోకమున ప్రమదాద్యాలం

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

బస కారణములచేతను, చంద్రికాద్వంద్వీపనకారణముల వలనను, అగ్రస-
పాతాదికార్యములచేతను, నింతాదిసహకారులవలనను అనుమితినిషయ-
మై పరిశీలనబలమున వెంటవెంటనే చిత్తప్రవృత్తిగల సామాజికులలో
వాసనారూపమున నంతఃసిద్ధిమై రత్నాద్విస్థాయిభావము చెలంగునని అభి-
నవగు ప్రపాదాచార్యులు వచించెను. కావున శ్రేష్ఠవృత్త్యకావ్యముల జను-
వునపుడును, గనునపుడును, వానిలోగల గుణాలంకార యోగముచేతను,
కాయిక వాచికసాత్త్వికాహార్యరూపాభినయములవలనను సకలసహృద-
యసంవాదకారియు, అశౌకికచమత్కారకారియు నైన శృంగారాది-
రసములు మనకు ప్రతీతిగోచరములగును. ఇదియే రసచర్వణసౌఖ్యము,
లేక రసాస్వాదానందము, లేక రసాభివ్యక్త్యనుభవముగా వెలుంగును.

రసచర్వణసౌఖ్యస్వరూప పరబ్రహ్మాస్వాదానందవిభేదవివేకము

ఇచట అభినవగుప్రపాదుడు చూతనమార్గము ననుసరించెను.
పానకరసస్వాదమున రసము విభావాదుల సమాహారంబనముగ
సామాజికులచే నేకముఖముగ, నభిన్నముగ ననుభవింపబడునని
పలికెను. ఇంతియే కాక, శౌకికకారణాదుల మూలమున
సంభవించు స్థాయిభావము లింతకుమునుపే సహృదయుల హృదయ-
ముల వాసనారూపమున నెలకొనియుండును. అందువలన మన మొక
నాటకమును జూచినపుడుగాని, ఒకకావ్యమును జదివినపుడుగాని
మన మనముల సంస్కారరూపమున నీవరలోనే నివసించిన రత్నా-
దులు కాతాదికార్యములచే జిత్తముల నొకానొకవిధమైన వికా-
సాదులను సాధారణముగ గలుగజేయును. కావుననే విభావాదులు
చదువరుల డెందముల ప్రత్యేకములుగా గాక సాధారణములుగానే
భాసించును. ఇటుల సాధారణ్యము బొందుట భట్టనాయకు డని-
నటులు భావవ్యవస్థాపాదమునగాక, గుణాలంకారరసముచిత సన్ని-

రసస్వనిమతాన్యోన్యసాంగత్యాదులు

వేశమునను, శబ్దార్థముల దీపించు వ్యంజనా వ్యాపారమూలమునను సంభవించునని అభినవగుప్తుని తాత్పర్యము. ఈ ప్రకారముననే స్థాయిభావముగూడ సాధారణ్యమును భజించును. ఈ స్థాయిభావము సమీత మితరభావములవలె చంచలమైనను, దీనివలన గలుగు సంస్కారము, లేక వాసనావిశేషము తదితర సంస్కారముల వలె నస్థిరముగాక రసానుభవ సౌఖ్యమునకు చేదోడుగా జెలంగును. ఈ భావమునే ప్రభావ్యాఖ్యాన మిట్లు ప్రకటించెను: “అంతః కరణప్రవృత్తిరూపములైన రజాత్మాదులు ఆశుచివాశములైనను, సంస్కారాత్మమున చిరకాలస్థాయులై, రసప్రతీతికాలమునం దంతయు ననుసంధానములై చెలంగుటచే వీనికి స్థాయిత్వము సంభవించును.” ఈరీతిగా స్థాయిభావమునకు సమన్వయము గన్పట్టుచున్నను, తొలుత దీని కిష్టే రేరీతి వచ్చె ననుసందియము గలుగవచ్చును. అవిరుద్ధములు, విరుద్ధములునైన భావము లేభావములకు విచ్ఛేదముగూర్పలేవో, ఇతరములైన భావములచే నేభావములు పరిపాక్షము నొంది, వానికి తాము తమ భావముల జేహూర్పునో వానినే స్థాయిభావము లని వ్యవహరింతురు. అనగా విభావానుభావవ్యభిచారిభావముల సంఘటన సంఘర్షణములవలన నేవిధమైన పరిణామమును జెందకుండునదియే స్థాయిభావమని తాత్పర్యము. కేవల స్థాయిభావమే రసము గానేరదు. ఇది వ్యక్తినిశిష్టము, విభావాదిమేలకము నైనప్పుడే చిరస్థానోపయోగ మును. కావున రసాస్వాదనమయమునందు విభావాదులసంపర్కము లేకమేనియు మనమనముల నుండదు. ఇవి సర్వమును సాధారణ్యమును బొంది దేశకాలాదినియమముల నతిక్రమించి అతౌకికానందమును జదువరులకును, జూపరులకును గలిగించును. అందువలన సామాజికుల పూర్వ వాసనావిశేషము, సహృదయుల జన్మాంతరసంస్కారముపై నాధారపడి రసాస్వాదానందానుభవము వెలుగొందును. ఈవాసనావిశేషము

కావ్యాత్మ - ప్రాచీనమతములు

గలవారినే రక్షింపనియు, సహృదయులనియు వచింతురు. ఈ ప్రసంగమున విమలప్రతిభాసకాలియైన హృదయుము గలవాడే కావ్య నాట్య రసామృతాస్వాదనమునకు అధికారియనియు, కావ్యానుశీలనాభ్యాస వశమున మనోముకురము విశదీభూత మగుటచే నెవరు తన్మయీభవన యోగ్యతం జెంది హృదయసంవాదభాజులగుదురో వారలే సహృదయు లనియు అభినవగుప్తపాపాచార్యులు ధ్వన్యాలోకలోచనమునరచించెను.

ఈ పైన వినుతింపబడిన కావ్యరసాస్వాదనాభ్యాము సహృద యుల కేచందంబున లభించు ననినచో నది శబ్దార్థముల వ్యంజనావ్యా పారమహిమవలన జేహారు నని అభినవగుప్త డాడెను. పద, వాక్య, ప్రమాణ పారావారపార్శ్వాలచే జ్ఞానసంపాదనమునకు సాధనములుగా సన్మతింపబడిన అభిధా, లక్షణా, తాత్పర్య, ప్రత్యక్ష, అనుమాన, స్మరణములకన్న నన్యమై వ్యంజనావృత్తివ్యాపారములు ప్రకాశించు చుండును. వీనికిని వ్యంజనకును గలభేదములతో మన కిటు పని లేదు. వీని తత్త్వమును ధ్వనిమతమున జదువరు జెరుంగగలరు. ఈసంపర్శమం దొకసంగతిని గమనింపవలయును. చర్వణాశబ్దమునకు పర్యాయపద ముగా తా నుపయోగించిన అభివ్యక్తికి వీతవిఘ్నప్రతీతి యని అభినవ గుప్త డర్థము జెప్పెను. దీనిని ప్రమాణముగా గొని భగ్నావరణమైన చిదంశమే వ్యక్తియని పండితరాయలు వచించెను.

దీనివలన అలంకారవేదాంతశాస్త్రముల కపూర్వసంబంధ మొక టిసంభవించెను. కర్మను త్యజించుటవలనను, అవిద్య నాశనమగుటచేతను మానవులకు మానససమాధానముజేహరిపరబ్రహ్మస్వాదానందానుభవము లభించును. దీనినేవేదాంతములు సంసారబంధవిమోచన మొరింపజాలు మోక్షమని వచింతురు. విహికసౌఖ్యపాశజాలముల ద్రెంచుకొనగల్గి నష్టడే జీవాత్మ కీపరబ్రహ్మతో నైక్యానుసంధానము సంభవించును.

రసధ్వనిమతాన్యోన్యసాంగత్యాదులు

ఈ వేదాంతశాస్త్రసంప్రదాయమును ఆభినవగు పైపాదాదులు అలంకారశాస్త్రమునకు నన్వయించి, రసాభివ్యక్తియన నీవరలో లేనిదానిని జూపించుట గాదనియు, నింతకుమున్ను గప్పబడియుంటున్న గానరానిదాని పైకప్పు దొలగించి, మనకు గనబడుపగిది నొనరించుటయే యనియు స్పష్టముచేసిరి. ఈ రసాస్వాదము బ్రహ్మాస్వాదమునకు సమమని వచించిరి. వీని ననుభవించుటకు మనల దట్టముగ జాట్టుముట్టిన విఘ్నములును, ప్రతిబంధములును మాసిపోవలయును. కావున జదువగుల మనముల ననగిపెనగి కలతవెట్టునట్టి సంకెలలన్నీయు సడలిపడి ననేకాని కావ్యరసమును గ్రోలుటకు వార లిచ్చగింపరు. అందువలననే విభావాదులను విఘ్నాపసారకము లనియు, నివి అశౌకికములనియు, రసనా, చర్వణా, ఆస్వాదములే వీని నారమనియు, తుదకు రసానుభవ మొక్కటియేకాని వేరేమియు జదువరులకు బొడకట్టదనియు వచింపబడెను. ఈ రసానుభవసౌఖ్యము విగళిత వేద్యాంతరమనియు, లేక వేద్యాంతర స్పృహనృమనియు నుతింపబడెను. కావుననే రసాస్వాదానందమును పరబ్రహ్మాస్వాదానందసబ్రహ్మచారిగా వర్ణించిరి. దీని సత్యమును నిరూపించుటకు ప్రమాణాంతరము లేకుండుటచే నిది సకల సహృదయహృదయ సంవేదన సాక్షికమని పొగడబడెను. ఈగుఱుము సహృదయానుభవైకవేద్య మగుటచే, “యోగీంద్రులవోలేనే పుణ్యవంతులు రససంతతి నాస్వాదింతు” రని న్నుతింపబడెను. కావున రసాస్వాదనసమయమున సహృదయులకును సామాజికులకును చిత్తవిశ్రాంతి లభించుటవలన నశౌకికానందము సంభవించునందురు. ఈచిత్తవృత్తివిశేషమును ఆస్వాదము, రసన, భోగము; సమాప్తి, లయ, విశ్రాంతి, లేక చమత్కారనిర్వేళమని వేర్వేరువేరుల పిలుచుటంజేసి వేదాంతశాస్త్రమునకును, అలంకారశాస్త్రమునకును గల పరస్పరసంబంధము మనకు గోచరించును.

కావ్యాత్మిక - ప్రాచీనమతములు

రసమత సమాలోచనసారము

ఇదియే ధ్వనిమతానుసారులు సమహర్షిన రసమతసమాలోచన సంగ్రహమై చెలంగును. ధనంజయుడు మొదలు జగన్నాథునివఱకు గల నవీను లెల్లరు చీని నంగీకరించిరి. ధ్వనిమత ప్రబల ప్రతిపాలు డని ప్రఖ్యాతి గాంచిన వ్యక్తివివేకకారుడుగూడ రససమాలోచన విషయ మున భిన్నాభిప్రాయముగాలేదు కావున పూర్వజన్మసంచారసంచిత సంస్కారవిశేషమునను, కావ్యాచుశీలనాభ్యాససంజనితవాసనావశ్యము ననుచూపరుల, చనువరుల మనముల బీజరూపమున నంతకుమునుపే గాబు ముగ నాటుకొనిన రత్యాదిస్థాయిభావములునాటకముల గమనవలనను, కావ్యముల వినుటవలనను, వానిలో నెలకొలుపబడిన ప్రమదాదివిభావములు, కటాక్షాద్యనుభావములు, ఔత్సుక్యాది వ్యభిచారిభావములు నని పిలువబడు ఆలంబన, ఉద్దీపన, సహకారికారణముల సాయమువలన క్రమక్రమముగా పల్ల చించి, పుష్పించి, ఫలించి సామాజిక సహృదయ నయనరసనాంచలముల రసాస్వాదానుభవపారశశ్యమును గలిగించి, హృదయప్రదేశముల అశౌకికానందము నొదవించును. మరియు నిభావాదులు జీవించినంతవరకు పానకరసముపగిది గ్రోలబడుచు, కట్టెమరనున్న కరణి గానవచ్చుచు, మానసమురీతి శోన జొచ్చుచు, శీనెల్ల వోలె పైన గప్పుచు, అంతయు వేరై నసరణి మాయమగుచు, పరమపురుషజపుల దేలు లీల రుచులూరజేయుచు, అశౌకికచమత్కారకారులై శృంగారాదిరసములు ప్రకాశించుచుండునని అభినవసప్తపాదాచార్యుల రసమతసమాలోచనసారమై వెలుగొందుచున్నది. ఇంకమీద అభినవతారుణ్యభావణ్యముల జెలువమలరు కావ్యరసామృత కల్లోలిసీలలము గుణాలంకారమణిరత్నాకరులైన ధ్వనిమతక్షీరవారాశి వీచికాభుజాంతరసీమ లీనయై సహృదయవతింసులకు హృదయానందవర్ధకముగా చిలసిల్లును.

కావ్యత్వ

న వీ న మ త ము లు

ఎవతె ముదుసలి వని పతిని విహసించి
 సుకవివదనాంబురుహబద్ధస్థితి గొని
 భువనమండల మన్యంబువోలే జూపు
 నట్టి భారతి సతము జయంబు గాంచు.

౧. ధ్వనిమతము

(వృత్తిత్రయవిభేదము-విపక్షమతఖండనము)

మునిచంద్రుని తపోగనవిశేషమున జనించిన రసరమణీరామ
 జీయకమునకు ధ్వన్యాచార్యవర్యులు ప్రసిద్ధావయవాతిరిక్త త్రేయ
 మానార్థ నవీనలావణ్యామృతమును ప్రసాదించి, కావ్యకాంతా
 లలామను త్రిదశవరవర్ణినీ సప్తశురాలను గావించి, నాకలోకదివ్య
 సౌఖ్యానుభవమన్నులుగా సహృదయవిలుగవతంసుల దీవించిరంటయే
 ధ్వనిమతసంగ్రహమై వెలుగొందుచున్నది.

ఆనందవర్ధనాచార్యుడు ధ్వన్యాలోకమున “కావ్యస్యాత్మా
 ధ్వని రితి బుధై ర్యః సమామ్నాతపూర్వః” అని వచించుటంజేసి
 యీమతము చిరకాలమునుండి పెంపొందుచున్న దని మన మాహింప
 వలసియున్నది. దీనిని బలపరచుచు వృత్తిగ్రంథమున ‘పరంపరయా యః

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

సమామ్నాతః సమాఖ్యాతః అని రచించినాడు. అభినవగుప్తపాదాచార్యులీ 'పరంపరా' శబ్దమునకు 'అవిచ్ఛిన్నేన ప్రవాహేణ తైరేతదుక్తమ్ వినాపి విశిష్టపుస్తకేషు వివేచనా దిత్యభిప్రాయః' అని వ్యాఖ్యానము చేసియున్నాడు. ఈ ధ్వనిమతమును కొందరు సహృదయులు నూతనముగ నుపవర్ణించి రని భృచ్చుకుశుడు వచించెను. ధ్వన్యర్థమును నిర్వచించుటకు లక్షణామార్గమునకు శక్తి చాలకపోవుటచే విద్వాంసులు కుశాగ్రబుద్ధిచే నిరూపించుటకు ప్రయత్నించి, వ్యంజనావృత్తిని నిర్మించి. ధ్వనిమతమునందలి వ్యంజనామార్గము వైయాకరణమతానుసారముగ స్ఫోటమార్గము ననుగమించుచున్నది. "వైయాకరణులే ప్రథమవిద్వాంసులు; సర్వవిద్యులును వ్యాకరణమూలములు; వారు శూయమాణవర్ణములను ధ్వనియని వ్యవహరించి" రని ధ్వనికారుడు ప్రథమోద్వోతమున రచించెను. మరల తృతీయోద్వోతమున "పరినిశ్చిత నిరపభ్రంశ శబ్దబ్రహ్మకాం విపశ్చితాం మత మాశ్రిత్యైవ ప్రవృత్తోఽయం మత" యని వచించెను. కాన ధ్వనిమతము స్ఫోటమార్గానుసార మని మనము గ్రహించిన చాలును. ఇచట స్ఫోటతత్త్వమును, శబ్దబ్రహ్మవిచారమును జేయుటచే శాస్త్రాంతరపరామర్శకు దొరకొనినవార మగుదుము గాన మానెదము. ఇట్లు స్ఫోటమతము నూతగా గొని ఆలంకారికు లీధ్వనిమార్గమును నిర్మించిరి. అనిర్వచనీయ మైన యొకానొక రమణీయార్థమును వాచ్యార్థము స్ఫురింపజేయును. ఈ అర్థము లక్ష్యార్థతాత్పర్యార్థము లకన్న భిన్నమై, ఉత్తమమై, రమ్యమై వెలుగొందుచుండును. ఈ అర్థమును సహృదయులు ధ్వని యనియు, ప్రతీయమాన మనియు, వ్యంగ్య మనియు సర్వదా ప్రశంసింతురు. స్ఫోటార్థమును ప్రకటన జేయు పదములకుగూడ వైయాకరణులు ధ్వనిపదము నుపయోగించి

ధ్వనిమతము-వృత్తిత్రయ పిభేదాదులు

రని ఆనందవర్ధనుడు నుశివెను. ఈ వ్యంగ్యార్థమును స్ఫురింపజేయుటకు, ఒకశక్తి పదమున కుంఠవలయును. అదియే వ్యంజనాశక్తి యనబడుచున్నది. మనము మున్నెన్నడును విని కని యెరుంగని నఖీనార్థమును వ్యంజనాశక్తి కల్పింపదు. ఈవరకు నెలకొనినయర్థమునే ఘటదీపన్యాయమున స్ఫుటతరముగ నది ప్రకటికరింపజేయును. ఈస్వస్యర్థము వాగతీతము, అనాభ్యేయము, అభావము అనుచారి వాదముల నెల్ల ఖండించి, ఆనందవర్ధనాచార్యుడు సహృదయ హృదయాహ్లాదకరముగ వ్యంగ్యార్థతత్త్వమును ధ్వన్యాలోకగ్రంథమున విపులముగ జర్పించి ప్రదర్శించెను. కొంద రీగ్రంథమున కారికాకారునకును, వృత్తికారునకును భేదమును గల్పించి, ఆనందవర్ధనుడు వృత్తినిమాత్రమే వ్రాసెను గాని కారికలను రచింపలే దని వాదింతురు. రెండుపక్షములవారును కారణముల జూపింతురు. కాని మనకీసంక్షిప్తవిషయముతో చచ్చట ప్రసక్తివలన లాభ మిసుమంతయు లేదు.

ఈరీతిని ప్రాచీనుల మతములకన్న వేరైన యొకానొక వ్యంజనాశక్తిని, తన్ములమున మరియొక కమనీయతరమైన వ్యంగ్యార్థమును ధ్వనిమత ముపపాదించెను. అంతమాత్రమున నితరమతములకు నీనూతన మతమునకు సంబంధము లే దని మనము తలంపరాదు. భరతభామ హోష్ఠవామనుల పలుమారులు ఆనందవర్ధనుడు వేర్వోనియున్నాడు. కావున రసాలంకారరీతిమతములకు నీధ్వనిమతమునకును సంబంధమెంత యొకొంత కలదు గాని లేకపోలేదు. ఆనందవర్ధనుడు రెండుసంకల్పములతో ధ్వన్యాలోకరచనకు గడంగెను. ధ్వనిమతమును ప్రతిపాదించి, ప్రాచీనమతము లీధ్వనిని గ్రహింపజాల వని నిరూపించుటయే ప్రథమ సంకల్ప మని గ్రంథనామమే వెల్లడించును. రసము, ఆలంకారము, రీతి, గుణము, దోషము మొదలయినవాని తత్త్వమును విమర్శించి, వీని

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

నన్నింటిని ధ్వనిమతమున లయించి, నూతనమతనిర్మాణమునకు బూనుటయే ద్వితీయోద్దేశము. మమ్మీటుడు మొదలయిన తరువాతవచ్చిన ఆలంకారికు లండనును ధ్వనిమతమును అవతంసకు సుమముగా సంగీకరించుటచేతను, సహృదయశిరోమణు లీవ్యంగ్యార్థామృతమును మన సార గ్రోలి బ్రహ్మానందానుభవమగును లగుటవలనను, ఆనందవర్ధనా చార్యుల సంకల్పము సఫల మయ్యె సనవచ్చును.

శబ్దమునకు అర్థమునకు నొకానొక సంబంధము గలదు. ప్రతి శబ్దమునకు నొకశక్తి, సంకేతము, వ్యాపారమును గలుగుచుండును. 'ముఖ్యార్థము' లేక 'శక్త్యర్థము' నే వైయాకరణులు, వైయాకరణులు, మీమాంసకులును 'అభిధా' యందురు. ఈశబ్ద మీయర్థమును బోధించవలయు ననునదియే. 'సంకేతము'. "అస్మా చ్చబ్దాదయ మగ్నో బోధవ్య ఇత్యాకారకశక్తిగ్రాహకసమయః" అని వ్యసహరింపబడుచున్నది. ఈ శక్తినిగూర్చి భిన్నాభిప్రాయములు గలవు. ఈ శక్తి ఈశ్వరేచ్ఛయా? లేక ఇచ్ఛామాత్రమా? అను విమర్శనము మన కిచట వలదు. శబ్దప్రవృత్తిలోగూడ ఆలంకారికులు వైయాకరణులనే ప్రమాణముగా గైకొనిరి. "చతుష్టయీ శబ్దానాం ప్రవృత్తిః" అనుటవలన శబ్దప్రవృత్తి నాల్గుతెరగులు: జాతి, ద్రవ్య, గుణ, క్రియారూపములు. అభిధాశక్తిచే జనించిన అభిధార్థము అనుకూలము గానపండు మరియొకశక్తి, మరియొక అర్థము నిచ్చును. ఇదియే లక్షణాశక్తి, లక్ష్యార్థ మనబడును. ఇది రూఢి, ప్రయోజనములపై నాధారపడును. ఈశక్తి నిజముగ అర్థవ్యాపారమునకు సంబంధించినది. కాని ఆగోపితశబ్దవ్యాపారముగ పరిగణింపబడుచున్నది. శబ్దమునకు తొలుత నాచార్యార్థము గలుగును. దీనినే ముఖ్యార్థము, లేక శక్త్యార్థమునని పేర్కొందురు. దీని ననుసరించి

ధ్వనిమతము-వృత్తిత్రయవిభేదాదులు

లక్ష్యార్థము వచ్చును. అభిధార్థము నిరంతరము, లక్ష్యార్థము సాంతరమునై చెలంగును. ముఖ్యార్థము బాధిత మైనప్పుడే లక్ష్యార్థము అర్థనిష్ఠమై ప్రవేశించును. ముఖ్యార్థబాధ, తాత్పర్యానుపపత్తి, ప్రయోజనము లీమూడును లక్షణా బీజములు. వాచ్యార్థము వ్యావహారికసంకేతముపై నాధారపడినట్లే లక్ష్యార్థ మీ మామూలీజములపై నాధారపడియుండును. కొంద రాలంకారికులు లక్షణము అభిధానో భేదముగ జేర్చిరి. మరికొందరు దీనిని అభిధానపుచ్చభూత మని వక్కాణించిరి. ఒకపదము గొణార్థమున నెట్టిట్టుల నుపయోగింపబడునో ఆయావివరములు పులముగ న్యాయసూత్రమున నుదాహరింపబడినవి. ముకుతుడు లక్షణము విమర్శములుగ విభజించెను: సంబంధము, సాదృశ్యము, సమవాయము, వైపరీత్యము, క్రియా యోగములు. ఈస్థలములలక్షణకుప్రవృత్తి గలుగును. ‘బలిసినదేవదత్తుడు పవలు భుజింపడు’; ‘మాణవకుడు సింహము’; ‘గంగయందు కొల్ల పల్లె’; ‘ఈమాధుడు బృహస్పతి’; ‘మహాసమరమున నీవు శత్రుఘ్నుడవు’—యీ ఐదును క్రమప్రకారమున సంబంధ, సాదృశ్య, సమవాయ, వైపరీత్య, క్రియాయోగ లక్షణలకు లక్ష్యములు. లక్షణావిభాగవిశేషాంశముల గురించి విమర్శింపక, చాలవరకు అలంకారము లీలక్షణ, లేక గుణముపై నాధారపడియున్న వనిమాత్రము మనము గ్రహింపవలయును.

లక్షణావిషయమున ఒకానొక వస్తువుయొక్క గుణములు, క్రియలును మరియొకవస్తువునకు ప్రయోగింపబడును. కావ్యోత్సాహము సంపాదించుటయే దీనివలన కవికి గల ప్రయోజనము. “యావనమే జీవితమునకు వసంత రువు” అనువాక్యమున వసంతమురువు అని ప్రయోగించుటవలన ఆమురువునందలి అందచందములు, వికాస విశేషములు, సౌఖ్యసంపదలు మొదలైన వెన్నియో మన మనముల

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

ననలెత్తి కొనలుసాగుచుండును. ప్రయోజన మిచ్చట నుదాహృతము గాకున్నను, ఉద్దేశింపబడియే యున్నది. అభిధానక్షణలకు దోడు వ్యంజనాశక్తి నొకదాని నొప్పుట కిది యొక కారణ మైయున్నది. ఈవ్యంజనాశక్తికతమున నాచ్యము కాని వేరొకటిశేషార్థము వ్యంగ్య మగును. ఇదిగాక తాత్పర్యశక్తి నొకదానిని కొందరుమాత్రమే సమ్మతించిరి. ఈశక్తివలన తాత్పర్యార్థము సంభవించు నంచును. ఇది అభిధానక్షణాశక్తులకన్న భిన్నమై చెలంగును. ఆయాపదములకు గల ఆయా యర్థముల నన్నిటిని గుడి గ్రుచ్చి, ఏకవాక్యత ననుసంధించి తాత్పర్యశక్తి, తాత్పర్యార్థమును గలిగించును. పదములకు తమంతి అన్వయసమర్థత లేదు; ఆకాంతమొగ్గుతాసన్నిధివశమున నాయా పదములకు అన్వయము సంఘటించును. ఈ అన్వయ మేర్పడినప్పుడే తాత్పర్యార్థము లభించును. ఈ తాత్పర్యార్థ మతమున నిరుకక్షలు గలవు. కొందరు అభిహితాన్వయవాదులు; వీరిది భాట్టమత మని వచింతురు; వీరు తాత్పర్యశక్తి నొప్పిరి. మరి కొందరు అన్వితాభిధానవాదులు; వీరిది స్రభాకరమత మని పేర్కొందురు; వీరు తాత్పర్యశక్తిని త్రోసిపుచ్చినను తాత్పర్యార్థమును సమ్మతించిరి. పదములు తమంత తామే తాత్పర్యార్థమును వెలి నేయును; వానిలో నాని కన్వయము స్వయముగానే సంభవించు నని వీరివాదము. పదములే వాచ్యలక్ష్యార్థములతోపాటు తాత్పర్యార్థ మునుగూడ నిచ్చును; కాన వేరొకశక్తిని మనము గ్రహింప నక్కరలే దని అన్వితాభిధానవాదు లందురు. ధ్వనిమతానుసారు లీనూత్ము నూత్ముతరభేద ప్రభేదములకు గడంగక వృత్తిత్రయము నంగీకరించి తమ అలంకారగ్రంథముల రచించిరి. ఆనందవర్ధనుని తరువాతివారందరును అభిధా, లక్షణావృత్తుల నొప్పిరి; తాత్పర్యవృత్తికి ప్రత్యే.

ధ్వనిమతము-వృత్తిశ్రయ విభేదాదులు

కత నొసంగక దానిని వ్యంజనావృత్తిలో సంతర్గతముగ స్వీకరించిరి. ఈ వ్యంజనావృత్తియే ధ్వనిమతమునకు సూలాధారము. అభిధా, లక్షణాశక్తులచేత విశదముగాని విశేషార్థమును వ్యంజనాశక్తి ప్రకాశింపజేయును. కావున అభిధానలక్షణావృత్తుల కతీతమైన కమనీయార్థమును వ్యంజనావృత్తి కనులకు గట్టినట్లు గాన్పింపజేయు నని ధ్వనిమతము. శబ్దము వాచకము, లక్షకము, వ్యంజకముననియు, దానియర్థము వాచ్యము, లక్ష్యము, వ్యంగ్యముననియు మూడు తెరంగుల వెలుంగునంటున్న దీనిసారము. ఇటుల వాచ్యార్థమున కందరాని వ్యంగ్యార్థమును లభింపజేయు ధ్వనికావ్యమే ఉత్తమకావ్య మని మన మెరుంగవలయును. వాచ్యార్థమునకన్న నిధికమతాగ్రకారి యైన వ్యంగ్యార్థమును ధ్వనింపజేయుటచే నిది ఉత్తమ మని విశ్వనాథుడు దీనికి ప్యుత్పత్తిర్థమును రచించెను.

“ఈవ్యంజనావృత్తిని మన మేల నవీనముగ సృజింపవలెను? ఇది అభిధానలక్షణలలో సంతర్గతము గాదా? నుశాగ్రబుద్ధి నూహింప తార్కికానుమానమునకు దీనికిని భేద మేమిగలదు?” అని వాదోపవాదములు చెలరేగెను. ధ్వనిమతము నన్యపరముగ నిరూపించుపద్ధతుల నించుమించుగ పదియురెండింటిని గల శ్లోకమును జయరథుడు పేర్కొనెను. మన కాఖండనసమాధానములతో నవసరము లేదు. ధ్వనిప్రతిహతమతములు మూడు గల వని ఆనందవర్ధనాచార్యులే గ్రంథాదిని రచించెను. ఈప్రతికత్తులు అభావవాదులు, భాక్తవాదులు. అగోచరవాదులు నన జెలంగుదురు. ఈమూడుకత్తుల పరికింప మన కొకసంగతి విశదముగును. ఈమువ్వరను రెండురీతుల మనము విభజింపవచ్చును. ఒకరు ధ్వనిని పూర్ణముగ తిరస్కరించి వ్యంజనావృత్తిని నిరసించిరి. రెండవవారు ధ్వనిని సమ్మతించిరి; కాని వ్యంజన

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

సంగీకరింపవలె. అభిధా, లక్షణా, అనుమానములే చాలునని వీరి వాదము. తర్కచిత్రముల దగుల్కొనక తత్త్వ మెరుంగగోరుదుమేని వ్యంజనావృత్తి సంగీకరించుటకు తగినంత కారణము లేకపోలేదు. కావ్యరామణీయకపర్యాలోచన మొనర్తుమేని, దీని సంగీకరించుట మనకత్యంతావశ్యకము. కావ్యసౌందర్యసంపాదకములైన రసాద్యంగముల నీ అభిధానలక్షణాదులు సంపూర్ణముగ విచరింపజాలవు. కానవీనిని ప్రతిపాదించువిశేషశక్తి యేదియో యొకటి కలదు. అది యేది? ఈసం. దర్భమున మనము వ్యంగ్యార్థము సంగీకరించి, వ్యంజనావృత్తిని తిరస్కరించినవారి వాదముల నొకపరి పరికింపవలయును. ఈవ్యంగ్యార్థము అభిధావృత్తిమూలముననే స్ఫురించుచున్న దని కొందరు మీమాంసకుల వాదము. వీరిని దీర్ఘవ్యాపారవాదు లందురు. “బలశాలియు, నేర్పరియు నైన ఒక మేటివిలుకానిచే చిడువబడిన ఒకబాణ మేరీతి నతివేగముగ కవచమును గ్రుచ్చి, శరీరమును జొచ్చి, ప్రాణముల బుచ్చునో, అపగిదిసే మహాకవిచే నుపయోగింపబడిన ఒకపదమే, అభిధాశక్తిచేతనే అన్వయవిశేషమున వ్యంగ్యార్థమునుగూడ స్ఫురింపజేయును” కావుననే అభిధాశక్తికి దీర్ఘవ్యాపారమహిమచే సంకేతార్థమునకు దోడుగ సంపూర్ణార్థము నొసంగుటకు సామర్థ్యమును గలిగియున్న దందురు. “అభిధాశక్తికి దీర్ఘవ్యాపారము లేదు; సంకేతార్థమును గలుగజేసి అభిధ విరమించును; వత్సలంకారరసానుభవముల నభిధ గలిగింపనేరదు; రసాదులు సాంకేతికములు గావు; విభావాదుల జేర్కొనినంతమాత్రమున రసోదయము గానేరదు; మరియు స్వశబ్దాభిధానము దోషముగా గణింపబడును” అని ప్రతివాది వాదము. అభిధకు దీర్ఘవ్యాపారము సంగీకరించినగాని మొదటి వాదము సమంజసముగ గవ్వట్టదు. దీర్ఘవ్యాపారతను గ్రహించుటకు

ధ్వనిమతము-వృత్తిత్రయ విభేదాదులు

ప్రబలాధారము లేవియు లేవు. దీర్ఘవ్యాపారత అభిధాశక్తికున్నచో మన కిక లక్షణాశక్తివలనిఫల మేమి? వ్యంగ్యార్థమువోలెనే లక్ష్యార్థముగూడ అభిధాతేనే సంభవింపదా? అను ప్రశ్నలకవకాశము గలదు.

అభిధాశక్తి సాంకేతికము ననుసరించి వాచ్యార్థము నిచ్చి, నెంటునే విరచించును; వ్యంగ్యార్థమునకు విశ్రాంతి లేదు. ఇది దేశ, కాల, పాత్రాదుల ననుసరించి మారుచుండును. వాచ్యార్థ వ్యంగ్యార్థముల కీక్రిందిభేదము గల దని మనము గురుతింపవలయును.

౧. విధిప్రతిషేధరూపముల నలరారు వాచ్యార్థమునకన్న భిన్నమై వ్యంగ్యార్థము కొన్నిపట్టుల జెలువారుచుండును.

౨. వాచ్యార్థము వాచకములైన శబ్దములపై నాధారపడి యుండును; వ్యంగ్యార్థ మన్నచో నది పదములు, వాని ప్రయోగ స్థలములు, ఉపసర్గనిపాతములు, లక్ష్యార్థము, అక్షరవిన్యాసము, రచనా విశేషము-వీని నాశ్రయించి నెలుంగుచుండును.

౩. వాచ్యార్థము ప్రకృతార్థబోధమాత్రమే గావించును; ఇంక వ్యంగ్యార్థము విశేషార్థప్రకాశనము గావించి, చిత్తవికాస మును గలిగించి, నిరతిశయసుఖాస్వాదానుభవము నాపాదించును.

౪. వక్తృవాచక ప్రకృతుల ననుసరించి వ్యంగ్యార్థమునకు విభేదము సంభవించుచుండును.

వాక్యమునగల వేర్వేరుభావముల కున్న సంబంధమును మన కెరింగించి, తాత్పర్యార్థమును బోధించినవెంటనే, దానివ్యాపారము నిలిచి పోవుటచే, తాత్పర్యశక్తిమూలముననే ప్రతీయమానార్థము సంభవించు నను నై గూయికులవాదముగూడ యుక్తియుక్తము గాదు. వాక్యము

కావ్యాశ్మ - నవీనమతములు

బోధపఠినతిరువాతగాని వ్యంగ్యార్థమునకు ప్రవృత్తి లేదు. అట్టి పట్టుల నన వ్యంగ్యార్థము నేవిధమున స్ఫురింప జేయ సమర్థమగును?

అణియమై, అతిరమణీయమై, సకలసత్కవికావ్యోపనిషత్తుల తమై వెలుంగు ప్రతీయమానార్థమును, పకాశింపజేయుటకు లక్షణావృత్తికిగూడ శక్తిచాలదు ఈ విషయమున లక్ష్యార్థమే వ్యంగ్యార్థమునవారివాదముల నొకింత బరిశీలించుము. లక్ష్యార్థవ్యంగ్యార్థములు భిన్నములుగావు. ఇవి రెండు నొకటియే యని భాక్తవాదులు సమర్థింతురు. పీరివాదమును మూఁడుముఖ్యాంశములుగ విభజింపవచ్చును:

౧. లక్ష్యార్థవ్యంగ్యార్థములకు తాదాత్మ్యము, లేక తాద్రూప్యమున్నది.

౨. వ్యంజకమునకు వ్యావర్తకధర్మమై లక్షణ చెలంగును.

౩. కొన్నిచోట్ల నిది ఉపలక్షణము, లేక తలస్థలక్షణమునయి తనరారును.

ఈ మూడుకారణముల నూతగా గొని భాక్తవాదులు లక్ష్యార్థవ్యంగ్యార్థములకు భేదము లేదందురు. దీనికి ధ్వన్యాలోక మిక్రిందీరీతి సమాధాన మొసంగెను. ఈ మాటలలో మొదటివాదమును గైకొందము. పీని రెంటికని రూపభేదము విశేషముగ నుండుటచేత ధ్వనికి భక్తితో నేకత సంభవింపదు. ముఖ్యార్థబాధ లేనిచో భక్తి, అనగా లక్షణ ప్రవర్తింపదు. అది ఉపచారమాత్రమై సంభవించును. మరియు నది గౌణవృత్తిగా కావ్యముల గన్నట్లు చుండు నని అభినవగుప్తుడు వచించెను. ఇంక వ్యంగ్యార్థమన్నచో నది ప్రత్యేకరూపమున వెలుంగుచున్నను వాచ్యార్థమున కేవిధమైన బాధయు గలుగజేయదు. నవీనులైన విశ్వనాథాదులు ప్రతీయ

ధ్వనిమతము-వృత్తిత్రయ విభేదాలు

నానార్థము ఉపలక్షణ కాదని విల్లలముగ జర్పించి వ్యంజనాశక్తి నొకదానిని పరిగ్రహించిరి. ప్రస్తుత మాలక్ష్యమును పరీక్షింతము. “గంగయందు నొల్లపల్లె” అనుచోట గంగాపదమునకు ప్రయోజన మేమి? శైత్యపావనత్వమును స్ఫురింపబడయే దానిప్రయోజనము. ఈ ఆర్థము లక్షణామూలము, లేక వ్యంజనామూలము? అని మనకు సంశయము గలుగును. భాక్తవాచుల చనుసరించి లక్షణామూలముగానే భావంతము. గంగాశబ్దమునకు శైత్యపావనత్వమును లక్ష్యార్థమైనచో నింక ముఖ్యార్థ మేమి? గంగాపదమునకు తీరమని ఆర్థము జెప్పవలయును. దీని నంగీకరించినచో ప్రయోజనమైన శైత్యపావనత్వములను, లక్ష్యార్థమైన తీరమును నీరెండు నొకసారియే సంభవించును. ముఖ్యార్థ బాధ లేనిపట్టుల లక్షణ కవకాశము లేకుంటుచే, లక్షణము మనము సమర్థింప నెంచినచో మొదటిప్రయోజనమునకు రెండవప్రయోజనమును, రెండవదానికి మూడవదాని నీరీతిగా నసంతములైన ప్రయోజనముల నుద్దేశింపవలయును. నిజమునకు ప్రయోజన మిటు వివరింపబడలేదు. ప్రయోజన మవివక్షిత మైనచో దానిని మన మేరీతి గూఢింతుము? ఈప్రశ్నకు సమాధానముగ ప్రయోజన మిచ్చు ధ్వనిత మగుచున్నదని చెప్పకతప్పదు. అనియుగాక ధ్వన్యర్థము దేశకాలపాత్రముల ననుసరించును, వక్త్రబోధృశివయస్వరూపభేదములవలనను, పదోపస, నిపాతాదివిశేషములచేతను సంభవించు నని మన మెరుంగుదుము. వాచ్యలక్ష్యార్థముల గూడి వ్యంగ్యార్థము నెఱుంగు నని మనము పలుకుచుకైన మీరేమి? అని కొన్నిచోట్ల అక్షరములపై నాధారపడి ప్రకాశించుచుండు నని మమ్మట్టుడు ఎఱివించెను. దీనివలన లక్షణా వ్యంజనలకు తాదాత్మ్యము, లేక తాద్రూప్యము లేదని తేలినది.

ఇంక వ్యాకర్తకధర్మవక్షుమును పరికింతము. ఈవక్షుము అతివ్యాప్తి, అవ్యాప్తిదోషములచే దూషితమై గన్పట్టును. లక్షణా

కావ్యాత్మక - నవీనమతములు

ప్రయోజనము చమత్కారకారి కానప్పుడు వ్యంజనము స్వీకరింపరాదు. వివక్షితాన్యపరవాచ్యవ్యంగ్యముల లక్షణ కవకాశము గలదు. ఇచట వ్యంగ్యము లక్షణామూలమై చెలంగును.

కడపటివాదము నింక గమనితము. ఇందు కొన్నిస్థలముల ధ్వని ఉపలక్షణమై వచ్చును. దీనిలో సత్యమున్నది. కావుననే ధ్వని మతానుసారులు దీనిని లక్షణామూలధ్వనిగా వచించిరి.

ఇంతమాత్రమున ప్రతివాదిమతము ననుసరించి లక్షణావ్యంజనల కభేదము సంగీకరింపలేము. కాన వ్యంజనావృత్తిని మనము సమ్మతంపవలయు ననుట నిర్దిష్టవాదాంశము.

ఈ వ్యంజనావృత్తికి ప్రాచీనులు, ప్రబలులు నైన ప్రతివాదులు అనుమానమతవాదులు. ఆనందవర్ధనుడు కీరివాదముల ఖండించియే యున్నాడు. నవీనులలోగూడ నీ మతావలంబకులు గలరు. పారిలో నత్యంతసమర్థుడు మహిమభట్టు. ఇతడు వ్యక్తి వివేక మను ధ్వనిధ్వంసగ్రంథమును రచించెను. నై యాయీకమతానుసారముగ వ్యంగ్యార్థము సాధ్యసాధనానుమేయవిషయములపై నాధారపడి యుండు ననియు, నందువలన వ్యంజనావృత్తిని స్వీకరింపరా దనియు సిద్ధాంతము నేయబడెను. ఈ వాదోపవాదము లన్నియు తర్కశాస్త్రముపై నాధారపడి ఆలంకారపశ్యము నతిక్రమించిపోవుచున్నవి. మహిమభట్టారకుని మతమును వేరొకతావున విమర్శింపవలసి యుంటుందే, ప్రస్తుతమున ఆనందవర్ధనుని కాలమున వ్యాప్తిజెందిన అనుమానమతమునందలి ప్రధానాంశములను, వానిసమాధానములను నిట పరిగణించిన జాలము. “లింగ పతీతియే వ్యంగ్యప్రతీతి; కాన నిచట లింగలింగభావమే కాని వ్యంగ్యవ్యంజకభావ మిసుమంతయు గానరాదు.” ఇదియే అనుమానవాదుల ప్రబల

ధ్వనిమతము-వృత్తిత్రయ విభేదాదులు

చక్కము. వక్రభిప్రాయమును వ్యంగ్యార్థ మనుసరించు నని ధ్వని మత మొప్పుకొనుటయే వైవాదమునకు చేయూత నిచ్చెను. ఈ అభిప్రాయమే అనుమానమై చెలంగు నందురు. ఇంతమాత్రమున స్వపక్షస్థితికి భంగము గలుగ దని చెప్పి ఆనందవర్ధను డీక్రిందిరీతిని వాదించెను:

అనుమేయము, ప్రతిపాద్యము నని శబ్దవిషయము ద్వివిధము. అందు అనుమేయము వివక్షలక్షణము. శబ్దస్వరూపప్రకాశనేచ్ఛ యనియు, శబ్దమువలన నర్థప్రకాశనేచ్ఛ యనియు వివక్ష రెండుతెర గులు. ఇందు మొదటిది గ్రాణిత్వమాత్రప్రతిపత్తిఫలిత మగుటచే శబ్ద వ్యవహారాంగము గాదు. రెండవది శబ్దకారణవ్యవహారనిబంధనమై చెలంగును. ఇంక ప్రతిపాద్య మన్నచో నది ప్రయోక్తయొక్క అర్థ ప్రతిపాదన సమీహావిషయాశృతమై తనరారును. ఇది వాచ్యము, వ్యంగ్యము నని రెండురీతులుగా నుండును. కొన్నివేళల ప్రయోక్త, స్వశబ్దముచే నర్థప్రకాశనము నిచ్చుగించును ; మరికొన్నిపట్టుల ప్రయోజనాపేక్షనుసారముగను, స్వశబ్దానభిధేయముగను అర్థప్రకాశనము జేయును. ఈ ప్రతిపాద్యవిషయము లింగలింగిస్వరూపమున ప్రకాశింపనేరదు. ఇది కృత్రిమముగనో, అకృత్రిమముగనో, సంబంధాంతరముననో నెలుగొందుచుండును. ఇంక వివక్షావిషయత్వ మైనదాని అర్థ మన్నచో నది శబ్దములకు లింగమూలమున ప్రతీత మగును గాని స్వరూపమాత్రమున గానేరదు.

కావుననే “శబ్దవ్యవహారము లింగమూలముననే” సంభవించును. అట్టి శబ్దార్థమున మిథ్యాత్వాదివివాదము ప్రవర్తింపదు. స్వశబ్దాభిధేయత్వమే ప్రయోక్తమత మైనచో అర్థము అనుమేయ మగును. స్వశబ్దానభిధేయత్వము కనిసమృతమేని వాచకానుమానముల కతీత మగును గాన వ్యంజన సంగీకరింపవలయును.” అని ఆనందవర్ధనుడు

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

ధ్వన్యాలోకమున సప్రమాణముగ నిరూపించెను. అందుచే 'లింగప్రతీతియే వ్యంగ్యప్రతీతి' అను నైఋత్యుకవాదము నిరర్థక మయ్యెను

(కావ్యత్రయవిభాగము : ప్రాచీనమతసమన్వయము)

ఇటుల ప్రతివాదిమతముల నెల్ల నిర్జించి ధ్వనిమతము పెంపొందెను. వ్యంజనము, ధ్వననము, గమనము, ప్రత్యాయనముననుపర్యాయనామములు గల ఒకానొక శక్తిని ధ్వనిమతము గ్రహించెను. వాక్యమున వ్యంగ్యార్థము ప్రధాన మైనప్పుడు దానిని ధ్వని యని వ్యవహరింతురు. ఈ నవీనమతమున ధ్వనియే కావ్యాత్మకగా చెలువొందును. వ్యంగ్యార్థము ననుసరించి కావ్యము మాడువిధముల నలరారుచుండును. వీనిలో ధ్వనికావ్యము ఉత్తమము. ఇందు వాచ్యార్థమునకన్న వ్యంగ్యార్థము మిన్నయై వన్నె లొలుకును. ఈవ్యంగ్యార్థము సారరూపమై, లలితోచితస్సన్నివేశచారునై, సహృదయశ్లాఘ్యమై కావ్యమున ప్రకాశించును. ఈధ్వన్యాలోకాంశమునకు అభినవసప్తపాద విశ్వనాథాదులు సమ్మతించి, ప్రతీయమానార్థమునే కావ్యాత్మక పరిగణించిరి. ఎచట శబ్దార్థములు తాము అప్రధానములై, విశేషార్థమును ప్రకాశింపజేయునో అదియే ధ్వని యని విద్వాంసులు వివరించి రని లక్షణము నిధింపబడెను. అంగనామణులయందు ప్రసిద్ధావయవాతిక్తమై, లావణ్య మేరీతి వెల్లివిరియుచుండునో, ఆరీతినే మహాకవులపద్యముల వాచ్యమునకన్న వేరై ప్రతీయమానము ప్రకాశించు నని ఆనందవర్ధనుడు ధ్వన్యాలోకమున వదించెను. ఇటుల జవులూరుచు జనువరుల నుద్విగ్ధారజేయునదియే ఉత్తమకావ్యము.

ధ్వనిమతము-కావ్యత్రయ విభాగాదులు.

ఎచట ప్రతీయమానము ప్రధానముగాక గుణీభూత మగునో అది మధ్యమకావ్యము. దీనిని గుణీభూతవ్యంగ్యకావ్య మందురు. ఇచట గుణీభావమున వాచ్యము చారుత్వప్రకర్షం జెందును. మొదటిదానియందు ప్రతీయమానము ప్రధానముగ నుండును. రెండవ దానియందు ప్రతీయమానము అప్రధానముగ నుండును. ఇందు నాచ్యార్థవ్యంగ్యార్థములు కలసిమెలసి చరించుటంజేసి దీనికి గుణీభూత మని పేరు వచ్చెను. ఇదియే ఉత్తమమధ్యమకావ్యములకుగల భేదలక్షణమై తనరారును. ఈ గుణీభూతధ్వనికావ్య మెనిమిదివిధముల విభజింపబడినది: ౧. అగూఢము, ౨. అపరాంగము, ౩. వాచ్యసిద్ధ్యంగము, ౪. అస్ఫుటము, ౫. సందిగ్ధము, ౬. తుల్యప్రధానము, ౭. కాక్వాక్షిప్తము, ౮ అసుందరము అని అష్టవిధముల నీ మధ్యమకావ్యము జెలంగు నని మమ్మటాచార్య విశ్వనాథకవిరాజులు వచించిరి. ఈ ఉత్తమమధ్యమకావ్యభేదవిభేదములకు లక్ష్యలక్షణముల నెరుంగగోరువారు నాచే రచింపబడిన “అలంకారమంజరి” యందు గాంచగలరు.

ఎచట వ్యంగ్యార్థవాసన వీసమేనియు జేకూరదో, దానిని చిత్రకావ్య మందురు. దీనిని అవరకావ్యముగ ఆలంకారికులు గణించిరి ఈచిత్రకావ్య శబ్దార్థభేదముల ద్వివిధము. ఏది రసభావాదితాత్పర్యరహితమై, వ్యంగ్యార్థవిశేష ప్రకాశనశక్తిశూన్యమై, కేవలవాచ్యవాచకనై చిత్రమూత్రాశ్రయోపనిబద్ధమై, ఆలేఖ్యప్రాయమై కానవచ్చునో, అది చిత్రకావ్యమని ఆనందవర్ధనుడు వచించెను. చిత్రశబ్దమునకు అభినవగుప్తపాదాచార్యుడు వేర్వేరుభృత్యుత్త్యర్థముల నొసంగెను. విస్మయము గలుగజేయు వృత్తవిశేషముల చేతనో, కావ్యానుకారిత్వముననో, ఆలేఖ్యమాత్రముననో, లేక కశామాత్రముననో యీ తృతీయభేదము చిత్రకావ్య మని పిలువ

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

బడెను. దుష్కర్తయమకాది శబ్దాలంకారనిబంధనము లన్నియు నీచిత్రకావ్యముననే చేర్చబడినవి. దీనికి శబ్దవైచిత్రీ వాగ్వికల్పములు ప్రధానములు. ఇది కావ్యానుకారము గాన కావ్య మనుటకు తగ దని ఆనందవర్ధనుడు నొక్కి వక్కాణించెను. ఏల నన, వ్యంగ్యాగ్రస్థాచన లేనిచోట నది కావ్యము గానేరదు. ఐనను విశ్వంఖిలవాగ్వాప్యపారులైన కవీంద్రులు కొందరు రసాదిశాస్త్రర్యాపేక్ష లేకయే, చిత్రకావ్యప్రవృత్తికి చేయూత నిచ్చినకారణమునను, ప్రసరణమమున కావ్యరచనకు గడంగు నవీనకవులకు, చిత్రకావ్యవ్యవహారము మీరరాని దనుటవలనను, దీని నొకకావ్యభేదముగ ఆనందవర్ధను డంగీకరించెను. ఆనందవర్ధనాచార్యునందిలి గౌరవాతిశయమున మమ్మటాచార్యుడుగూడ నీచిత్రకావ్యము సభమకావ్యముగ పరిగణించెను. కాని కవిరా జని ప్రఖ్యాతి గాంచిన విశ్వనాథుడు చిత్రకావ్యమునకు కావ్యత్వ మెంతమాత్రమును సమ్మతింపలేదు. ఇది తుద్రము, అనాస్వాద్యము నని త్రోసిపుచ్చెను.

ఈ మూడువిధముల కావ్యముల సత్యంతకాల ముపయోగించి ఆలంకారికులు భేదప్రభేదములుగ విభజించిరి. ఈ విభాగ విషయమున నలంకారశాస్త్రమర్యాద నతిగౌరవముగ నాదరించి, అంతరాంతరముల గమనించి, సహృదయహృదయాహ్లాదకత్వమునే ప్రబల ప్రమాణముగ పరిగ్రహించి, ప్రాచీనమతముల పరస్పరవైరమును దూర మొనరించి, వాని నన్నింటిని మెలకువతో మేళగించి, ఆనందవర్ధనాచార్యులు ధ్వనిమతమును ప్రతిపాదించిరి. ఈ మతమునంగల ఐదువేలమూడువందల ఏబదియైదు వ్యంగ్యవిభేదములతో, వాని లక్ష్యలక్షణములతో మన కిటు ప్రయోజనము లేదు. రస రీతి

ధ్వనిమతము-కావ్యత్రయ విభాగాదులు

గుణనోమాలంకారముల కీమతమున నెట్టిస్థానము గలనో, దానిని సంగ్రహముగ వివరించుటయే మనకర్తవ్యము.

ఉత్తమమైన ధ్వనికావ్యము తొలుత రెండుశాఖ లయినది. మొదటిది అనివశీతవాచ్యము, రెండవది వివక్షితాన్యపరవాచ్యమునని పిలువబడును. అనివశీతవాచ్యమున వాచ్యార్థము వివక్షితము గాదు; ద్వితీయమున వాచ్యార్థము ప్రభుమున వివక్షిత మైనను తుద కది అన్యపరము, లేక వ్యంగ్యపర మయి వర్తించును. సమాసోక్తి, పర్యాయోక్తి, ఆక్షేపము, అపహ్నుతి, దీపకము మొదలైన అలంకారములు లక్షణామాలమున నొప్పారుచున్నవి. కావున లక్ష్యార్థము కావ్యమునందు యమత్కారకారియై చెలువారుచుండును. ఈ సంగతి గురుతెరింగియే గుణాలంకారరీతిమతములు లక్షణకు ముఖ్యత నంగీకరించెను. దండ్యాచార్యులు దీనిని సమాధిగుణమునను, వామనాచార్యులు వక్రోక్త్యలంకారమునను జేర్చిరి. ధ్వనిమతప్రతిపాదకుడైన ఆనందవర్ధనాచార్యుడు లక్షణాప్రాముఖ్యమును పాటించియే, దీని కుచితస్థానము నొసంగుతలంపున లక్షణామాల వ్యంగ్యమును అనివశీతవాచ్యధ్వనిగా స్వీకరించెను. ఇందు అలంకారగుణరీతిమతము లిమిషియున్నవి. ఇంక వివక్షితాన్యపరవాచ్యవ్యంగ్యము అభిధామాలము. ఇందు వాచ్యము పేర్కొనబడినను తుద కది ప్రతీయమానపరమై ప్రకాశించును. ఈవిభాగమున రసమతము పూర్ణముగ మునిగియున్నది. ఈ వివక్షితాన్యపరవాచ్యధ్వని మరల అసంలక్ష్యక్రమవ్యంగ్యము, సంలక్ష్యక్రమవ్యంగ్యమునని రెండుతెరగుల విభజింపబడెను. ఇందు మొదటిదానిలో క్రమము గన్పట్టదు; రెండవదానిలో క్రమము గానవచ్చును. అసంలక్ష్యక్రమమున రసభావములును, సంలక్ష్యక్రమమున వత్స్వలంకారములును జేర్పబడెను. సంలక్ష్య

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

క్రమమున వ స్త్వలంకారధ్వనులు శబ్దాగోభయశక్తిమూలములై ప్రకాశించును. ఈ శబ్దము, అర్థము, శబ్దార్థము వీనివలన వస్తుమాత్రము, అలంకారము, రసాదులు-వీనిలో నేనియో యొకటి మనమనములకు ప్రతీయమాన మగును. అనిర్వచనీయములైన రసభావములే చాలచోట్ల వ్యంగ్యము లగును. రసస్ఫూర్తికి అంగములైన విభావానుభావవ్యభిచారిభావముల పేర్కొనుటకన్న వేరేమిచేయుటకును కవికి శక్తి లేదు. శృంగారము, వీరము, కరుణ, అని పేరిడవచ్చును కాని దీనికి మించి వేరేదియు నొనరింప వీలు లేదు. రసోచ్ఛారణ జేసినంతమాత్రముననే రసోదయము కాజాలదు. అటులేని కవినరు డేమి చేయగలడు? అనినచో, తత్త్వద్విభావానుభావసంచారిభావముల తనబుద్ధికాశలమున పోషించి, వర్ణనావిశేషమున చిత్రించి, చదువరుల డెందముల మెత్తబరచి, రసోదయమున కభిముఖముగ నొనరించుటయే. కవించంద్రుని విధాయకకృత్య మని గేటపడును. ఈవాచ్యములైన విభావాదులు రసమునకు వ్యంజకములును, రసము వ్యంగ్యమునునై వెలుండును. వాచ్యార్థాపేక్షితమై వ్యంగ్యార్థము విలసిల్లును. శతపత్రపత్రనూచీప్రచేశన్యాయమున నీరసస్ఫూర్తిలో క్రమమును నిర్ణయించుటకు వీలు లేదు. రసాస్వాదీవావసరమున చిత్తము తన్మయోదేకపూరిత మగుటంజేసి క్రమమును గురుతించుట కించుకేనియు నవకాశ ముండదు. కావుననే ఆలంకారికులందరును దీనిని అసంలక్ష్యక్రమ మందురు.

ఉత్తమమైన ధ్వనికావ్యమునకు తోడునీడగ మధ్యమమైన గుణీభూతవ్యంగ్యకావ్యము మెలంగజొచ్చెను. ఎరిగయో, ఎరుగకయో వ్యంగ్యార్థమును వాచ్యాలంకారముల సంతర్గతముగా జేసిన ప్రాచీనాలంకారరీతిమతముల అనుభవములను, ఫలితములను సంగ్రహించి

ధ్వనిమతము-కావ్యత్రయ విభాగాదులు

వానిని ధ్వనిమతమునకు సంక్రమింపజేయుట కిచ్చట నవకాశము లభించెను. సమాసోక్తిదీపకాక్షేపరసవదాన్యలంకారముల నన్నిటి నీగుణీభూతవ్యంగ్యమున ధ్వనిమతానుసారులు గుడి స్రుచ్చిరి. రసవదాదులతో వ్యంగ్యము అప్రధానమై వాచ్యమునకు ఉపసాహిత్యమై చెలంగును. ఇటుల ప్రధానాంశమైన రసమును స్ఫురింపజేయుకావ్యమును, మధ్యమ కావ్యముగ గణించుటచే నన్యాయము జరిగె నని మనము సమ్మతింపక తప్పదు. ఈప్రతీయనానము వస్త్రస్థలంకారరసరూపముగ 'త్రినూర్నా త్యంమై' వెలుంగుచున్నది. ఇందులకు ఆనందవర్ధన, అభినవసప్త లంగీకరించిరి. ఈసంస్కర్షమున మరల కారికాకార వృత్తికార భేదవాదములు తలనూపును. వీరికి భేదమును గాని, అభేదమును గాని వెంటనే నిర్ణయించుటకు తగిన ఆధారములు గాని, గ్రంథాంతరములు గాని మన కందుబాటుతో లేవు. ధ్వనిమతతత్త్వ మెరుంగుటయే మనముఖ్యోద్దేశ మగుటచేతను, వీ రిరువురును భిన్నులుగ నిరూపించుటకు ప్రబలాధారములు లేకుటచేతను కారికావృత్తులు రెండును ఆనందవర్ధనాచార్యకృతములే యని మనము భావించుట సమంజసము. గ్రంథవిస్తరభీతిచే నీప్రశ్న నింతటితో విరమించి ముఖ్యాంశములమాత్రమే గమనింతము.

ఈవిధమున రసధ్వనియే కావ్యమునకు ప్రధాన మని ఆనందవర్ధనాదులు ఐకకంఠ్యమున ఉచ్చైఃస్వరముతో ఘోషించి రని నచో నతిశయోక్తి కాదు. కావ్యమునందలి మంచిచెడుగుల మర్మమును వెలిసేయుటకు రసధ్వనియే గీటురాయిగా విమర్శకుల కుపయోగించును. చిరంతనాలంకారికులచే గౌరవింపబడిన అలంకారవస్తువుల గూడ నాదరింపవలయును గాన వానికిగూడ నీధ్వనిమతమున స్థలనిర్దేశము గావింపబడియోను. ప్రబంధరచనావసరమున రసస్ఫూర్తికి

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

వస్త్రస్వలంకారాదులు అంగములుగ నుండవలయునేకాని, ఇతివృత్తవ శాయాతము లని రసభంగహేతువులైన సంగతులను, సందర్భములను కవులు ప్రదర్శింపగూడదు. శీర్షరసప్రఖ్యములైన రామాయణాదులలో గూడ గానవచ్చు అనుచితవిషయములైన పరిత్యజింపవలయునేకాని మనము పరిగ్రహింపరా దని ధ్వనిమతాచార్యుల యాశయము. శబ్దార్థరచనావిశేషముల రసపరిస్ఫూర్తియే కవుల కాదిర్భాషాయనుగ నుండవలయును. పరివాకవంశులైన మహాకవీంద్రులనియు రసాదితాత్పర్యనిరహమైన వ్యాపారము శోభావహము గానేరదు. కావున రసధ్వనియే కవితామతల్లికి హారనాయకమనియై వెలుగుండును. దీని ననుసరించి గుణాలంకారరీతులు చరింపవలయునని ఆనందవర్ధనుడు స్పష్టముగ వచించెను. అంగియైన రసాది లక్షణము నవలంబించి శౌర్యాదులవలె గుణము లుండు ననియు, అంగములైన వాచ్యవాచకలక్షణముల నాశ్రయించి కటకాదులకై వడి అలంకారములు జెలంగు ననియు ఆనందవర్ధనుడు ద్వితీయోద్ద్యోతమున వచించెను. ఆక్షర, పద, వాక్యసంఘటనాస్వరూపమును, అసమాస, మధ్యమసమాస, దీర్ఘసమాసరచనావిశేషమును, వస్తు, విషయ, నాచ్య, వాచక, ప్రకృత్యాచిత్యప్రాధాన్యమును జర్పించి, యిది యన్నియు కావ్యాత్మయైన రసధ్వని కేవిధముగ నుపసాగరకము లగునో తత్తద్విషయముల వేరొకచోట ప్రదర్శించెను. మరియు మధ్యమకావ్యమైన గుణీభూతవ్యంగ్యముగూడ రసాది తాత్పర్యపర్యాలోచన ననుసరించి ధ్వనిరూపతం జెందు నని వాక్రుచ్చెను. ఇటులనే తృతీయోద్ద్యోతమున ననేకస్థలముల రసావేశ పరమగుడై ఆనందవర్ధనుడు 'రసాదులే కావ్యనాటకములకు జీవభూతము' లని వచించెను. దీనివలన రసామృతము ధ్వనికావ్యకాం

ధ్వనిమతము-కావ్యత్రయ విభాగాదులు

చనకలశమున నిండియున్న దని మనకు తెలియుచున్నది. ధ్వని మతావలంబకులు రసమును కావ్యజీవముగ గ్రహించినను, దానినే సర్వస్వముగా నంగీకరింపలేదు. రసము ధ్వనికావ్యమం దొక ప్రధానాంగమై వెలుగొందు నని వచించిరేకాని ప్రస్ఫుటముగ అభినవ గుప్తవాదాచార్యునివలె “రసమే కావ్యాత్మ; వస్త్రలంకారధ్వనులు రసమున కుపకరించును; వాచ్యమునకన్న సుతక్రొవ్వు మను తలంపునం జేసి ధ్వనియే కావ్యాత్మ యని సామాన్యముగ జెప్పబడెను” అని నిష్కర్ష చేయుటకు సాహసింపరైరి. ఆచార్యాభినవగు త్తని శాస్త్ర మర్యాదాస్వేచ్ఛాతిక్రమణమే విశ్వనాథకవిరాజుల రసమతోద్ధరణ రూపమున ప్రతిబింబితము గానోపును. ఈ మర్యాదాతిక్రమణకు పాచితముగ కవిరాజు పండితరాయల విమర్శనములకు పాత్రు డయ్యెను. కావుననే ధ్వనిమతతత్వవేదియైన ఆనందవర్ధనాచార్యు డీక్లిప్తసమస్యను వాచ్యగత మొనరింపక వ్యంగ్యముగనే వదలెను. అనగా ధ్వనియే కావ్యాత్మగ న్నీకరించి, దానిలో వస్తువు, అలంకారము, రసాదులకు వేర్వేరుభాగముల నిరూపించెను. ఈ విభాగమున రసపరిస్ఫూర్తి లేనట్టియు, సందిగ్ధముగ గలట్టియు కావ్య ములకుగూడ తావు గలదు. ఈ కారణముననే ధ్వనిమతము ప్రాచీన మతముల కన్నింటికిని ఆలవాలము, ఆశ్రయము నై చెలువారుచు వానికి మైత్రి గూర్చెను. ఇదియే ధ్వనిమతమునంగల మాహాత్మ్యము. ఈ మత మిటుల. విశ్వరూపసందర్శన మొనరించి, తనయం దితరమత ముల నన్నిటిని లీనముగావించుకొనె నని మనము భావింపవలయును. పలుపలుకు లేల? భావాలంకార సౌష్ఠవ సౌందర్యముల వెలిచూపి, శబ్దరచనాకంచుకాంతరంబున వాచ్యవ్యంగ్యార్థకుచకనకకలశయుగళిని మాటుపరచి, కావ్యకాంతామణి, నిర్ణీతకాలమున, విమృతసర్వా

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

వయవయ్యై, రసభావధ్వనిమయమణితరణితముల ప్రకటించి, రసిక జనశిరోమణుల నూనసముల గరంచి, వారల పరబ్రహ్మసందాశ్వాద సచివులగా జేసె నంటయే ధ్వనిమతసర్వస్వమై చెలువొందుచున్న దని చదువరు లూహింపవలయును.

ధ్వనిమతము రసమున కెట్టిసాన మొసంగినదియు పైన ప్రదర్శింపబడెను. గుణాలంకారరీతిమతముల నెటు లీమతము సమన్వయము చేసెనో దాని నింక పరిశీలింతము. రసపరిపాక్షిక కనుమాలముగ రీతి వర్తించును. రీతిగుణవృత్తులసంపర్కమున ఆనందవర్ధను ఉనవసరములైన భేదములను పూర్వలవరె గల్పింపలేదు. ఈవిషయమున సీతడు రీతి మతజనకుడైన వామనాచార్యులమార్గమునే కైకొనెను. వామనుడు 'రీతియే కావ్యాత్మ' యనియు, 'విశిష్టపదరచనయే రీతి' యనియు, 'విశేషము గుణాత్మ' యనియు, 'వైదర్భీ, గౌడీ, షాంచాలు' లన రీతి మూడువిధముల దనరు ననియు వచించెను. ఈ మూడురీతులకు మూడుగుణములును, మూడువృత్తులును నియమింపబడినవి. దీనినిగురించి రీతిమతమున విశేషముగ జర్పించితిమి గాన పునరుక్తిసోపశంకను, గ్రంథగౌరవభయమునను నింతటితో ముగించి, ఆనందవర్ధనుని విభాగముల నిరూపించెదము. రీతివిషయమున సీతడు విశేషముగ విమర్శించక 'రీతి గుణమున సర్వవసిత' మని సంగ్రహముగ పలికెను. దీనివలన గుణములు రీతుల నిర్ణయించునని తేలినది. ఈగుణములుగూడ రసానుమాలములుగానే చెలంగవలయును. మాధుర్యము, ఓజము, ప్రసాదమునని మూడు గుణములు గలవు. మాధుర్యము శృంగారమునను, ఓజము రౌద్రమునను, ప్రసాద మన్నిరసములను ప్రయోజ్యమగును. ఈ మూడుగుణములును కొంచెమించుమించుగ వామనుని వైదర్భీ, గౌడీ, షాంచాలీరీతులతో తుల

ధ్వనిమతము-కావ్యత్రయ విభాగాదులు

సూను. ఆయా యక్షరము లాయా రసోద్భోధకము లనియు, గుణములకు సంఘటనాధర్మత్వ మున్న దనియు, సమాసరచనపై సంఘటనాస్వరూప మాధారపక్షా ననియు, తుదకు పైన పేర్కొన్న పన్నియు రసమున కంగములై చెలంగు ననియు నిర్దేశించుటలో ఆనంద వర్ధనుడు ప్రాచీనులైన ఉద్భట, రుద్రట, వామనాదుల నియమముల సంగ్రహముగ నిర్వచించెను. మరియు ధ్వన్యాలోకమునందు వాచ్య విషయవక్తృనియమముల వివరించి, అనాచిత్యమే రసభంగకారణమనియు, ప్రక్షిప్తాచిత్యబంధమే రసంబునకు పరమోపనిషత్తనియు నొత్తి చెప్పెను. తరువాత గుణములగురించి రచించుచు గుణములే సంఘటనాస్వరూపము గా దనియు, సంఘటనాశ్రయమై గుణములు లే వనియు ప్రదర్శించి, సంఘటన గుణములపై నాధారపడియున్న దని వచించెను గుణములకును రసమునకును గల సంబంధముతోపాటు, గుణములకును అలంకారములకును గల భేదమునుగూడ చర్చించెను. గుణాలంకారభేదమును విమర్శించుచు, నవీనాలంకారికులు రసధర్మత్వము, రసావ్యభిచారిస్థితిత్వము, రసోపకారకత్వమును గుణమునకు లక్షణముగా వచించిరి. దీనివలన గుణరసములు సర్వదా కూడి యుండునేకాని వీడియుండవని మనకు తెలియవచ్చును. కొన్నిపట్టుల శబ్దమునకును, మరికొన్నిచోట్ల నర్థమునకును గుణము జేరిదియుండు నందుమేని అది ఉపచారమాత్రమని సమర్థించుచు, ప్రాచీనవిభేదమైన శబ్దగుణ, అర్థముగుణముల మన ఘంకీకరింపవలసివచ్చును. కావున నీవిభాగము సహృదయులకు సమంజసముగ గన్పట్టదు.

ఇంక నలంకారము లన్నచో నవి ముఖ్యముగ శబ్దార్థముల కుపస్కారకములై, శబ్దార్థములమూలమున రసపరిపోషకము లగును. అనుప్రాసోపమాదులైన అలంకారములు హారాదులవలె అంగద్వార

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

మున రసమునకు శోభావహము లగు నని మమ్ములుడు వచించి, రసము లేని స్థలముల నవి ఉక్తివైచిత్ర్యమాత్రములుగ పద్యవసించు నని వృత్తిగ్రంథమున విశదపరచెను. అలంకారములకు అచలస్థితి గలదనియు, అవి శబ్దార్థములకు ప్రధానసంబంధమును, రసమున కప్రధానసంబంధమును గల్గియుండు ననియు పేర్కొనెను. అలంకారములు రసమున కేరీతి సౌందర్యము గూర్చునో దాని నానందవర్ధనుడు విపులముగ ప్రదర్శించెను. మొత్తముమీద నలంకారముల నాలుగువిధములుగ మనము గణింపవచ్చును:

౧. ఎచట కవిచంద్రుడు రసబంధమం దత్యంతాదరము గల వాడై అలంకారముల నంగిత్వమున గాక, రసపరత్వముననే ప్రయోగించునో,

౨. ఎచట తాను వానిని కాలానుగుణముగ పరిగ్రహించుచు పరిత్యజించుచు నుండునో,

౩. ఎచట వాని నత్యంతము నిర్వహించుట కిచ్చగింపడో,

౪. ఒకానొకచోట నిర్వహించినను, రసపరిపుష్టి కంగత్వము గానే ప్రయోగించునో.

ఇట్టిపట్టుల నెల్ల నలంకారము లాదరణీయము లనియే ఆ నందవర్ధనుని యాశయము. ఉక్తప్రకారాతిక్రమణము రసభంగహేతువై పరిణమించును. మరియు మమ్మటాచార్యుల కావ్యలక్షణమునం గల 'అనలంకృతీ పునః క్వాపి' అను విశేషణము విశ్వనాథ జగన్నాథుల విమర్శనముల కెంతపాత్రమైనను, అలంకారముల కప్రధానత్వమునే సమ్మతించుచున్నది. గుణదోషములగూర్చి స్ఫుటతరముగ నిర్దేశించినట్లు, వాక్యార్థీ భూతరసమును గురించి కాని, వ్యంగ్యా

ధ్వనిమతము-కావ్యత్రయ విభాగాదులు

ర్థము నుద్దేశించి కాని మమ్ముటునిలక్షణము నొక్కి వక్కాణింపలేదు. ఇంతమాత్రమున పీ రలంకారముల నిరాదరించి రని మనము తలంప నక్కరలేదు. ఆనందవర్ధనుడే వేరొకపట్టున కావ్యవృత్తి అలంకారముల నాశ్రయించ దని మడిచి, వీనిని అంగియైన రసమున కంగముగ నంగీకరించెను. రసభావరహితములై, శబ్దార్థాలంకారభూయిష్టములైనవానిని పాగ్వికల్పములుగ పరిగణించి, చిత్రకావ్యమున జేర్చెను. ఇట్టివానికి ధ్వనిప్రబంధమున నవకాశ మొసంగలేదు. ధ్వనిమతానుసారులైన రుద్రయ్యకాదు లీబోధమును గురుతించి సవరించిరి.

ఇంక దోషము లేవియో మన మెరుంగవలయును. ఈవిషయమున మనము ప్రాచీనమతముల నొకపరి తిలకింపవలయును. రస, గుణ, రీతి మతములకు గురువులైన భరత, దండి, వామనులకై వడిని, వారిమతావలంబకులవలెను పదిగుణములను, వీనిని మరల శబ్దగుణ, అర్థగుణములుగను విభజింపక, ఆనందవర్ధనుడు ముఖ్యముగ మూడు గుణములనే సమ్మతించెను. ఈ గుణత్రయము రీతిత్రయము నాశ్రయించి రసత్రయమున కాలంబ మగును. సామాన్యముగ 'మాధుర్య' గుణము 'వైదర్భి' రీతిలో నెలకొని శృంగార, కరుణ, శాంత రసముల బొదలి చదువరుల డెందముల 'నాన్లొద' మొదవించును. ఓజో, గుణము 'గౌడీ' రీతియం దుండి వీర, రౌద్ర, భయానక రసముల నిండి హృదయమును 'విస్తరింప' జేయును. ఇంక 'ప్రసాద' గుణము 'పాంచాలీ' రీతిలో విలసిల్లి 'రసములం దెల్ల' వర్తించి, శుష్కకాన్తముల నగ్ని చొచ్చునట్లు మానసమునకు 'వ్యాప్తి' గల్గించును. ప్రాచీనాలంకారికుల విభాగమువలె నిది శబ్దార్థముల నూతగా గొనక, రసభావోదయముల జెట్టపట్టినట్లుల గన్పట్టుచున్నది. పూర్వుల క్లేష, సమాధి, ఔషధార్యములు ఓజోగుణమునను, అర్థవ్యక్తి ప్రసాదమునను

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

గూడియేయున్నవి. ఇంక సౌకుమార్యము పాదుష్యమునకును, కాంతి గ్రామ్యత్వమునకును విరోధములుగను, సమత రచనాదోషముగను కొన్నిచోట్ల మన మెంచవచ్చును. కావ్యమునకు గుణములు ఉత్కర్ష హేతువులుగ జెలువారుచున్నచో, అపకర్షకారణములన్నియు దోషములుగా పరిగణింపబడును. ముఖ్యార్థవిరోధములుగను, రసభంజకములుగను దోషములు జెలంగును. కొన్నిదోషములు గుణాభావములుగను, కొన్నిగుణములు దోషాభావములుగను వెలయును గాన గుణములవోలెనే దోషములుగూడ రసమునకు సంబంధము గల్గియున్నవి. పునరుక్తి చాలచోట్ల దోషమే కాని రసవ్యంగ్యమునకు దోడయినప్పుడది గుణముగ వర్తించును. నిత్యములు, అనిత్యములు నని దోషములు రెండుతెరగులు. రసము ననుసరించి యొకదానిదోషము వేరొకదానిగుణముగ జెలంగును. ఇందుకు నిఘర్షణముగ 'శృంగారరసమున శ్రుతిదుష్టత దోష మైనను, రాద్రరసపరిపాకమున నది గుణముగా వెలుంగు' నని ఆనందవర్ధనుడు వచించెను. వాచ్యార్థవ్యంగ్యార్థముల వేరుపరచి, ప్రతీయమానార్థప్రాధాన్యమును గణించి, కావ్యప్రాశస్త్యమును విమర్శింతుమేని, గుణదోషాలంకారములగూడ మాతనమార్గము కుశాగ్రబుద్ధులకు గానవచ్చును.

ఇక వాచ్యార్థ మన్నచో నది సరసకవితావనితామతల్లి విలాసార్థము పైన గప్పుకొన్న మేలిముసుంగై విలసిల్లును. ప్రాచీనాలంకారికమతాచార్యులెల్ల దీనికే ప్రాముఖ్యము నొసంగి, శబ్దార్థములే కావ్యజీవిత మనియు, వాచ్యార్థమే కావ్యమునకు సౌందర్యసింధువనియు, గుణదోషాలంకారరీతులు శబ్దార్థసౌందర్య సాగరతరంగ సంఘ మనియు శుష్కతర్కపరంపర నలసి సాలసి భ్రమించిరే కాని, నవీనమతానుసారులైన సహృదయశిరోమణుల ప్రతీయమా

ధ్వనిమతము-కావ్యత్రయ విభాగాదులు

నాథామృత రసాస్వాదనపరవశులు గాలేకపోయిరి. ఇంతమాత్రమున చిరంతనాలంకారికులకు మనము న్యూనత నాపాదినపరాదు. వారు నవీనులకు మార్గదర్శకు లైరి. వారు ప్రధానమని తలంచిన వాచ్యార్థము వ్యంగ్యార్థమునకు వ్యంజకమై భాసిల్లుచున్నది. ఈ వ్యంగ్యార్థమును వత్సలంకారరసస్వములు విభజించి, ధ్వనిమతప్రతిపాదకులు కావ్యతత్త్వమును బోధించి, మనకు మహోపకార మొనర్చిరి. ఈ మూటిలో ఉత్తమోత్తమముగ రసస్వనిని గణించుటంజేసి, కావ్య సౌందర్యమున కొక నూతనశోభ గలిగెను. ఇదియే నూత్రప్రాయముగ ధ్వనిమతసారమై వెలుంగుచున్నది. దీనివలన ప్రతీయమానార్థప్రకాశ నమే యీమతమునంగల విశేషంశ మని మనకు తెలియవచ్చును. ప్రాచీనమతములం గల మేలిసంగతుల నెల్ల నేర్చి నూర్చి, ఆలంకారి కులు నిర్మించిన నూతనమత మీధ్వనిమతము. జేర్చేరుప్రోవల చదు వరులహృదయములకు వ్యంగ్యార్థమును బోధించుచున్నది. దీనిప్రయోజనము. దీనిమూలమున కావ్యచాధుర్యమును, అనిర్వచనీయమైన రస చర్వణమును సహృదయచూడామణులకు లభించుచున్నది. సదభావాలంకారములును, రీతిరచనాసంఘటనలును దీనికి దోడగుచున్నవి. ఇంతమాత్రముననే నూతనకవిత్వమున నేడు గానవచ్చు సలేశ నూచనములు, మానముద్రానిద్రితభావములు, అవాఙ్మనసగోచర తత్త్వములే వ్యంగ్యార్థామృతపూర మని మనము భ్రమింపరాదు. కావ్యతత్త్వ మివిధమున గాఢాంధకారబంధురమై చెలువాగుటకు ధ్వనిమతచార్యు లంగీకరింపరైరి. వాచ్యమును వెన్నంటి వ్యంగ్యము మెలంగుననియు, రెంటికిని నిర్ణీతమైనసంబంధబాంధవ్యములు సత్యముగ జెలంగు ననియు, దీనిని కావ్యార్థతత్త్వజ్ఞులు కరతలామలకముగ నెరుంగ గల రనియు వీరిమహాశయము. శబ్దార్థశాసనజ్ఞుల కీవ్యంగ్యార్థము

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

దురూహము, దురవగాహము నగును. సహృదయశిరోమణుల కీప్రతీ యమానార్థసహజసౌందర్యసర్వస్వమును సరస్వతీదేవి స్ఫురింపజేసి, వారిమానసముల నవలీల నాకర్షించి, వారికి పరబ్రహ్మస్వాదసబ్రహ్మ చారి యైన రసాస్వాదసౌఖ్యమును ప్రసాదించును. ఈ కారణముననే అఖిలసౌఖ్యధామమై, కల్పితరూపమానమహిమమై, భవ్యాత్మలకు భోగ్యవస్తువై, స్ఫురితప్రసుప్తకల్పమై, సత్కావ్యతత్త్వవిషయమై, రసాశ్రయోచితగుణాలంకారశోభావహమై, విబుధోద్యానమున వెలుంగు ధ్వనిమార్గమును, సహృదయోదయలాభహేతువుగా ప్రవ ర్షించి, ఆనందవర్ధనుడు ప్రథితాభిధానుడై ప్రకాశించుచున్నాడని నచో సత్యమారము గానేరదు.

(రసధ్వనిమతాన్వోన్యదాంపత్యము: ధ్వనిమతాఘృదయము)

ఈవరలో సంగ్రహరూపమున రచించిన ధ్వనిమతమునందు కొన్నిలోపతేకము లున్నను ఆనందవర్ధనునితరువాత వచ్చిన ప్రధానులైన ఆలంకారికు లందరును దీని నంగీకరించిరి. ఏమూలనో యొక మూల నొకరిద్ద రీమతమును విమర్శించ నెంచినంతనే మిగిలినవారు వీరిని శుష్కతార్కికులుగను, నాస్తికవాదులుగను భావించి ఖండించివైచిరి. కావుననే వక్రోక్తిజీవితకార, వ్యక్తివివేకకారుల మతములు సమర్థము లై నను ధ్వనిమతము నున్మాల్నింపజాలవయ్యెను. ఆయామతముల కనుమాయలు లేకపోవుటచే, తుదకు వానిప్రచారముగూడ లేకపోయెను. ఈధ్వనిమతప్రతివాదులలో భట్టనాయకుడు చాల సమర్థుడై యుండనోపు నని మనకు అభినవగుప్తపాదుని ఖండనములవలన తెల్ల మగుచున్నది. వీరు వ్యంగ్యార్థమును సమ్యక్తిం

ధ్వనిమతము-రసధ్వనిమతాన్వయదాంపత్యాదులు

చినవారైనను దానిని వేరొకరీతి సమన్వయింప సమకట్టినంతనే ఖండనముండనములకు గురియైరి. నవీనుడైన విశ్వనాథునివిశ్వప్రయత్నములుగూడ విఫలము లయ్యెను. ఇంక ఆగునికులైన మమ్మటాచార్యాదులప్రయత్నము లన్నచో నవి ధ్వనిమతమును శిరసా వహించి దాని భేదప్రభేదముల నిర్వచించి నిరూపించుట యందే సరిగ్గమించెను. మరియు ఆనందవర్ధనునిచే సృజింపబడిన ధ్వనిమతమును అభినవగుప్తపాదుడు పోషించెను. ఇటుల నవీనాలంకారికమత మైన ధ్వనిమతము, ప్రాచీనమతవిశేషముల నన్నిటిని సమగ్రముగ, సమూలముగ జర్పించి, కావ్యాంగసంచయ మైన గుణాలంకారరీతులకు సముచితస్థానము నిర్దేశించి అపూర్వము, అసమానము నైన కావ్యాశ్రుతిత్వ విమర్శనవిజ్ఞానమును సహృదయనయనహృదయములకు ప్రత్యక్షప్రకాశమును గలిగించి, అర్వాచీనాలంకారికులగూడ వశ మొనరించుకొనెను.

ఈ ధ్వనిమతమున కింత ప్రఖ్యాతియు, ప్రశస్తియు నెట్లు లభించెను? ఇది సకలాచార్యులసమ్మతి నెట్లు గాంచెను? అను సందియములు జడువరులమదుల గలంచవచ్చును. రసమతసమాలోచనావసరమున పాఠకులు భట్టినాయక, అభినవగుప్తపాదాచార్యుల రసనూత్రార్థసమన్వయముల జవిగాంచియున్నారు. వీరు నిజమునకు ఆనందవర్ధనాచార్యుల, తరువాత వెలసిరి. అందువలన వీరు రసమును గురించియు, ధ్వనినిగురించియు తమతమ భావముల వెలిపుచ్చిరి. రసమతసమాలోచనమునందువలెనే ప్రతీయమానార్థప్రకాశమున గూడ వీరు భిన్నభిన్నమతముల ననుసరించిరి. కావున భట్టినాయకుడు తనపాండిత్యప్రకర్ష సంతయు ధ్వనిమతప్రతిహలముగను, అభినవగుప్తపాదుడు స్వప్రతిభాప్రభావము సంతయు ధ్వనిమత

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

ప్రతిపాదనమునకును వినియోగించిరి. భట్టనాయకునితోపాటు మరి కొందరు ధ్వనిధ్వంసమునకు శక్తిసామర్థ్యములనంతయు వెచ్చ జెట్టిరి. కాని అభినవగుప్తపాదాచార్యుల పాంశిత్యప్రశస్తిని, ప్రతిభాప్రభావమును ప్రకటించు ధ్వన్యాలోకలోచనప్రకాశము ప్రతినాదిజ్ఞానచక్షువుల మిరుమిట్లు గొలిపి, వారికి దిగ్భ్రమజనింపజేసి ధ్వనిమతమున కనూనప్రఖ్యాతిప్రసిద్ధుల సంపాదించెను. ఈ అభినవగుప్తపాదుడు భరతముని చంద్రుని నాట్యశాస్త్రమునకు అభినవభారతీవ్యాఖ్యానమును రచించె ననియు, రససమలోచనమున భట్టలొల్లట, శ్రీశంకుక, భట్టనాయకులనాదముల నెల్ల ఖండించి, నూతనమతము నీతడు నెలకొలిపె ననియు చెదువరు లీవరలో నెరింగియేయున్నారు. ఈ నవీనమతమును ప్రతిపాదించుచు, ప్రాచీనుల ఉత్పత్తి, అనుమాన, భుక్తివాదముల నెల్ల నిరసించి, అభినవగుప్తకు వ్యక్తివాదమును స్థాపించెను. ఇచట ధ్వనిమతానుకూల మైన వ్యంజనావ్యాపారమును రసాభివ్యక్తికి సంకల్పించుటలో, నీతడు రసమతధ్వనిమతములకు పరస్పరసమాగమసమావేశముల సంభవింపజేసెను. కావ్యరసాస్వాదానందమును సంపూర్ణముగ ననుభవించిన సహృదయవతంస మగుటచే అభినవగుప్తపాదాచార్యుడు రసధ్వనిపక్షపాతమును బహిరంగముగ ప్రకటించెను. ఈతనిమతమున రసమే కావ్యజీవితసర్వస్వముగా జెలుగొందును. ఇట్టి రసచర్వణసౌఖ్య మే వ్యాపారసూలమున నుదయించునని మనము ప్రశ్నించినచో, నది వ్యంజనావ్యాపారమహిమవలననే గలుగునని జేటవడును. అందువలన కావ్యాత్మ ధ్వని యనియు, ధ్వనిజీవము రస మనియు మనము గ్రహింపవలయును. ఆనందవర్ధనుడేరీతిగా రసమును ధ్వనివిభాగముగ స్వీకరించి నాట్యరసమును కావ్యరసముగ మార్పు నొందించెనో. ఆప్రకారముగనే అభినవగుప్తపాదుడు

ధ్వనిమతము-రసధ్వనిమతాన్వయదాంపత్యాదులు

వస్త్రస్వలంకారరసధ్వనిత్రయమున రసధ్వనియే కావ్యాత్మక సమ్మతించి. వస్త్రస్వలంకారధ్వను లంత ప్రధానములు గా వని చాటి చెప్పెను.

ఇటుల శాస్త్రమర్యాద ననుసరించి ఆనందవర్ధనుడు ధ్వనియే కావ్యాత్మకా వచించి, పిదప నీధ్వని మూడువిధముల జెలంగు నని పలికెను. ఈ విభాగమున నాయా ప్రతీయమానములకు ప్రత్యేకత సంగీకరించి శాస్త్రసంప్రదాయము నతడు గౌరవించెను. ఇంక అభినవగుప్తపాదు తననా అభినవో నీ కట్టుబాటుల నన్నింటిని దాటి తన కుశాగ్రబుద్ధిబలమున కావ్యాత్మకత్వవిచారమును విపులముగా నొనరించి, రసముచేతనే సర్వకావ్యములును సజీవములై చెలంగు ననియు, రసకూన్యమైన కావ్య మెన్నడును కొంచెమేనియు వెలుగొందజాల దనియు స్పష్టముగ శంఖము పూరించెను. ఇంక మిగిలిన వస్త్రస్వలంకారధ్వనుల గురించి పలుకుచు, రసమే వాస్తవముగ కావ్యాత్మక యనియు, వస్త్రస్వలంకారధ్వను లన్నచో నినిగూడ నెల్లవేళల రసమునకు నభ్యుదయము గూర్చు ననియు, వాచ్యమున కన్న మిన్న యనుభావమున ధ్వనియే కావ్యాత్మకా సామాన్యలక్షణము రచింపబడె ననియు అభినవగుప్తపాదాచార్యులు లోచనమున వచించి, భరతమునిచంద్రుని వచనములపై తనకు గల గౌరవాదరాతిశయముల వెలిపుచ్చెను. అభినవగుప్తపాదుని పలుకుల కెదురాడ నోడి, వాదేవతావతారు డని ప్రఖ్యాతి గాంచిన మమ్మటాచార్యుడుగూడ చాల నేర్పుతో, మివుల మెలకువతో రసధ్వనుల గురించి కావ్యప్రకాశగ్రంథమున జర్పించెను. అభినవగుప్తుని వాక్యమువలన గాబోలు, విశ్వనాథకవిరాజు రసాత్మకమైన వాక్యమే కావ్య మని లక్షణము విధింపసాహించెను. ఈ విషయమున ఆనందవర్ధనాచార్యుల హితోపదేశముల పెడచెరిం బెట్టి, అతడు

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

సంశయగ్రస్తముగ, సందేహాస్పదముగ దలంచి, మితభాషణముల, మానముద్రల వాచ్యాతిరిక్తముగ, ప్రతీయమానరూపముగ వదలిన దానిని నిశ్చయముగ నిర్వచింప నెంచినందున పండితరాయల నిష్ఠుర నికారకణికానికరములకు కవిరాజు గురి గావలసివచ్చెను. ఏది యెట్లున్నను, అర్వాచీనాలంకారికు లందరును అభినవగుప్తపాదాచార్యులతోపాటు వస్త్రలంకారధ్వనులు రసధ్వని కంగములై చెలంగునని చెప్పుటకు సాహసంపకున్నను, త్రివిధములైన ధ్వనులలో రసధ్వనియే సర్వోత్తమము, పరమోత్కృష్టము నని సమ్మతించి శిరసా వహించి రని మన మెరుంగవలయును.

ఇదియే ధ్వనిమతాభ్యుదయమునకు అభినవగుప్తపాదు డొనరించినప్రయత్నము. కావ్యాత్మకత్వ స్వరూపమును సంపూర్ణముగ ప్రదర్శించుటవలనను, విమర్శనవివేకమును విస్ఫుటముగ ప్రకటించుటవలనను ధ్వనిమతము తొలుదొల్ల సహృదయులమానసము నాకర్షించెను. దీనికి ధోడుగా ఆనందవర్ధనాచార్యుల ధ్వన్యాలోకగ్రంథము అభినవగుప్తపాదుల లోచనవ్యాఖ్యానము లీధ్వనిమతమును శాశ్వతముగ నెలకొల్పి, విపశ్చిద్వతంసుల వివశుల గావించివైచెను. అభినవగుప్తపాదునితరువాత విలసిల్లిన అర్వాచీనాలంకారికులు ఆనందవర్ధనాచార్యుల ధ్వనిమతసంప్రదాయములనే పాటించి, తమగ్రంథములరచించిరి. వీరిలో నెల్ల పేరెన్నికగన్నవాడు మమ్మటాచార్యవర్యుడు. ఇతని కావ్యప్రకాశగ్రంథము ధ్వనిమతమును చిరస్థాయిగా నొనరించి, ప్రతికక్షమతముల నెల్ల విరూపించెను. పాణిని, వరరుచి, పతంజలు లను మునిత్రయప్రయత్నముల వ్యాకరణశాస్త్ర మభివృద్ధి గాంచినట్లే ఆనందవర్ధన, అభినవగుప్తపాదు, మమ్మటాభట్టు లను ఆచార్యత్రయప్రయత్నముల అలంకారశాస్త్రము—అందున

ధ్వనిమతము - రసధ్వనిమతాన్వేష్యదాంపత్యాదులు.

ధ్వనిమతము—అభ్యుదయము గాంచెను. ఆధునికుల కందరకుసుమ వీరలు మువ్వరును పరమగురువులు, ఉపాధ్యాయ శిరోమణులు, ఆచార్యవతంసులు నై చెలంగి ధ్వనిమార్గమును, రసస్వరూపమును, కావ్యప్రకాశమును కనులకు కట్టెమర ప్రదర్శించిరి. అందువలననే ఆనందవర్ధనుడు ఆక్షేపధ్వని కొనంగిన లక్ష్యమును, అలంకారసర్వస్వ కారుని లక్ష్యమును జర్పించుచు, పండితరాయలు ‘ధ్వనికారుని ఆలంకారికసరణివ్యవస్థాపకత్వమునే’ ప్రమాణముగా గొని రాజానక రుద్రాచల వచనముల విమర్శించి నిరసించెను. కావున నవీనాలంకారికులు ఆనందవర్ధనాచార్యులపథము ననుసరించి రసి జగన్నాథుని పలుకులవలన మనకు దెలియవచ్చును. ఇంతమాత్రమున నీధ్వనిమతము సర్వజనసమ్మత మని మనము దలంపరాదు. దీనిని కొందరు బహిరంగముగ ఖండించి ధ్వనిధ్వంసగ్రంథముల రచించిరి. మరికొందరు ధ్వనిని సమ్మతించినను దానిని వేరువిధముగ సమన్వయ మొనరింప సమకట్టిరి. ఉద్భటునివ్యాఖ్యాత, ప్రతీహారేందుడును, నామనునివ్యాఖ్యాత తిప్పభూపాలుడును ప్రాచీనమతముల పునరుద్ధరింప బూనిరి. ప్రతీహారేందుని గురువరుడైన ముకుళకుమారుడ ‘లక్షణమార్గావగాహితత్వమైనను సహృదయులు ధ్వనియని నూతనముగ నుపవర్ణించి’ రనియు, ‘ఇది విద్వాంసుల కుశాగ్రబుద్ధిచే నిరూపణీయ’ మనియు, ‘అంతియేకాని వెంటవెంటనే బోధపడ’దనియు, ‘అందుచే నతిప్రసంగము వల’ దనియు నీరీతిగా నసమ్మతించెలిపుచ్చెను. వీరికన్న మిన్నలైన పండితశుండాలుములు గొందరు నూతనమతముల నెలకొల్పి పాటుపడి, వ్యంజనావృత్తి నంగీకరింప నక్కరలే దనియు, వ్యంజనావ్యాపార మనావశ్యకమనియు, ప్రతీయమానార్థ మనుషేర ప్రకాశించుదానిని వాచ్యార్థములముననే గ్రహింపవచ్చు ననియు, లేనిచో తార్కికానుమాన.

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

మూలముననే పడయవచ్చు ననియు ప్రమాణపూర్వకముగ ధ్వని నాశకగ్రంథముల రచించిరి. అందుచలన పీఠ ఆనందవర్ధనాచార్యుల విభాగమునందలి అభావవాదులు గారు. ధ్వనిని సమ్మతించి దాని నన్యముగ నిరూపింప యత్నించుటచే, వీరిని భాక్తవాదులుగా మన మెంచవలయును. వీరిలో భట్టనాయకుడు అభినవగుప్తనకు పూర్వుడును, రాజానకకుంతలుడు సమకాలీనుడుగును నుండుడు. ధ్వనిప్రపంచ మంతయు అనుమానాంతర్గత మని ఘోషించి, నవీనముగ అనుమానమతమును సృజించిన మహిమభట్టుడు, అభినవ గుప్తపాదుని ముదుసలితనమునతో, లేక వెనువెంటనో పుట్టియుండును. ఈ సందర్భమున ఆనందవర్ధనాచార్యుల ధ్వనిప్రసూనపరిమళములు సోకియు సోకని అస్మిపురాణమున గలట్టియు, భోజదేవునిగ్రంథ ముల నున్నట్టియు అలంకారశాస్త్ర సంగ్రహమునుగూడ జదువరులు గమనింపవలయును. వాసిసారమును ముమ్మారు వివరింతుము. దీని సంతయు పరికించినవో, పూర్వాచార్యుల కుశాగ్రుద్ధిబలమున నంకు రించి, ఆనందవర్ధనాచార్యుల అప్రతిమానప్రతిభాప్రభావమున పల్ల వించి, ఆచార్యాభినవగుప్తపాదుని నవనవోన్మేషశాలిధీవికా సమున పుష్పించి, మమ్మలాచార్యవర్యుని ప్రౌఢవాఙ్మహిమతిశయమున ఘలించి, ధ్వనిమతము సహృదయరసనాంచలశీమల మృద్ధీకా మస్మదరసఘరీ మాధురీభాగ్య భాజనమై చెలువ మలరుచున్నది.

కావ్యత్వ

చ వీ న మ త ము లు

౨. ధ్వనినాశకమతములు

(ప్రాసోక్తిమతము - భట్టనాయకుడు)

ధ్వనినాశకమతములగురించియు, ధ్వనిధ్వంసగ్రంథములగురించియు చదువరులు ధ్వనిమతసందర్భమున వినియున్నారు. మరియు రసమతసమాలోచనమున భుక్తివాద మనుషేరును, భట్టనాయకుని నామమును చదువరులకు చిరపరిచితము లైయున్నవి. రసమతసమాలోచనమునందువోలేనే ధ్వనిమతసందర్భమునగూడ భట్టనాయకుని భావములును ఖండితములుగనే మనకు దొరకుచున్నవి గాని సంపూర్ణముగ లభ్యములు గాకున్నవి. ఈ భట్టనాయకునిపేరును, ఈతని భావములను వెక్కుచోట్ల అభినవగుప్తపాదాచార్యుడు కేర్పొనియున్నాడు. నాట్యశాస్త్రవ్యాఖ్యాన మైన అభినవభారతీయందును, ధ్వన్యాలోకవ్యాఖ్యాన మైన లోచనమునందును, అభినవగుప్తపాదుడు పలుమారు లీతనినామము నుచ్చరించి, భావముల విమర్శించి పూర్వపక్ష మొనరించెను. వ్యక్తివివేకకారు డైన మహిమ భట్టు గ్రంథప్రారంభముననే దర్పణమును జూడకయే తాను వ్రాయఁచుంటి నని ప్రతిజ్ఞ నొనరించెను. దానివ్యాఖ్యానమున దర్పణమనగా, హృదయదర్పణ మనుషేర బరగు ధ్వనిధ్వంసగ్రంథ మని

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

వచింపబడెను. ఈదర్పణముతోపాటు చంద్రికనుగూడ మహిమ భట్టు పేర్కొనెను. ఈచంద్రిక యొకానొక ధ్వనివిచారణగ్రంథ మని వ్యాఖ్యాత పలికెను. చంద్రికనుగురించి మనము దర్పణముకన్న నెక్కువగా నెరుంగదుము. కాని చంద్రికాకారునిగురించి మన కంతగ తెలియదు. లోచనమునందు చంద్రిక సనేకసారులు పేర్కొని, చంద్రికాకారుని భావముల జర్పించి, తస్యల నిరూపించి, 'నిజపూర్వజ సగోత్రునితో మన కీవివాద మేల' నని అభినవగుప్తపాదుడు వచించెను. కావున చంద్రికయనునది ధ్వన్యాలోకమునకు విమతవ్యాఖ్యాన మనియు, దానిని అభినవగుప్తపాదుని పూర్వవంశజు డొకడు రచించె ననియు మనకు దెలియవచ్చును. దీనివలె స్పష్టముగ దర్పణమునుగురించి పలుకుటకు దగిన ప్రమాణములు లేవు. రససంజర్భమున నీతని అభినవగుప్తు డుదాహరించుటచే నిది నాట్యశాస్త్రమునకు వ్యాఖ్యాన మని కొంద రందురు. లోచనమున, ముఖముగ రసధ్వని విషయమున నీతనిభావములు పరిశీలింపబడుటవలన నిది ధ్వనిధ్వంస గ్రంథములలో నొకటి గానోపు నని మరికొందరు తలంతురు. ఏల నన, భట్టనాయకుడు రచించె నని అభినవగుప్తపాదాదులు కొన్ని పద్యములను, కొన్ని గద్యములను తమతమవ్యాఖ్యానముల నుదాహరించిరి. కావున భట్టనాయకుని హృదయదర్పణము, మహిమభట్టుని వర్ణికి వివేకమరీతిగ ధ్వనిమతము నున్మూలించుటకు కంకణము గట్టుకొనిన గద్యపద్యోభయమయధ్వనిధ్వంసగ్రంథము గావచ్చును. గ్రంథరచనావసరమున కావ్యలక్షణము, రసస్వరూపము, ధ్వనితత్త్వము మొదలైనవానిని జర్పించుచు, తా నొక నూతనమతమును, నవీనవాదమును భట్టనాయకుడు ప్రతిపాదించియుండును. అందువలననే అభినవగుప్తపాదు డీతనిపేరును అభినవభారతి, లోచనవ్యాఖ్యానములలో

ధ్వనినాశకమతములు-ప్రౌఢోక్తిమతము

నుదాహరించినట్లుండును. ఈ హృదయదర్పణమును చంద్రికచందమున విమతవ్యాఖ్యాన మనుటకు గాని, అభినవభారతీతి నాట్యశాస్త్రవ్యాఖ్యాన మనుటకు గాని మనకు సంపూర్ణము లైన ప్రమాణములు లేవు. కావున రాజానకరుయ్యకాదుల మార్గము ననుసరించి వ్యక్తినివేక మవడువుననే హృదయదర్పణ మొక ధ్వనిధ్వంసగ్రంథమని మనము భావించినచో దోషము గానేరదు.

ఇంతకుమున్ను రసమతసమాలోచనమున చాలవోలుల భట్టి నాయకుని భావముల సమగ్రముగ జర్పించితిమి. రసోదయరసచర్వణా సందర్భముల భట్టి నాయకుని మతమును నిరూపించి, రసచర్వణమే కావ్యసర్వస్వముగ నత డంగీకరించె ననియు, రసచర్వణావసరమున వ్యంజనావ్యాపారము నాతడు సమ్మతంపలే దనియు వచించితిమి. అభివ్యక్తివాదమునకు ప్రతిహేళముగ భట్టి నాయకు డొనర్చిన విమర్శనముల నన్నిటిని అభినవగుప్తపాదుడు లోచనమున పరీక్షించెను. చానిని చదువరు లీవరలో రసమతసమాలోచనమున గాంచియే యున్నారు. శృంగారము శక్తియాపమున అభివ్యక్త మైనచో నది విషయావర్జనతారతమ్యస్రవృత్తి గలిగె వెలుంగు ననియు, అపుడు గూడ రసము పరగతమా, లేక స్వగతమా యనువోషము జెలంగు ననియు, కావున రసము కావ్యముచే అభివ్యజ్యము గానేరదనియు భట్టి నాయకుడు నుడిచెను. మరియు వస్త్రలంకారధ్వనుల సుపాలంభనమొనరించినను రసధ్వనిని కావ్యాత్మగా భట్టి నాయకు డంగీకరించినట్లు లోచనమున రచింపబడెను. ఇందువలననే కాబోలు భట్టి నాయకుని గురించి అభినవగుప్త డిట్లు పలికెను : “వస్తుధ్వనిని మూషించుచు, తనకు అనుగ్రాహక మైన రసధ్వనిని సమర్థించుటచే నీతడు సుష్ణతరముగ ధ్వనిధ్వంసకారుడుగా విలసిల్లు” నని అభినవగుప్త పు రచిం

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

చెను. ఇంతియే కాక 'శబ్దప్రాధాన్యము నాశ్రయించి శాస్త్రమును, అర్థతత్వము క్తమై ఆఖ్యానమును, శబ్దార్థము గుణీభూతము, లేక న్యగ్భావితమై కావ్యమును ప్రకాశించును' అను భావమును ప్రకటించు భట్టనాయకుని శ్లోకమును అభినవగుప్తు, హేమచంద్ర, మాణిక్యచంద్ర, జయరథులు పేర్కొనిరి. మరియు నింకొకచోట అన్యశబ్దవైలక్షణ్యమై కావ్యాత్మగా జెలంగుశబ్దము త్ర్యంశతా ప్రసాదాతిశయమున దీపించు ననియు, ఈమూ డంశములలో అభిధాయకత్వము వాచ్యవిషయమై, భావకత్వము రసాదివిషయమై, భోక్తృత్వము సహృదయవిషయమై వెలుంగు ననియు, ఈమూడు అంశములకును క్రమప్రకారము మూడువ్యాపారములు భాసించు ననియు భట్టనాయకునిమతసార మని అభినవగుప్తు రచించెను. ఈరీతిగా అభిధాభాగమే శుద్ధ మైనచో శాస్త్రన్యాయము లైన తంత్రాదులకును, శ్లేషాద్యలంకారములకును భేద మేమిగల దనియు, కించిత్కరమైన వృత్తిభేదవైచిత్ర్యమే యనినచో శ్రుతిదుష్టాదుల నేలవర్జింపవలయు ననియు భట్టనాయకుడు ప్రశ్నించి దీనికి సమాధానముగ రసభావనాఖ్యుగల ద్వితీయవ్యాపారమును గల్పించెను. ఈ రసభావనావ్యాపారమును భావకత్వవ్యాపార మందురు. దీనివశమున అభిధయ విలక్షణముగ వెలుగొందును. కావ్యమునందలి విభావాదులకు సాధారణత్వము నాపాదించుటయే భావకత్వవ్యాపారమై చెలంగును. రసము భావితమైనప్పుడే దానికి భోగము సంభవించును. ఈ భోగమే సాంఖ్యసిద్ధాంతానుసారముగ పరబ్రహ్మస్వాదనచివము, రజస్తమోరహితము, సత్త్వగుణసంకలితము, ద్రుతి విస్తరవికాసరూపము నైన చిత్స్వభావనిర్వృత్తిగా ప్రకాశించు నని భట్టనాయకుడు వచించెను.

ధ్వనినాశకమతములు-ప్రాథోక్తి మతము

ఇటుల అభిధాభావకత్వముల నతిక్రమించిన భోగ మను తృతీయ వ్యాపారమును భట్టనాయకుడు పరిగ్రహించెను. దీనిమూలమున రసా స్వాదనమున కాతడు సమన్వయము సంభవింపజేసెను. వ్యంజకమూల మునను, వ్యంజనావ్యాపార మహిమవలనను అభివ్యక్త మగు నని ధ్వని మతానుసారులు నిశ్చయించిన కావ్యరసము భట్టనాయకుని మతమున స్వసంవేద్యముగ నిరూపిత మయ్యెను. అందువలన నీతడు ఆనందవర్ధ నుడు వచించిన విభాగములలో ధ్వనితత్త్వము వాచామగోచర మని వర్ణించువారిలో నొక డని మన మెరుంగవలయును. భట్టనాయకుని మత మున ధ్వనిస్వరూపము గిరామగోచరముగా జేలంగినను, మానసగోచర ముగా మెలంగకపోదు. ఆతడు దీనిని సహృదయహృదయ సంవేద్య మని వచించి, ధ్వన్యర్థము వ్యంజనాత్మకవ్యాపారమున వెలుంగుచు భేదముగ గానవచ్చినను, దానియందు అంశత్వము నంగీకరింపవల యునేకాని మనము దానికి రూపత నాపాదింపరాదని రచించెను. మరియు అభిధాభావనారస చర్వణాత్మక మైన త్ర్యంశమున రసచర్వ ణమే కావ్యజీవితభూత మనుట నిర్వివాద మనియు, కావ్యమందు సర్వ లును చరయితలే కాని బోధలును, నియోగభాక్తులును గాజాల రనియు, దానిచే ధ్వనిని భట్టనాయకుడు అంగమాత్రము, లేక అంశ మాత్రముగనే సాధించె ననియు మనము తలంపవలయును. ఈభట్ట నాయకుని మతసారము నీవిధముగ రాజానకరుయ్యకుడు వచించెను. ఇంక భట్టనాయకు డనినచో “ప్రాథోక్త్యభ్యుపగత మైన వ్యంగ్య వ్యాపారమునకు అంశత్వమును సమృద్ధించుచు, న్యగ్భావిత మైన శబ్దాధస్వరూపమునకు వ్యాపారప్రాధాన్యమును విధించెను, మరియు అభిధాభావకత్వలక్షణవ్యాపారద్వయోత్తీర్ణ మైన, రసచర్వణాత్మక మైన, బోగాపరపర్యాయ మైన వ్యాపారప్రాధాన్యమున విశ్రాంతి

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

సానము సంగీకరించె” నని భట్టనాయకునిగురించి అలంకారసర్వస్వ కావ్యము రచించెను. కావున ప్రాశ్నోక్తిమూలక మై ప్రకాశించు వ్యంగ్యవ్యాపారమునకు కావ్యాంశత్వమునే కాని కావ్యజీవితసర్వస్వ మును భట్టనాయకుడు సమ్మతింప లేదని రాజానకరుద్యకుని తాత్పర్యముగా విలసిల్లును. ఇందువలన శబ్దార్థముల సృష్ట్యావితము, లేక అప్రధానముగా నొనరింపజాలు కవికర్మ, లేక కవివ్యాపారమే జయరఘుడు వచించినట్లు కావ్యమునకు ముఖ్యమై చెలంగు నని భావము. ఈరీతిగ వ్యాపారప్రధాన్యమును భట్టనాయకు డంగీకరించుటంజేసియు, నైదగ్యభంగీభణితిప్రకారమై వెలుగొందు. వక్రోక్తి నైచిత్ర్యమునకు ప్రధానకారణముగ కవికర్మను రాజానక కుంతలుడు సమ్మతించుటంజేసియు, వీ రిరువురమశములకును సాచ్చిశ్య సంబంధ మెంతయో కొంత సంభవించినను, వీనిరెంటికిని గల విశేష భేదము సహృదయులకు విలక్షణముగ గోచరింపకపోదు. భరతమునిచంద్రుని రసమతము ననుసరించి, భట్టనాయకుడు ధ్వనిధ్వంసమునకు గడంగినోపును. ఇంక భామహాచార్యుల అలంకార మతమును గమనించి రాజానకకుంతలుడు వక్రోక్తిజీవితమతమును ప్రతిపాదించినోపును. ఇంతకన్న భట్టనాయకుని ప్రాశ్నోక్తిమతమును గురించి, మన కాతనిహృదయదర్పణము దొరకనంతవరకు, విశేషాంశ ములు దెలియుట కవకాశము లేదు. కావున భట్టనాయకుని ప్రాశ్నోక్తి మతతత్త్వవిచారమును మార మొనరించి, మన మింక కుంతలా చార్యుల వక్రోక్తిజీవితస్వరూపసందర్శనమున ధన్యతం జెంగుదము.

కావ్యత్వ

న వీ న మ త ము లు

3. వక్రోక్తిమతము

(వక్రోక్త్యలంకారలక్షణనిరూపణము)

భామహాచార్యకల్పిత సువర్ణమయ శబ్దాగ్రాలంకార సంపదకు పన్నె వెట్టు దండ్యాచార్యసంపాదిత మాధుర్యోదార్యసౌకుమార్యాదిగుణగుణమణిప్రభావైభవమునకు చేదోడునాదోడుగ వామనాచార్యనిర్మిత తీతిరచనా సంఘటనాసౌష్ఠవ సర్వస్వముల దుల దూగుచున్న సాహిత్య సాహిత్యసీమంతినీహగ్ధ్యమును కుంతలాచార్య వర్యుండు స్వకీయవైద్యభంగీభణితివైచిత్ర్యవిశేషమున నిరవశేషంబుగ జేసి, నూక్తిపరిస్పందసుందరాభినయోజ్వల విచ్ఛిత్తి విలాసములు దీపింప, కవితావనితావతంసమును కవీంద్రవక్త్రేందు లాస్యమందెగ నర్తకీలలామ గావించి, వక్రోక్తిజీవితకారు డన ప్రసిద్ధి నొందెను.

ఇంక వక్రోక్తిజీవితకారు డన్నచో, దర్పణకారవ్యక్తివివేక కారు లైన భట్టనాయక మహిమభట్టులపగిది, ధ్వనిమతధ్వంసమునకు బద్ధకంకణును గాడు. ధ్వనిమతాచార్యులతో కలహమునకు కాలు ప్రవృత్త, శృంగార్థప్రతీతిని పరిహసించుక, భామహాచార్యులచే 'వైషా సవైవ వక్రోక్తి' యని ప్రస్తుతింపబడిన వక్రోక్తి తత్వమును

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

రాజానకకుంతలుడు గ్రహించి, రసాలంకార గుణరీతిధ్వనిమతముల నన్నింటిని స్వప్రతిభావిశేషమున వక్రోక్తిజీవితాదర్శమున ప్రతిబింబింపజేయ సమకట్టెను. ఇటుల వక్రోక్తియే కావ్యకాంతాశీవిత మని శ్రేవణపేయముగ మనోహరగాన మొనరించినకతమున గాబోలు, కుంత లాచార్యు డాలంకారికు లెల్లరిచే వక్రోక్తిజీవితకారు డను సార్థక నామము వ్యవహరింపబడెను.

రాజానకకుంతలాచార్యుని వక్రోక్తిస్వరూపమును సంపూర్ణముగ నవలోకింప నెంచినచో మన మొకమారు ప్రాచీనార్వాచీ నాలంకారికులు వర్ణించిన వక్రోక్తికన్యకాకామనీయకమును చిలకింప వలయును. భామహ, దండి, వామనాచార్యులమతమున వక్రోక్తి కేవలశబ్దాలంకారముగ గణింపబడక, అపూర్వాతిశయార్థసంపన్నమై వెలుగొందుచున్నది. శ్లేషకాకుస్వరాదులపై నాధారపడి రుద్రటా చార్యుని వక్రోక్త్యలంకారము దీపించుచున్న దనియు, ఈతని లక్షణము ప్రాచీనులలక్షణమున కనుకూలంపలే దనియు మన మీ వరలో దెలిసికొంటిమి. అనగా ఒకరు పలికిన ఒకవాక్యము గాని, ఒకమాట గాని దానికాకుస్వరముననో, లేక దానిశ్లేషకారణముననో వేరొకరిచే వేరొకవిధమున నర్థము జేసికొనబడును. ఈ నిబద్ధిత్వక భిన్నార్థవిపరీతార్థప్రకల్పనకు ఫలితము సమయోచితవివర్గతా సమాధాన మొసంగుటయే కాని వేరు గాదు. యుక్తియుక్తముగ ప్రత్యుత్తర మొసంగుటకొరకే ప్రకృతార్థ మిం దపహ్నావింపబడు చున్న దని విద్యాధరుడు వచించెను. ఈ అపహ్నావమునే రాజానక రుక్మకుడు 'గూఢార్థప్రతీతి' యని వ్యవహరించెను. సుబంధుడు, బాణభట్టుడు, కవిరాజు-వీరుమువ్వురే వక్రోక్తిమార్గమున నిపుణు లనియు, నాల్గవవాడు గానరా డనియు నొకప్రాచీనశ్లోకము జెప్పు

వక్రొక్తిమతము-వక్రొక్త్యలంకారలక్షణనిరూపణము

చున్నది. కాని సుబంధుడును, బాణుడును శ్లేష, లేక శ్లిష్టమును నుతించినట్లు గానవచ్చును. కాని వక్రొక్తిని వర్ణించినట్లు గానరాదు. మమ్మటాదినవీను లెల్లరును శ్లేషకాకువులపై నాధారపడి వక్రొక్త్యలంకారము జెలంగునని సమ్మతించుటచే, దానికి ప్రాచీను లాసంగిన గౌరవము నానాటికి సన్నగిల్లెను. అంతనుండియు నది యొక సామాన్యాలంకారముగ మెలంగజొచ్చెను.

శబ్దచిత్రము సంతగా పాటింపమిచే, భామహుడు సామాన్యాలంకారముకన్న మిన్నగ వక్రొక్తిని దలంచెను. ఇది యొకగుణవిశేషమని భామహునిభావము. ఇతనిమతమున గుణాలంకారములకు విశేషభేదము గానరాదు. అతిశయోక్త్యలంకారసందర్భమున భామహుడు వక్రొక్తిని ప్రసంగించి ప్రశంసించెను. వక్రొక్తిప్రాధాన్యము ననుసరించి కావ్యప్రాశస్త్యము జెలంగు నని మొదటి అధ్యాయమునందే భామహుడు వచించెను. తరువాత అతిశయోక్తికి లక్ష్యలక్షణముల నొసంగి, ప్రాయీకముగ నదియే వక్రొక్తిగా మెలంగు నని యుద్దేశించినను, దీనిని ప్రత్యేకాలంకారముగ నేలనో కాని విధింపలేదు. పదంపడి వక్రతారహిత మనుకతమున స్వభావోక్తి, హేతు, నూత్ము, లేకాలంకారముల భామహుడు నిరసించెను. అలంకారములన్నియు భామహునిమతమున వక్రొక్తిగర్భితములుగ నుండువలయును. ఈ లక్షణమును పాటించినచో, వక్రొక్తికి ప్రత్యేకాలంకారత నంగీకరింపరాదు; సమ్మతించినచో సర్వాలంకారసాంకర్యము సంభవించును. వక్రొక్తిగర్భిత మనుహేతువున నతడే అలంకారమును సంస్పృష్టము, సంకీర్ణముగ దలంపలేదు. కావున నీతనిమతమున వక్రొక్తియే సర్వాలంకార సామాన్య లక్షణముగ భాసించుచున్నది. అందుచేతనే “నైషా సర్వైవ వక్రొక్తి” యనియు,

కావ్యాత్మ - నవీనమతిములు

“వక్రోక్తి తేనిచో అలంకార మె ట్లుండు” ననియు ప్రశ్నించి కవు లెల్లరును వక్రోక్తికై ప్రయత్న మొనరింపవలయు నని యుప దేశించెను. ఇంతియేకాక మహాకావ్య, నాటక, కథా, ఆఖ్యాయికాది, కావ్యభేదములం దన్నిటియందును వక్రోక్తి చెలుంగవలయు నని వేరొకచో నాతడు ప్రశంసించెను. అందువలన కావ్యాలంకార ములకు వక్రోక్తి సాధారణలక్షణమై మెలంగును. ‘అన్నివిధముల నదియేనుమీ వక్రోక్తి’ యని అతిశయోక్త్యలంకారమున భామహా చార్యుడు వచించుటచే రెండును పర్యాయపదము లని మనము తలంపవచ్చును. లోకాతిక్రాంతగోచరవచనమే అతిశయోక్తిగ భామ హుడు విధించెను. కావున నిదియే భామహుని వక్రోక్తిలక్షణము గానోపును. లోకోత్తీర్ణ రూపమున నవస్థానమై వక్రత ప్రకాశించు నని అభినవగు ప్తపాదుడు వచించెను. ఈవక్రత, వర్ణనావిశేషము నతిశయోక్తి భేదముగ పరిణమించి, ప్రాకృతజనవ్యావహారికవచనముల గానరాని శబ్దార్థవైచిత్ర్యవైదగ్ధ్యములచే సహృదయవతంసుల హృదయాంత రంబుల రంజింపజేయు నని భామహాచార్యులప్రధానాశయము.

దండ్యాచార్యు డన్ననో, భామహునివలె వక్రోక్తికి సామ్రా జ్యాధిపత్య మొసంగలేదు. దానిసర్వాధికారమున సగబాలు స్వభా వోక్తికి పంచి యిచ్చెను. అర్థాలంకారపరిచ్ఛేదమున మొదటనే దం డ్యాచార్యుడు జాతి, లేక స్వభావోక్తిని జర్పించుచు దానిని ‘ఆద్యా లంకారము’గ బేర్కొనెను. తరువాత నాతడు మిగిలిన అలంకారముల లక్ష్యలక్షణముల రచించి, అనన్వయ, ససందేహ, ఉపమా, రూపక, ఉత్పేక్ష, అవయవాలంకారములను తా నేల ప్రత్యేకాలంకారములుగ సమ్మతించి లేదో దానికి కారణముల వచించెను. అంతట సంస్కృష్టి, లేక సంకీర్ణాలంకారమును వివరించెను. కడపట నలంకారపరిచ్ఛేదమును ము

వక్రొక్తిమతము-వక్రొక్త్యంకారలక్షణనిరూపణము.

గించుచు వక్రొక్తిని తా నీవిధమున వర్ణించెను: ‘సర్వాలంకారములకును శ్లేషము పుష్టి గలుగజేయును. ప్రాయికముగ వక్రొక్తి సంపదల పెం పొందించును. వాఙ్మయ మంతయు స్వభావోక్తివక్రొక్తు లని ద్వివిధ ముగ భిన్నమై చెలువారుచున్న’ దని పలికెను. దీనివలన భామహా చార్యులతో దండ్యాచార్యు లేకీభవించినను, అలంకారసామ్రాజ్యాధి పత్యమును సంపూర్ణముగ వక్రొక్తి కొసంగక దానిలో దాయభాగ మును స్వభావోక్తికి నిర్ణయించె నని మన మెరుంగవలయును. దండ్యా చార్యులమతమున వక్రొక్తిపదము స్వభావోక్తి గాక మిగిలిన సర్వా లంకారములకును సామాన్యవాచకముగ జెలంగును. ఈ శబ్దమున నతడు సర్వాంకారసముదాయమును గ్రహించె ననవచ్చును. సంక్షిప్తాలంకార ముల జర్పించి ‘శ్లేషము సర్వాలంకారములకును పుష్టి గలుగజేయు’ ననుటచే శ్లేషాలంకారము స్వతంత్రాలంకారముగను, దీనిచే శోభాతి శయము నందు సర్వాలంకారములును సంక్షిప్తముగను తలంపబడును. స్వభావోక్తి కెంతమాత్రమును శ్లేషము శోభాదాయకము కాదు. భామహాచార్యుల వక్రొక్తిలక్షణమునకు పుటము బెట్టి, వన్నె దెచ్చి, తూనిక తగ్గించి, దండ్యాచార్యులు సముదాయార్థమున సర్వాలంకార ములగురించి వక్రొక్తిశబ్దమును ప్రయోగించె ననియే దీని సారాంశము. ఈ విషయమున ప్రాచీనవ్యాఖ్యానములు రెండును మన కనుకూలము గనే యున్నవి. ‘వాఙ్మయద్వైవిధ్య మిశ్లోకముచే ప్రదర్శింప బడెను. స్వభావోక్తియే ఆద్యాలంకారము; ఉపమాదిసంక్షిప్తపర్యం తము పేర్కొనబడిన అలంకారములు వక్రొక్తిశబ్దముచే చెప్పబడె, నని హృదయంగమవ్యాఖ్యానము సహృదయహృదయంగమముగ వ్యాఖ్యాన మొనరించెను. ఈపైవ్యాఖ్యానముతో నంగీకరించినను, అలంకారవర్గమునుగురించి తరుణవాచస్పతి భిన్న భావమును వెలిచూపి

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

‘స్వవ్యాఖ్యానవ్యతిరిక్తములైన సర్వాలంకారములును వక్రోక్తిగా పలుకబడె’ ననెను. సామాన్యదృష్టి కీవిచారణ మంతయు విభేదము లేనిభేదము. కావున దండ్యాచార్యుల వక్రోక్తిప్రయోజనము భామ హాచార్యుల వక్రోక్తిప్రయోజనముతో సదృశ మని తలంపవచ్చును.

వామనాచార్యుడు భిన్నార్థమున వక్రోక్తిపదమును ప్రయోగించెను. ఇతడు వక్రోక్తిని ప్రత్యేకాలంకారముగ భావించెను. రుద్రటునివలె గాక వామను డీవక్రోక్త్యలంకారమును అర్థాలంకారముగ గ్రహించి ‘సాదృశ్యలక్షణామూలకమై’ వక్రోక్తి భాసించు నని లక్షణము విధించెను. కావున నీ అలంకారము లక్షణపై నాధారపడి ప్రాచీనుల అలంకారముకన్న భిన్నమై కన్పట్టుచున్నది. ఆనందవర్ధనాచార్యుల మతమున నీ అలంకారము ‘అవివక్షిత వాచ్యవ్యంగ్యము’గను, మమ్మటాచార్యులమతమున ‘లక్షణామూలగూఢవ్యంగ్యప్రధానధ్వని’ రూపముగను వెలుగొందుచున్నది. ఈ విచారణవలన మన కొకసంగతి విశద మగును. భామహదండ్యాచార్యులు వక్రోక్తిశబ్దమును సర్వాలంకారసామాన్యవచనముగను, రుద్రటువామనాచార్యు లీవక్రోక్తిని ప్రత్యేకముగ శబ్దాలంకారము, లేక అర్థాలంకారముగను భావించినట్లు మనకు దెలియవచ్చును. ఆధునికులెల్లరిచే రుద్రటాచార్యుల లక్షణము శిరసావహింపబడుటచే దండ్రివామనుల లక్షణము నామమాత్రావశేష మయ్యెను. ఇంక భామహాచార్యుల వక్రోక్తిభావాంకురబీజములు కుంతలాచార్యుల భావనావిశేషమున కావ్యకుటిలశిరోజాతిలకమునకు జీవితసర్వస్వమై ప్రకాశించెను. అనగా భామహాచార్యులచే అలంకారసామాన్యలక్షణముగ, లేకముగ నూచింపబడిన వక్రోక్తిని కుంతలాచార్యు డొదల గలిగించి, వక్రోక్తియే కావ్యజీవిత మను నూతనమతమును ప్రతిపాదించెను.

వక్రోక్తిమతము-వక్రోక్త్యులంకారలక్షణ నిరూపణము

పూర్వాచార్యులు గచించిన గ్రంథము లెన్నియో చెలువారు చుండగ దా నేల నూతనగ్రంథమును నిర్మింప దొరకొనెనో చానికి గలకారణమును కుంతలుడు తోలుదొల్తనే వదించెను. “లోకోత్తరచను త్కారకారివైచిత్ర్యసిద్ధి”కొరకు తా నొకానొక అపూర్వమైన అలంకారకావ్యమును విధించుచుంటి నని కుంతలాచార్యుడు మొదటనే ప్రతిజ్ఞ నొనరించెను. ఈప్రతిజ్ఞావాక్యమునందే కుంతలుని వక్రోక్తితత్త్వము సంగ్రహరూపముగ నిమిషియున్నది. ఈవాక్యము నకు ‘అసామాన్యాహ్లాదవిధాయించిత్రభావసంపత్తియే’ తాత్పర్య మని వృత్తిగ్రంథమున తానే వివరించెను కావ్యమునకు ముఖ్యమని తాను గణించిన వక్రోక్తి, విచిత్రాభిధాభేద మనియు, వక్రత్వము, లేక వక్రభావము వైచిత్ర్యము, లేక విచిత్ర భావమునకు పర్యాయపదముగను కుంతలుడు వ్యవహరించెను. ఈవక్రత్వము, లేక వైచిత్ర్యము ‘శాస్త్రాది ప్రసిద్ధశబ్దార్థోప నిబంధవ్యతిరేక’ మనియు, ‘షట్ప్రకారవక్రతావిశిష్టమై’ కవి వ్యాపారము జెలంగు ననియు కుంతలాచార్యుడు విధించెను. ఈ అర్థమునే ‘ప్రసిద్ధప్రస్థానవ్యతిరేకమే వైచిత్ర్య’ మని నూత్రప్రాయముగ వచించి వక్రోక్తిజీవితకారు డన కుంతలుడు ప్రసిద్ధిగాంచెను. వక్రోక్తిజీవితకారుని మతమును వ్యక్తి వివేకకారు డీ క్రింది విధమున నిపుణముగ నిరూపించెను. “ఏవైచిత్ర్యము శాస్త్రాది ప్రసిద్ధశబ్దార్థోపనిబంధవ్యతిరేకమై వెలుంగునో, అదియే వక్రత్వలక్షణము. మరియు ప్రసిద్ధమార్గమును పరిత్యజించి వైచిత్ర్యసిద్ధికొరకు భిన్నప్రకారముగ నెచట వచింపబడునో, అచట వక్రోక్తి చెలంగు” నని వ్యక్తివివేకమున మహిమభట్టు రచించెను.

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

సాలంకృతమై కావ్యత దీపించు నని నూత్నముగ సూచించి, కుంతలాచార్యుడు కావ్యలక్షణమును విధింప ప్రారంభించెను. ఈ సందర్భమునందు ‘కవికాశలకల్పితకమనీయతాతిశయసంపన్న మైన కేవలశబ్దమే’ కావ్య మను లక్షణమును, రచనావైచిత్ర్యచమత్కార కారినైన వాచ్యమే కావ్య మను లక్షణమును పేర్కొని కుంతలు డీపక్ష ద్వయమును నిరసించెను. ఈపక్షద్వితయమును సమగ్రముగ విమర్శించి, ‘వక్రకవివ్యాపారశాలియై, శబ్దార్థసహితబంధవ్యవస్థితమై’ కావ్యము జెలంగునని సామాన్యలక్షణము విధించెను. మరియు రమణీయతా విశిష్ట మైన కేవలశబ్దము గాని, అర్థము గాని కావ్యము గానేర దనియు, శబ్దార్థద్వయసమ్మిళితమై కావ్యము వెలయు ననియు కుంతలుడు నుడివెను. అటు లైనచో, శబ్దార్థసాహిత్య మెట్టిది ? అనినచో నది ‘వక్రతావిచిత్ర గుణాలంకార సంపత్పరస్పరస్పర్ధాధిరోహమై’ వెలు గొందుచుండవలయును. అందుచేత దండ్యాచార్యుల లక్షణమును సమ్మతించక, కుంతలుడు వక్రోక్తివైచిత్ర్యము క్త శబ్దార్థసహితమై కావ్యము ప్రకాశించు నని నియమించెను. ఈ సామాన్యలక్షణానంతరమున కుంతలాచార్యుడు “వివక్షితార్థైకవాచకము లైన శబ్దము లనేకము లున్నను, ఎచట స్వస్పందనుందరము, సహృదయాహ్లాద కారియై అర్థము వెలుగొందునో అదియే కావ్య” మని వి శేషలక్షణ మును విరచించెను.

కవివివక్షితవి శేషాభిధానక్షమత్వమే వాచకలక్షణ మనియు, సహృదయాహ్లాదకారిస్వస్పందనుందరమై అర్థము వెలుగుటయే సాన్యలక్షణ మనియు కుంతలాచార్యుని ముఖ్యాశయము. శబ్దార్థము లకు వక్రోక్తిమూలముననే వైచిత్ర్యాంతరవిశిష్టత లభించుచున్నది.

వక్రొక్తిమతము-వక్రొక్తిలంకారలక్షణ నిరూపణము

ఇచట వైదగ్ధ్యభంగీభణితియే వక్రొక్తినామమున వ్యవహరింపబడుచున్నది చీనిని వక్రొక్తిజీవితకారు డీతెరంగున వివరించెను. అలంకార్య, అలంకరణీయము లైన శబ్దార్థములు రెండును వేరొకవిధమున వక్రొక్తిచే మరల నలంకరింపబడుచున్నవి. వక్రొక్తి యన ప్రసిద్ధాభిధానవ్యతిరేక మైన అభిధానైచిత్ర్యమే. అది వైదగ్ధ్యభంగీభణితికృతము. అనగా విదగ్ధభావము, లేక కవికాశలమును వైదగ్ధ్యమందురు. విచ్ఛిత్తిసేభంగి యనియు, విచిత్రాభిధానమునే భణితియనియు వచింతురు. ఇచట వైదగ్ధ్యభంగీభణితియే వక్రొక్తి యనియు, భంగి, లేక విచ్ఛిత్తిపై నాధారపడి భణితి యున్నదనియు, వైదగ్ధ్యము, లేక కవికాశలము వలన భంగి సంభవించు ననియు కారికలకు రచింపబడిన వృత్తి, లేక వివరణమువలన మనకు తెలియుచున్నది. ఈభణితియే వేరొకస్థలమున విచిత్రాభిధానము, లేక విన్యాసనైచిత్ర్యమని వచింపబడెను. మరియు విచ్ఛిత్తిపదము భంగీశబ్దమునకు సమానార్థక మై చారుత్వము, లేక శోభకు పర్యాయనామమై చెలువొందును. ఈ వక్రొక్తిమతమున కవికాశలము, లేక కవివ్యాపారమునకు ప్రధానస్థాన మొసంగబడెను. కావున కుంతలాచార్యునిమతమున వక్రకవివ్యాపారము, లేక కవివ్యాపారవక్రత్వమే కావ్యనిర్మాణమునకు బీజమై వెలుగొందును. ఈ కవివ్యాపారము, లేక కవికర్మకు క్రమ మెట్టిదో కుంతలుడు నిర్వచింపలేదు. కావున దానిస్వరూపము వర్ణనాతీత మని వక్రొక్తిజీవితకారుడు తలంచియుండవచ్చును. వర్ణనాతీత మని మానముద్ర వహింపక, కుంతలాచార్యుడు విచ్ఛిత్తి శోభాధాయకము లైన భేదములు బహుళము లైనను, ప్రాయశముగ కవివ్యాపారవక్రత్వప్రకారములు వుడ్పిగము లని వివరించెను. ఈ ఆరుతెరగుల భేదములను ముందు వివరింతుము. వక్రొక్తిమతమునుగురించి

కాన్యాత్మ - నవీనమతములు

రాజానకరుయ్యకుడు సంక్షేపముగ నిట్లు వచించెను: “వైద్యగ్రంథి భణితిస్వభావమై, బహువిధముల వక్రోక్తియే ప్రాధాన్యమై, కావ్య జీవితముగ కుంతలాచార్యునిచే చెప్పబడెను. వ్యాపారప్రాధాన్యము గూడ కావ్యమున ప్రతిపాదింపబడెను. అభిధానప్రకారవిశేషములే ఆలంకారములు. ఈభేదత్రయము ప్రతీయనూన మైనను, వ్యాపారరూప మైన భణితియే కవిసంరంభమున గోచరించును. ఉపచారవక్రతాదులచే సమస్తధ్వనిప్రపంచమును స్వీకృత మయ్యెను. కావున కేవలముగ ఉక్తివైచిత్ర్యజీవితమై కావ్యము చెలంగును. కాని వ్యంగ్యాధ్యక్షజీవితము గాదు.” ఇదియే వక్రోక్తిజీవితమతసర్వస్వముగ ఆలంకారసర్వస్వము రచించెను.

(వక్రోక్తి జీవితస్వరూపవర్ణనము)

పెనుకటి యధ్యాయమున సంగ్రహముగ రచింపబడిన మతస్వరూపమును దిలకించినచో, స్వభావోక్తి సౌందర్యావలోకనమునకు జనుసాంఘనివలె కుంతలాచార్యుడు గానవచ్చును. ప్రసిద్ధార్థవిరుద్ధమైన వైచిత్ర్యంతరవైశిష్ట్యమీ స్వభావోక్త్యలంకారమున గానరానికారణమున గాబోలు, కుంతలుడు దీనిని గణుతింపలేదు. వాచ్యవాచకలక్షణశాస్త్రసంబంధనిబంధనము లైన శాకటికవాక్యములు సాహిత్యము గా దనియు, సరస్వతీహృదయారవిందమకరందబిందుసంనోహసుందరములై, సత్కవివచనము లమృతాస్వాదమనోహరత్వమున సహృదయహృదయమట్పుదగోచరతం జెంది సాహిత్యముగ ప్రకాశించు ననియు కుంతలాచార్యుడు పల్కినను. ఇందువలన అశౌకిక చమత్కారకారియైన శబ్దార్థవిచిత్రవిన్యాసభంగియే సహృద

వక్రోక్తి మతము-వక్రోక్తి జీవిత స్వరూపవర్ణనము

యాహ్లాదసంధాయినియు, అన్యూనాతిరిక్తత్వమనోహరిణియు నైన సాహిత్యసౌందర్యముగ వెలుగొందు నని భావము. కుంతలాచార్యుని సాహిత్యలక్షణమును సమగ్రముగ పరిశీలించినచో నీతడు భామహాచార్యపదోపశీవి యైనట్లు కన్పట్టును. భామహాచార్యుడు వచించిన వక్రోక్తివైచిత్ర్యతిశయమే కుంతలాచార్యుని విచిత్రమార్గమై చెలువొందుచున్నది. రసధ్వనివక్రోక్తుల దీపించు వైచిత్ర్యము, లేక చమత్కారము, తద్విదాహ్లాదము, లేక సహృదయ సంవేద్య మని సర్వాలంకారికులును సమ్మతించిరి. కావ్యాంగములు, శాస్త్రసంప్రదాయములు, కావ్యరచనాకాశలము, నిర్మాణమర్మనైపుణ్యము, రసాస్వాదానందానుభవము మొదలైన వన్నియు సహృదయులకు, లేక రసికులకు కరతలామలకముగా నుండును. ఇట్లు వక్రోక్తిసామాన్యలక్షణమును రచించి, సర్వాలంకారములకును వక్రోక్తియే శోభాధాయక మని కుంతలుడు వచించెను. ఈ సందర్భమున అలంకార్యములైన శబ్దార్థములకును అలంకారములకును నాతడంతగా విభేదమును పాటింపలేదు. ఇతని మతమున వక్రకవివ్యాపారశాలియై, సాలంకృతశబ్దార్థమిళితమై కావ్యము చెలంగుచుండుటచే నీతడు అలంకారములకు ప్రత్యేకత నంతగ నంగీకరింపలేదు. వక్రభావము సహస్రధాభివ్యమై విలసిల్లుటచే అలంకారవర్ణము వక్రభంగీభణితిసముదాయవైచిత్ర్యవిబంధనమై వెలయును. ఇట్లునుటచే దండ్యాచార్యులవోలేనే కుంతలుడుగూడ అలంకారసామాన్యలక్షణముగ వక్రోక్తిని స్వీకరించె నని మన మనవచ్చును. వక్రోక్తివైచిత్ర్యమనగా అలంకారవిచిత్రభావ మనియు, ఇదియే జీవితప్రాయ మనియు తానే వివరించెను. కుంతలునిమతమున అలంకారములు అభిధానప్రకారవిశేషము లనియు, వక్రోక్తియే

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

శబ్దార్థములకు జీవితభూతాలంకార మనియు, మిగిలిన వన్నియు ప్రకారాంతరము లనియు, సర్వాలంకారములును వక్రోక్తియం దంతర్భావితము లగుటచే నీతనివక్రోక్తి అలంకారసామాన్యవచన మనియు ఆధునికాలంకారికులు పలికిరి. దీనికి తార్కాణముగ కుంతలాచార్యుడు వాక్యవక్రతాప్రకారప్రభేదములుగ అలంకారముల నిరూపించెను. ఈరీతిగ కుంతలాచార్యుడు వక్రోక్తిజీవిత మను నూతనమతమును ప్రతిపాదించెను.

ఈ నవీనమతమున సర్వాలంకారబీజరూపము, కావ్యకాంతా జీవితభూతము నై ప్రకాశించు వక్రోక్తి కవివ్యాపారముపై నాధారపడి యున్న దని కుంతలుడు వదించెను ఈకవివ్యాపారము అనిర్వచనీయము. కాన నీకవివ్యాపారతత్త్వమును విమర్శింపక, దీనిఫలితమైన వక్రత్వమెట్టిపట్టుల గానవచ్చునో దానినిమాత్రమే కుంతలాచార్యుడు వివరించెను. విచ్ఛిత్తిశోభాశాలి యైన కవివ్యాపారవక్రత్వము, కవిప్రతిభానిర్వర్తితమై విశేషవిధముల వెలుంగుచున్న సామాన్యముగ నది షట్స్రకారముల సంభవించుచుండును.

౧. వర్ణవిన్యాసవక్రత్వము - ఈ అక్షరవిశిష్టవిన్యాసము ప్రసిద్ధప్రస్థానవ్యతిరేకమై, వైచిత్ర్యోపనిబద్ధమై, సన్నివేశవిశేష విహితశబ్దశోభాతిశయసంపన్నమై, సహృదయ హృదయాహ్లాదప్రదమై చెలువొందును.

౨. ప్రాతిపదిక, లేక పదపూర్వార్థవక్రత, ప్రత్యయ లేక పద పూర్థవక్రత యని పదవక్రత ద్వివిధము. పర్యాయ, రూఢి, ఉపచార, విశేషణ, సంవృత్తి, వృత్తి (సమాస, తద్ధిత), భావ, లింగ, క్రియారూపముల ప్రాతిపదికవక్రత, లేక పదపూర్వార్థవక్రత భాసించును. ఇంక కాల, కారక, సంఖ్యా, పురుష, ఉపగ్రహభేదముల

వక్రోక్తిమతము-వక్రోక్తిజీవితస్వరూపనిర్ణయము

ప్రత్యయ, లేక పదపరార్థవక్రత దీపించును. ఈవక్రతలకు ద్వితీయో స్మేషమున లక్ష్యలక్షణముల నొసంగెను.

3. వాక్యవక్రత్వము - ఈవిభాగమున కావ్యాలంకారములను, రసవత్ప్రేయఃఆదిరసాలంకారములను జర్పించెను. తృతీయో స్మేషమున దీని వివరించెను.

౪. ప్రకరణవక్రత్వము.

౫. ప్రబంధవక్రత్వము.

ప్రకరణ ప్రబంధవక్రతా స్వరూపవిమర్శనమును తురీయ పంచమో స్మేషముల రచించియుండనోపును. ఇవియే ముఖ్యము లైన వక్రతాప్రకారము లనియు, మహాకవిప్రవాహమున సహస్రప్రకారములై వక్రతావిశేషములు సంభవించు ననియు, వానిని సహృదయులు స్వయముగ నూహింపగల రనియు కుంతలాచార్యుడు వచించెను. మరియు చతుర్థో స్మేషమునందు 'అసామాన్యసముల్లేఖ ప్రతిభావంశులైన మహాకవుల వచనసముచ్చయముల నూతనవక్రత్వరహస్యముల సంఖ్యాకములు గానవచ్చు' నని వక్రోక్తిజీవితకారుడు రచించెను.

ఈ విధముగ అలంకారము లన్నియు వక్రోక్తిప్రకారాంతరము లని చెప్పబడె, రసభావానుల ప్రాముఖ్యమును కుంతలుడు సమ్మతించ లే దనియే చెప్పవచ్చును. భామహునికైవడి కుంతలుడు గూడ రీతిని పరిగణింపకున్నను, కొంతవరకు దండివామనులమతముల ప్రాబల్యమునుమాత్ర మంగీకరించె ననవచ్చును. ఏల నన కుంతలుడు విచిత్రమార్గముల చూడింటిని బేర్కొనెను. ప్రతీయమానకావ్యార్థము, రసభావాహతము, వక్రోక్తినైచిత్ర్యాతిశయములచే నిబద్ధమై, కమనీయమై, జీవితధూతమై చెలువ మలరు 'విచిత్రమార్గము'

కావ్యాత్మ - వచీనమతములు

మౌనదానిని కుంతలాచార్యు డంగీకరించెను. ఇతనిమతమున నిదియే ఉత్తమమార్గమై నెలుగొందును. బంధబంధురతాంగతాసంపాదకము, వైదగ్యస్యందిసుందరము నైన మాధుర్యగుణమును, అసమస్తపదన్యాసప్రసిద్ధమైన ఓజోగుణమును, పదసముదాయగమకసమర్పకమైన ప్రసాదగుణమును గలిగి 'విచిత్రమార్గము' విలసిల్లును. ఇట్లు నుటవలన భామహ, దండి, వామనులవోలేగాక కుంతలును పదిగుణములలో మూడింటినిమాత్రమే గణించె నని తలంపవలయునే కాని పేనికి దోడుగ 'లావణ్యము', 'ఆభిజాత్యము' లనువానిని రెంటిని బేర్కొని దీనివలన విచిత్రమార్గము మనోహరముగ నుండు నని వచించెను. ఈ విచిత్రమార్గమునకు అనతిమారముగ "సుకుమారమార్గ మొకటి కల" దని నూచించెను. ఈవిచిత్రసుకుమారమార్గముల కంతరమై, అనగా వైచిత్ర్యసౌకుమర్యసంకీర్ణతం జెంది, సహజాహాత్యశోభాతిశయశాలియై "మధ్యమ మార్గము" నుతి గాంచును. మాధుర్యాదిగుణగ్రామవృత్తిసమాశ్రితమై, అపూర్వబంధచ్ఛాయాతిరిక్తసంశోభితమై, మార్గద్వితయసంపదుపేతమై, నానారుచిమనోహరమై 'మధ్యమమార్గము' ప్రకాశించు నని వక్రొక్తిజీవితకారుడు వర్ణించెను. 'ఔచిత్యము', 'సౌభాగ్యము' లను మరిరెండుగుణములు విచిత్ర, మధ్యమ, సుకుమారమార్గములు మూడింటికిని రామణీయకమును సంపాదించును. స్వభావమహత్త్వపోషకము, ఉచితాఖ్యానజీవితము నై ఔచిత్యగుణమును, సర్వసంపత్పరిస్పందసంపాద్యము, అలౌకికచమత్కారకారి కావ్యైకజీవితము నై సౌభాగ్యగుణమును ప్రఖ్యాతి జెందు నని కుంతలాచార్యుడు నుడివెను. ఈ ఔచిత్యమును ధ్వనిమతావలంబకులు రసమునకు ముఖ్యాంగముగ నంగీకరించి 'ప్రసిద్ధాచిత్యబంధమే రసమునకు పరమరహస్య' మని వచించిరి.

వక్రోక్తిమతము-వక్రోక్తిజీవితస్వరూపనిర్ణయము

ఈమతమున రసవత్ప్రియఅద్యలంకారములసందర్భమునను, ప్రకరణవక్రతావిచారణమునను రసమునుగురించి కుంతలాచార్యుడు చర్చించెను. రసప్రాధాన్యము నీత డంగీకరించినను, కుంతలు డిది యొక నూతనవక్రతావిశేషవిలసనముగ డలంచెను. 'కథామాత్రా శ్రితములు గాకున్నను, నిరంతరసోధారగర్భసౌందర్యనిర్భరములై కవివచనములు జీవించుచున్న' వని చతుర్థోష్ఠేషమున వక్రోక్తిజీవితకారుడు పలికినపలుకులే రసమహత్త్వమును వేనోళ్ల గొనియాడుచున్నవి. దీనివలన రసాస్వాదానందానుభవసౌఖ్యమును వక్రోక్తిమతానుసారులు గురు తెరింగి రనియు, కాని దానినిమాత్రము వారు అలంకారవర్గమున సమన్వయింప లేకపోయి రనియు మనకు డెలియవచ్చును. ఈసందర్భమున మన మొకసంగతిని గమనింపవలయును. వైచిత్ర్యమునకు పర్యాయపద మైన చమత్కారము వక్రోక్తికి ప్రధానాంశముగ కుంతలుడు సమ్మతించెను. ఈచమత్కారమే రసమునకు ముఖ్యాంశముగ రసమతావలంబకు లంగీకరించిరి. ఈ చమత్కారము అనుభవసాక్షిక మైన లోకోత్తరాహ్లాదముగ జగన్నాథపండితుడు రసగంగాధరమున రచించెను. మరియు 'చమత్కారమే రససారముగ సర్వతానుభూయమాన' మరియు 'చమత్కారసారత్వమున అద్భుతరసమే దీపించు' ననియు ధర్మచక్రని ప్రమాణశ్లోకమును విశ్వనాథకవిరాజు వచించెను. చిత్తవిస్తారరూపాత్మక విస్మయాపరపర్యాయమే చమత్కార మని విశ్వనాథుడు రచించెను. ఈవిధముగ రసాలంకారమతానుసారులెల్లరును వేర్వేరు మార్గముల చమత్కారసార మైన లోకోత్తరానందానుభవసౌఖ్యమును బొంది సహృదయైకసంవేద్యత్వమే దీనికి ప్రబలప్రమాణముగ స్వీకరించిరి. రసవదలంకారగుప్త

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

ద్వారమున రసభావాదులు అలంకారమితసౌధాంతరమును ప్రవేశించి, వాచోవ్యఫస్కారకములుగ నుపచరింపజొచ్చెను. సహృదయ సంవేద్య మైన రసభావాదుల చమత్కారాతిశయము నించు కించుక చవి చూచినను, అలంకారసంప్రదాయశృంఖలాబద్ధుడై వక్రోక్తివైచిత్ర్యవివశు డగుటచే గాబోలు, కుంతలుడు రసాదుల నలంకారాంతర్గతముగ జేసెను. ఆనందవర్ధనాదులు రసప్రాశస్త్యము నామూలముగ నెరింగినవా రగుటచే దానికి ధ్వనిమతమున ప్రధాన స్థాన మొసంగి సహృదయానందవర్ధనులై వన్నె గాంచిరి.

రసమతమును దిలకించిన కటాక్షవీక్షణములనే ధ్వనిమతముపై గూడ వక్రోక్తిజీవితకారుడు ప్రసరింపజేసెను. ఈ సందర్భమున రాజానకరయ్యకుని సంగ్రహవాక్యములు సంస్మరణీయములు. 'ధ్వని ప్రపంచసర్వస్వము నంతను వక్రోక్తిజీవితకారుడు ఉపచారవక్రతాదులచే స్వీకరించె' నని అలంకారసర్వస్వకారుడు వచించెను. ఇంక కుంతలుడు పేర్కొనిన ఉపచారవక్రత ద్వితీయవక్రతాప్రకార విశేష మైన పదపూర్వార్థవక్రతావిషయమునను, సరసోల్లేఖమాలక మైన రూపకాద్యలంకార వర్ణమునను బహుళముగ గానవచ్చును. ఈ ఉపచారము అనుమాన, అధ్యారోపములపై నాధారపడును. వీనికి ధర్మసామ్యము విశేషముగ నక్కరలేదు. ఈసామ్యము లేక మాత్ర మున్నను జాలును. మరియు అదూరవిప్రకృష్ట సాదృశ్య సామాన్యము సంభవించినను సరియే. అట్టిచోట్ల అభేదోపచారనిబంధ నమై అధ్యారోపము సమకూరును. ఉపచారమాత్రమే భక్తియనియు, గుణవృత్తిలక్షణా సందర్భమున ఉపచరణ మతిశయవ్యవహారమును గలిగియుండు ననియు తరుచుగా జెప్పుదురు. అనగా ఉపచారము నవీనులచే గౌణము, లేక సాగోపలక్షణగ వ్యవహరింపబడుచున్నది. అత్యం

వక్రోక్తిమతము-వక్రోక్తిజీవితస్వరూపనిర్ణయము

తము విశకలిత మైన శబ్దములకు సాదృశ్యాతిశయమహిమచే భేదప్రతీతిని గప్పిపుచ్చుటయే ఉపచార మని విశ్వనాథుడు పదేశించెను. “ఈ బాలకుడు అగ్నిహోత్రుడు.” ఇది సారోపలక్షణ, లేక ఉపచార వక్రతకు లక్ష్యము. ఇచ్చట బాలకునకును అగ్నిహోత్రునకును భేదము గలదు; సాదృశ్యముగూడ గలదు. ఇందుగల పోలికనుమాత్రమే కైకొని కవి భేదమును గప్పివైచెను. కావున నిట్టి భేదప్రతీతిస్థగనము సామాన్యముగ రూపకాలంకారమునను, లక్షణామూలకములైన వాక్యములలోను గానవచ్చును. స్వరూపములేనివస్తువులకు స్వరూపముగల ద్రవ్యముల కుపయోగించుశబ్దముల నుపయోగించినచో ఉపచారవక్రతగ వచ్చించి, కుంతలాచార్యుడు ‘నికారకణిక’ అను వచనమును లక్ష్యముగ నొసంగెను. ఇచ్చట ‘కణిక’ అను శబ్దమును సామాన్యముగ మూర్తద్రవ్యముల కుపయోగింతురు. నికారము అమూర్తవస్తువు. ఈలక్ష్యమున మూర్తద్రవ్యాభిధేయమును అమూర్త వస్తుపరముగ కవి ప్రయోగించెను. ఇందుగల విశేష మేమన, నికారము కణికవోలె స్వల్పమని కవిభావము. ‘ఆ మహాత్మునియశము హస్తాపచేయము’ అను వాక్యమునగూడ ఉపచారవక్రత భాసించుచున్నది. కావున అచేతనవస్తువులకు చేతనధర్మ సామాన్యారోపమున గలుగు ఉపచారవక్రతాప్రకారములు సత్కవిప్రవాహమున సహస్రములు సంభవించుచుండును. ‘అతచ్ఛబ్దమునకు తచ్ఛబ్దాభిధానమే ఉపచార’ మను న్యాయవార్తికమనందలి లక్షణమునకు కుంతలుని ఉపచారవక్రత సరిపోవును. ఈ ఉపచారవక్రత ధ్వని సంప్రదాయమున లక్షణామూలవ్యంగ్యమై ప్రకాశించును.

ధ్వన్యాలోకమునందలి విభాగము ననుసరించి వక్రోక్తిజీవిత కారునిమతమును సరికిలించినచో మన కాలకు ‘అన్యులు భాక్త

కావ్యాత్మక - నవీనమతములు

మందు' రనుప్రకారమున భాక్తవాదులలో నొక డని స్పష్టమగును. కుంతలాచార్యుడు అభావవాదులలో జేరక, పూర్వమునుండియు ప్రఖ్యాతి గాంచిన ప్రతీయమానార్థమును భాక్తము, లేక గౌణము, లేక లాక్షణికముగ సమన్వయింప స్వశక్తి నంతయు వినియోగించెను. అందుకు కుంతలుడు కేవల భాక్తవాది గాక, అభినవగుప్తపాదుడు నిరూపించిన తాదాత్మ్యము, లేక తాద్రూప్యము, వ్యావర్తకధర్మమైన లక్షణ, కదాచిద్వాన్యవర్తకధర్మమైన ఉపలక్షణ లను విభాగత్రయమున నితడు ద్వితీయాంతర్భావవాదిగ గన్పట్టును. కావున నీతడు 'ధ్వన్యర్థమును భక్త్యంతర్భాగముగ వచించె' నని రుయ్యక జయరథవిద్యాసరులు రచించిరి. చిరంతనులైన భామహ దండి వామనాదులుగూడ నీరీతిసే ధ్వన్యర్థమును పర్యాయొక్తి, సమాసోక్త్యాద్యలంకారముల స్వీకరించుటంజే, వారుగూడ భాక్తవాదులలో జేరినవా రని మనము దలంపవచ్చును. వ్యక్తివివేక కారునివలెనే వక్రోక్తిజీవితకారుడుగూడ, ఆనందవర్ధన మమ్మటాచార్యుల మధ్యకాలమున ప్రబలి ధ్వనిమతధ్వంసమునకు శక్తి సామర్థ్యముల వ్యయపరచి ప్రాచీనమతసంప్రదాయముల మరల బ్రతిపాదించుటకు సకలప్రయత్నముల నొనరించి పాటుపడెను. కాని వీరిరువురిపరిశ్రమలును కాంతారాంతరమల్లి కాకుసుమసంకాశ మై చెలంగెను. మమ్మటాచార్యుల ప్రయత్నమువోలె సత్కారభాజనము గాక, వక్రోక్తిజీవితకార వ్యక్తివివేకకారుల పరిశ్రమలు నవీనులకాలమున 'నికారకణికాపాత్రము', తిరస్కారవాక్యలక్ష్యము నై నశించెను. ధ్వనిమతప్రాశస్త్యమును వర్ణించు సమయముల వీరిని, వీరిగ్రంథములను సందర్శనుసారముగ నవీనులు పేర్కొనుచుండిరి. వక్రోక్తిజీవితకారుని మూలమతమును నిరసించినను, అలంకారముల విషయ

వక్రోక్తిమతము-వక్రోక్తిజీవితస్వరూపనిర్ణయము

ముననూత్రము నూతనులు కుంతలాచార్యుని వైదగ్యభంగీభవించి, విచ్చిత్తివిశేషమును జాల గొనియాడిరి. అలంకారములు సామాన్యముగ నలంకారములుగ వెలుంగుచున్నను వానివానికి వేరువేరుగ విశేషములు గానవచ్చును. అనగా అభిధానకారవిశేషములుగ అలంకారములన్నియు జెలంగినను, ఆయా అలంకారములు కవివ్యాపారముపై నాధారపడి, కవిప్రతిభానిర్వర్తితములై, వైదగ్యవైచిత్ర్యము, విచ్చిత్తివిశేషము, భంగీభవించుటతో తులమానుచు, అపూర్వసాంధర్యమును వెలిపుచ్చుచు, అతాకికానందమును జదువరుల కొదవించును. కావున కవిప్రవాహప్రసిద్ధిప్రతీతి ననుసరించి, ఉక్తి వైచిత్ర్యభవితవైదగ్యమును జేయుత గొని, అలంకారములు ప్రత్యేకములై లోకోత్తరాతిశయకోటి నధిరోపించు నని కుంతలాచార్యుడు వచించెను. నవీను లంద రీలక్షణము నంగీకరించిరి. అలంకారసర్వస్వకారుడైన రాజానకరుయ్యకుడు ప్రాయీకముగ కుంతలుని విశేషలక్షణము నాధరించియే తత్తదలంకారముల విమర్శించెను. యథాసంఖ్యలంకారమును జర్పించుచు; జయరథుడు 'వక్రోక్తిజీవితకర్తయే సప్రపంచముగ వచించె' నని కుంతలాచార్యుని ప్రమాణముగ గ్రహించి యథాసంఖ్యమును నిరాదరించెను. కావున కావ్యజీవితవిషయమున గాకున్నను అలంకారశోభాతిశయసందర్భమున నైనను కుంతలాచార్యుని వైదగ్యవైచిత్ర్యమునకు శాత్రవమతసంప్రదాయానుసారులైన రాజానకరుయ్యకారులు సహితము శిరశకంప మొనరించిరిని యెప్పుక తప్పదు. ఇటుల కుంతలుని వక్రోక్తితత్త్వమును ధ్వనిమతావలంబకులుగూడ అలంకారవిమర్శనావసరమున నొదల దాల్చి రని భావము.

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

(అలంకారతత్త్వవిమర్శనము)

వెనుకటివిషయములవలన ఆనందవర్ధనాదు లానరించిన కావ్యాలంకారవిచారము సమగ్రము, సంపూర్ణము గాదని తేటపడును. వ్యంగ్యోపసాగరములుగను, రసధ్వనికి అంగములుగను అలంకారములను ఆనందవర్ధనాదులు చర్చించిరి. వ్యంగ్యప్రతీతికిని, రసస్ఫూర్తికిని గాక కొన్నిచోట్ల కేవలవాచ్యాతిశయప్రకటనకుమాత్రమే కవులు పాటుపడుటగూడ గలదు. ఇట్టి వాచ్యాలంకారపద్యములలో నెంతయో కొంత వ్యంగ్యప్రతీతి గలిగినచో వానిని సుజీఘ్రత వ్యంగ్యకావ్యముగను, లవలేశమేనియు లేనిచో చిత్రకావ్యముగను ఆనందవర్ధనుడు గ్రహించెను. మరియు అలంకారములలో గొన్ని సహజముగ వ్యంగ్యగర్భితములుగ నుండు ననియు పలికేనేకాని అలంకారతత్త్వమును ఆనందవర్ధను డామూలముగ విమర్శింపలేదు. ఇతడు వ్యంగ్యగర్భితము లైన పద్యములు మధ్యమకావ్యములుగను, కానిచో చిత్రకావ్యములుగను విధించి, చూడవ విభాగమైన చిత్రము కావ్యానుకారము గాని కావ్యము గా దనెను. 'వాగ్వికల్పము లనంతము' లనియు, 'అలంకారములే తత్ప్రకారము' లనియు స్థూలదృష్టిని వాక్రుచ్చెను. ఈవచనము సర్వసమ్మతముగా లేదు. ఏల నన, వ్యంగ్యార్థతూన్యము లైనను కొన్నిపద్యములు వాచ్యాలంకార రామణీయకాతిశయమున సహృదయాహ్లాదమును గల్గింప నోపును. అందుచే 'నలంకారములు వాగ్వికల్పము' లను ఆనందవర్ధనుని పలుకులలోని లోపములను కుంతలునితరువాతివారు కొందరు సవరింపబూనిరి. రసోపకారకములు గానిచో అలంకారములు ఉక్తివైచిత్ర్యమాత్రములై మెలంగు నని మమ్మటు డాడినమాటలు కుంతలాచార్యుని పలుకుల స్మరింపజేయును. 'వైచిత్ర్యమే అలంకార' మని వేరొకచో

వక్రొక్తిమతము-అలంకారతత్త్వవిమర్శనము

మమ్ముటుడు నుడివెను. మరియు మమ్ముటుని అతిశయోక్తిలక్షణము భామహకుంతలాచార్యుల లక్షణములకు ప్రతిబింబముగ గన్పట్టును. అతిశయోక్తియే ప్రాణత్వమున అవస్థిత మనియు, అది లేనిచో ప్రాయశముగ నలంకారము లేదనియు మమ్ముటుడు రచించుటచే సర్వాలంకారసాధారణలక్షణముగ భామహకుంతలులచే భావింపబడిన వక్రొక్తివైచిత్ర్యలతాంశూరము నవీనాచార్యుల హృదయాలవాలమున పుష్పించి సౌరభముల వెంచల్లుచున్న దనిపించును. మరియు రుద్రుని హేత్వలంకారలక్షణమును నిరసించుచు మమ్ముటుడు వైచిత్ర్యాభావమున నది ప్రత్యేకాలంకారము గా దని వచించెను. సాధ్య సాధనైక్యమే హేత్వలంకారముగ బరిగణింపబడునేనీ, సాలోష లక్షణాలక్ష్యమైన 'ఆయువే ఘృతము' అనుచోటగూడ హేత్వ లంకారము గావచ్చు నని మమ్ముటుడు పలికెను. మమ్ముటాచార్యుని తరువాత ధ్వనిమతసంప్రదాయానుసారముగ రాజానకరుయ్యకుడు సర్వాలంకారముల నలంకారసర్వస్వమున జర్పించెను. అలంకార మతముపై విశేషాభిమానమును, భామహభట్టోద్భటులయొడ నత్యంత గౌరవమును గల్గియున్నను, కుంతలుని వక్రొక్తివైచిత్ర్యమునే అలంకారవిమర్శనబీజముగ రాజానకరుయ్యకు డంగీకరించి ధ్వనిమతానుకూలముగ నలంకారవర్గమును జర్పించి అలంకారసర్వస్వమును రచించెను. మమ్ముటరుయ్యకులచే మాననీయ మగుటచే, వక్రొక్తిమాహాత్మ్యమును వేరుగ వివరించుట వృథాయాసము.

కావ్యాలంకారసంచయమునకు కుంతలాచార్యుని వక్రొక్తి వైచిత్ర్యము వన్నె దెచ్చె నని మున్నే చెప్పియుంటిమి. నవీనుల కిదియే ఆదర్శప్రాయమై అలంకారరామణీయక మంతయు దీనియందు ప్రతిఫలించెను. రాజానకరుయ్యకుని అలంకారసర్వస్వమే మనవాద

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

మనకు ప్రథమసాక్షిగ మనము స్వీకరింపవచ్చును. అతడు సందేహాలంకారమును జర్పించుచు, 'కవిప్రతిభోత్థాపిత మైన సందేహమే సందేహాలంకార' మని నిస్సందేహముగ బలికెను. తరువాత భ్రాంతి మదలంకారము 'భణితిప్రకార'మనియు, ఇందలిభ్రాంతి 'సాదృశ్య-హేతుకం' బైనను, అది విచ్ఛిత్తికొరకు కవిప్రతిభాకల్పితమై చెలంగు'ననియు రుద్రాక్షుడు వనించెను. ఈ సందర్భమున 'కవిప్రతిభోత్థాపిత మగుటవలననే అలంకారత్వ' మని జయరథుడు వ్యాఖ్యానము చేసెను. దీనివలన కవిప్రతిభ గలచోటనే అలంకార మనియు, కవి ప్రతిభ లేనిచోట అలంకారము గాదనియు స్పష్ట మగుచున్నది. 'నవనవోల్లేఖాలిని యైన బుద్ధియే ప్రతిభ' మని మన మీవరలో చెలిసి కొంటిమి. అనగా నిమిషనిమిషమునకు క్రొత్తక్రొత్తచింత లీను కోరి కల కొనరెత్తజేయజాలు తెలివి తేటలని మనము తలంపనగును. మరియు ఉల్లేఖాలంకారము శ్లేషమూలక మగుటచే దీనిని ప్రత్యేకాలంకారముగ లెక్కింప నక్కర లేదని కొందరు పలికినవచనములకు సమాధానముగ 'శ్లేష లేకున్నను ఉల్లేఖాలంకారమున విచ్ఛిత్తివిశేషము గల'దని వచించి, రుద్రాక్షుడు దీనిని ప్రత్యేకాలంకారముగ నంగీకరించెను. తరువాత నీప్రకారముగనే అప్రస్తుతప్రశంసావ్యాజస్తుత్యలంకారముల పరస్పరభేదమును విమర్శించెను. 'స్తుతినిందారూపాత్మక మైన విచ్ఛిత్తివిశేష ముండుటచే వీనికి భేదము గల'దనియు, గావున రెండును వేర్వేరుగ గణింపబడవలయు ననియు బలికెను. అర్థాశ్రయమైన విచ్ఛిత్తివిశేషము లేనిచో అనుమానాలంకారమునకును, తర్కానుమానమునకును వేరేమిభేదము గలదని రుద్రాక్షుడు అనుమానాలంకార సందర్భమున ప్రశ్నించెను. అనగా కవికాశలకల్పితమైన నైచిత్ర్యము లేనిచో రెండును సమానములే. 'రూపకమూలత్వ

వక్రకోక్తి మతము-అలంకారతత్వ విమర్శనము

మైన అలంకారాంతర గర్భీకారముచే విచ్ఛిత్త్యాశ్రయమై తర్కానుమానముకన్న విలక్షణమై 'అనుమానాలంకారము కావ్యమున బ్రకాశించు నని రుద్రయకుడు వాక్రతుచ్చెను. ఇంతియేకాక ప్రాథోక్తిమాత్ర నిష్పన్నార్థనిష్ఠత్వముచేతను, విచ్ఛిత్తివిశేషాశ్రయ మగుటచేతను అనుమానాలంకారము చారుత్వమును గల్గియుండు'నని రాజానకరుద్రయకుడు వచించి సహృదయులమానసముల గలుగు అనుమానాంకురముల మరల నన రెత్తకుండ గాల్పివైచెను. అందువలననే 'విచ్ఛిత్తిచే సాధనమువలన సాధ్యజ్ఞానమే అనుమాన' మని విశ్వనాథకవిరాజును, 'కవిప్రతిభోల్లిఖితత్వ మైన చమత్కారిత్వముచే కావ్యాలంకార మైన అనుమానము వెలుగొందు' నని జగన్నాథపండితుడును రచించిరి.

ఈ నిదర్శనములవలన కవిప్రతిభావిశేషమున సంభవించు విచ్ఛిత్తివిశేషమే అలంకారబీజముగా నవీను లంగీకరించినట్లు తెలియుచున్నది. ఈవిచ్ఛిత్తివిశేషము కొన్నిచోట్ల విశేషణవిచ్ఛిత్తిరూపముగను, మరికొన్ని పట్టుల శృంఖలావిచ్ఛిత్తిరూపముగను గోచరించును. కావుననే పరికరాలంకారసందర్భమున జయరథు డీక్రిందివిమర్శనమునందు 'ఏవంవిధానేకవిశేషణోపన్యాసద్వారమున వైచిత్ర్య తిశయము సంభవించుటయే అలంకారత్వ' మని నిష్కర్ష చేసెను. కావున అలంకారమునకు రెండు ముఖ్యాంశములు గల వని బోధపడుచున్నది. మొదటిది కవిప్రతిభ, లేక కవిప్రజ్ఞ, లేక కవికాశలమనియు, రెండవది విచ్ఛిత్తి, వైచిత్ర్యము, చారుత్వము, చమత్కారము, సౌందర్యము, లేక హృదయత్వ మనియు పేర్కొనబడును. కవిప్రతిభాత్మకమును, విచ్ఛిత్తివిశేషాత్మకమును నైనప్పుడే అలంకార మనుపేర బరగు ననియు, వాక్యము దోషభావమాత్రమై చెలంగుచున్నను కవిప్రతిభాత్మకవిచ్ఛిత్తివిశేషత్వము లేనిచో నది

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

అలంకారము గా దనియు జయరథుడు చాటి చెప్పెను. దీనివలన కవికాశలము గానరానిచోట నలంకార ముండనేర దనియు, అలంకారమునకు కవిప్రతిభయే ప్రధానాంశ మనియు తేటపడును. మరియు భావికాలంకారమును విమర్శించుచు ‘కవిసమర్పితము లైన ధర్మములచేతనే అలంకారత్వము చెలంగు’ నని రుద్రయ్యకుడు వచించెను. అనుమానాలంకారసందర్భమునం దీభావమునే జయరథుడు విపులముగ, విస్పష్టముగ వివరించెను. ‘అందువలన కవికర్మయే నైలక్షణ్య నిమిత్తము. కవికర్మాభావమువలన నెచట విచ్ఛిత్తివిశేషము సంభవింపదో ఆచట నలంకార ముండనేరదు. ఏల నన, కవికర్మచేతనే అలంకారనిబంధనము చెప్పబడెను.’ అని జయరథుడు రచించెను. ఈరీతిగ కవికర్మకును, విచ్ఛిత్తివిశేషమునకును ప్రధానస్థానము నొసంగినను, రాజానకరుద్రయ్యకాదులు స్వభావోక్తిసందర్భమున భామహునివలె సంకుచితస్వభావులు గాక, కవిత్వమాత్రగమ్యమై, సూక్ష్మవస్తుస్వభావస్వరూపసత్యవర్ణనసంశోభితమై స్వభావోక్తి ప్రకాశించు ననుటచే వారు ప్రకృతివైచిత్ర్యసౌందర్యమును సవిమర్శ దృష్టి దిలకించి రనియే మనము భావింపవలయును. కవిప్రతిభా విచ్ఛిత్తివిశేషముల నాధారముగ గైకొనుటచేతనే యథాసంఖ్యాలంకార మప్రకమదోషాభావ మనియు, కావ్యలింగాలంకారము నిర్వైతత్వదోషాభావ మనియు జయరథ జగన్నాథులు వచించి వీనిని ప్రత్యేకాలంకారములుగ నంగీకరింపరైరి. ‘కవిసమయప్రసిద్ధి ననుసరించి హృద్యమై, శోభాకరమై వెలుగొందునప్పుడే వాక్యములు అలంకారతను భజించు’ నని చిత్రమీమాంసాకారుడు రచించెను. అతడిందుల కుదాహరణముల గొన్నిటి నొసంగెను; “గోసదృశము గవయము” అనిరచో ఉపమానము గాదు. “వాహీకుడు గోవే” అనుచో

వక్రకోక్తి మతము-అలంకారతత్త్వవిమర్శనము

రూపకము గాదు. “స్థాణువా, లేక పురుషుడా?” ఇది సందేహము గాదు. “ఇదిరజతమే” భ్రాంతిమదలంకారము గాదు. “ఇది సర్పము గాదు.” అపహ్నుత్యలంకారము గాదు. “పీనుడైన దేవదత్తుడు పగటివేళ భుజింపడు.” ఇది పర్యాయోక్తిగాదు. “పర్వతము వహ్నిమంతము” ఇచ్చట అనుమానము లేదు. “అతడే దేవదత్తుడు” ఇది స్మరణాలంకారము గాదు. “కొమరునితోగూడ తండ్రి వచ్చెను” ఇది ససూక్తి గాదు. ఇట్టి సామాన్యజనవచనములు కవిసమయసంప్రదాయసిద్ధములు గాకుంటుచే అలంకారములుగ లెక్కింపబడవు. జగన్నాథపండితుని ప్రాథవాక్యములుగూడ పై విషయమునే సంస్మరింపజేయును. రాజానకకుంతకరుయ్యకాదులచే విచ్ఛిత్తి, నైచిత్ర్యము, చారుత్వము, చమత్కారముగ, గొనియాడబడినదానినే జగన్నాథుడు హృదయత్వము, సౌందర్యము ననుపేరుల బేర్కొనెను. ‘భణితివి శేషరూపత్వమే’ అలంకార మనియు, ‘అలంకార సామాన్యలక్షణప్రాప్తమై చమత్కారిత్య ముండు’ ననియు, ‘అలంకారసామాన్యలక్షణగత మైన హృదయత్వమే సకలాలంకారసాధారణ’ మనియు రసగంగాధరము వచించును. ‘ఇంక విచ్ఛిత్తి యన నేమి?’ అలంకారముల పరస్పరవిచ్ఛేదవైలక్షణ్యమునకు హేతు భూత మైన జన్యతాసంస్పర్శకావ్యనిష్ఠ మైన కవిప్రతిభయా, తజ్జన్యత్వప్రయుక్త మైన చమత్కారితయా? దేనిని విచ్ఛిత్తిగా బల్కుదు రని ప్రశ్నించి, ‘జన్యతాసంస్పర్శకవిప్రతిభావిశేషము, తన్నిర్మితత్వప్రయుక్త మైన చమత్కృతివిశేషము నను వెండును గూడ విచ్ఛిత్తియే’ యని జగన్నాథపండితుడు రచించెను. ఇటులనుటచే వక్రకోక్తివితకారుని నైదగ్ధ్యభంగిభణితి ప్రసాదించిన ‘నైచిత్ర్యమే’ పండితరాయల ప్రాథవాక్యరచనానిర్మిత మైన ‘సౌంద

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

ర్యము 'గ ప్రకాశించె నని మనము గురుతింపవలయును. అనుభవము, సంప్రదాయము నను రెంటివలననే విచ్ఛిత్తి విశేషమును, హృదయత్వ సౌందర్యములను పొందు పరచింపగల మని జగన్నాథుడు నిర్ణయించెను. వే యేల ? జీవితీపలుకుల, తళుకులూకునగల, సరసపు గొనముల, మురుపునెరపునడకల, చదువరుల డెండముల గలంచు 'బాలరసాలసాలనవపల్లవకోమలకావ్యకన్యకా' లకామకు వక్రొక్తి వైచిత్ర్యవైచగ్యభంగీభణితప్రకారవిచ్ఛిత్తి విశేషముల బోధించి కుంతలాచార్యవర్యు డామెను, వెలగలిగి నెరయమెరయు ముత్తైములమాటల రత్నములరాసుల బోలు నెరజాణతనము, ననలెత్తుపలుకుములుకులవలపుల, 'పరువపునిండుజవ్వనపుబాగరినాగరి కంపుబ్రోడకుం' దగిన దంటమాటల నీటువ్రేటుల తియ్యింపనము బచరించు కావ్యకుటిలశిరోజాతిలకముగ దీర్చి, సహృదయశిరోమణుల మానసముల గరంచె నంటయే వక్రొక్తిమతమునం గల పరమరహస్యము. ఇట్టి విచ్ఛిత్తి విశేషము గానవచ్చుటంజేసియే, కావ్యకాంతాశరీర కాంచనామూల్యత నెరుంగుటకు కహశ్యముగను, అలంకారరత్నా నర్హ్యత నెరయుటకు శాణిపలముగను కుంతలాచార్యుని వక్రొక్తి వైచిత్ర్యమును, పరమతానుసారులైన సహృదయవతంసులు, కవి రాజులు, పండితేంద్రులుంగూడ స్వీకరించుట. ఇదియే దీని ప్రాశస్త్యమును వేనోళ్ల జూటుచున్నది.

కావ్యాత్మ

న వీ న మ త ము లు

౪. అనుమానమతము

(ధ్వన్యాదిమతఖండనము - అనుమానమతమండనము)

వ్యక్తివివేక మను గ్రంథనామమే మహిమభట్టారకుని సంకల్పమును జదువరుల కెరుకపరచును. ధ్వన్యాలోకకారుని వ్యక్తి, లేక వ్యంజనను విమర్శించి, ధ్వనిమతమును ధ్వంస మొనరించి, ధ్వని ప్రపంచము సంతను అనుమానాంతర్గతముగా నిరూపించి, నూతనమతమును స్థాపించుటయే వ్యక్తివివేకకారుని ప్రబలప్రయత్న మని ప్రారంభశ్లోకమే ఘోషించుచున్నది. అందువలన ఆనందవర్ధనాచార్యుల ధ్వనిలక్షణమును, వ్యక్తివాదమును సమగ్రముగ జర్పించి, ఖండించి, అనుమానాంతర్భావితముగ సమర్థించెను. ధ్వనిమతలక్ష్యముల నెల్ల తృతీయవిమర్శనముగ విఫలముగ విమర్శించి, వాని నన్నిటిని అనుమానమతలక్ష్యములుగ మహిమభట్టు ప్రదర్శించి, తనపాండితీమహిమను ప్రకటించెను. మొదటినుండి తుదిదనుక నీవ్యక్తివివేకము ధ్వన్యాలోకమునకు ఖండనగ్రంథమే కాని వేరొండు గాదు. ఆనందవర్ధనాచార్యుల ధ్వనిలక్షణమును దోషదూషితముగ వచించి, మహిమభట్టు డాలక్షణవాక్యమును కావ్యానుమితిగ సమర్థించెను. ‘అర్థమునకు దాని ఉపసర్జనీకృతత్వ మనుపాదేయ’ మని నిరసించి, ‘ఎచట

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

వాక్యానుమితులలో నొకటి అర్థాంతరమును ప్రకటింపజేయునో అదియే కావ్యానుమితి' యని లక్షణమును మహిమభట్టు విధించెను.

ఇటుల లక్షణమును నిర్మించి, 'వాక్యము ఏకప్రకార' మనియు, 'వాచ్యము, అనుమేయమునని అర్థము ద్వివిధ'మనియు, శబ్దవ్యాపారవిషయము వాచ్యము, అదియే ముఖ్యమనియు, దానివలన గాని లేక అనుమితి మూలమున గాని లింగభూతాదులనలెనే అర్థాంతరము అనుమియమానమైనచో అనుమేయ మనియు, ఇది మరల వస్తుమాత్రము, అలంకారము, రసాదులు నని త్రివిధ మనియు, ఈమూటిలో వస్తులంకారములు రెండును వాచ్యములుగను, కడపటిరసాదులు అనుమేయములుగను మహిమభట్టు రచించెను. దీనివలన, వస్తు, అలంకార, రసములకు విశేషార్థప్రకాశనమును మహిమభట్టు సమ్మతించె ననియు, ఆవిశేషార్థప్రకాశనము వ్యక్తిరూపమున గాక అనుమానస్వరూపమున జెలంగు ననియు మహిమభట్టారకుని మత మని తేటపడును. ఇచట వాచ్యప్రతీయమానములు లింగలింగిభావమున మెలంగుటవలన ధ్వనిలోక మంతయు అనుమానాంశార్థావముగ సమన్విత మగుచున్న దని వ్యక్తివివేకకారుని వాదము. వాక్యార్థప్రపంచమంతయు సాధ్యసాధనభావగర్భ మనుటకన్న దీనికిని ధ్వని ఘతమునకును విశేష భేదము గానరాదు. ధ్వనికి వ్యక్తియే ప్రాణభూత మను విశేషనమే కాని విమతిమతమునకును, స్వమతమునకును వేరుభేదము లేనట్లు వ్యక్తివివేకకారుడే సూచించెను.

వ్యంజకత్వము వాచకత్వముకన్న నత్యంతభిన్న మనియు, వ్యంజకత్వమాగ్ధమునంగు అర్థము అర్థాంతరమును ద్యోతించజేయు ననియు, స్వరూపమును ప్రకాశింపజేయుచు దీపన్యాయమున దా

అనుమానమతము - ధ్వన్యాదిమతఖండనాదులు

నన్యప్రకాశమునకు ప్రతీతి గలిగించుననియు ధ్వన్యాలోకమున ఆనంద వర్ధనుడు రచించెను. వాచ్యార్థముతోటిపాటు సమకాలమున గాక పిదప స్ఫురించుటంజేసి, వ్యంగ్యరూపావచ్చిన్న ములైన రసాద్యలంకార విషయత్రయమున కేకకాలావభాసము సంభవింపదు. వాచ్యములైన విభావము లజ్ఞానమునకును, వ్యంగ్య మైన రసానుభవమునకును విశేషాంతరము లేదు. ఇటుల విభావరసప్రతీతులకు స్వల్పకాలావధి గల్గుటచే ధ్వనిమతావలంబకులు దీనిని అసంలక్ష్యక్రమవ్యంగ్య మని వచించిరి. ఈరసధ్వనికి వా రిడినపేరే, దీనికి క్రమము గల దని చెప్పకయే చెప్పుచున్నది. కావున వాచ్యవ్యంగ్యములు సమకాలీనములు గా వనియు, ఒకదానివెంట నంటి రెండవది వెలుంగు ననియు మన మెరుంగవలయును. ఇట్లుగుటచే రసాదిప్రతీతి కార్యకారణ భావమూలకము గావచ్చు ననియు, అందుచే వాచ్యవ్యంగ్యప్రతీతి నిమిత్తనిమిత్తిభావమున సంభవించు ననియు మహిమభట్టు ఖండించెను. ఈవిధముననే లక్ష్యార్థముగూడ అనుమానవిషయమై చెలంగును. “గోవే వాహీకుడు” అను లక్ష్యమున రెంటికిని తాద్రూప్యవిధానమున కుపపత్తి గన్పడదు; ఒకానొకయంశమునమాత్రమే సాదృశ్యప్రతిపత్తి గల్గును. వాహీకామలయందు గవాదిగతజాడ్యాదిధర్మప్రతిపాదనమే, - యీశబ్దనివేశనమునకు ప్రయోజనము. ఇది తత్త్వాలోపాన్యథానుపపత్తిపరికల్పిత మైన అనుమానవిషయమే కాని వేరొండు గా దని వ్యక్తివివేకకారుడు నిరూపించెను. వక్ష్యమాణ క్రమమున లింగలింగిభావసమర్థనమువలన సర్వధ్వనిప్రకారములును, అనుమానాంతర్భావసమన్వితములై చెలంగును. ఈ అర్థము అనుమాదకమే కాని వ్యంజకము గాదు మరియు అనుమానము ధ్వనికన్న మహావిషయమని మహిమభట్టారకుని మహాశయము.

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

వాచ్యార్థమునకు ప్రతీతి గలిగించి, దానివ్యాపారము విరమించుటం జేసి ముఖ్యార్థమునకన్న వేరొకదానికి శబ్దము వ్యంజకము గానేరదు. ఇటులనే లక్ష్యార్థముగూడ సత్యముగ అనుమానవిషయమే కాని వేరొండు గాదు. ఇట్టిచో నిం కేవిధమున విశేషార్థమును శబ్దము వెలి పెట్టజాలును? కావున వాచ్యార్థమూలమున శబ్దము లన్నియు అను మాపకములుగనే మెలంగు నని వ్యక్తివివేకకారుని సిద్ధాంతము.

ఇటుల విశేషార్థప్రతీతిని గలిగించు అనుమానముగూడ కేవల తార్కికానుమానమువలెనే వ్యాప్తిలింగలింగిజ్ఞానమూలముననే జనించును. ఇచట విశేషార్థము లింగియు, శబ్దార్థములు లింగమును నై చెలంగును. అనుపలబ్ధి, తాదాత్మ్యము, తదుత్పత్తిమూలకమై వ్యాప్తి గానవచ్చును. ఈ కార్యకారణభావము లింగి యైన ధ్వనికిని, లింగ మైన శబ్దార్థములకును సమన్వయింపదు. అనుపలబ్ధి ఒకానొకదాని అభావమును నిశ్చయించునే కాని వేరొకదానిసిద్ధిని సమర్థింపజాలదు. ఘటానుపలబ్ధిచేత ఘటాభావమును మన మనుమానింపగలము. అటు లనే శబ్దార్థానుపలబ్ధి ధ్వనిని నిర్ణయింపనేరదు. ఒకదాని అభావముపై నిచట లింగి యైన ధ్వని యాధారపడలేదు. అందుచే హేతువు దోషదూషిత మైనది. శబ్దార్థముల అభావమును శబ్దార్థానుపలబ్ధి నిరూపించును గాని ధ్వన్యభావమును నిర్ణయింపదు. మరియు వాచ్యార్థమును అప్రధాన మొనరించి, దానికన్నవిలక్షణమై వ్యంగ్యార్థము ప్రకాశించుటంజేసి శబ్దార్థములకును ధ్వనికిని తాదాత్మ్యము సంభవింపదు. ధూమాగ్నులకువోలె సాహచర్యనియమము గానరాకపోవుటచే శబ్దార్థములకును ధ్వనికిని తదుత్పత్తి సంగీకరింపరాదు. ఇటుల వ్యాప్తిపక్షధర్మతాజ్ఞానము వ్యభిచారాదిదోషగ్రస్త మగుటచే వ్యక్తి వివేకకారుని వాదము ప్రతిహతమై చెలంగును.

అనుమానమతము - ధ్వన్యాదిమతఖండనాదులు

ఈ ఖండనమును విశ్వనాథకవిరాజు వేరొక ప్రకారము. వివరించెను. పక్షసత్త్వి, సపక్షసత్త్వి, విపక్షవ్యావృత్తత్వవిశిష్టతచే లింగమువలన గలగు లింగిజ్ఞానమే అనుమానము. సందిగ్ధసాధ్యము పక్షము (పర్వతము); నిశ్చితసాధ్యము సపక్షము (మహానసము); సాధ్యాభావము విపక్షము (జలాశయము). ఇందులకు తార్కాణముగ 'ఎచట ధూమము గలదో అచట వహ్ని గలదు; మహానసమున ధూమవహ్నులు గలవు; పర్వతముపై ధూమము గానవచ్చుచున్నది; కావున పర్వతమున వహ్ని గలను' అను లక్ష్యమును పరిక్షింతము. ఇచట పర్వతమున వహ్ని గలదని మన మనుమానించుచున్నాము. ఇందు లింగి యైన వహ్ని ననుమానించుటకు ధూమమే లింగము. ఈ లింగమైన ధూమము సపక్ష మైన మహానసమున వ్యాప్తియు, విపక్ష మైన జలాశయమున వ్యావృత్తత్వమును గల్గియున్నది. ఇటులనే లింగమైన వాచ్యార్థమువలన లింగియైన వ్యంగ్యార్థమును మన మనుమానించుచున్నాము. కావున అనుమానమునందు ధ్వని పర్వత సింహుచున్న దను వ్యక్తివివేకకారుని వాదమును పూర్వపక్షము గావించి, విశ్వనాథుడు 'కవిప్రతిభామాత్రజన్యము లైన కావ్యముల కీప్రామాణ్యవాదము వర్తింప' దని సిద్ధాంత మొనరించెను.

ధ్వనిమతమును ఖండించుసందర్భమున వ్యక్తివివేకకారుడు భాక్తవాదుల ప్రమాణములగూడ స్వమతప్రతిపాదనార్థముగ స్వీకరించెను. ఇచట ప్రసంగవశమున దీర్ఘవ్యాపారనాచు లైన మీమాంసకుల నిరసించి, వక్రోక్తిశీలితకారుని మతమునుగూడ తిరస్కరించి మహిమ భట్టారకుడు అనుమానమతమును నెలకొల్పెను. వక్రోక్తిమతవిమర్శన మీతని రసాభిమానమునఁ, ధ్వన్యనాదరమును వెల్లడిచేయును. వక్రోక్తిమతమునంగల ప్రసిద్ధోపనిబంధనవ్యతిరేకమును శబ్దార్థాచిత్య

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

మాత్రపర్యవసానపరముగను, ప్రసిద్ధాభిధేయార్థవ్యతిరేకి యైన ప్రతీయమానాభివ్యక్తిపరముగను వ్యక్తివివేకకారుడు భావించెను. ఆద్యపక్షమున కిటుల సమాధాన మొసంగెను: 'విభావాద్యుపనిబంధనమే కవివ్యాపారము గాని వేరొండు గాదు; యథాశాస్త్రోపనిబంధనము లైనచో, అవి రసాభివ్యక్తినిబంధనభావమును భజించును. అన్యథా గానేరదు. కావ్యము రసాత్మక మైనచో దాని యందు అనౌచిత్యసంస్పర్శ మెట్లు సంభవించును? కావున కావ్య స్వరూపనిరూపణసామర్థ్యసిద్ధికొరకు శబ్దార్థోపనిబంధనవైచిత్ర్య పృథగుపాదానము నిరర్థకము. ఇంక ద్వితీయపక్షమును పరిగ్రహించినచో ఇది భంగ్యంతరాభిహితముగ ధ్వనిలక్షణమే. కాన యుక్తియుక్తము గాదు'. ఇటుల విమర్శించి 'కావున ధ్వనివిధము ననే వక్రోక్తిగూడ అనుమాన మేల గా' దని ప్రశ్నించెను. ఈకారణములవలన ధ్వనివక్రోక్తిమతము లన్నియు అనుమానాంతర్గతము లని వ్యక్తివివేకకారుని విశ్వాసము. ఇటుల కార్యకారణభావమూలక మై రసప్రతీతియు, వాచ్యప్రతీయమానముల గమ్యగమకసంస్పర్శమున కావ్యము కలంగు ననియు, ఇచట అనుమేయత్వమే కాని వ్యంగ్యగంధము లేకదైనను లేదనియు, కావున ధ్వనిభేదము లన్నియు అనుమానాంతర్భావము లనియు వ్యక్తివివేకకారుడు ప్రథమవిమర్శనమున వివరించెను.

(అనౌచిత్యవిచారము - ధ్వనిలక్ష్య విమర్శనము)

ఇంక ద్వితీయవిమర్శనమున అనౌచిత్యవిచారమును సల్పుచు దోషనిరూపణ మొనరించెను. అర్థవిషయము, శబ్దవిషయము నన అనౌచిత్యము రెండువిధములు. అర్థవిషయమును అంతరంగ మందురు;

అనుమానమతము - అనౌచిత్యవిచారాదులు

అయథాయముగ విభావానుభావ వ్యభిచారిభావముల వినియోగ నూలకమై అంతరంగా నౌచిత్యము రసభంగకారణమై చెలంగును. శబ్దనిషయమును బహిరంగ మందురు. ఇది విధేయావిమర్శము, ప్రక్రమ భేదము, క్రమభేదము, పౌనరుక్త్యము, వాచ్యావచనము నని ముఖ్యముగ వివరింపవలయు. ఇందు మొదటిదోషమును విమర్శించుచు, సమాసము, వ్యుత్తము, వృత్తులు, కాకువు, వాచికాభిసయాత్మత్వములను రసాభివ్యక్తికి హేతువు లనియు, సమాససంస్పర్శ సంభవింపక పోవుటచే వైదగ్భీరీతి ప్రశంసాపాత్ర మనియు మహిమభట్టు వచించెను. రెండవదోషమును వివరించుచు, ఏకరసప్రవృత్తియందు ప్రక్రమ భేదము ప్రతిపత్తప్రతీతికి శూలమువోలె పరిస్థలనభేదదాయకమై రసభంగమును గలిగించు ననియు, శబ్దార్థవ్యవహారమునందు విద్వాంసులు సర్వదా తౌకికక్రమము ననుసరింపవలయు ననియు హితముపదేశించెను. పిదప పౌనరుక్త్యమును నిరూపించుచు, అర్థభేదమున్నచో శబ్దసామ్యము వోషము గా దనియు, తాత్పర్యభేదము వలన నది భూషణమే కాని నూషణము గా దనియు రచించెను. ఈ సందర్భముననే అవకరభూయిష్టము, అక్షజైకపరాయణము నన సమాస విషయదోషము ద్వవిధ మనియు, కావుననే కవులకు సమాసము నికమముగ వచింపబడె ననియు, ఈ అవకరోత్కరమును దిక్ష్మాత్రము నూచించితి ననియు మహిమభట్టు పలికెను. స్వశబ్దవాచ్యతాదోషమే వాచ్యావచనాభిధ మనుటచే వాచ్యావచనదోషమునకును స్వశబ్దాభిధానమునకును భేదము లేదు. 'అర్థమే సహృదయైకసంవేద్య మైన చమత్కారాతిరేకమును సంభవింపజేయును; కాని శబ్దము గాదు. కావున సౌందర్యాతిరేకనిష్పత్తికొరకై కవీంద్రుడు కావ్యక్రియారంభము నొనరింపవలయునే కాని అలంకారనిష్పత్తికొరకు చేయ

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

రాదు. అలంకారత్వోపగమనము భంగిభణితి భేదముగాక మైచెలంగును. అని మహిమభట్టు వచించెను. మరియు రసమును గురించి వ్యక్తి వివేకకారుడు పలికిన వాక్యములగూడ మనము గమనింపవలయును. 'విభావాదులే రసాంగములు; అలంకారములు తద్వైచిత్ర్యోత్పత్తి పుష్కలములై, తదాశ్రయములై మెలంగును. కావున అప్రధానములైనవాని ఆధానోద్ధరణాదులను కవిచంద్రుడు చారుతాశ్చయ్యై స్వయముగ కల్పింపవలెను. అందుచే నలంకారము లెన్ని యున్నను శక్తిమంతుడైన కవిశ్వరుడు కొన్నిటినిమాత్రమే ప్రయోగించును, సర్వాలంకారములలో ఉపమయే జీవితాయమాన మగుటచే, అది ప్రతీయమానవి శేషముననే తద్విదుల కత్యానందమును గలిగించును.' ఇంక శేషవిషయమున 'న్యాయసిద్ధ మైన అర్థము నైనను మృదుమతుల సుఖప్రతిపత్తికొరకు వచనముచే ప్రతిపాదించవలయు' ననియు, 'యుగపల్లాభువమువలన సుభయార్థప్రయోగము నందు కవిలిఖులు కామచారు' లనియు 'ఎచట ననిష్టప్రతీతి గల్గునో, అట్టి రచనను పరిత్యజింపవలయు' ననియు రచించెను. ఈ వాచ్యావచన సామర్థ్యముననే అవాచ్యవచన దోషముగూడ సం గృహీత మని చదువరు లెరుంగవలయును. ఇటుల యథాయోగముగ దోషములు పంచవిధము లని నిరూపించి, స్వభావోక్త్యలంకారమును విమర్శించెను. 'స్వభావమాత్రోక్తియందు విశేష మించుకయు లేకుంటుచే స్వభావోక్తి కలంకారత్వము నంగీకరింపవచ్చునా?' అని ప్రశ్నించి, దాని కీ క్రిందిసమాధానము నొసంగెను. ఇది సామాన్యము, విశిష్టమునన రెండురూపముల గావచ్చును. వీటి వికల్పైక గోచరమో అది సామాన్యము. ఇది సర్వశబ్దములవిషయమై ప్రతి కీర్తిత మగుటచే అభిధేయమై చెలంగును. దేనిరూపము ప్రత్యక్ష.

అనుమానమతము - అనౌచిత్యవిచారాదులు

గోచరమో అని విశిష్టము. ఇదియే ప్రతిభావంతులైన సత్కవుల సూక్తుల గోచరించును. 'రసానుగుణశబ్దార్థచింతాస్థిమితచేతస్కుడైన కవిబ్రహ్మయొక్క ఊహస్వరూపస్పృహతో మైన ప్రజ్ఞయే ప్రతిభ' యనియు, 'త్రైకాల్యవర్తనములైన భావముల నీప్రతిభ సాక్షాత్కరింపజేయుటచే నిది భగవంతుని తృతీయచక్షువుగ వర్ణింపబడు' ననియు వ్యక్తివివేకకారుడు రచించెను. తత్త్వోక్తికోశాఖ్యశాస్త్రము నందు ప్రతిభాతత్త్వమును తా నుపపాదించుటచే నిచట మరల వివరింపలే దని పలికి, ప్రతిభార్పితములైన అర్థములు సాక్షాత్స్వరూపమువోలె భాసించుటవలన స్వభావోక్త్యర్థమును అలంకారముగ స్వీకరింపవచ్చు నని సిద్ధాంతము చేసెను.

తృతీయవిమర్శనమున ధ్వన్యాలోకమునందలి లక్ష్యముల నొకదానిపిదప వేరొకదానిని విమర్శించి, వాచ్యానుమేయార్థద్వయమునందు అనుమేయముననే ప్రతీతివిక్రాంతి గాని వాచ్యమున గాదనియు, కావుననే సాధ్యసాధనభావగర్భములమై లక్ష్యోక్తికములు చేలంగుననియు వచించెను. మరియు 'విభావాదులవలన రసాదుల ప్రతీతిగూడ అనుమానమునందే అంతర్భావమును బొందుట కర్హము. విభావానుభావ వ్యభిచారి ప్రతీతియే రసాది ప్రతీతికి సాధనము. కారణకార్య సహకారిభూతములైన రత్యాదిభావములు అనుమాపకములై రసాదుల నిష్పాదించును. అవియే ప్రతీయమానములై ఆస్వాదపదవిని బొంది సజ్జనులచే రస మని పలుకబడును. ఇదియే అవశ్యంభావియైన రస ప్రతీతిక్రమము. కేవలముగ నాశుభావితము లగుటచే నది లక్షితము గాదు. దానిని అభివ్యక్తిగ భావించుట భ్రమయే' అని రససందర్భమున వ్యక్తివివేకకారుడు వివరించెను. ఇదియే కాక, 'సాధువు, అసాధువు, అపశబ్దము నన శబ్దము త్రివిధము. అవిషయమునందు

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

ప్రయాజ్యమాన మైన శబ్దము అపశబ్దము. ప్రధానార్థవ్యపేక్షకొరకై శబ్దప్రయోగము కర్తవ్యము ; శబ్దార్థోభయప్రధానమూలకమై శాస్త్రము తివిధము ; సర్వబంధాదికావ్యము ఉభయప్రధానము ; అది రసాత్మక మగుటవలన ఉభయోచిత్యము ననుసరించి రసపరిపోషణమును గావింపవలయును ; అనౌచిత్య నిబంధనమే అత్యంతము రసభంగకారణముగ కవులు వచింతురు. కావున అనౌచిత్య వ్యాధిని జొరనీయక రసనిధానము లైన కావ్యముల గాపాడవలయును. అని వస్తుమాత్రాదుల గమ్యత్వమును ప్రతిపాదించి, వర్ణపదవాక్యసంఘటనాదుల గమకత్వమును ప్రతిపాదించెను. కడపట రసాదిధ్వనివిభేద మైన అలక్ష్మ్యక్రమవ్యంగ్యమును, లక్ష్మ్యక్రమవ్యంగ్యమునుగూడ గమ్యగమకభావాభ్యుపగంతవ్యము లని నిరూపించి, పదవాక్యకృత్తద్ధితసమాసోపసర్గనిపాతాదుల గమకతను ప్రతిపాదించి సర్వధ్వనిప్రపంచమును అనుమానాంతర్భావ మనుటయే శ్రేయ మని మహిమభట్టు సిద్ధాంత మొనరించెను.

ఈ సంగ్రహమును పరిశీలించినచో మనకు కొన్ని సంగతులు తెలియవచ్చును. ధ్వనిధ్వంసకారులలో మహిమభట్టారకు డత్యంత సమర్థు డనియు, ప్రాచీననైయామకమతానుసారముగ వ్యక్తివివేకము రచింపబడె ననియు చదువరులు సులభముగ గ్రహింపగలరు. అనుమానమతస్థాపనముకొరకును, ధ్వనిపక్షభిరసనముకొరకును దర్పణచంద్రికలను చూడకయే స్వయముగ కీర్తి నార్జింపదలంచి, తా నీఖండనగ్రంథమును రచించితి నని ప్రారంభముననే ప్రతిజ్ఞ జేసెను. ఈ ప్రతిజ్ఞావాక్యమువలనను, ఈ ప్రబలప్రయత్నముచేతను మహామహిమాన్వితుం డైన పండితశుండాల మీత డని ప్రకటితమగుచున్నది. ఇతడు ప్రమాణశాస్త్రపారావారపారీణు డగుటచే

అనుమానమతము-అనౌచిత్యవిచారాదులు

వాదప్రతివాదపంకమున కుత్తుకబంటిగా దిగబడి, పూర్వపక్ష సిద్ధాంతక్షోదకముల తలమునకులు వైచేనేకాని, వ్యంగ్యార్థా మృతమును దరివిదీర గ్రోలి మైమరచి, సుఖించి, చదువరుల సుఖింప జేయుటకు శక్తుడు గావయ్యెను. ఆనందవర్ధనము, సహృదో దయలాభహేతుకము నైన మహాగ్రంథగూఢాశయానవబోధ విజృంభణమే దీనికి గారణము. పూర్వాచార్యవర్యులు తనదైన జూపిన కృపారసాదులకు గృతజ్ఞత జూపగోరెనో యన, ఆచార్యాభినవగుప్త పాదుడుమొదలు మమ్మటాచార్యుడు వచ్చుదనుక కవితాసీమంతిని శిరోమణి 'చకితహరిణీనేత్రత్రిభాగము లైన తిర్యక్ప్రసారితేక్షణముల' క్షణక్షణము దిలకింపజొచ్చెనేకాని, 'దుగ్ధమహాబిధిసేవటల ప్రఖ్యము లైన కటాక్షచ్ఛటల' పురోమార్గమును వీక్షింపలే దని సహృదయవతంసులు భావింపవలయును. ఈ మధ్యకాలమున అలంకారశాస్త్రము ప్రాచీనమతప్రాబల్యమును ప్రకటింపజొచ్చెనేకాని, నూతనమతాధిక్యమును బ్రకాశింపజేయలే దని విమర్శకు లెరుంగనగును. ఈ కారణముననే వక్రోక్తిజీవితమతమునకును, అనుమానమతమునకును ప్రసిద్ధిప్రఖ్యాతులు లభింపలేదు. ప్రతివాదిమతదౌర్బల్యమును నిరూపించి, వానిని నిరసించి ధ్వనిమతమును స్థాపించుటకొరకే నవీనాలంకారికు లీ వక్రోక్తిజీవితవ్యక్తివివేకకారుల బేర్కొనజొచ్చిరి. కావున కుంతలాచార్యమహిమభట్టుల ప్రయత్నము లన్నియు గతజలసేతుబంధనముకైవడి నిష్ఫలము లయ్యెను. ఆనందవర్ధన భట్టనాయకకుంతలాచార్యుల మతముల ఖండించు సందిర్భమున వ్యక్తివివేకకారుడు రచించిన వాక్యము లాతని మతవిషయముననే సార్థకము లయ్యె ననుటకన్న వేరుగ వచింప నవసరము గన్నట్టదు. ఆనందవర్ధనాచార్యుడు విధించిన ధ్వనిలక్షణశ్లోకము నందలి ద్వివచనప్రయోగమును భట్టనాయకుడు దూషించెను.

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

ఈ దూషణము గజనిమిలికమే. భట్టనాయకుని వికల్పాభిధానము భ్రాంతిమూలమే కాని తత్త్వము గాదు; అవస్తునిర్బంధము వలనిఫలమేమి? అని మహిమభట్టు సుడిచెను. వ్యక్తివివేకకారుడు భట్టనాయకున కారోపించిన హస్తీమూర్ఖత్వమును విశ్వనాథుడు మహిమభట్టునకే సమన్వయించెను. తరువాత 'వక్రోక్తివైచిత్ర్యమే కావ్యజీవిత మని నిరూపించిన సహృదయమానివచనములు సమీచినములు గా' వని నిశ్చయించెను. మరియు 'వ్యంగ్యవ్యంజకభావము వలన ధ్వనివ్యపదేశము గల దనుట సర్వ సమంజసము. అవివక్షిత వాచ్యవివక్షితాన్యపరవాచ్యముల కెట్లు ధ్వనిప్రకారత్వోక్తి సయ్యుక్తిక మగును?' అని వచించెను. సమాసవిధమున బహుళగ్రహణమునుగరించి చర్చించుచు, వ్యక్తివివేకకారుడు 'ప్రధానేతరభావ పరికల్పనప్రయాస మెందులకు?' అని ప్రశ్నించి, 'అనభిధానమారేక సమర్థగ్రహణమా? కారణద్వయమే మా కిష్టము గాని బహుళగ్రహణము గాదు' అని సంగ్రహశ్లోకముల రచించెను. పిదప 'ఆర్థవిషయము కవులదే కాని ఖండికోపాధ్యాయులది గా దని తదభిప్రాయానవగతు లుపేక్షింతురు. శుష్కశబ్దవృత్పత్తిమాత్రోపజవితాభిమానదుర్విదగ్ధులు, వివిధాభిధానాధానోద్ధారులు అభిధేయ ప్రతీతివైచిత్ర్యవివేకకాశలకాలీనులే కాని, వారు స్వప్నమునందైన సాహిత్యసుధారసాస్వాదచమత్కారులు గారు. రసాభివ్యక్తివిఘ్నభూత మైన అపరలక్షణము గల దని బహుతరావకరప్రాయమును ప్రయోగింతురు. రసాస్వాదానుగుణప్రయోజనావహితచేతసులైన కవులచేతనే దీనివిచార ముచితము; పరులవలన గాదు. ఇది మాచే మున్నుండు విస్తరముగ వివరింపబడును' అని వ్యక్తివివేకకారుడు వృత్తిగ్రంథమున వివరించెను. మరియు వివక్షితారైకవాచకత్వద్వ్యతకముగ వక్రోక్తిజీవితకారు డొసంగిన లక్ష్య

అనుమానమతము - అనౌచిత్యవిచారాదులు

శ్లోకము విధేయావిమర్శదోషదూషిత మని విమర్శించుచు, వ్యక్తి వివేకకారుడీవిధమున విరచించెను : “న చాయ మర్థః కవే రభిప్రేతః; తథాహి, అసమాభియోగాభిముఖీభూతభగవత్సరస్వతీప్రసాదాసాది తాసామాన్యవైదుష్యతిశయశాలిన మాత్మానం మన్యమానస్య కస్య చిత్కవే రితరమనీషిమాత్రసముచితేనాచరితేన లజ్జమానస్య మహతోపి తజ్జాతీయా నగణయతో నిజగుణగరిహృద్ధామదర్పకంఢూ వినోదసుఖసమాశ్రయ మనురూప మపర మపశ్యతః సహృదయ చూడామణిమానినో విమనసః సమానధర్మాణ మప్రకృత మేవాం బికాకేసరిణం పురస్కృత్య స్యాభిప్రాయావిష్కరణ మేతత్.....” అంతట నత డీలక్ష్యశ్లోకమునకు పాఠాంతరమును గల్పించి, పూర్వోక్త దోషత్రయావకాశము ప్రతివిహిత మయ్యె నని వచించెను. తరువాత విమర్శనమును విరమించుచు, ‘కావ్యకాంచనకషాశ్మమాని యైన కుంతకుడు సర్వనిరవద్య మని నిజకావ్యలక్ష్యమున నుదాహరించినశ్లోకము నాచే నిటుల నిదర్శిత మయ్యె’నని, సర్వోత్కర్ష శాలితాప్రకటనార్థమై స్వపరిశ్రమమును సంగ్రహశ్లోకమున పిండి కృతము గావించెను. ఈ విధముననే ప్రాచీనాలంకారికమతములు శుక్తిరజతప్రతీతివోలే భ్రాంతిమాత్రము లని ఖండించి, పూర్వకవి శ్లోకములు దోషభూయిష్టము లని విమర్శించి, వానికి పాఠాంతరముల గల్పించి, వ్యాఖ్యాతలు అలీకవిద్యన్మాను లగుట కావ్యాత్మ తత్త్వవిదులు గా రని వారి నధిక్షేపించి, అనుమానాంతర్భావాభ్యుపగమమై ధ్వనిప్రకారము లన్నియు దనరారు నని వ్యక్తివివేకమున నతడు సిద్ధాంత మొనరించెను. మహిమభట్టారకుని మతమునం గల లోపముల నెల్ల వ్యక్తివివేకవ్యాఖ్యానమున రాజానకరయ్యకుడు నిరూపించి, ధ్వనిమతసంస్థాపనమున కాత డొనరించిన ప్రయత్నము లత్యంత ప్రశంసనీయములు.

కావ్యాత్మ న వీ న మ త ము లు

౫. రసాలంకారమతసమ్మేళనము

(అగ్నిపురాణము - సరస్వతీకంఠాభరణము)

అగ్నిపురాణమునగల అలంకారభాగమును పరిశీలించినచో నది పురాతనచ్ఛాయ ననుసరించినను, ప్రాచీనమతములకన్న భిన్నముగ నున్న దని మనకు తెలియవచ్చును. అగ్నిపురాణవిభాగమున కామోదించి, దీని నాదరించినవారు నవీనులలోగూడ గలరు. భోజదేవుని సరస్వతీకంఠాభరణ మిందులకు దృష్టాంతము. సందిగ్ధప్రమాణమైన అగ్నిపురాణము సర్వశాస్త్రసారసంక్షిప్తగ్రంథము. విభాగసూత్రవివేచనము గాని, విమర్శనజ్ఞానవిచక్షణము గాని వీసమేనియు లేక, కంఠస్థములు, శ్రుతపూర్వములు నైన లక్షణముల నన్నిటిని సంగ్రహించి సంకలన మొనరించినదే కాని ప్రత్యేకముగ నొకమతము నాధారముగ గైకొని రచించినది గా దని దీనిలోని అలంకారవిభాగమే చదువరుల కెరుకపరచును. ఈపురాణమున గానవచ్చు ప్రాచీనాచార్యశ్లోకజాలమే దీనికి నిదర్శనము.

అగ్నిపురాణసరస్వతీకంఠాభరణములలోని అలంకారపరిచ్ఛేదమును పర్యాలోచన మొనరించినచో, వీని ముఖ్యలక్షణములకు పాఠాప్యసాదృశ్యసంబంధములు గల వని తేటపడును. ప్రాచీనా

రసాలంకారమత సమ్మేళనము-అగ్ని పురాణాదులు

లంకాకిషలపగిది 'ధ్వనిని ఆక్షేపాలంకారమున శబ్దమాత్రముగ ప్రసంగించినను, ధ్వనిప్రశంసాభావమే అగ్ని పురాణమునందలి విశేషంశమై కానవచ్చును. గ్రంథప్రారంభశ్లోకమున భోజా దీ ధ్వనిపదమును ప్రయోగించెను. ధ్వని, వర్ణము, పదము, వాక్యమునన వాఙ్మయము చతుష్టయ మని రచించెను. ఇందలి ధ్వనిపదము వాక్యపదీయము నందు వచింపబడినట్లు వైయాకరణమతానుసారముగ స్ఫోటశబ్దమునకు పర్యాయనాచకముకాని వేరొండు గాదు. ఆలంకారికు లంగీకరించి నట్టియు, వైయాకరణులు పరిగ్రహించినట్టియు అభిధాతృణలను గూడ సరస్వతీకంఠాభరణము సమ్మతించెను. భరత, భామహ, దండ్యాచార్యుల శ్లోకముల గొన్నిటి నూతగా గొని తానుగూడ మరికొన్నిటి రచించి, వీని నన్నింటిని గుదిగ్రుచ్చి పాఠకుల మేలు కొరకు లక్ష్యలక్షణసమన్వితముగ శాస్త్రప్రసంపుట మొకదానిని వ్రాయుటచే భోజదేవుడు రసాలంకారమతసమ్మేళనమొనరించెనే కాని నూతనమతమును స్థాపనచేయలే దని మనము గురుతింపవలయును.

‘వాగ్వైదగ్యప్రధానము కావ్య మైనను రసమేసుమా దాని జీవితము’ అని అగ్ని పురాణము పేర్కొనుటవలనను, భరతమతానుసారముగ రసభావాదులగురించి విపులముగ వివరించుటచేతను, పురాణ కారునకు మునిమతమునం దాదరము గల దనుట కాధార మున్నది. ‘రసమేసుమా కావ్యజీవిత’ మను శ్లోకమును విశ్వనాథకవిరాజు ప్రమాణముగ నంగీకరించి, తాను రసమతోద్ధరణమునకై సాహిత్య దర్పణము రచించనోపును. ఇంతమాత్రముననే అగ్ని పురాణము ప్రశ్నోకమతమును ప్రతిపాదించినని కాని, పూర్వమత మొకదానిని బ్రోది చేసె నని కాని చెప్పుటకు సాహసింపలేము. ఇంక రసప్రతీతి విషయమున నీపురాణ మపూర్వపథము ననుగమించెను. దీనగల విశే

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

హంశ మిదియే. 'ఆనందమువలన అహంకార ముదయించును అహంకారము అభిమానమును గలిగించును. అభిమానమే రతికి గారణము. ఈరతిమూలమున శృంగారహాస్యరసములకు ప్రతీతి గల్గును. మిగిలినరసములు వీనివలననే పుట్టును.' అని అగ్నిపురాణము వచించెను. భరతునివోలేనే అగ్నిపురాణకారుడుగూడ రసచతుష్టయమును సమ్మతించెను. ఈనాలుగురసములవలన దక్కిన అయిదురసములును జనించును. ఇటుల రసాభిమానము జూపించినను, అగ్నిపురాణమును కేవలముగ రసమతానుకూలగ్రంథముగ గ్రహింపరాదు. ఏల నన, ఈపురాణము రీతిగుణాలంకారములకుగూడ ప్రత్యేకత సంగీకరించెనే కాని నానిని రసమున కన్వయించి ప్రధానేతరములుగ భావింపలేదు. ఇటుల మన మొకసంగతిని గమనింపవలయును. శాంతమునుగూడ సమ్మతించి నవరసము లని నిశ్చయించినను, అగ్నిపురాణము శృంగారమునకే ప్రధానస్థానము నొసంగి దానినే బహుళముగ ప్రశంసించెను. మునీంద్రునికిమక కగ్గల మగుదు మన్న భయకారణముననో, పురాణవచనములు ప్రబలప్రమాణము లన్నభక్తికతముననో రాజమాడామణి యైన భోజదేవుడు శృంగారమే సర్వాతిశాయిమనోహరరసముగ స్వీకరించి, సరస్వతీ కంఠాభరణశృంగారప్రకాశికలలో దానిమాహాత్మ్యమును, ప్రాశస్త్యమును వర్ణించెను. ఈ కవిరాజకృత మైన గ్రంథద్వితయనామ మీతని రసాదరమును, ఆలంకారాభిమానమును విశద మొనరించును.

రీతిగుణములగురించి అగ్నిపురాణమునందు వివరింపబడినను, దీనిలోని వివరణము ప్రాచీనులైన దండివామనుల లక్షణానుకూలముగ లేదు. దండిమతమువ రీతి రెండుతెరంగులు. వీని నతడు వైదర్భ మార్గము, గౌడవర్తము నని పేర్కొనెను. ఈ రెంటికిని మధ్యస్థ

రసాలంకారమత సమ్మేళనము-అగ్ని పురాణాదులు

మైన పాంచాతీరీతిని వామనుడు జేర్చెను. కొన్ని గుణముల కలిమిలేముల ననుసరించి రీతివిభాగము జెలంగునని దండివామనుతమతము. ఈవిభాగ మునకు లాటిరీతి నొకదానిని రుద్రటాచార్యుడు గూర్చెను. సమాసరచ నాభేదముపై నాధారపడి రీతి మెలంగునని రుద్రటునిముఖ్యాశయము. అగ్ని పురాణమీరీతిచతుష్టయమును సమ్మతించెను. లఘుమధ్యాయత సమాసరచనావిభేదాశ్రయమాత్రమే కాక, మాధుర్యోదార్యసౌకుమా ర్యాదిగుణగణసంయుతమును, ఉపచారప్రధానతాప్రధానమాలకముగను నది వెలుంగునని పురాణకారుని మతము. గుణములు వైదర్భమాన్యమున కును, విపర్యయములు గౌడవర్త్యమునకును ప్రాణము లని దండ్యా చార్యుడును, గుణాత్మకమైనవిశిష్టపదరచనయే రీతియని వామనాచార్యు డును పలికి, కావ్యశోభాకరధర్మము లలంకారము లని దండియు, సౌందర్య మలంకార మనియు, గుణవిర్వృత్తిచే గల్గిన కావ్య శోభ కలంకారము లతిశయహేతువు లనియు వామనుడును వచించుటవలన వీ రిరువురును గుణాలంకారవిభేదము నంగీకరించి రని. మనము గుణరీతిమతముల విచారసమయముననే తెలుసుకొంటిమి. ఇంక అగ్ని పురాణ మన్ననో, గుణరీతులకుగల పరస్పరసంబంధమును బాటించక, 'యః కావ్యే మహతీం ఛాయా మనుగృహ్యో త్యసౌ గుణః' అనియు, 'కావ్యశోభాకరాన్ ధర్మా నలంకారాన్ ప్రచక్షతే' అనియు రచించుటవలన ప్రాచీనులలోగల గుణాలంకార విచక్షణము పురాణకారునియందు లే దని చదువరు లెరుంగవలయును. మరియు పురాణమునందలి అలంకారలక్షణము దండ్యాచార్యుని శ్లోకార్థమే గాని వేరొందు గాదు. ఈశ్లోకము సుదాహరించి 'కావ్య శోభాకరము లనుటచేత, శ్లేషోపమాదులవోలేనే గుణ, తప, భావ, తదాభాస, ప్రసాదాదులగూడ స్వీకరింపవలయు' నని భోజాడు రచిం

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

చెను. ఇది దండ్రితోకమునకు భోజనివ్యాఖ్యానముకై వచ్చి గానవచ్చును. కావ్యాదర్శమునందలి నలువదియొక్క కారికలను, నూలుఅరువదినాలుగు ఉదాహరణములను గైకొని భోజదేవుడు సరస్వతీకంఠాభరణమున నుపయోగించినకారణమున కావ్యాదర్శమునకు విస్తరగ్రంథముగ కంఠాభరణము జెలంగునని కొందఱు రందురు. దీనివలన అగ్నిపురాణ, సరస్వతీకంఠాభరణములు రెండును ప్రాచీనాలంకారికమతసంగ్రహమును, పూర్వాచార్యగ్రంథశ్లోకకదంబము వై భాసింతుచున్న వని వేరుగ వచింప నక్కరలేదు. ఇచ్చటి గుణవిభాగమున మన కొక విశేషము గానవచ్చును. సామాన్యముగ నిది శబ్దగుణము, అర్థగుణము నని వామన మతానుసారముగ రూపింపబడును ఇంక అగ్నిపురాణ మీగుణనిరూపణమున సూక్ష్మసూక్ష్మతరభేదముల గమనింప జొచ్చెను. ఇందలిగుణములు వై శేషికములు, సామాన్యములు నని విభజింపబడెను. శబ్దసన్నివేశచారత్వము, లేక సమాసరచనాసౌందర్యమునకు సంబంధించి వై శేషికగుణము లుండును. దాని ప్రత్యేకాంగములకు సంబంధించి సామాన్యగుణములు చెలువారును. ఈసామాన్యగుణములు శబ్దము, అర్థము, శబ్దార్థము నని మూడువిధములు. ఇట్లు విభాగత్రయము నాదరించినగ్రంథములలో అగ్నిపురాణమే మొదటిది. ఇందలివిభాగము వెనుకటిదానికన్న విభిన్నముగ నున్నది. శ్లేషము, లాలిత్యము, గాంభీర్యము, సౌకుమార్యము, ఉదారత, సత్వయోగికము లన శబ్దగుణములును, మాధుర్యము, సంవిధానము, కోమలత్వము, ఉదారత, ప్రౌఢి, సామయికము లన అర్థగుణములును. ప్రసాదము, సౌభాగ్యము, యథాసంఖ్యము, ప్రశస్తత, పాకము, రాగము లన శబ్దార్థగుణములును విభజింపబడెను. ఈ గుణములు

రసాలంకారమత సమ్మేళనము-అగ్ని పురాణాదులు

లక్షణము స్పష్టముగ నిరూపితము గాలేదు. మరియు నితరులచే నలంకారములుగ సంగీకరింపబడిన సంవిధానము, యథాసంఖ్యము నీపురాణమున గుణములుగ వచింపబడెను.

ఈ విధముననే రసాలంకారమతముల ప్రభావమునకు అగ్ని పురాణము లోబడె నని నిదర్శనముల నెన్నిటితో చూపవచ్చును. శబ్దాలంకారవిభాగమునందు అగ్నిపురాణము కావ్యాదర్శము ననుసరించినట్లు గన్పట్టుచున్నను, అర్థాలంకారనిరూపణమున స్వల్పభేదములు గానబడుచున్నవి. స్వరూపము, లేక స్వభావము, సాదృశ్యము, ఉత్పేక్ష, అతిశయము, విభావన, విరోధము, హేతువు, సమమునన అర్థాలంకారము లెనిమిదివిధములు. ఉపమా, రూపక, సహోక్తి, అర్థాంతరన్యాసములు సాదృశ్యాలంకారవిభాగములుగ వచింపబడెను. మరియు ఉపమాభేదములు పదునెనిమిది గల వనుటవలన దండ్యాచార్యుల ఉపమావర్గమునందలి విభేదములు చాలవర కిందు జేర్పబడినవి. ఉభయగుణముల నాదరించినట్లే ఉభయాలంకారముల సంగీకరించుటతోగూడ అగ్నిపురాణమే ప్రథమగ్రంథము. ప్రశస్తి, కాంతి, ఔచిత్యము, సంక్షేపము, యావచ్ఛత, అభివ్యక్తు లన శబ్దార్థోభయాలంకారము లారు ప్రకారములు. ఈ అలంకారములలో గొన్నిటి నితరులు గుణములుగ గ్రహించిరి. కావున పురాణములోని గుణాలంకారవిభేదమును బరికించినచో నీవిభాగము పురాణమే కాని నవీనము గా దనియు, గుణరీతిమతముల విలక్షణవిచక్షణమును వీక్షించినచో నీవిభాగము విమర్శనవివేకశూన్యమే కాని సహృదయావగ్రహము గాదనియు చదువరులకు దోచకమానదు. ఇటుల పరిశీలించినచో అగ్నిపురాణము సర్వాలంకారమతసారసంగ్రహము, పూర్వాచార్యవర్యపద్యరత్న భాండాగారము నై విలసిల్లుచున్న దని మనకు విశదము

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

గాకపోదు. 'ఇష్టార్థవ్యవచ్చిన్న పదావళియే' కావ్యశరీర మని దండ్యాచార్యుడు విధించినలక్షణమును సమగ్రముగ సంగ్రహించి, 'స్ఫురదలంకారము, గుణసముపేతము, దోషవర్జితము' అను విశేషణత్రయమును పురాణకారుడు జేర్చెను. ఈవిశేషణములవలన పీసమేనియు విశేషార్థము లభింపదు. గుణాలంకారముల లక్షణముగూడ నీరీతినే చెలంగుచున్నది. కావుననే దీని నొక ప్రాచీనమతసమ్మేళనగ్రంథముగ గైకొనవలసివచ్చెను. దీనికి దోడుగ అగ్నిపురాణమున గొన్ని నూతనాంశములుగూడ గాననగును. గుణాలంకారలక్షణక్రమములలో ప్రాచీనులకును, పురాణకర్తకును చాల భేదము గలదు. ఈ భేదభావముల కేమికారణ మని చదువరులకు సందియ ముదయించును. ఈ ప్రశ్నవిషయమున మన మొక సమాధానము నూహింపనగును. అగ్నిపురాణమునగల నూతనాంశములకు మాతృకగా నున్న ప్రాచీన మత మొకటి పురాణకారునికాలమున ప్రచారమున నుండనోపును. దాని ననుసరించి గుణాలంకారములకు దాను లక్షణమును, క్రమమును నిర్మించియుండవచ్చును. ఆమూలగ్రంథము కాలవశమున ఖిల మైయుండును.

అగ్నిపురాణహర్దము ననుసరించి భోజదేవుడు సరస్వతీకంఠాభరణమును రచించుటవలన దీనిలో గానవచ్చు రసమతపురస్కారధ్వనిమతతిరస్కారములకు చదువరు లాశ్చర్యచకితులు గా నక్కరలేదు. మరియు కంఠాభరణమునందలి గుణాలంకారవిభాగవిశేషరంజకతామూల్యతలు పాఠకమహాశయులకు భ్రాంతి నాపాదింపజాలవు. మొదటినుండియు తుదిదనుక భరతుడు, దండి మొదలైన వారలను భోజదేవు డత్యంతగౌరవాదరముల సమ్మానించెను. కావ్యాదర్శమునందలి కారికలను, లక్ష్యములను భోజుడు విరివిగ గైకొనె

రసాలంకారమతనమేళనము-అగ్నిపురాణాదులు

నని మన మీవరలో నెరింగితిమి. భామహ, వామన, రుద్రట, ధనికాది చింతనాచార్యుల శ్లోకరత్నముల నెన్నిటిలో నేకరించి రాజదేవుడు సరస్వతీకంఠాభరణమును రచించెను. ఇంతియేకాక ధ్వనిమతమును నిరాదరించినను రాజచూడామణి ధ్వన్యాలోకమునందలి కారికల నాదరించినకతమున అపూర్వప్రాశస్త్యమును, అత్యంతానర్ఘ్యతను కంఠాభరణమునకు సంపాదించెను. ఈగ్రంథము అగ్నిపురాణమున కనుకరణమును, కావ్యాదర్శమునకు విస్తరమును నైయున్నది. కావున కంఠాభరణమునందుగూడ ప్రాచీనమతముల సంగ్రహమును, పూర్వాచార్యుల శ్లోకసంకలనమును గాననగును. అందుచే నిది శబ్దకోశాదుల వలెనే విద్యాధికులకును, విద్యార్థులకును ప్రయోజనకారియై చెలువారుచున్నది. ఈ పురాణకంఠాభరణములచాయ ననుసరించి వాగ్భటద్వయము అలంకారసంగ్రహముల రచించిరి. మఖ్యాంశముల గొన్నిటిని భోజదేవుడు అగ్నిపురాణమునుండి గ్రహించెను. “యే వ్యుత్పత్త్యై దినా శబ్ద మలంకర్తు మిహ క్షమాః, శబ్దాలంకార మాహుః తాన్ కావ్యమిమాంసకోవిదాః” అని శబ్దాలంకారలక్షణమును అగ్నిపురాణకారుడు విధించెను. ఈలక్షణమే స్వల్పశబ్దపరివర్తనముతో “శబ్దాలంకారసంజ్ఞాః తే జ్ఞేయా జాత్యాదయో బుధైః” అని కంఠాభరణమున గానవచ్చుచున్నది. ఇటువంటి పదసామ్యమును గల్గిన శ్లోకార్థములను, శ్లోకములను వలసినన్నిటిని జూపవచ్చును. అగ్ని 3౪౧-౨౧, భో ౨-3౯; అ 3౪౨-౧౦ భో ౨-౪౯; అ 3౪౩-౧౧ భో ౫-3 మొదలైన చాలచోటుల సాదృశ్య మున్నది. ఈ శబ్దసామ్యమును, భావైక్యమును సమర్థించు టెట్లని సందియ ముదయింపవచ్చును. ఈ సందర్భమున కవికులకల్పకము, సహృదయహృదయసత్కార భాజనము నై వెలింగి మహాకవిచంద్రుడైన రాజేంద్రునకు గళంక

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

కారణమై చెలంగు గ్రంథచార్యవోష మాపాదించుటకన్న రసాలంకార సమ్మేళనాకలిత మైన ప్రాచీనాచార్యగ్రంథమాత్మక కీపురాణకంఠాభరణములు కవలపిల్ల లని మనము సమ్మతించుటయే సమంజసము. భోజదేవుడు నవీను డైనను, కాశ్మీరాలంకారికుల సంప్రదాయములకన్న భిన్నముగ నీతని కంఠాభరణము రచింపబడె నని విమర్శకులకు దోచకపోదు. ఇంతమాత్రమున కాశ్మీరకుల భావము లిందు లేవని తలంపరాదు. కొన్నిపట్టుల కాశ్మీరకుల సూక్తిరత్నములుగూడ కంఠాభరణమున గూర్చబడి సరస్వతీదేవికి సౌందర్యసంపాదకము, సహృదయచూడామణులకు నయనానందసంధాయకము నై మురువు గురియుచున్నది. కావుననే కంఠాభరణమును రసాలంకారమతసమ్మేళనగ్రంథముగ గ్రహించుటయే మేలు.

నిర్దోషము, గుణవంతము, అలంకృతము నై కావ్యము చెలంగు నను అగ్నిపురాణలక్షణమునకు రసాన్విత మను విశేషణమునుగూడ జేర్చి భోజుడు కావ్యలక్షణమును విధించెను. ఈలక్షణము సర్వలక్షణసంపన్నమై యున్నను విమర్శనవిరహిత మగుటచే విలక్షణముగా నున్న దనుటకు వీలు లేదు. తాను విధించినలక్షణానుసారముగ భోజుడు మొదటిపరిచ్ఛేదమున దోషములను, గుణములను నిరూపించి, తరువాత మూడుపరిచ్ఛేదములలో క్రమముగ శబ్దార్థభయాలంకారనిర్ణయ మొనరించి, కడపటి పంచమపరిచ్ఛేదమున రసవిచారమును సల్పెను. 'ఎచట పరంపరచే విభావాదిపర్యవసానము గలుగదో, అది కావ్యము గాదు' అను కాశ్మీరికుల సంప్రదాయమును సమ్మతించినకారణమునగాబోలును. కావ్యము రసాన్విత మనియు, రసోక్తియే వాఙ్మయమున సర్వగ్రాహక

రసాలంకారమతనమ్మేశనము-అగ్నిపురాణాదులు

మనియు కవిరాజచూడామణి కంతాభరణమున లక్షణమును రచించెను. కావున రసోక్తియే కావ్యమున ప్రధానాంశ మని భోజ దేవుని ముఖ్యాశయముగ మనము భావింపవలయును. ఇటుల రసప్రభావమున కీతడు వశుడైనను, రసరమణీసౌందర్యసర్వస్వమును సమగ్రముగ సందర్శించి, గుణాలంకారములు రసాంగములే కాని వేరొందు గా వని నిశ్చయించుటకు జాలిన విమర్శనవివేకమును వెలిపెట్టలేదు. ఉత్పత్తివాదుల రససమాలోచనమున కీతని రసవిచారము సాటివచ్చును. దండ్యాదులుగూడ నిటుల రసపర్యాలోచన మొనరించి రని అభినవగుప్తుడు వచించెను. సడలంకారవికల్పకల్పనలచే నిరంతరవిహితప్రణయమై మెలంగుచున్నను, గుణగణోపేతమై చెలంగినచో కావ్యరూపము మదవతీమణిమాడ్కి మానసము నాకర్షించునని భోజదేవుడు పొగడెను. దీనికి దోషుగా జనదయితము, నియతాలంకారభూషితము నైనను, గుణగణరహిత మైనచో జవ్వనముసడలిన పడతివడువున కావ్యము విడువబడు ననుభావమునుగూడ వెలిపుచ్చెను. ఈశ్లోకము వామనునివృత్తిగ్రంథములోని దగుటచే ప్రాచీనాచార్యుల వాక్యములపై భోజునకు గల గౌరవమును నూచించు శ్లోకముగనో, లేక ఒకానొకముఖ్యాంశమును నొక్కివక్కాణించుటకై పేర్కొనిన ప్రమాణశ్లోకముగనో దీనిని చదువరులు దలంపవలయును. లేనిచో నిది విమర్శనపద్ధతుల దూరమొనరించి, సర్వాంకారగ్రంథకదంబముగ కంతాభరణమును భోజుడు రచించె నని భ్రువపరచుటకు ప్రబలనిదర్శన మని భావించుటకు పనికివచ్చును. ఇటుల గానిచో రసవిచారమునను, అలంకారవిషయమునను భోజుడు నుడివినపలుకులను దీనితో సమన్వయించుటకు పాలు లేదు. ఈ రీతిని పరస్పరవిరుద్ధభావములతో గుమిగూడినకత

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

ముననే కంతాభరణమును రసాలంకారసమ్మేళనమతగ్రంథముగ గ్రహించితిమి.

అనందవర్ధన, అభినవగుప్తపాదాదుల రసాభినివేశమును గమనించి కాబోలును, భోజదేవుడు రసాభిమానమును బ్రకటించినను, మన మీతనిని కేవలముగ రసమతానుయాయుగగాని, రసమతసమాలోచనానుసారిగగాని భావించుటకు ప్రబలాధారములు గానరావు. ప్రాచీనుల శృంగారాద్యష్టరసములకును, రుద్రటాచార్యుని ప్రేయమునకును దోడుగ శాంతమునుగూడ జేర్చి పదిరసముల నీత డంగీకరించెను. రసవిచారమునం దితడు పురాణకారుని ఛాయ ననుసరించి, శృంగారమునకే ప్రాధాన్యమును సమృద్ధిం చేను. భోజుని శృంగారప్రకాశగ్రంథ మిందు లకు ప్రత్యక్షదృష్టాంత మని వేరుగ వచింప నక్కర లేకయే చదువరు లేరుంగగలరు. ఇంక గుణవిచక్షణమున భోజుడు పురాణకారుని నిరూపణమున కొకక్రొత్తసాంపు సంపాదించెను. శబ్దము ననుసరించి బాహ్యగుణములుగను, అర్థము నాదరించి ఆభ్యంతరగుణములుగను విభజింపబడెను. వీనికి దోడుగ నై శేషికగుణములుగూడ గలవు. స్థూలదృష్టికి దోషము లైనను, సూక్ష్మదృష్టి బరిశీలించినచో నేవి గుణములుగ బెంపొందునో, వానిని నై శేషికగుణము లని భోజుడు వివరించెను. ఈ గుణముల సంఖ్యావిభేదములు క్రమముగ నతిశయించెను. భోజునిమతమున శబ్దగుణములు ఇరువదినాలుగును, అర్థగుణములు ఇరువదినాలుగును గలవు. సంఖ్యతోపాటు పేరులుగూడ సమానముగనే యున్నవి. గుణములకు లక్షణమును విధించునపు డిట్లుగూడ పురాణకారునివలెనే విమర్శనవిభేదము నంతగా బాటింపలేడు. కావుననే కొన్ని గుణములలక్షణము లితరుల అలంకారలక్షణములతో దులదూగుచున్నవి. ఇచట నొకవిశేషము గానవచ్చును. వామనాచార్యునివలెనే

రసాలంకారమతసమ్మేళనము-అగ్నిపురాణాదులు.

భోజుడు 'దీప్తరసత్వమే అర్థగుణకాంతి'యని పలుకుటచే నందు రస ప్రాచుర్యము సంభవించెను. మరియు 'ధ్వనిసంబద్ధమే గాంభీర్య'మని వచించుటచే నందు ధ్వనిప్రభావము గానవచ్చును. వీనివలన భోజుడు సరమతధ్వనిమతముల కపరిచితుడుగావని మనకు దలీయుచున్నది. కావున భోజదేవుడు రసభోలు డైనట్లు ధ్వనిపరవశుడు గాలే దని మాత్రము మనము గ్రహింపవలెను. ఈ యంశమును శృంగారప్రకాశిక ప్రకటించుచున్నది. అగ్నిపురాణములోని రీతిచతుష్టయమునకు ఆవంతికా మాగధీస్వితయమును జేర్చి, భోజుడు రీతిపట్కమును విధించినను వామనునికై వడి 'రీతియే కావ్యాత్మ'గ నితడు శిరసావహించలేడు. వైదర్భిపాగచాలీరీతులకు మధ్యస్థమై ఆవంతికారీతి చెలంగును. ఇక ఖండరీతిగ మాగధి పాటించబడును. వైమార్పులతోపాటు, ఉపమాదోషములుగ సామాన్యముగ రూపింపబడు అధికత్వహీనత్వములుగూడ దోషప్రకరణముననే చర్చింపబడెను. అలంకారవిచారమునగూడ అగ్నిపురాణకారునిపగిదినే కంఠాభరణకర్త విభాగత్రయము సంగీకరించెను. ఇటుల శబ్దార్థోభయాలంకారము లను విభాగత్రయమును సమ్మతించుట కీతడే ప్రథముడు. స్తనశల్యపరీక్షు సలుపుట మానితిమేని, సరస్వతీకంఠాభరణమునంగల అలంకారవిచారము విపులముగ నున్నదని భావింపవచ్చును. అప్పుడప్పుడు భోజదేవుడు అపూర్వాలంకారములగూడ నిర్మించి సరస్వతీదేవికి కానుకగ నర్పించెను. జైమినిప్రమాణముల నిత డలంకారములుగ స్వీకరించుటయే దీనికి నిదర్శనము. ఇతనిమతమున నిరువదినాలుగుశబ్దాలంకారములు గలవు. దండిరుద్రటాచార్యపురాణకారుల మార్గముల విశాలముగ నొనరించి, శబ్దాలంకారములసంఖ్య నితడు పెంపొందించెను. అర్థాలంకారములసంఖ్య. నేలనో. కాని త్రుంచి దానినిగూడ

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

శబ్దాలంకారసంఖ్యతో వియ్య మందించెను. ఇటుల సంఖ్యాతౌల్య మానకు లోలుడై కాబోలు, కంఠాభరణకారుడు ఉభయాలంకారవర్గ మునకును శబ్దాలంకారసంఖ్యకును నైయ్యముం దియ్యముం గూర్చి పెట్టెను. ఈఉభయాలంకారప్రకరణమునం దపూర్వనిర్దేశమైన పుణ్యము గానవచ్చును. ఉపమారూపణోత్పేక్షదీపకాతిశయోక్త్యాద్యర్థాలంకారము లిందు బొందుపరుపబడెను. మమ్మటాచార్యుడు కంఠాభరణాలంకారవిభాగత్రయము నొదల నుంచి నను శబ్దార్థసమానప్రాధాన్యముం గల్గిన పునరుక్తవదాభాసాదిస్వల్పసంఖ్యనుమాత్రమే ఉభయ వర్గమున బేర్కొనెను.

ఇటుల వెదకి చూచినను విమర్శనవివేకము గానరాని క్రొత్త ప్రాతల కలగలపుతో, చిక్కుజీరుగా నుద్దిగ్రుచ్చబడిన సూక్తిముక్తా మణులతో వింతతళుకుల వెదజల్ల జాలు కంఠాభరణమును నిర్మించి భోజదేవుడు సరస్వతీసతి కలంకారముగ సమర్పించి, స్వకీయరసాభి మానమును స్వీయాలంకారగౌరవమును బ్రకటించి మహాకవియు, రాజ దేవుడును నై ప్రఖ్యాతి గాంచెను. ఈగ్రంథమునందు రసాలంకారమత సమ్మేళనమే కాని ప్రత్యేకమతస్థాపనము లేదు. కావున దీని నొక మూలగ్రంథముగ గాక కేవల సంగ్రహగ్రంథముగనే చదువరులు దలంపవలయును. అందుచే నిది ప్రాచీనలక్ష్యలక్షణకదంబముగ విశేషవిఖ్యాతి వహించెను. భోజదేవునియం దెంత గౌరవాదరము లున్నను, తమముఖ్యాశయముల సమర్థించు సమయమునమాత్రమే నవీనులు కంఠాభరణమును ప్రమాణముగ నుదాహరింతురేకాని, దీనిని తాత్పర్యకగ సమ్మానించి తమతమగ్రంథముల రచింపరైరి. ఈ కారణ మున నీ రసాలంకారమతసమ్మేళనము సర్వజనాంగీకారమును బొంద సమర్థము గాదయ్యెను.

కావ్యాత్మ

నవీనమతములు

నవ్యమతము

(ధ్వనిమతస్థాపనము)

ఇంతదనుక రచింపబడిన ఆలంకారశాస్త్రాభ్యుదయమును మన మొకపరి పరిశీలించినచో, కాలక్రమమున గొన్నిమతములు పుట్టి పెంపొందుటయు, మరికొన్ని క్రొత్తమతముల రాపిడివలన ప్రాత మతములు తమంత దాము నిలువజాలక నవీనమతములకు దా వోసగు టయు, లేదా నూతనమతములలో గలసిపోవుటయు, తుదకు ధ్వని మతము సర్వసహాధిపత్యము వహించుటయు చదువరులకు గోచరిం పకమానదు. అలంకారశాస్త్రచరిత్రము కాలగర్భమున లీన మగుటచే, దీనితోలికాంతులు విమర్శకులకు దృగ్గోచరము గాలేదు. భరతుని తోడ నీశాస్త్రమునకు ఉషఃకాలము ప్రాప్తించి, భామహుడు మొదలు వామనునిదనుక అరుణోదయముగ దీపించి, ఆనందవర్ధన, అభి నవగుప్తపాదులపర్యంతము సూర్యోదయముగ బ్రకాశించెను. ఉషః కాల మాదిగ మహోదయమధ్యకాలమున రసాలంకారగుణరీతిధ్వనిమత ములు జనించి ప్రచార మొనరింపజొచ్చెను. ఇదియే సారవంతము, ప్రాథమికసంయుతము నైన వయఃకాలము. కావుననే కాలగర్భము నందుండి భామహ, ఉద్భట, రుద్రట, లొల్లట, శంకుక, భట్టనాయక,

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

పిండి, వామన, ఆనందవర్ధన, అశ్వినవసుప్తపాద, కుంతల, మహిమ భట్ట, భోజదేవు లుచయించిరి. వీ రందరును యశోచితముగ శాస్త్రాభ్యుదయమునకు దోడ్పడిరి. ఇట్టిసందిగ్ధసమయమున మమ్మటాచార్యుడు జన్మించి నానాముఖముల స్రవించుచున్న అలంకారశాస్త్రకల్పాలిసీ ప్రవాహమును స్వప్రతిభావిశేషమున నేకముఖము గావించి, ధ్వని మతసంస్థాపన మొనరించి, వాదేవతావతారు డన బ్రఖ్యాతి వహించెను.

అలంకారశాస్త్రాభ్యుదయమునం గల వివిధమతముల విభేదమును విమర్శించినచో స్థూలదృష్టి కీచందమున గానవచ్చును. రసమతము నాట్యశాస్త్రమును ప్రధానముగ గైకొని రూపకలక్షణమును విధించెను. విభావానుభావవ్యభిచారిసంయోగమున రసము జెలంప ననుటచే రసవిచార మాభ్యంతరపరామర్శపూర్వకమై నెలువొందును. ఈ నాట్యరసము కాలక్రమమున కావ్యరసముగ పరిణమించెను. అలంకారమత మాదినుండియు బాహ్యసౌందర్యప్రదర్శనార్థముగనే మెలంగెను. ఈ మతమున వాచ్యమునకే ప్రాధాన్యము గాని కావ్యాత్మతత్వాన్వేషణము గానరాదు. అందుచే నలంకారములసంఖ్య నానాటికి మితిమీరిపోయెను. పదప గొంతకాలమునకు గుణమత ప్రాబల్యముతీతయించుటచే నలంకారములయం దాదరము సన్నగిల్లెను. ఈ మతమునందు కావ్యసౌందర్యనిచారము, అలంకారమతములో నున్న దానికన్న విలక్షణముగ నున్నను, స్వరూపరామణీయకసంభావనమే కానవచ్చును. గుణమతమును వెన్నంటి వెలసిన రీతిమతమున గూడ, కావ్యబాహ్యంగసంచయ మైన రీతియే కావ్యాత్మయనురంగరజతభ్రాంతి ప్రబలెను. ఇటుల కేవలబాహ్యసౌందర్యమే కావ్యసర్వస్వమని ప్రాచీనమతములు ప్రకటించినను వీనిలో తరతమ

నవ్యమతము-ధ్వనిమతస్థాపనము

భేదములు లేకపోలేదు. ఇట్టి సమయమున ఆనందవర్ధనాదు లుదయించిరి. ప్రాచీనమతములలోని బాహ్యభ్యంతరవిచారమును పరిశీలించి, వానివాని సత్యాసత్యసౌందర్యతత్త్వమును సవిమర్శదృష్టి వీక్షించి నవ్యమతమును నెలకొల్పిరి. కావున ధ్వనిమతము రసధ్వనిని ముఖ్యాంశముగ నంగీకరించి, మిగిలినవానిని ధ్వన్యంగములుగ స్వీకరించెను. ఇందువలన అలంకారశాస్త్రమునందు రస, అలంకార, గుణ, రీతి, ధ్వనులకు ప్రత్యేకత లభించి, వేర్వేరుమతములు విలసిల్లె నని మనకు దెలియవచ్చును. ఇటుల అలంకారికులు వారివారికి దోచినట్లు పోవుటవలన నలంకారశాస్త్రకల్లోలినీప్రవాహము వివిధపథముల బ్రసరింపజొచ్చెను. నానాముఖములై న స్రవంతికనేకముఖ మొనరింపకున్నచో నది కాలక్రమమున సంతర్వాహినియైపోవును. ఈవివిధసదముల సరికట్టినచో జీవనదియై, కావ్యకేదారము సారవంతము, సర్వసస్యాభ్యము నై ఫలించు నన్న ముఖ్యాశయము నవ్యులకు జనించెను. అంతనుండియు బాహ్యంగవర్గ మైన గుణాలంకారరీతులకు ప్రాముఖ్యము సన్నగిల్లి, ఉత్తమకావ్యసౌందర్యస్వరూప మైన ఆభ్యంతరవిచారము అలంకారికుల మానసముల నాకర్షింపజొచ్చెను. వ్యంగ్యవ్యాపారమే - అందును రసభావ ధ్వనులే - అత్యంతాహ్లాదానుసంధాయకములై, సహృదయరంజకములై నెలుంగు నని తేటపడెను. సర్వజనాదర్శప్రాయ మైన సౌందర్యస్వరూపము, కేవలబాహ్యవస్తుప్రదర్శనముపై నాధారపడదు. అది సత్యముగ సరసజనాంతరంగికముకురఫలకములలోననే పరిణింపించును. అత్యంతమాధుర్యసంజనితస్త్రిస్వాభావిక మైన ఆనందానుభవమునకును, పౌరుషసౌందర్యప్రధాన మైన ప్రతిభాగాంభీర్యమునకును సంయోగసౌఖ్యము నాలంకారికాచార్యులు

కావ్యాత్మక - నవీనమతములు

ప్రసాదించిరి. ఈ అన్యోన్యసాంగత్యలాభ మాదినుండియు గాన వచ్చును. మాధుర్యగాంభీర్యములు, లేక సౌమ్యమార్యస్వారస్యముల పరస్పరసమాగమమున సపూర్వానందానుభవము గల్గును. కేవల లక్షణనిర్మాణము కావ్యకాంతామణిని నిర్ణీవిగ నొనరించునేకాని యామెకు మాధుర్యలావణ్యముల గూర్పజాలదు. ఈవిశేషాంశ మాలంకారికు లెరుంగనిది కాదు. సౌందర్యసర్వస్వస్వరూపమునకును, పరమానందానుభవరహస్యమునకును పీఠనూనాదరగౌరవముల జూపిరి. లక్షణవిధానమును మీరరాదని శాసించినను, కవిప్రతిభాప్రదర్శనమున కనేకావకాశముల గల్పించి, కవులు నిరంకుశులని నవ్వులు వచించిరి. మరియు కావ్యసౌందర్యమును, రామణీయకమును గురుతెరుంగుటకు సహృదయులును, రసికులునుమాత్రమే తగినవారని వారు రచించిరి. కావున మహాకవులవోలేనే సహృదయశిరోమణులుగూడ స్వల్పసంఖ్యాకులై చెలంగుదురని మన మెరుంగవలయును. అందుచే కవిత్వ సహృదయత్వలాభములు పూర్వజన్మవాసనాఫలితములై సహజమును, స్వాభావికమునుగా జెలంగునుగాని వేరొండుగాదు.

అభ్యంతరవిమర్శనపూర్వకమైన ఉత్తమకావ్య స్వరూప సందర్శనము ధ్వన్యాలోకమూలమున సహృదయులకు సంభవించెను. ప్రాచీనమతములన్నియు నీగ్రంథమున సమన్వయింపబడి ధ్వనిమతము స్థాపింపబడెను. దీనివెనువెంటనే ప్రత్యర్థిమతములు కొన్ని ప్రబలి క్రమముగ నశించెను. కొందరు ప్రాచీనమతానుసారులు కొన్నిగ్రంథముల రచించిరి కాని వానికిగూడ ప్రచార మంతగా లేకపోయెను. ఇటుల విదారుశతాబ్దములవరకు అలంకారశాస్త్రము కేవలవ్యాఖ్యానములు, సంగ్రహగ్రంథములతో నిండెను. ఎవరో యొకరిద్దరుతక్కు తక్కినవా రందరును మమ్మటాచార్యకృత ధ్వనిమత సంస్థాపనము

నవ్యమతము-ధ్వనిమతస్థాపనము

నాపల ధరించిరి. కాని కొంతమంది కవిశిక్షకును, రసవిచారమునకును పాటుపడిరి. వీరి శిక్షావిచారములు వీరి పూర్వాచారపరాయణత్వమును, ప్రాచీనమతప్రాబల్యమును చాటిచెప్పును. ప్రాచీనమతావలంబకులు ధ్వనిమతప్రామాణ్యమునకు విముఖులై, నవీనమతాభ్యుదయమునకు ప్రతిపక్షులై, పూర్వాచార్యసంప్రదాయముల శిరసావహించి చర్చితచర్చణముగ గ్రంథముల రచించిరి. వీరిగ్రంథసరణిని విమర్శింపబూనినచో జదువరులకు విసుగు జనించును. పంథలు, పదములు, భావములు, పరిభాష, సర్వము నొకేఢక్కి జేలంగుచున్నది. వీనిలో ముఖ్యముగ మనము గమనింపదగినవిషయ మొక్కటియే. అలంకారముల సంఖ్యాభేదములుమాత్రమంతకంతకు నతిశయించుటచే అలంకారశాస్త్ర మన్వర్థాభేదాన మయ్యెను. ఆభ్యంతర మైన కావ్యాత్మతత్త్వవిమర్శనాకృష్టమానను డగుటనో, లేక బాహ్యంగ మైన కావ్యసౌప్త్యవచిచారవిధూతచేతస్కు డగుటనో కాని ఆనందవర్ధను డలంకారముల నంతగ బాటింపలేదు. ఈ అలంకారముల కాధునికుల కాలమున ప్రాచుర్యము గల్గెను. కావుననే ప్రాచీనమతములకు వన్నెపెట్టి అలంకారసర్వస్వమును రచించుటకు రాజానకరుయ్యకున కవకాశము గలిగెను. అందుచేత రుయ్యకునికాలమునుండి అలంకారముల లక్షణస్వరూపములు విలక్షణముగ విధింపబడినవి. అచ్చటచ్చట గొన్ని కొరంత లున్నచో వానిని పండితరాయలు పరిష్కరించెను.

ఈ అర్వాచీనమతము, లేక నవ్యమతమునందు విశేష మొకటి విలసిల్లుచున్నది. అర్వాచీనాలంకారికు లందరును ధ్వనిమతాభ్యుదయమునకు యత్నించినను, ప్రాచీనమతాధికారతిరస్కారము సల్పుటకు సమర్థులు గారైరి. పూర్వాచార్యశాసనధిక్కార మొనరించుటకు దగిన సాహసము నవ్యులకు లేకపోయెను. భయకారణ

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

ముననో, లేక భక్తికతముననో నవ్యమతము చిరంతనమత సంప్రదాయముల గౌరవపురస్కరముగ నాదరించెను. కావున నవ్యుల నందర నొకఘట్టమున జేర్చుట కనువుపడదు. ఇందులకు నిదర్శనముగ ధ్వనిమతసంస్థాపకుడైన మమ్మిటూచార్యుని కావ్యలక్షణమున వామనాదుల చాయాసంపర్కము గానవచ్చును. ధ్వనిమార్గావలంబి యైన రుయ్యకుని ఆలంకారలక్షణవిభాగములు ఉద్భటకుంతలుల పథము ననుగమించుచున్నవి. ఇంక విశ్వనాథు డెన్ననో, రసమతసముద్ధరణమునకు బద్ధకంకణు డని వేరుగ వివరింప నక్కరలేదు. తుదకు పండితరాయల రసగంగాధరము రసమతసింహావలోకన మొనరించుచున్నను, ధ్వనిమతప్రాశస్త్యమును బ్రకటించినను కావ్యలక్షణముమాత్రము దండ్యాచార్యలక్షణమున కనువాదస్వరూపమై క్లామాపాత్ర మగుచున్నది. ఇచట మన కొకపంగతి స్పష్ట మగును. 'సదసత్సంశయగోచరముగను, అస్తినాస్తివిచికిత్సాహేతుభూతముగను' ఆనందవర్ధనాచార్యుడు రచించిన కావ్యవరవర్ణి నీస్వరూపవర్ణనమును నవ్యులు 'ఇద మిత్థ'మని నిరూపింప నిశ్చయించిరి. కావ్యకన్యకాసౌందర్య సర్వస్వప్రదర్శనమునకు అర్వాచీనులు ప్రారంభించినంతనే లావణ్యరసము చిందుటయు, ప్రాచీన నవీనమతసంప్రదాయసాంకర్యము సంభవించుటయు గల్గెను. ఈ తిర్యగవలోకనసింహావలోకనములవలన ప్రాచీనమతములలోని ప్రాశస్త్యమును, ధ్వన్యాలోకమునందలి లోపములనుగూడ అర్వాచీనులు గుర్తించి రనియు, స్వప్రతిభావిశేషమున నవ్యమతసంస్థాపనమునకై ప్రయత్నించి రనియు మనకు దెలియవచ్చును. దీనివలన ధ్వనిమతాభ్యుదయకారకులు ప్రతిభావంతులు గా రను దోషారోపణమునకు నిదానము గాజాల రని చదువరులెరుంగవలయును.

నవ్యమతము-ధ్వనిమతసంస్థాపనము

(ధ్వనిమతసంస్థాపనము - మమ్మటాచార్యుడు)

నవ్యమతాభ్యుదయమునకు బాటుపడినవారలలో ప్రథమ పూజ్యుడు, ఉత్తమోత్తమప్రతిభావంతుడు, మహామహిమాన్వితుడు నైనవాడు మమ్మటాచార్యుడు. నిశ్చయించుట కాతని కావ్యప్రకాశ గ్రంథమే ప్రబలప్రమాణము. ఈ గ్రంథరచనమువలన మమ్మటాచార్యుడు ధ్వనిమతసంస్థాపన మొనరించి, కాశ్మీరక సంప్రదాయముల ప్రతిష్ఠించి నవ్యమతాభ్యుదయమునకు దోహద మాచరించెను. ప్రాచీనమతాచార్యప్రయత్నముల నెల్ల బరిశీలించి, ఛిన్నాభిన్నములై, చిక్కుబీరుగా బడిన సూత్రజాలముల నెల్ల సంగ్రహించి, మమ్మటాచార్యుడు స్వకీయకరకాశలమును ప్రదర్శించి, కావ్యకన్యా లలామమునకు నవ్యదుకూలాంబరమును కాన్క గావించెను. కావున కావ్యప్రకాశము సరసజనులకనుల మిరుమిట్లుగొలిపి, వారి మానసముల పరవశ మొనరించెను. అలంకారగ్రంథములలో కావ్యప్రకాశము సమగ్రము, సంపూర్ణము, సర్వంకషము నై 'నెలుగొందుటచే, మమ్మటాచార్యుని మార్గ మనుసరించి నవీనులు తమతమగ్రంథముల రచించిరి. అందుచే అర్వాచీనాలంకారికగ్రంథముల కెల్ల కావ్యప్రకాశ మాదర్శప్రాయమై చెలువొందెను.

మమ్మటుని కావ్యలక్షణమును గమనించినచో నవ్యమతతత్త్వము చదువరులకు కరతలామలక మగును. ఇతడు ధ్వనిమతమున కంజలి బంధ మొనరించి, రసధ్వనిని శిరసావహించినను, కావ్యలక్షణనిర్మాణమునమాత్రము ప్రాచీనమతప్రధానాంశములైన శబ్దార్థములను గుణదోషాలంకారములను బాటించెను. “ దోషరహితము, గుణసహితము, తొన్నివేశల అలంకారమార మైనను, శబ్దార్థసముపేత మైనచో

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

నదియే కావ్యము" అని విధించెను. ఈలక్షణమునందు రసప్రసంగము ధ్వన్యభిధానమును వాచ్యరూపమున గానరాకున్నను, వీనికి ప్రతీతి గలదు. కావ్యలక్షణమును విధించినతరువాత, శబ్దార్థతైవిధ్యమును జర్పించుచు మమ్మటాచార్యుడు వ్యంజనావృత్తిని సాధించి, వ్యంగ్యార్థస్వరూపమును స్రవర్పించి, కావ్యత్రయభేదమును వివరించెను. ఇటుల వ్యంగ్యార్థప్రతీతి ననుసరించి, ధ్వని, గుణీభూతవ్యంగ్య చిత్రములను క్రమముగ ఉత్తమ, మధ్యమ, అవరకావ్యములకు లక్షణమును విధించి, లక్ష్యముల నొసంగి, పిదప అసంలక్ష్యక్రమవ్యంగ్యమును నిరూపించుచు, సందర్భోచితముగ రసస్వరూపమును వర్ణించెను. రసమతసమాలోచనావసరమున భట్టలొల్లట, శ్రీశంకుక, భట్ట నాయకుల వివిధవాదముల సారమును బేర్కొని, వానిని విమర్శించి కడకు ఆచార్యాభినవసప్తసాదుల వ్యక్తివాదమును మమ్మటు డాదరించెను. భరతమతానుసారముగ ఎనిమిదిరసములు నాట్యమున స్మరింపబడిన వని వచించినను, కావ్యోచిత్యమును గణుతించి కాబోలును, శాంతముగూడ తొమ్మిదవరస మని ప్రకాశకారుడు నుడివెను.

మమ్మటాచార్యు డనంతరమున గుణదోషవిచారమునకు గడంగెను. ఈవిచారము కావ్యసామాన్యమునకు వర్తింపక, విశేషముగ రసధర్మపరత్వముగనే విలసిల్లెను. కేవలరసాశ్రయములై గుణములు కావ్యకామనీయకమును పెంపొందించు ననుటచే, ఆనందవర్ధనుని పథము నవలంబించి గుణములకుగూడ నవ్యతను మమ్మటు డాపాదించెను. ఓజోమాధుర్యగుణములు శబ్దార్థమాలమున ప్రకాశింపవు. ఇంక శబ్దార్థములకు గల గుణవ్యవహారము గౌణమే కాని వేరొండు గాదు. మరియు నీవ్యవహారము రసోపకారకముగనే పరిణమించును. శౌర్యము లేరీతిగ నాత్మకు వర్తించునో, ఓజోగుణాదులుగూడ

నవ్యమతము-ధ్వనిమతసంస్థాపనము

నారీతిగ రసమునకే చెందును. వర్ణ సమాసరచనాదులుగూడ రసవ్యంజకములుగనే భాసించును. కావున మాధుర్యాదిగుణములు సామోద్రస ధర్మము లనియే గ్రహింపవలయును. ఇట్లులే ఆలంకారములుగూడ జెలంగును. కొన్ని శబ్దద్వారమునను, మరికొన్ని అర్థద్వారమునను రసోపకారకము లగును. కటకాదులవలె నలంకారములు శరీరమునకు శోభగూర్చును. అందువలన కావ్యశరీర మైన శబ్దార్థములమాలమున నలంకారములు కావ్యాత్మ యైన రసమునకు పరిస్ఫూర్తి గలిగించును. రసోపస్కారకములు గానిచో నవి వాఙ్మైత్రిమాత్రములుగనే పరిగణింపబడును.

ఆనందవర్ధనునివోలెనే మమ్మటుడుగూడ మాడుగుణములను మాత్రమే సమ్మతించెను. ఆయావర్ణముల సాహచర్య మాయాగుణముల దీపింపజేయు ననుబవలన ఉద్భటు డుదాహరించిన వృత్తి త్రయము, లేక స్థూలపృష్ఠిని వామనుని రీతిత్రయ మీతనిగుణత్రయముగ పరివర్తనము జేసెను. ఈ గుణనిరూపణమున మమ్మటాచార్యుడు వామనుని చరణగుణపరిగణనము నత్యంతశ్రద్ధతో పరిశీలించి, ఓజఃప్రసాద మాధుర్యములతో మిగిలినగుణము లంతర్గతములుగాన వానిని పేర్కొనఁగర లే దని నిశ్చయించెను. మనముగూడ వానిని కడు జాగరూకతతో విమర్శించినచో మమ్మటుని పలుకులలోని సత్యము నరయగట్లు గుము. వామనుని గుణములలో కొన్ని గుణత్రయమున లీన మగును ; మరికొన్ని దోషాభావములుగను, తక్కినవి కేవలదోషములుగను గానఁచుచును. ఎట్లన-వామనుని శ్లేష, సహాధి, ఉదారతలు మమ్మటుని ఒకోగుణమున సర్వవసించును. అర్థవృత్తి నిజయునకు ప్రసాదగుణవిశేషమే. సమతాగుణము కొన్ని గొట్ల దోషముగ జెలంగును. ఇంక కాంతి హేమవార్యములు గ్రామ్యత్వశ్రుతికష్టత్వదోషాభావములగ గన్పట్టును.

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

ఇతని విమర్శనము గుణములసంఖ్యను తగ్గించి, వాని కొకమితి సేర్పరచెను. లేనిచో భోజనివలెనే విభేదముల బెంచుటకు నవీనుల కవకాశము లభించును. మరియు అర్థగుణశబ్దగుణవిచక్షణము నిరర్థక మని మమ్మటుని ముఖ్యాశయము. విభావాదిసంయోగమూలక మైన రసాస్వాదానందము ననుభవించు సహృదయచిత్తవృత్తిని ప్రమాణముగ పరిగ్రహించినచో గుణత్రయము నంగీకరించుటయే సమంజసము. కావుననే ఓజోగుణము చిత్తవిస్తారమును గల్గించి, వీరబీభత్సరౌద్రరసాద్రేకమునకు దోడ్పడును. ప్రసాదగుణము సర్వరసవిహితస్థితిని గల్గి, ఎండినకట్టెల నిప్పు రగుల్కొనునటులను, తెల్ల నిబట్టల నీరు పారురీతిని చిత్తవ్యాప్తి, లేక మానసవికాసము నొదవించును. ఇంక మాధుర్యము సామాన్యముగ సంయోగశృంగారమున గన్పట్టుచున్నను, వియోగశృంగారకరుణకాంతముల క్రమక్రమముగ నతిశయించుచు, హృదయాహ్లాదకత్వము, లేక చిత్తద్రుతికి గారణ మగును. ఈ చిత్తవిస్తారవికాసాహ్లాదకత్వములే వరుసగా గుణత్రయమునకు ఘలప్రాయములై, కావ్యరసానుభవమునకు హేతుభూతము లగుచున్నవి. వివిధములైన విభావాదుల కలయికవలన వేర్వేరు చిత్తవృత్తులు విలసిల్లును. కాని మన మావిభేదముల బాటింప నక్కరలేదు. ఈవిషయమునందు ధ్వన్యాలోకమార్గము ననుసరించి మమ్మటాచార్యుడు దానిని సమూలముగ జర్పించి విపులముగ వివరించినట్లు గానవచ్చును. ఆయాగుణములు చదువరుల హృదయముల నాయామార్పుల గలిగించు ననుసందేశమును మమ్మటుడు భట్టనాయకుని భుక్తివాదమునుండి స్వీకరించియుండు సనుటకుగూడ నవకాశము గలదు. అభిధాయకత్వము వాచ్యవిషయము, భావకత్వము రసవిషయము, భోక్తృత్వము సహృదయవిషయము నై చెలంగి ద్రుతివిస్తరవికాసాత్మకముగ

నవ్యమతము-ధ్వనిమతసంస్థాపనము

రసానుభవము వెలుంగునని లోచనమునందు భట్టనాయకుని వాదము సంగ్రహింపబడెను. రసమతసమాలోచన, ధ్వనిమత, ప్రాథోక్తి మతములలో నీవిషయ మింతకుమునుపే రచింపబడుటచే నిట చర్చిత చర్చణ మగు నని విరమించితిమి. అందువలన ఆనందవర్ధన, భట్ట నాయకుల మతసారము నేర్చి కూర్చి, విలక్షణముగ గుణవిచక్షణ మొనరించి, ఓజఃప్రసాదమాధుర్యములు సహృదయులకు చిత్తదీప్తత్య, వ్యాప్తిత్య, గళితత్యజనకము లని వచించెను. ఇతనిమతముతో విశ్వ నాధకవిరాజు సమ్మతించినను భేదము గానవచ్చును. మాధుర్యాదులు ద్రుత్యాదికారణము లని మమ్ముటుడు వచింప, గుణములకు గల జనక తను విశ్వనాథుడు విమర్శించి, కార్యకారణభావవిభేదమును పాటించక, సహృదయచిత్తార్ద్రప్రాయత్వాదుల నంగీకరించెను. వర్ణ సమాసరచనావిశేషములపై నాధారపడి గుణము లుండు ననుటవలన మమ్ముటుడు అర్థగుణములయొడ ననాదరభావము జూపెను.

ట, త, డ, ఢ లను వర్ణించి, క కారము మొదలు మ కారముదనుక గల స్పర్శముల మపయోగించినపుడును, ర, ణ కారముల హ్రస్వముగ వాడినపుడును, సమాసములు లేకున్నపుడు గాని, స్వల్పసమాసములతో గూడినపుడు గాని మాధుర్యగుణము ప్రకాశించును. వర్ణప్రథమతృతీయాక్షరముల వెంట నంటి ద్వితీయ చతుర్థవర్ణముల సంఘటన మున్నపుడును, రేఖయుత మైన ద్విత్యాక్షరప్రయోగము గాని, తుల్యవర్ణసంబంధ మున్నపుడు గాని, ణ కారవర్జిత మైన ట వర్గాక్షరము లున్నపుడును, శ కార, మ కారములు గల్గినపుడును, దీర్ఘసమాస వికట సంఘటనములతో నిండినపుడును ఓజోగుణము భాసించును.

ఇంక సాధారణము, సమగ్రము నైన సంఘటనము గల్గి ప్రసాదగు.

కావ్యత్వ - నవీనమతములు

ముండును. ఇట్లుల మమ్మటుడు వచించిన వర్ణములకును, ఉపనాగరికా, పరుష, కోమలవృత్తుల విషయమున ఉద్భటుడు సూచించినవానికిని చాలవరకు సామ్యము గానవచ్చును. కావున అలంకారమతమునందలి ఉద్భటాచార్యుని వృత్తిత్రయమే రీతిమతమున వామనుని రీతిత్రయమై, నవ్యమతమున గుణత్రయముగా మమ్మటునిచే గొనియాడబడెను. తరువాత పద, వాక్య, ఆర్థదోషములను, రసదోషములను గూడ కావ్యప్రకాశమున వివరించెను. ఇతని మార్గమును మిగిలినవారందరవలంబించిరి. ఇతనిమతమున అలంకారములు కావ్యప్రాశస్త్యమునకు ప్రధానములు గాకున్నను, శాస్త్రసంప్రదాయము నాదరించి మమ్మటుడు దశమోల్లాసమునం సర్థాలంకారవివేచన మొనరించెను. రీతిమతమును సమ్మతించి, సర్వగుణాతిశయసంపన్నమై కావ్యసౌఖ్యదర్శము ప్రకాశించు నని తలంచినచో సమగ్రగుణరహితము లైన గౌడీయాపాంచాలాలకు కావ్యత్వము లభింపదు. లేదా, ఒకానొక మేలిగుణము గల్గినకతమున, దానిని కావ్యముగ నంగీకరించినచో కావ్యాభాసములు, కావ్యానుకారములు నైన వాగ్వికల్పములగూడ ఉత్తమకావ్యములుగ గణింపవలసివచ్చును. కావున నవ్యమతమును ప్రమాణముగ గైకొనినచో, నామనుడు వచించినవడుచున, 'గుణములు కావ్యసౌందర్యమును సంపాదించు' ననియు, 'అలంకారము లాసౌందర్యమున కధికతరరామణీయకము నాపాదించు' ననియు భావించుట సవిమర్శకము గా దని తేలుపడును. మరియు విమర్శనజ్ఞానశూన్యమై చెలంగును.

ఈ కావ్యప్రకాశసంగ్రహమువలన వివిధము లైన ప్రాచీనమతముల సేకముఖి మొనరించి, లక్ష్యలక్షణస్వరూపమును విలక్షణముగ వివరించి, విమర్శనపూర్వకముగ విధించి, మమ్మటాచార్యుడు

నవ్యమతము-ధ్వనిమతసంస్థాపనము

సవ్యమతాభ్యుదయమునకు దోడ్పడే నని చదువరులకు దోచకమానదు. ఇతడు నాటకలక్షణమునుమాత్రము నిర్ణయించలేదు. హేమచంద్ర విద్యానాథవిశ్వనాథు లాలోపమును పూర్తిగావించి తమగ్రంథముల రచించిరి. పూర్వాచార్యవర్యుల భిన్నభిన్నాభిప్రాయముల నెల్ల స్వీకరించి, వానిని ధ్వనిమతమునకు సమన్వయ మొనరించి, సయుక్తి కముగ, సూత్రప్రాయముగ, సంగ్రహరూపముగ కారికావృత్తుల రచించి, నవ్యమతసంస్థాపన గావించినకారణమున మమ్మటాచార్యుడు వాద్యేవతావతారు డని ప్రఖ్యాతి గాంచుటయు, కావ్యప్రకాశము ప్రసిద్ధిపఱించుటయు, దాని కనేకవ్యాఖ్యానములు వెల్వడుటయు సంభవించెను.

మమ్మటుని కావ్యలక్షణము నవీనాలంకారికుల ఖండనము లకు పాత్ర మయ్యెను. మమ్మటుని కావ్యప్రకాశము విశ్వనాథుని సాహిత్యదర్పణమునకు ఉపజీవ్య మైనను, ప్రకాశకారుని కావ్య స్వరూపము చింత్య మని దర్పణకారుడు దూషించెను. 'అదోషము, సగుణము, క్వచిదనలంకృతము నైన శబ్దార్థమే కావ్యము' అను మమ్మటుని లక్షణమునంగల విశేషణములను కవిరాజు క్రమ ముగా నిటుల విమర్శించెను. అదోష. మైన శబ్దార్థమే కావ్య మన్నచో, దోషదూషితము గాకుండ రచించుట దుర్లభ మగుటవలన కొన్నివేళల సుత్రమకావ్యములగూడ త్యజింపవలయును. మరియు, ఈషద్దోషదూషితము, లేక అంశదుష్ట మని తలంచి సమర్థించుటకు గూడ పీలు లేదు. ఇచట దోషము నిత్యమా, అనిత్యమా యను ప్రశ్నమున కవకాశము గలుగును. ప్రత్యేకాంశము లైన పదపదార్థ ములకుమాత్రమే దోషము సంబంధించు ననుట సమంజసము గాదు. రసాపకర్షకములే దోషము లనుసూత్రము ననుసరించి దోషము

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

పద్యమున కంతకును వర్తించును. కావున కావ్యత్వానంగీకారము ప్రవిలరవిషయమా, లేక నిర్విషయమా యను సందియ ముదయించును. ఇంక, గుణసముపేతశబ్దార్థమే కావ్యముగ విలసిల్లు నని భావించినచో, గుణములు రసైకధర్మము లని ప్రతిపాదించబడుటచే, అభిమతశబ్దార్థ మైన కావ్యస్వరూపమున రసము గలదా, లేదాయను సంశయము గల్గును. రసము లేనిచో గుణవత్త్వముగూడ లేకపోవును. ఒకవేళ రసము గల దని పలికినచో, రసవంత మను విశేషణము నేల విధింపరా దనుప్రశ్న వచ్చును. గుణవత్త్వవ్యథానుపపత్తిచే నది లభించు నని వాదించినచో, సగుణ మనుటకన్న సరస మని వదించుట యుక్తము. ఇంక గుణాభివ్యంజకమైన శబ్దార్థమే కావ్యమునందు ప్రయోజ్య మనుటయే ముఖ్యాభిప్రాయమని భావించుటకుగూడ ప్రమాణములేదు. 'కావ్యమునకు శబ్దార్థములే శరీరము; రసాదులే ఆత్మ; గుణములు శౌర్యాదులు; దోషములు కాణత్వాదులు; రీతులు అవయవసంస్థాన విశేషములు; అలంకారములు కటకకుండలాదులు' అని చెప్పబడెను. కావున గుణాభివ్యంజకశబ్దార్థవత్త్వమునకు కావ్యమున ఉత్కర్షమాత్రాధాయకత్వమే కాని స్వరూపాధాయకత్వము లేదు. మరియు, క్వచిదనలంకృతశబ్దార్థము కావ్యమై చెలువారు నని తలంచినచో, సర్వత్ర సాలంకారమై క్వచిదస్ఫుటాలంకార మైయున్నప్పుడుగూడ శబ్దార్థము కావ్యముగ గణింపబడు నని తాత్పర్యము వచ్చును. ఇచట సాలంకార శబ్దార్థము ఉత్కర్షాధాయకత్వమే కాని వేరొండుగా దని సాహిత్య దర్పణమున విశ్వనాథుడు వివరించెను. ఇటుల గుణదోషాలంకారములను కావ్యలక్షణమున విధింపరా దనువిషయమున కవిరాజు రచించిన ఖండనములతో పండితరాయలు సమ్మతించినను, జగన్నాథపండితుని

నవ్యమతము - ధ్వనిమతసంస్థాపనము

విమర్శనమే సప్రమాణము, సకాస్త్రీయము నై సహృదయరంజకముగ మన్నది. 'మానాభావ మగుటచే శబ్దార్థయుగళము కావ్యశబ్దవాచ్యము గాదు. కావ్యము స్పష్టముగ పరిపబడుచున్నది. అర్థము కావ్యము వలన నవగమ్య మగుచున్నది. కావ్యము శ్రుత మయ్యెను. అర్థము జ్ఞాతము గాలేదు. ఇటువంటి విశ్వజనీన వ్యవహారమువలన శబ్దవిశేష మునకే కావ్యపదార్థత్వప్రతిపత్తి గల్గుచున్నది.....ఇంక ఆస్వాదో దోష్పకత్యమే కావ్యత్వప్రయోజకముగ పరిగ్రహించి, శబ్దమునందును, అర్థమునందును నయ్యది అవిశిష్ట మని చెప్పినచో, రాగము నకుగూడ రసవ్యంజకత లభించును. ధ్వనికారాదిసకలాలంకారిక సమృతత్వమున ప్రకృతమునందు లక్షణీయత్వాపత్తి జనించును. బహుశ్చ లేల? నాట్యాంగములం దన్నిటిలో ప్రాయికముగ రస వ్యంజకత్వ ముండుటవలన కావ్యత్వాపత్తి గల్గు' నని జగన్నాథుడు చర్చించి, 'చమత్కారిత్వమే కావ్యశీలిత'మని సమర్థించి, 'రమణీ యార్థప్రతిపాదకశబ్దమే కావ్య'మని లక్షణమును నిర్మించెను.

ఈవిమర్శనములలో గల వాదములను, ప్రమాణములను పరి శీలించినచో నానిలో కొన్ని శుష్కతర్కములుగను, పాండిత్య ప్రకటనానుకూలములుగను గన్పట్టును. మమ్మటుని వ్యాఖ్యాతలలో గొంద రీయాక్షేపణములకు దగినసమాధానముల నొసంగిరి. కావున న్యాయసిద్ధము, యుక్తియుక్తముగ కావ్యస్వరూపమునకు లక్షణమును విధించుట నిష్ఫలమని మన కీవివాదము బోధించును. ఇందలి సత్యమును గ్రహించియే పంకసంస్పర్శనప్రత్యక్షనముల కంగీకరింపక ఆనంద వర్ధనాదులు కావ్యసామాన్యస్వరూపమును బ్రదర్శించి, కావ్యవిభేదముల విస్తరించి, కావ్యాత్మతత్త్వమును బోధించి మానముద్ర వహించిరేకాని మమ్మటాదులమాడ్కి విలక్షణోపేతము, విమర్శన

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

యుతము నైన లక్షణమును రచించుటకు యత్నింపరైరి. కావుననే 'కావ్యస్వరూపమును వ్యుత్పాదించుగోరిన మతిమంతునిచే కావ్య సామాన్యలక్షణముమాత్రమే వచింపబడెను' అను వ్యక్తివివేకకారుని నిందాలాపములకు ధ్వనికారుడు పాశ్రు డయ్యెను. ఇంక సర్వాలంకారికసంప్రదాయసంగ్రహవాక్యమై, వాద్దేవతావతారుడైన మమ్మటాచార్యుని కావ్యస్వరూపలక్షణము చెలంగు నంటయే దీనిప్రాశస్త్యమును ప్రకటించును. ప్రాచీనమతముల నొకపరి పరికించినచో, నీతని లక్షణమునందు చదువరుల స్థూలదృష్టికి లోపములవోలె గానవచ్చు బాహ్యవిభేదముల కన్నిటికిని సమన్వయము సంభవించును. ఇతని లక్షణమున రసమునకు స్థానము లేదు. ఆనందవర్ధనునిచే కావ్యభేద మాత్రముగ గణింపబడిన చిత్రకావ్యమును మమ్మటుడు ఆవర కావ్యముగ నంగీకరించుటవలన విశ్వనాథుడు విమర్శించినవడువున రస మీతనిలక్షణమునందు ప్రధానాంశము గా దని తలంపవలసి వచ్చును. అయినను రసోపస్కారకత్వము నాధారముగ గైకొని, గుణదోషవిచారమును ప్రకాశకారు డొనరించినకతమున రసము ముఖ్యాంగము గా దనుటకుగూడ వీలు లేదు. ఇట్లు కాక కవిప్రపంచము, సహృదయజగము, ఆలంకారికలోకములలో రసమే కావ్యసర్వస్వముగ ప్రఖ్యాతిగాంచుటచే నది లక్షణమునం దుదాహృతము గాలే దని శంకించినచో; రసవత్త్వలంకారవ్యంగ్య విభాగమును, ధ్వనిప్రాధాన్యము ననుసరించి మమ్మటుడు గావించిన కావ్యత్రయవిభేదమును సమర్థించుటకు మార్గము గానరాదు. ఇందు వలన రసగంగాధరకారునికైవడి గుణదోషములను జేర్చక ప్రకాశకారుడు కావ్యలక్షణమును విధించినచో కొంచెము విలక్షణముగ నుండియుండును. కావున వామనుడు వచించినపగిది గుణదోషములు

నవ్యమతము - ధ్వనిమతసంస్థాపనము

శబ్దార్థములకు సంబంధించిన వని మనము దలంపవలయును. అందుచే పండితరాయలు ప్రకాశకారునితో నేకీభవింపక, శబ్దార్థసరచనాగతములుగనే వీనిని గ్రహించెను. నవ్యమతానుసారి యైనను విద్యానాథుడు ఉప్పటునిమతము నాదరించి గుణములు సంఘటనాధర్మములని వచించెను. ఈవిధేదవిషయముల నాలోచించినచో నవ్యమత ప్రతిపాదకు డని పేరెన్నికగన్న మమ్మటూడుగూడ ప్రాచీనమత ప్రాబల్యమునకు దాసానుదాసుడై, చేతులు జోడించి జోహారు లాసరించె నని తలంపుక తప్పదు. ఇటుల ప్రాచీనాచార్యపదానువర్తియు, ప్రాచీనమత సంప్రదాయపక్షపాతియుగా విలసిల్లినను, వాద్దేవతా పరావతారుడు ధ్వనిమత ప్రాశస్త్యమును బరిగణించి, కావ్యప్రకాశ గ్రంథరచనామూలమున దానిని సంస్థాపించి, మిగిలినవానిని దీనితో సమన్వయ మొనరించె నని సహృదయు లెరుంగగలరు.

ఇటుల ఆనందవర్ధన, అభినవగుప్త, మమ్మటూచార్యవర్యులు పురోహిత, ప్రధాన, దండనాథులై తేజరిల్లి, వాదోపవాదవాహినీ తతుల దశదిశలం బంచి, శాస్త్రప్రావీణ్యమును, నీతిని పుణ్యమును, ఖడ్గకాశలమును నెరయమెరయ, పూహప్రతిపూహముల బన్నివిప్పి, విమతమత సైన్యతండముల జించి చెండాడి, వానిని దిగంతరములకు బారద్రోలి, వస్త్రలంకారరసాదుల బరిచారికలుగా నియమించి, ఉత్తమకావ్యస్వరాజ్యసంపాదనము గావించి, సరస్వతీసతీలలామను ధ్వనిమత సువర్ణ మయమయూరసింహాసనమునం దాసీనురాలుగ నొసరించి, మూర్ధాభిషేకముం జేసి, నూతనవైభవ, వికాస, విలాసముల నెలుగొందునటుల సలిపి రనినచో స్వభావోక్తియై విలసిల్లును.

కావ్యాత్మక - నవీనమతములు

(ధ్వనిమతప్రాచుర్యము—రుయ్యకుడు)

ధ్వనిమతాభ్యుదయమున కమితప్రయత్నము లొనరించిన వారిలో రాజానకరుయ్యకుడు ప్రథముడు. ఇతడు మమ్మటాచార్యుని తరువాత ప్రబలి కావ్యప్రకాశమునకు వ్యాఖ్యానము వ్రాసెను. కేవల వ్యాఖ్యానముతో దృష్టి జెందక స్వతంత్ర గ్రంథములగూడ రచించి, రుయ్యకుడు శక్తిసామర్థ్యములను, విజ్ఞానవివేకములను బ్రకటించెను. ఇందుల కాతని అలంకారసర్వస్వమే నిదర్శనము. రాజానకకుంతలాచార్యుడు వక్రోక్తిజీవితమున ప్రదర్శించిన వైదగ్ధ్యవైచిత్ర్యవిచ్ఛిత్తి విశేషముల బుటమువెట్టి 'పదార్వన్నియ జాళువాపసిడి రంగుమెరుంగుల చెలుంగు' అలంకారస్వరూపస్వభావములను కరువుగట్టి పోత పోసి రాజానకరుయ్యకాచార్యుడు సర్వస్వమున భద్రపరచి కావ్యవరవర్ణినికి గాన్క నొసంగెను. అమితకాశల్యము గానుసింప, అత్యంత నైపుణ్యము నెరయమెరయ అలంకారముల ప్రత్యేకతను, ప్రధానతను నిశ్చయించినకతమున నితనిమతము నొదల దాల్చి విశ్వనాథ విద్యాధర విద్యానాథాది నవీనులుగూడ దాని నంగీకరించిరి.

అలంకారసర్వస్వమునందలి విమర్శనవిధానమును గురించి గ్రంథకర్తయే వివరించెను. నూత్రములకు వృత్తిని రచించి లక్ష్యముల నొసంగి వానిని సమన్వయ మొనరించెను. ధ్వనిమతానుసారుల పక్షము ననుగమించుటచే రాజానకరుయ్యకుడు ధ్వనిమతప్రాశస్త్యమును స్రమాణముగ నంగీకరించి, చిరంతనాలంకారికుల మతముల తత్త్వమును దిక్పాత్రముగ నుపన్యసించి, ప్రాచీనమతములలో ధ్వనికి గల ప్రాచుర్యమును ప్రదర్శించెను. వాదోపసాగరకత్వమే అలంకారముల కాత్మభూత మగుటచే, పూర్వాచార్యుల మతమున

నవ్యమతము-ధ్వనిమత ప్రాచుర్యము.

ప్రతీయమానార్థము అలంకారపక్షనిక్షిప్త మని రుయ్యకుడు రచించెను. ఇదియే భామహాద్భుతదండివామనరుద్రటుల ముఖ్యాశయము. ఇంక, ఆనందవర్ధనునితరువాత వచ్చిన రాజానకకుంతలాచార్యుడు ఉపచారవక్రతాదులచే సమస్తవ్యనిప్రపంచమును స్వీకృతమయ్యె నని ప్రతిపాదించెను. భట్టనాయకుని మతమున ప్రతీయమానార్థము కవిప్రాశోక్తిసిద్ధమై కావ్యాంశత్వమును గాంచును. రసచర్మణాత్మకమైన భోగాపరపర్యాయవ్యాపారమే ప్రధానమైన విశ్రాంతిస్థానముగ నంగీకృతమయ్యెను. అభిధాభావకత్వలక్షణవ్యాపారద్వయోత్తీర్ణమై భోగము చెలంగు నని భట్టనాయకుని భావము. వ్యక్తివివేకకారు డన్నచో, వాచ్యవ్యంగ్యార్థములకు లింగలింగిసంబంధము గానవచ్చుటం జేసి ధ్వనిప్రపంచమంతయు అనుమానాంతర్గతమని వాదించెను. ఈప్రతిపక్షమతములు సమంజసములు గాకుండుటవలన రాజానకరుయ్యకాచార్యుడు వానిని నిరసించి ధ్వనిమతమును శిరసావహించి 'వ్యంగ్యనిష్ఠమై వ్యంజనావ్యాపారము గల' దని సిద్ధాంతీకరించెను. మరియు ధ్వని, గుణీభూతవ్యంగ్య, చిత్రకావ్యభేదత్రయమును సమ్మతించి, మొదటిరెండుభేదములను అలంకారమంజరియందు ప్రదర్శించితి నని వచించి, వ్యంగ్యార్థరహితము, వాగ్వికల్పవైచిత్ర్యయుతము నైన చిత్రకావ్యభేదమును రుయ్యకుడు అలంకారసర్వస్వమున నిరూపించెను. ఆనందవర్ధనాచార్యు డీచిత్రకావ్యభేదమును ధ్వన్యాలోకమున వివరింపనిలోపమును రుయ్యకుడు సర్వస్వమును రచించి సవరించెను.

వక్రోక్తివైచిత్ర్యమే కవివ్యాపారము గాని కేవలరసాదిప్రతీతిగా దని వచించి, వైచిత్ర్యము, లేక విచ్ఛిత్తివిశేషమే కావ్యాలంకారస్వరూపమనియు, కవిప్రతిభానిర్వర్తితమై వైచిత్ర్యము

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

వెలుంగు ననియు కుంతలాచార్యుడు కొనియాడెను. ఈపదములు నూతనములు గావు. కవిప్రతిభను సకలాలంకారికులును సమ్మతించిరి. వామనుని 'సౌందర్యమే' కుంతలుని 'వైచిత్ర్యము' 'లేకవిచ్ఛిత్తి'గా మారెను. ఆనందవర్ధను డీ'ఉక్తివైచిత్ర్యము'ను బేర్కొనెను. మమ్మియుడు గూడ వైచిత్ర్యమే అలంకార మని రచించెను. ఉపమావిచ్ఛిత్తిని గురించి అభినవగుప్తుడు పలుకుటయే కాక, కామనీయకము, లేకచారుత్వము దీనికి పర్యాయపద మని తెల్పెను. రాజానకరుయ్యకుడు నూతనమతము నొకదాని నుపవర్ణింపక, కుంతలాచార్యుని అలంకార విమర్శనవిధానమును స్వీకరించి, ప్రశ్నేకాలంకారస్వరూపవిభేదమును వివరించెను. విశ్వనాథజగన్నాథాదులు రుయ్యకునిమార్గముననే తమతమగ్రంథముల నిర్మించిరి. యథాసంఖ్యమును ప్రశ్నేకాలంకారముగ నంగీకరింపనగునా, హడదా యనువిమర్శనమున జయరథుడు 'వక్రక్తిశీవితకారునిచే నిది సప్రపంచముగ వచింపబడుటచే మాచే వివరింపబడలే' దని వ్యాఖ్యాన మొనరించినకారణమున కుంతలుని మార్గమును రుయ్యకు డనుసరించె నని చదువరు తెరుంగవలయును. విచ్ఛిత్తిస్వరూపమును సర్వస్వకారుడు వేరుగ వివరింపకున్నను, వ్యక్తి వివేకవ్యాఖ్యానమునందు శబ్దార్థముల విచ్ఛిత్తియే అలంకార మనియు, విచ్ఛిత్తి కవిప్రతిభోల్లాసరూప మనియు, కవిప్రతిభోల్లాస మనంత మనియు, అనంతత్వమును భజించుటవలన పరిగణింప శక్యము గాదనియు రచించెను. 'వాచస్పతిసహస్రము సహస్రప్రయత్న మొనరించి బంధించినను, జగత్ప్రకృతిసరణి నయ్యది త్నయము పొంది'దనిన ఆనందవర్ధనునివచనములకు రుయ్యకునిపలుకులు ప్రతిధ్వనులుగానోపును. కావున కవిమతిచే నుపభుక్త మైనను, అనంత మైన కావ్య

నవ్యమతము - ధ్వనిమతప్రాచుర్యము

స్థితి పరిక్షీణముగాక నవనవప్రకృతివిశేషమున పరివర్ధనము గాంచి ప్రకాశించునని భావము.

ఇటుల కవిప్రతిభాఫలిత మైన విచ్ఛిత్తివిశేషమును అలంకార నిరూపణమునకు ప్రమాణసూత్రముగ పరిగ్రహించి రుయ్యకుడు అలంకారసర్వస్వమును రచించెను. అందువలన విచ్ఛిత్తివిశేషవిరహిత మైనచో తార్కికానుమానములును, ప్రాకృతికసందేహములును అలంకారములు గానేరవు. ఈవిషయమును రుయ్యకునికన్న జయరథుడు స్పష్టముగ వివరించెను. కవికర్మ, లేక కవిప్రతిభపై నాధారపడి విచ్ఛిత్తివిశేషము చెలంగినప్పుడే దాని నలంకారముగ నంగీకరింపవలెను. లేనిచో త్రోసిపుచ్చవలె నని విమర్శనకారుడు రచించెను. ఆధునికు లందరును దీనిని విశ్వసించిరి. అప్పయ్యదీక్షితుడు దీనిని చిత్రమిమాంసయందు వివరించెను. ‘భణితివిశేషరూపత్వములే అలంకారము’ లని జగన్నాథు డనేకసారులు వచించెను. భణితివిశేషము, వైచిత్ర్యము, విచ్ఛిత్తులకు మారుగ విశ్వనాథజగన్నాథులు హృదయత్వము, చమత్కరిత్వము, సౌందర్యము ననుపదములను బేర్కొనిరి. అలంకారముల పరస్పరవిచ్ఛేదవైలక్షణ్యములయొక్క హేతుభూతజన్యతాసంస్థముచే కావ్యనిష్ఠమైన కవిప్రతిభయు, తజ్జన్యత్వప్రయుక్తమైన చమత్కరిత, లేక విచ్ఛిత్తియు జెలంగునని సారాలంకారప్రకరణమునందును, వైచిత్ర్యతత్వ మైన విచ్ఛిత్తివిశేష మనగా జన్యతాసంస్థముచే కవిప్రతిభావిశేషము, లేక తన్నిస్మితత్వప్రయుక్త మైన చమత్కృతివిశేష మనియు జెప్పనగునని కావ్యలింగప్రకరణమునందును పండితరాయలు రచించెను.

అలంకారసర్వస్వమునందలి ప్రక్షేపాలంకారముల స్వరూపస్వభావముల విలక్షణవిమర్శనమును పరిశీలించినచో దాని కాపేరు

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

సార్థక మగుచున్నది. రుద్రయ్యకునిమతమున డెబ్బదియేడు ప్రశ్నేకా
లంకారములు గలవు. దీనిని గాంచినచో స్థూలవృష్టి కీతన అలంకార
మతానువర్తిగా గన్పట్టును. ఉద్భటాచార్యు డన్నచో రుద్రయ్యకుని
కత్యంతాదరము. రుద్రయ్యకుని జనకుడు ఉద్భటాలంకారమునకు
వివేకము, లేక విచార మనుటకను రచించినట్లు జయరఘుని
వలన తెలియవచ్చును. తాను 'చిరంతనమతానుయాయీ' నని
రుద్రయ్యకుడే స్వయముగ వచించెను. దీనికి తార్కాణముగ
నితనివ్యాఖ్యాతలు జయరఘుడును, సముద్రబంధుడును 'రుద్రయ్య
కుడు భామహోద్భటమతావలంబకు' డని రచించిరి. భామ
హోద్భటప్రభృతు లైన చిరంతనాలంకారికుల ప్రాచీనభావము
లకును, ఆనందవర్ధనమమృతూదులగు నవీనాలంకారికుల నూతనసంప్ర
దాయములకును పరస్పరసమన్వయము గలిగించి, రాజానకరుద్రయ్య
కుడు అలంకారముల కపూర్వస్వరూపసౌందర్యమును సంపాదించెను.
ఇందులకు నిదర్శనముగ శ్లేషాలంకారస్వరూపమును దిలకింతము.
శ్లేషాలంకారమునందలి విభాగములకును, దీనికిని మరియొక అలంకార
మునకును సంబంధము సంభవించినపుడు వానివానికిగల విభేదముల
కును గల ప్రాచుర్యమునుగురించిన వివాదము ఉద్భటాచార్యుని
కాలమునందే మొదట నుద్భవించెను. ఇచట రుద్రయ్యకుడు శబ్దశ్లేషము,
అర్థశ్లేషము, ఉభయశ్లేషము నను భేదత్రయము నంగీకరించి, "ఏఅలం
కారము దేని నాశ్రయించునో, అది యా అలంకార" మను నూత్ర
మును సమ్మతించెను. 'ఆశ్రయాశ్రయిభావమూలకమై చెలం
గక, అన్వయవ్యతిరేకములపై నాధారపడి శబ్దార్థశ్లేషాలంకార
ములు వెలుగుటచే అర్థశ్లేషముకైవడి శబ్దశ్లేషము పరివృత్తిసహము
గా' దను మమ్మటాచార్యునిమతమును రుద్రయ్యకుడు నిరాదరించెను.

నవ్యమతము - ధ్వనిమతప్రాచుర్యము

ఇంక అలంకారసర్వస్వకారునిమతమున సభంగశ్లేషమునకు జతు కాన్తన్యాయముచే శబ్దద్వయవృత్తిత్వమును, అభంగశ్లేషమునకు ఏక వృంతగత ఫలద్వయసామ్యమున అర్థద్వయవృత్తిత్వమును స్ఫుటముగ సంభవించును. ఉభయశ్లేషమున కీరెండు ప్రక్రియలును వర్తించును. శ్లేషాలంకారసందర్భమున మమ్మటుని మతమును విశ్వనాథుడును, రుద్రయ్యకుని విభాగమును విద్యాధరుడును స్వీకరించిరి.

మరియు, అలంకారాంతరవిషయవినివేశ మీశ్లేషాలంకారము నకు సంభవించెడి సందర్భమున దేనిని సమ్మతించవలయు ననుప్రశ్న యుదయించెను. ఇచట పక్షత్రయమున కవకాశము గలదు. అలంకారాంతరమునకు బాధకత్వము చేహారునా, లేదా, సంకీర్ణత్వము నంగీకరింపవలెనా? కానిచో శ్లేషమునకే బాధ్యత్వము సమ్మతించ నగునా? ఈవిషయమున రుద్రటాచార్యుడు ప్రథమపక్షము నవలంబించెను. శ్లేషాలంకారము ప్రాప్తించినపుడు అలంకారాంతరమునకు బాధ చేహారును. అట్టిచోట నలంకారాంతరప్రతిభమాత్రమే కానవచ్చును. కావున శ్లేషాలంకారమునే గ్రహింపవలయు నని రుద్రటుని ముఖ్యాశయము. రాజానకరుద్యుకు డీపక్షము నంగీకరింపక మమ్మటాచార్యుని మార్గము నవలంబించెను. ఉపమాప్రతిభోత్పత్తిహేతు కమై శ్లేష మున్నదా? అట్లు గానిచో శ్లేషప్రతిభోత్పత్తిహేతు కమై ఉపమ జెలగునా? అను ప్రసంగమున రుద్రటమతము నుదాహరించుచు ప్రకాశకారు డిటుల రచించెను: ‘కమల విమ ముఖం’ అనుచో సాధారణధర్మ ప్రయోగశూన్యము లై నపట్టుల ఉపమావిషయ మనుట యుక్తము గాదు. ఏల నన, అట్టిచో నిర్విషయత్వాపత్తి సంభవించుటచే పూర్ణోపమ లేదు. మరియు ఉపమాద్యులంకార వివిక్త విషయము శ్లేషమునకు కొన్నిచోట్ల గానవచ్చును. రెంటికిని

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

యోగము సంభవించినచో నచట సంకరము చెలంగును. విరోధాభాసమున విరోధము గానవచ్చురీతిని శ్లేషాభాసమున శ్లేషము గానరాదు. కావున నిటువంటివాక్యములలో శ్లేషప్రతిఘోత్పత్తిహేతుకమై అలంకారాంతరము మెలంగును. దీనివలన మమ్మట్టునిమతమున అలంకారాంతరప్రతిఘోత్పత్తిహేతుకమై శ్లేషాలంకారము ప్రకాశింపనేర దని చదువరు లెరుంగవలయును. ఈ సందర్భమున ప్రకాశకారునితో సర్వస్వకాఙ్ఠ డేబీభవించెను. ఇటులనే మిగిలిన అలంకారముల ప్రశ్నోకతను, స్వరూపమును, స్వభావమును గురించి రాజానకరుయ్యకుడు విపులముగ జర్పించెను. ప్రాచీనమతసంప్రదాయముల మాధుభక్తితో నాదలధరింపక, వానిని విలక్షణముగ విమర్శించి రుయ్యకుడు అలంకారసర్వస్వము నన్వర్థాభిధానముగ నొనరించెను. ఇతనిగ్రంథమున మొదటి సుండియు తుదిదినుక చిరంతననవీనాచార్యుల భావములకు ననున్వయము సలక్షణముగ గన్పట్టును. వక్రోక్తిశీలితకారుని అలంకారస్వరూపలక్షణము నాదర్శముగ నైకొని, ఉద్భటరుద్రహిమనాదుల అలంకారస్వభావమును రుయ్యకుడు తన గ్రంథమునందు ప్రతిబింబింపజేసెను. ఇంతమాత్రమున నీత డలంకారమతానుసారు డని చెప్పసాహసింపరాదు. తాను ధ్వనిమతావలంబకు డైనట్లు రుయ్యకుడే వదించెను. మరియు వ్యక్తివివేకవ్యాఖ్యానమునం దీతడు ధ్వనిమతాభ్యుదయము సన్నివస్రయత్న మత్యంతశ్లాఘాపాత్రము. రుయ్యకుడు ధ్వనిమతావలంబకు డని వ్యక్తివివేకవ్యాఖ్యానమే చాటి చెప్పును.

(రసమతసముద్ధరణము - విశ్వనాథుడు)

మమ్మటాచార్యుని కావ్యస్వరూపలక్షణమును ఖండించుటకు కంకణము గట్టుకొనిన కవిరాజు విమర్శనము, కాలక్రమమున కావ్య

నవ్యమతము-రసమతసముద్ధరణము

ప్రదీపకారుడైన మహామహాపాధ్యాయ గోవిందచంద్రునిచేతను, రస గంగాధరకారుడైన జగన్నాథపండితేంద్రునిచేతను పునర్విమర్శన ములకు పాత్ర మయ్యెను. నవ్యమతాభ్యుదయమునకు దర్పణకారుడు ప్రయత్నించినను, ప్రకాశకారుని లక్షణమును ప్రత్యాఖ్యాన మొనరించి 'రసాత్మకవాక్యమే కావ్య' మని ప్రతిపాదించుటచే విశ్వనాథుడు రసమతసముద్ధరణమునకు జేయూత నొసంగె నని చెప్పక తప్పదు. వాచ్యగత మొనరింపక వదలినను ఆనందవర్ధను డత్యంతాదరము జూపి మన్నించినట్టియు, కావ్యాత్మక నంగీకరించి అభినవగుప్తపాదు డనూనాభిమానమును ప్రకటించినట్టియు రసధ్వనికి సుస్వాగత మొసంగి విశ్వనాథు డప్రతిమానప్రణయభావమున నతిథిసత్కార మాచరించెను. ఇట్లు రసధ్వనిరామణీయక సందర్శనమున వివ్వలుడై, విధేయుడై విశ్వనాథుడు స్వప్రతిభాసర్వస్వము నర్పించి దాని సహజ స్వరూపసౌందర్యమును సాహిత్యదర్పణమున ప్రతిబింబితము గావించి సహృదయులచే కవితా జను ఖ్యాతి గాంచెను. ఈరీతిని రసధ్వని పక్షపాతమును ప్రదర్శించినకతమున 'వస్త్రులంకారప్రధానము లైన కావ్యములందు విశ్వనాథునిలక్షణమున కవ్యాప్తిదోషము సంభవించును. ఇంతపాత్రమున నివి కావ్యములు గా వనుట మహాకవి సంప్రదాయభంగప్రసంగమై చెలంగును. ఏల నన, కపిబాలాదివిలసితములను, జలప్రవాహవేగనిపతనోత్పతనభ్రమణములను కవులు వర్ణించిరి. ఇట్టివర్ణనముల కావ్యములుగ గైకొనవలసినచో పారంపర్యముగ రసస్పర్శము వీనిలోగూడ గల దని చెప్పవలయును. ఇట్లు వదించుట సర్వానుభవసిద్ధము, సహృదయరంజకము గా'దని రస గంగాధరకారుడు రచించెను. మరియు రసధ్వనిని ముఖ్యాంశముగా గ్రహించుటవలన దోషదూషితము లైనను రసాదివైచిత్ర్యమును

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

గల్గినమాత్రముననే కావ్యము లని నుతి గాంచుటయు, వస్తువలంకార ధ్వనివిశేషసముపేతము లైనను రసమారము లైనచో కావ్యములు గా వని నింద బొందుటయు సంభవించును. ఈ విమర్శన ములను సంభావించియే వస్తుధ్వనివిషయమును జర్పించుచు ‘వస్తుమాత్ర వ్యంగ్యమునకు కావ్యవ్యవహారము జెల్లదు. అట్టి-నోట రసాభాసము దీపించుటచే కావ్యవ్యవహారము సమ్మతించు’ మని విశ్వనాథుడు వివరించెను. దీనికి జగన్నాథపండితు డిట్లు సమాధాన మొసంగెను : ‘యథానుసారముగ రసస్పర్శము గల దని పలికినచో ‘అవు పోవును; లేడి లేచెను’ అను వాక్యములలో గూడ రసస్పర్శమో, లేక రసాభాసమో కానవచ్చు నని తలంప నగును. కావున పారంపర్యముగ రసస్పర్శము గల దని చెప్పరా’ దని పండితరాయలు వచించెను. కావున సాహిత్యసారసలోచనాస్వైర విహారమునకు సహృదయులు సమ్మతింపవలయునే కాని, శాస్త్ర సంప్రదాయశృంఖలల బంధించినచో రసభంగకారణ మని నిరూపిం చుటకు విశ్వనాథుని లక్షణనిర్మాణ మింకొకనిదర్శన మని సరస మతులు భావింపవలయును.

ఇటుల రసప్రాధాన్యమును ప్రకటించుటకన్న విశ్వనాథుడు వేరేమియు విశేషముల తనగ్రంథమున జేర్చలేదు. రచనాక్రమ మంతయు ప్రకాశకారునిఘక్కినే చెలంగుచున్నది. ఇతడు కావ్య ప్రకాశమునకు దర్పణ మనువ్యాఖ్యానము రచించెను. దీనివలన కావ్య ప్రకాశకారు డన్నచో కవిరాజున కత్యంతాదరగౌరవము లున్నటుల గానవచ్చును. వాక్యము రసాత్మకము కావ్య మృత్యువు వచించిన పేదప వాక్యస్వరూపమును, అర్థతైవిధ్యమును వివరించి, వ్యంజనా వృత్తిప్రతిపాదన మొనరించి, వ్యంజనాశక్తియే రసాదిప్రతీతి

నవ్యమతము-రసమతసముద్ధరణము

కత్యంతావశ్యక మని సమర్థించెను. తరువాత ధ్వనిగుణీభూత వ్యంగ్యకావ్యద్వయభేదమునుమాత్రమే సమ్యగింతి, అర్థాంగీకారమున ఆనందవర్ధను డాదరించినట్టియు, ఔదల దాల్చి మమ్మటాచార్యుడు సమ్మనించినట్టియు తృతీయభేద మైన చిత్రకావ్యమును నీరస మనుకారణమున జీరికింగొనక కవిరాజు నిరసిం చెను. ఆనందవర్ధనునిమార్గము ననుసరించి, వస్త్రవలంకారధ్వనిభేదములను శబ్దార్థశక్త్యుద్భవము లైన సంలక్ష్యక్రమవ్యంగ్యములుగ విశ్వనాథుడు గణించెను. అప్రధానముగనో, లేక ప్రధానముగనో రసప్రతీతి గల్గుటయే కావ్యలక్షణ మగుటచే, ఇతరాంగములై రసాదుల కెచట ప్రతీతి గల్గునో దానిని గుణీభూతవ్యంగ్యముగ గ్రహించుటచే కావ్యత్వ హాని సంభవింపదు. ఈరసపక్షపాతమువలననే మిగిలినవారు వదలిన రూపకభేదములగూడ సాహిత్యదర్పణమున జర్పించి, విభావానుభావ మాలకము లైన రసాదులను విశ్వనాథుడు విఘ్నముగ వివరించెను. మరియు కావ్యలక్షణానుమాలముగనే దోషములు రసాపకర్షకము లనియు, గుణాలంకారరీతులు రసోత్కర్ష హేతువు లనియు కవిరాజు లక్షణమును విధించెను. 'దేహద్వారమున, అనగా శబ్దార్థద్వారమున కావ్యాత్మభూతమైన రసమునకు గుణము లుత్కర్షను గూర్చి కావ్యసౌందర్యమునకు తోడ్పడును. ఇచట గుణముల రసధర్మత్వమును, గుణశబ్దమును గుణాభివ్యంజకశబ్దార్థముల కుపచరించును. అంచువలననే గుణాభివ్యంజకము లైన శబ్దములు రసోత్కర్షావహము లని మొదటనే వచింపబడె' నని సాహిత్యదర్పణమున రచింపబడెను. ప్రత్యేకవర్ణ విన్యాసమువలన చిత్తద్రవీభావ, విస్తార, వ్యాప్తిమయములై క్రమముగ మాధుర్యోజ్యప్రసాదగుణములు రసాస్వాదమును గలిగించును. ఈసందర్భమున ప్రాచీనుల దశగుణములను బేర్కొని మమ్మటునివలెనే

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

విశ్వనాథుడు వానిని గాదని మూడుగురు మలనుమాత్రమే సమ్మతించెను. మమ్మటునిమాడ్కి రీతివృత్తుల కభేదము సంగీకరింపక విశ్వనాథుడు రీతులకు ప్రత్యేకత నాపాదించెను పదసంఘటనమే రీతియనియు, రసాదుల కుపకారకములై రీతులు చెలంగు ననియు వచించెను. రీతులు కావ్యాంగసంస్థావిశేషమున దీపించి నాల్గుతెరంగుల మెలంగును. తియ్యనము నెదజల్లుచు, లలితవర్ణమిళితమై, సమాసరహితము, లేదా స్వల్పసమాససహితమై వైదర్భియు, కరకుదనము నెరయ మెరయుచు, ఉచ్చటాక్షరబంధావంబరసముపేతమై, దీర్ఘసమాససంశోభితమై గొడియు, వైదర్భిగొడీరీతుల వెలుంగు వర్ణములు గాక తక్కినవానితో గూడి సమస్తపంచమపదబంధసమన్వితమై పాంచాలియు, వైదర్భిపాంచాల్యంతరమై లాటీరీతియు వర్తించు నని విశ్వనాథుడు లక్షణ మేర్పరచెను.

గుణత్రయముపై నాధారపడి రీతులు నవ్యమతమున జెల్లువారును గాన మమ్మటాచార్యుని మార్గమే నిష్కంటకమై చెలంగునని చదువరు లూహింపవలయును. మరియు రాజానకరుయ్యకుని తోపాటు 'రసవిషయవ్యాపారవతి యైన వర్ణరచనమే వృత్తి'యనియు, 'తదనుగతప్రకర్ష న్యసనమువలన వృత్త్యనుప్రాసము భాసించు' ననియు చిర్వణకారుడు వచించెను. కడపట మమ్మట రుయ్యకులవోలేనే శబ్దార్థముల కస్థిరధర్మములై శోభాతిశయమును గూర్చి రసాదుల కుపకారకములై అలంకారములు జెలంగునని కవిరాజు రచించెను. ఇచట 'అస్థిరము' లనుటచే గుణములకై వడి నలంకారము లావశ్యకములు గావని గ్రంథకర్తయే వివరించెను. ఇటుల కావ్యప్రకాశమున కనుకరణముగ తనగ్రంథమును రచించినను, అభినవగుప్తపాదుని రసధ్వని కమస్వానముగ పొండి

నవ్యమతము-అలంకారమతానుకరణము

త్యమును ప్రకటించి కావ్యస్వరూపమును సాహిత్యదర్పణమున ప్రతిఫలింపజేసి విశ్వనాథకవిరాజు రసమత సముద్ధరణ మొనరించెను. ఆనందవర్ధన మమ్ముట రుద్రాక్షుల గ్రంథములలోని వివిధవిషయము లిందు గానవచ్చును. ఈవిషయమున విశ్వనాథుడు వివేకదూరుడయ్యె నని తలంచుటకన్న నతని విపక్షమతగ్రంథసంగ్రహ స్వీకారమే ధ్వనిమతప్రాశస్త్యమును ప్రకటించుచున్నదని భావించుటయే చాల మేలు. కావ్యప్రకాశమువలె దర్పణముగూడ కారికా వృత్తులతో గూడియున్నను కావ్యప్రకాశముకై వడి కఠినతైలిగాక, రసగంగాధరముసరణి తర్కకర్కశము గాక, మాధుర్యపాకుమార్యములతో నది చెలువారుచు చదువరుల డెందముల గరంచుచున్నది. మరియు రూపకలక్షణముగూడ గూర్పబడుటచే నలంకారగ్రంథములలో నెల్ల సాహిత్యదర్పణము సరసమై, సమగ్రమై సహృదయుల సంస్తవమునకు పాత్ర మయ్యెను.

(అలంకారమతానుకరణము-విద్యాధరవిద్యానాథులు)

మమ్ముటరుద్రాక్షులతరువాత వచ్చిన నవీనులకు స్వతంత్రపథమున సంచరించుట కవకాశము లేకపోయెను. ధ్వనిమతము చిరస్థాయిగ జెలంగెను. విశ్వనాథుడు రససముద్ధరణమున కొనరించిన విశ్వప్రయత్నము విఫల మయ్యెను. కావ్యాత్మతత్త్వముతోపాటు అలంకార స్వరూపముగూడ రుద్రాక్షకాదులచే నిర్వచింపబడెను. స్వతంత్రగ్రంథములు గాని, విమర్శనగ్రంథములు గాని క్రొత్తగ రచించుట కెంత మాత్రమును వీలు లేకుండెను. నూతనమార్గమును ద్రొక్కుటకు దగిన ప్రతిభావంతులుగూడ లేకుండిరి. భరతఖండమునం దంతటను ప్రతి

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

హాలూమారుతములు వీచుటచే, పారతంత్ర్యవాతావరణముతో రాజ
నియమరిష్టములు పరిపూర్ణముగ నిండిపోయెను. ఈ రాజకీయపారతం
త్ర్యవశయే భాషాజగమునం దెల్లెడ గానవచ్చెను. ఇంతనుండి స్వతం
త్రరచనలు సమసిపోయి, పండితలోకముగూడ బానిసతనంపుపథము
నవలంబించి, గ్రంథానుకరణములను, వివిధవ్యాఖ్యానవివరణములను వెల
యించుటవలననే కాలము గడవజొచ్చెను. కావ్యప్రకాశమునకు నేడు
గానవచ్చుచున్న వ్యాఖ్యానము లేవిషయమును వెల్లడి చేయును. ఇటుల
భాషాలోకమునం దావరించిన గాఢాంధకారమునం దొకటిరెండు
నక్షత్రము లచ్చటచ్చట వెలుంగజొచ్చెను. నవ్యమతమును సుగమముగ
చదువరులకు బోధించుటకై విద్యాధర, విశ్వనాథులును, అలంకార
విభేదమును విలక్షణముగ నెరుకపరచుటకై జయదేవ, అప్పయ్యదీక్షి
తులును పాటుపడిరి.

మమ్మటుని కావ్యప్రకాశమునకు ప్రతిరూపముగ విద్యాధరుడు
ఏకావళీగ్రంథమును నిర్మించెను. ధ్వనిప్రధానముగ కావ్యము జెలంగు
నని ప్రతిపాదించి, కావ్యాంగలక్షణప్రయోజనముల ప్రథమాధ్యాయ
మున విద్యాధరుడు వివరించెను. ఇచ్చట ధ్వనిప్రతిపాదనమున ఏకావళీ
కారుడు తూ చా తప్పక ఆలోకకారుని కారికల ననుసరించెను. ధ్వని
కారుని కారికలను నూతృకలుగా గ్రహించి విద్యాధరుడు కారికల
రచించెను. ఈసందర్భమున ధ్వనిమతప్రతిహతుల వాదముల నుదాహ
రించి విద్యాధరుడు వానిని విమర్శించి ఖండించెను. ఈవిమర్శనఖండ
నములు చాలవరకు ఆనందవర్ధన, మమ్మటాచార్యుల భాషణములకు
ప్రతిస్పృశులు. రెండవ అధ్యాయమున అభిధానశ్లోకావ్యంజనావిభేద
మును, మూడవ అధ్యాయమున ధ్వనికావ్యవిభాగమును ప్రదర్శించెను.
వాచ్యాధర్థము నతిశయించి వ్యంగ్యాత్మము చెలుంగు నని వచించుచు, రస

నవ్యమతము-అలంకారమతానుకరణము

మనసనాలోచనమునగల వివిధవాదముల చేర్చుకొని, అసంలక్ష్యక్రమ వ్యంగ్యమునందు రసవ్యనిస్రాశేష్ట్యమును విద్యాధరుడు గొనియాడెను. సుజీర్ణతెన్యంగ్యకావ్యభేదమును నాల్గవ యధ్యాయమున గూర్చెను. సుజాలంకారగీతుల తారతమ్యమును అయిదవ యధ్యాయమున వివరించుచు, ప్రాచీనుల ఘోషముల నించుక విమర్శించుచు, మమ్మటా చార్మనిమతమును సమ్మానించెను. ఆచల దోషముల వచించి, కపటచే రెండు అధ్యాయములలో శబ్దాలంకార, అర్థాలంకారముల గురించి రచించెను. ఇచ్చట నలంకారవిచారమున విద్యాధరుడు ప్రాయికముగ రాజానకరుయ్యకుని మార్గ మవలంబించెను. అలంకార విభాగమునందు విశ్వనాథ, విద్యాధర, విద్యానాథులు చాలవర కేకీర్తినించిరి. ఈగ్రంథసంగ్రహమును గమనించినచో మమ్మటుని కావ్యప్రకాశమునకును, విద్యాధరుని ఏకావళికిని రచనాఫక్తిలో వీసమేనియు భేదము లే దని చదువరులకు తెలియవచ్చును.

విద్యానాథుని ప్రతాపరుద్రయశోభూషణమునకును, విద్యాధరుని ఏకావళికిని రచనావిధానమున విశేష భేదము గన్పట్టును. విద్యాధరుడు నుమ్మటభట్టారకుని ప్రకాశమునకు ప్రతిరూపముగ నేకావళిని రచింప, విద్యానాథుడు విశ్వనాథుని దర్పణమునకు ప్రతిబింబముగ యశోభూషణమును నిర్మించెను. కావున కావ్యప్రకాశ సాహిత్యదర్పణములకు గానవచ్చు రచనాక్రమభేదము ఏకావళియశోభూషణములకుగూడ గానవచ్చును. దర్పణమునందలి పదిపరిచ్ఛేదములలో గలవిషయ మంతయు భూషణమునందలి తొమ్మిదిప్రకరణములలో ప్రదర్శిత మయ్యెను. గ్రంథరచనమున విద్యాధరవిద్యానాథులకు విశేష భేదము గన్పట్టుచున్నను, విషయనిరూపణమున విద్యాధరునివిధముననే విద్యానాథుడుగూడ చాలవరకు మమ్మటా

కావ్యాత్మ - సవీనమతములు

చార్యుని మార్గముననే చసెను. ఇంతమాత్రమున కేవలమమ్మట మతోపజీవియు, తదీయపథానువర్తియు నై విద్యానాథుడు జరించె ననరాదు. కావ్యాత్మవిచారమున మమ్మటాచార్యునితో నేకీభవించి నను, గుణవిచక్షణమున భోజదేవుని సమ్మనించి ఆలంకారవిభాగ మున రాజానకరుయ్యకునితో నెయ్య మొనరించి, విద్యానాథుడు విమర్శనవిజ్ఞానమును, స్వాతంత్ర్యాభిలాషను ప్రకటించెను. ఆలంకారగ్రంథముల రచించి ప్రాచీనాచార్యులు ప్రసిద్ధి గాంచి నను, గ్రంథగ్రంథకారుల కీర్తిప్రతిష్ఠలకు మూలవిషయ మైన నేత్యగుణనిరూపణము, చిరంతనుల ప్రబంధముల మందునకైన గానరా దనులోపమును జూపించి, విద్యానాథుడు ప్రతాపరుద్ర యశోభూషణనిర్మాణమున దనకళాకాశలమును బ్రదర్శించెను. పుణ్య శ్లోకుడైన మహాపురుషునివర్ణనము ప్రబంధమునకును, మహాకవికిని ప్రఖ్యాతికారణ మని ప్రశంసించి, దీనికి లక్ష్యముగ సాంగనాటకము నుదాహరింతు నని ప్రతిప జేసి విద్యానాథుడు ప్రతాపరుద్రరాజ్యాభి షేకమహోత్సవమును నాటకరూపముగ గ్రంథమున బొందుపరచి దానిపేరు వస్నెమిర జేసెను. కావుననే ప్రథమమున నాయక ప్రకరణమును రచించెను. అందు నాయకగుణములను, స్వరూపవర్ణన మును, ఉదాత్తాదినాయకవిభేదమును వివరించెను. పిదప కావ్య స్వరూపమును నిరూపించి, కైశిక్యాదివృత్తులను, రీతిశయ్యాపాక విశేషములను, కావ్యవిశేషవిభేదమును రెండవప్రకరణమునందు తెలియ జేసెను. విద్యానాథుని కావ్యలక్షణము చాలఘరకు మమ్మటుని కావ్య లక్షణము బోలియున్నది. 'దోషవర్జితము, గుణాలంకారసహితము నైన శబ్దార్థమే కావ్య' మనియు, 'గద్యపద్యోభయమయమై కావ్యము జెలంగు' ననియు విద్యానాథుడు వచించుటచే నిచట రచనా

నవ్యమతము-అలంకారమతానుకరణము

విశేషము ననుసరించి కావ్యము మాడురీతుల విభజింపబడెను. ఇటుల కావ్యసామాన్యలక్షణమును విధించి విశేషాంగవర్ణనము నొనరించెను. శబ్దార్థము మూర్తిగ జెలంగి, వ్యంగ్యవైభవమే జీవితముగ వెలింగి, హారాదులలీల సుపమాద్యలంకారములును, శౌర్యాదులవోలె శ్లేషాదిగుఱములును మెలంగు నని విద్యానాథుడు వాక్రమము చెప్పెను. మరియు రీతులు స్వభావముపగిది నాత్మోత్కర్షావహములనియు, వృత్తులు వర్తనముకైవడి కృత్రిమశోభాధాయకములనియు, శయ్య శయ్యచాయ పదానుగుణ్యవిశ్రాంతి నొసంగు ననియు, పాకము పాకముపగిది రసాస్వాదప్రభేదమును జేపూర్చు ననియు రచించి విద్యానాథుడు కావ్యసామగ్రీసంపద లోకసామగ్రీసంపదతో వియ్యమందు నని వివరించెను. తరువాత శబ్దార్థజాతత్రైవిధ్యమును, రచనాశ్రేణులైన కైశిక్యాదిచతుర్విధవృత్తుల వృత్తాంతమును, రీతిశయ్యాపాకస్వరూపవిభేదమును నిరూపించి కడపట నైదువేల మాడువందల నాలుగు ధ్వనివిశేషములను, అష్టవిధ గుణిభూతవ్యంగ్యమును, మహాకావ్యోపకావ్యాదిప్రబంధనిరూపణమును కావ్యప్రకరణమున గ్రంథకారుడు ప్రదర్శించెను. ఇటుల ధ్వనివ్యంజకత్వములగురించి విపులముగ వివరించినను, 'రచనయందు గూడ రసవ్యంజకత్వము ప్రసిద్ధ'మనియు, 'ధ్వనిమత్త్వమే గాంభీర్య'మనియు విద్యానాథుడు సుడుపుటవలన రసవ్యంజకత్వధ్వనిమత్త్వములకు ఘటాంతరయోజనము గాననగును. కావ్యప్రకరణాంతరమున నాటకప్రకరణమును రచించెను. దీనియందు నాట్యస్వరూపమును, దశవిధరూపకభేదమును, వస్తునేతృరసాదిరూపకసామగ్రీవిశేషమును, ముద్రప్రతిముఖాదిపంచసంధిసంధ్యంగనిరూపణమును ధనంజయదశరూపకోక్తరీత్యనుసారముగ వివరించి, కాకతీయరాజ్యలక్ష్మీప్రాప్తి

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

నామకసాంగనాటకము సుదాహరించి విద్యానాథుడు ప్రాచీనాలంకారికగ్రంథగౌరవలోపమును దీర్చెను. పిదప రసప్రకరణమునంగు రసస్వరూపమును, రత్యాస్థాయిభావములను, సాత్త్వికవ్యభిచారిభావములను, శృంగారచేష్టామన్మథావస్థాదులను వివరించెను. తరువాత పదవాక్యార్థసోపముల నొకప్రకరణమునను, గుణనిరూపణమును వేరొకప్రకరణమునను విధించెను. కడపటి మానుప్రకరణములలో శబ్దార్థమిత్రాలంకారముల లక్ష్యలక్షణముల నిర్మించెను. మమ్మటాచార్యుని కావ్యప్రకాశము నాదర్శముగ జేకొని ధ్వనివిభాగము నొనరించినరీతిసే, రూపకనిరూపణమున ధనంజయుని, గుణవిచక్షణమున భోజదేవుని, అలంకారవిచారమున రాజానకరయ్యకుని గ్రంథములను మాతృకలుగ గ్రహించి విద్యానాథుడు ప్రతాపరుద్రీయమును రచింప నోపును.

ఈసందర్భముననే నవీనాలంకారికులచే నుతింపబడుచున్న శయ్యాపాకముల చరిత్రము నెరుంగుట మేలు. ఈశయ్యాపద మతి ప్రాచీనము. ఇది బాణుని కాదంబరీకాలమునుండియు వచ్చుచున్నది. శయ్యకు పర్యాయపదముగ ముద్రాశబ్దమును అగ్నిపురాణకారుడు వచించెను. విద్యాధరవిద్యానాథు లీశబ్దమునకు విశేషార్థమును కల్పించిరి. పదముల పరాన్వయమైతియే శయ్యగా విద్యానాథుడు వాక్రచ్చెను. అనగా సదపనిమయాసహిష్ణుత్వమువలన బంధమునకుగల పదానుగుణ్యరూపమే శయ్యగా వివరించెను. ఇచట పదముల కొండొంటికెగల నైయ్యంపుతియ్యందనమే శయ్యగా పలుకునపు డొకపద్యమున నున్న శబ్దము నొకదానిని దొలగించి వేరొకదానిని గూర్చుట కాపద్యము సమ్మతింప దని భావము. మహాకవులమాటలు ముత్యములమాటలు. ఆమాట కదియే సాటిగాని వేరొకటి దీటునకు రా

నవ్యమతము-అలంకారమతానుకరణము

దని తాత్పర్యము. ఇంక పాక మనుషదము వామనాచార్యుని నాటి. సుండియు వాడుకలో నున్నది. ఈత డీశబ్దమును వైదర్భీరీతిసందర్భమున నుపయోగించెను. సమృదయహృదయరంజక మైన పాకమును గలిగి, వాచకశ్రీనిస్పందితము గావించి, వితథమైన వస్తువునకుగూడ తథాత్వమును వైదర్భీరీతి ప్రసాదించు నని వామనుడు నుడిచెను. చాల నేర్పుతో పదముల నేర్చి కూర్చి రచించినచో, నొకమాటను మార్చి వేరొకమాటను గూర్చుటకు శబ్దపాకము సమ్మతింప దని వేరొకచోట నతడు వచించెను. వామనునితరువాత వచ్చినవారు పాకమును ప్రశంసింపజొచ్చిరి. శబ్దార్థానుగుణ్యముగల పదపరస్పర మైత్రియే శబ్దపాక మనియు, అర్థగాంభీర్యమే అర్థపాక మనియు, కడపటిది కావ్యరసానుపాలముగ పలుతెరంగులరుచుల జెలంగు ననియు నవీనులమతము. సౌశబ్ద్యము, లేక తిజంతసుబంతముల వ్యుత్పత్తియే మంగళునిమతమున పాక మని రాజశేఖరుడు వివరించెను. విద్యానాథుడు అర్థపాకమునుమాత్ర మంగీకరించెను. దీనితోపాటు పదవ్యుత్పత్తిని (మంగళుని మతమును), పదపరివృత్తివైముఖ్యమును (వామనునిమతమును) గూడ నతడు పేర్కొనెను. ఈ రెండవదానిని విద్యానాథుడు శయ్యగా సమ్మతించి, అర్థగాంభీరిమమే పాక మని విధించెను. విద్యానాథుని లక్షణమును పరిశీలించినచో, పరులచే శబ్దపాకముగ గ్రహింపబడినదాని నీతడు శయ్యగాను, అర్థపాకమునుమాత్రమే పాకముగను సమ్మతించె నని తెలియవచ్చును. ఇంక విద్యానాథుడు పాక మని ప్రశంసించిన అర్థగాంభీర్యమును భోజదేవుడు ప్రౌఢిగ స్వీకరించి శబ్దపాకముగ నంగీకరించెను. మరియు కావ్యనిఘాంసయందు రాజశేఖరుడు పొందుపరచిన ప్రశ్నోత్తరరూపమైన సంభాషణములోని

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

సంగ్రహమువలన పాకమునుగురించి చదువరులు విశేషముగ నెరుంగ గలరు.

‘పాక మన నేమి?’ అని ఆచార్యు లడిగిరి. ‘పరిణామమే పాకము’ అని మంగళుడు పలికెను. ‘పరిణామ మన నేమి?’ అని మరల ఆచార్యు లడిగిరి. ‘సుబంతతిజతముల వ్యుత్పత్తియే పరిణామము’ అని మంగళుడు పలికెను. కావున సౌశబ్ద్యము, లేక పదాన్యోన్య న్యాయసమే పాకము. ‘పదాధానోద్ధరణమే అవేక్షణ’ మని వామనుడు వచించెను. “ఢెండ ముయ్యెల లూగుచున్నంతదనుక మాటలను మార్చుటయు, మార్చుటయు గలుగును. ఇంక మాటలపొందిక వాటముగ గుదిరినచో, ఆహా! కవితభాగ్యము పంజి, చవు లూరుచుండును” అని వామనాచార్యుడు కేర్కొనుటచే, ‘ఒకమాటకు వేరొకమాటను గూర్చుటకు వలనుపడకపోవుటయే పాక’ మని వామనీయుల మతము. కావుననే ‘పరివృత్తిసహిష్ణుత్వమును పదములు పరిత్యజించుటయే శబ్దపాక’ మని శబ్దన్యాయనిష్ఠాతులచే ప్రశంసించబడె నని వామను డొకశ్లోకము నుదాహరించెను. ఈ పరివృత్తివై ముఖ్యము పాకము గా దని అవంతిసుందరి ముఖ్యాశయము. మహాకవుల పదవైచిత్ర్యము పరిపక్వదశ నందుటవలన, రసపరిపోషణసమర్థ మైన శబ్దార్థ సాంగత్యమే పాక మని చెప్పవచ్చును. కావుననే, ‘గుణాలంకారరీతులకు సముచితముగ శబ్దార్థసంఘటన మొనరించుటయే వాక్యపాక’ మని వచింపబడెను. మరియు ‘కవియు, పదములును, రసమును లభించినను, దేనిచూలమున పదము లమృతమును వర్షించునో, అదిమాత్రము లభ్యము గాకుండు’ నని చెప్పబడెను. ఈ కారణముననే పాకమున కాధారభూత మైన శబ్దము చాలవరకు అభిధా

నవ్యమతము-అలంకారమతానుకరణము

ప్రపంచమున నిమిషియున్నను, సహృదయసమ్మతిం గాంచినవిధమున నుపయోగింపబడుచున్న దని యాయావరీయులు పల్కిరి.

ఈపూర్వోక్తప్రసంగమువలన శబ్దమూలమున పాకము జెలంగు నని రాజశేఖరునిమత మని మనము గ్రహించుట కవకాశము గలుగు చున్నది. దీనివలన సౌశబ్ద్యమే, లేక శబ్దవ్యుత్పత్తియే పాక మని సమ్మతించినచో నది అభిధాలోకమున లీనమై మెలంగును. కాని దానిప్రవృత్తిమాత్రము సహృదయరంజకార్థముపై నాధారపడి యుండును. రసపదమువోలెనే పాకశబ్దముగూడ వ్యుత్పత్త్యర్థము గలిగి చవిగొనుట, లేక రుచిచూచుటగా వ్యవహరింపబడుచున్నది. ఇచట పాకపదప్రయోగము ఫలము పక్షమైనపుడు దానిని జవిగాంచుటవలన గలుగురుచికి బోలికను గలిగియున్నది. ఆయాపండ్లాయారుచుల నిచ్చుటవలన నాలంకారికు లీసామ్యమును సమర్థించి పలుతెరంగులపాకముల జేర్కొనిరి. ప్రాచీనశ్లోకముల ప్రమాణముగ గైకొని వామనాచార్యుడు చూతపాకమును, వృంతాక పాకమును ఉదాహరించెను. వీనిలో మొదటిది గుణస్ఫుటత్వసాకల్యమై చెలువారును; రెండవది సుప్తితోసంస్కారమాత్రమై, క్లిప్త వస్తుగుణసహితమై, జుగుప్సాకరమై చెలంగు ననెను. ఇంక విద్యానాథుడు ద్రాక్షపాకనారికేళపాకములను, భోజదేవుడు మృద్వీకానారికేళపాకములను సమ్మతించెను. బహిరంతఃస్ఫురద్రసవంతమై ద్రాక్షపాకమును, అంతర్దూఢరసోదయమై నారికేళపాకమును జెలంగు నని విద్యానాథుడు వదించి, మధుక్షీరాదిపాకాంతరముల స్వయముగ బుద్ధిమంతు లూహింప నగు నని రచించెను. ఇచట వ్యాఖ్యాత కుమారస్వామి ద్రాక్షపాక, నారికేళపాకములలో నర్థము ద్రుతవిలంబితప్రతీతుల పరాకోటి నారూఢించు నని చెప్పచు,

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

వీని కంతరాశవర్తినులై మధ్యమప్రతీతి జెలువారు కదళీరసాలాదిపాకముల మన మాహించుకొనవలయు నని వాక్రుచ్చెను. వీనికి తోడుగ కొందరు సహకార వార్తాక నీలకపిత్థపాకముల జేర్కొనిరి. వీరి నందర మించి రాజశేఖరుడు పిచుమంద, బవర, మృద్వీకా, వార్తాక, తింతిణి, సహకార, క్రముక, త్రపుమ, నారీరము లను నవవిధపాకముల నుదాహరించెను. ఇదియే శయ్యాపాకముల సంగ్రహమై చెలంగును.

గుణనిరూపణమున విద్యానాథుడు భోజదేవునిమార్గ మను సరించె నని చెప్పియుంటిమి. కంతాభరణ యశోభూషణములలోని గుణముల సంఖ్యాస్వరూపములు చాలవరకు సామ్యముం గలిగి యున్నవి. “సుశ్లిష్టపదతయే శ్లేష” యని భోజుడు వచింప “సంశ్లిష్టపదతయే శ్లేష” గా దలంపబడు నని విద్యానాథుడు రచించెను. పాతసమయమునందు పదములకు సంభవించు ఏకపదవదవభాసమాసత్వమును శ్లిష్టత్వ మందు రని వృత్తి వ్రాయ బడెను. “ప్రసిద్ధార్థపదత్వమును ప్రసాద” మందు రని వీ రిరువురును వివరించిరి. “అనైషమ్యభణనమే సమతాగుణ” మనియు, “వాక్యమునందలి పృథక్పదత్వమే మాధుర్య” మనియు వీరు విధించిరి. “అనిష్ఠరాక్షరప్రాయము సుకుమార” మని భోజుడు వచింప “సుకుమారాక్షరప్రాయము సౌమమర్య” మని విద్యానాథుడు రచించెను. “సంప్రార్థవాక్యత్వ మర్థవ్యక్తి” యనియు, “కావ్యము నందలి బంధౌజ్వల్యము కాంతి” యనియు, “వికటాక్షరబంధత్వ మాదార్య” మనియు, “శ్లాఘ్యనిశేషణమోగ ముదాత్త” మనియు, “సమాసఘూయస్త్య మోజ” మనియు, “గాఢబంధత్వ మూర్జిత్య” మనియు, “చాటూక్తులప్రియతరాఖ్యానము ప్రేయ” మనియు,

నవ్యమతము-అలంకారమతానుకరణము

“ సుబంతతిజంతముల వ్యుత్పత్తి సౌశబ్ద్య ” మనియు, “ అన్య ధర్మముల నన్యత్రాధిరోపణము సమాధి ” యనియు, “ శబ్ద గర్భితవివక్షితార్థరూపత్వము సౌత్కర్య ” మనియు, “ ధ్వని మత్వము గాంభీర్య ” మనియు వీ రిరువురును లక్షణమును విధించిరి. ఇంక “ ఉక్తార్థసమర్థనప్రపంచోక్తియే విస్తర ” మని విద్యానాథుడు వచింప “ వ్యాసోక్తియే విస్తర ” మని భోజుడు రచించె. “ సంక్షిప్తార్థాభిధానము సంక్షేప ” మనియు, “ యావదర్థపదత్వము సంమితత్వ ” మనియు, “ విదగ్ధభజితయే ఉక్తి ” యనియు, “ భావవశవాక్య వృత్తియే భావిక ” మనియు, “ ఉపక్రమనిర్వాహము రీతి ” యనియు, “ స్వరారోహోపరోహసురమ్యత్వమే గతి ” యనియు, “ ఉక్తిపరిసాకమే ప్రాధి ” యనియు గుణస్వరూపము వర్ణింపబడెను.

ఇచట గుణముల సంఖ్యాలక్షణములలో వీ రిరువురమను భేదము గానరాకున్నను వానిక్రమమునమాత్రము కొంత వ్యత్యాసము గానవచ్చును. ఇంక నీగుణములలో ఉదాత్త మనగా అనుచితార్థ దోషాభావ మని కుమారస్వామియు, ప్రేయము భామహానండాచార్యులమతమున నలంకారమే కాని గుణము కాదనియు, వ్యాఖ్యాత మతమున నిది పరుషాభావ మనియు, ఔర్జిత్యము విసంధిదోష విపర్యయ మనియు చదువరు లెరుంగనగును. ఈదోషమును భరత భామహులు పేర్కొనిరి. విసంహితము, లేక విరూప మైన సంధి యనియు, కుమారస్వామి దీనికే విగతసంహిత మనగా వర్ణముల పరస్పరసన్నికర్ష మనియు, కర్ణకశోర మనియు వివరణము వ్రాసెను. విశ్లేషము, లేక సంధిరానిచోటులలో, సంధి కష్టముగా నున్నచోటులలో నీవిసంధిదోషము చేహరును. వీనికి దోడుగా మమ్మటును అశ్లేషిత స్ఫురించుచోటులలోగూడ నీవిసంధిదోషము

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

నలుగు నని సూర్యవక్రకారమును వివరించెను. ఇంక సమాధిగుణము, పుంసలనిమతమున ఉపచారవక్రతగను, మరికొందరిమతమున రూపకముగను భాసించును. మరియు ప్రాధిగుణము పైన రచింపబడిన పాక విశేషముగను, రీతిగుణము వామనుని సమతాగుణమునకు సాదృశ్యమును గలిగి విలసిల్లుచున్నది. అన్ని పురాణకారుల దృష్టిలో చాలవరకు మునుపటి నంగీకరించినను వానిని వేరువేరుగ విభాగ మొనరించి వానికి వేర్వేరులక్షణముల విధించెను.

(అలంకారమతానుకరణము - హేమచంద్రాదులు)

విద్యాధరవిద్యానాథులవెనుక హేమచంద్రవాగ్భటులు కావ్యానుశాసనవాగ్భటాలంకారము లను గ్రంథముల రచించిరి. వీరు మువ్వరును జైనులు. వీరిగ్రంథములలో స్వతంత్రరచన సుంతయు గానరావచ్చును, వీనిని కావ్యాలంకారసంగ్రహములుగ మన మంగీకరింపవచ్చును. ఇందు హేమచంద్రుని కావ్యానుశాసనము సూత్రములతోను, వృత్తితోను గూడియున్నది. దీనికి గ్రంథకర్తయే స్వయముగ వ్యాఖ్యానమును రచించెను. దీనిలోని సూత్రభాగమునకు కావ్యానుశాసన మనియు, వృత్తికి అలంకారమాదామణి యనియు, వ్యాఖ్యానమునకు వివేక మనియు హేమచంద్రుడు సంజ్ఞల నేర్పరచెను. ఈకావ్యానుశాసనమునందలి యెనిమిదియధ్యాయములలో నవీనమార్గము గాని, సూత్రసభక్తి గాని వెదకినను గానరాదు. ఇది యొక ప్రాచీనగ్రంథసారము. పూర్వాచార్యుల లక్షణముల నేర్పి మార్చి కూర్చి హేమచంద్రుడు దీనిని రచించుటచే ధ్వన్యాలోక, లోచన, అభినవభారతి, కావ్యప్రకాశాదీగ్రంథముల కీకావ్యానుశాసనము సంగ్రహ మనవచ్చును. ఇందు భరతాదుల నాయకాదిలక్షణమునుగూడ జేర్చి, మమ్మటుని మతానుసారముగ ధ్వని, రస,

నవ్యమతము-అలంకారమతానుకరణము

అలా, దోహలంకారముల సన్నిటిని హేమచంద్రుడు గుడి స్రుచ్చెను. మరియు మమ్మటుని కావ్యలక్షణములోని ‘అనలంకృతీ పునః క్వాపి’ యనుదానికి మారుగ ‘సాలంకారౌ చ’ యను విశేషణమును జేర్చుటచే లక్షణము దోషదూషిత మయ్యెను. దానిని వారించుటకై ‘చకాగో నిరలంకారయోరపి శబ్దార్థయోః క్వచిత్ కావ్యత్వఖ్యాపసార్థః’ అని వృత్తిని రచింపవలసివచ్చెను.

ఇంక వాగ్భటు లిరువురు గలరు. వీరు మమ్మటుని గ్రంథము ననుసరించినను ధ్వనిమతమును సమ్మతించక ధ్వనిపూర్వమతములను మాత్రమే ప్రమాణముగ స్వీకరించిరి. వీరు చాలవరకు దండ్యా చార్యునిపథమున జనిరి. మరియు కనిష్ఠవాగ్భటుడు రుద్రటుని అలంకారములగూడ నాదరించెను. ఐనను వీరిగ్రంథములలో గాన వచ్చు నవ్యమతచిహ్నముల ప్రాబల్యముకతమున వీరిని గుణాలంకార రీతిమతానుసారు లని స్పష్టముగ జెప్పటకు సాహసించలేదు. వీరి గ్రంథములలో కొంతకొంత భేదముగూడ గాననగును. జ్యేష్ఠుడు శ్లోకరూపముగను, కనిష్ఠుడు సూత్రపృథ్వులతోను తమతమగ్రంథముల రచించిరి. ఇందు కనిష్ఠుని కావ్యానుశాసనము, హేమచంద్రుని కావ్యానుశాసనమును బోలియున్నది. వీ రిరువుర కావ్య లక్షణమును గమనించినచో వీరికిగల తారతమ్యము తెలియ వచ్చును. జ్యేష్ఠుడు వాగ్భటాలంకారమున “సాధుశబ్దార్థ సందర్భం గుణాలంకారభూషితమ్, స్ఫుటరీతిరసోపేతం కావ్యం కుర్వీత కీర్తయే” అని రచింప, కనిష్ఠుడు కావ్యానుశాసనమునందు హేమచంద్రునిలక్షణమున కనువాదముగ “శబ్దార్థౌ నిర్దోషౌ సగుణౌ ప్రాయః సాలంకారౌ కావ్యమ్” అని విధించెను. ఈలక్షణమును గాంచినచో ‘గుణాలంకారరీతిరససంపన్న మైన శబ్దార్థమే కావ్య’

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

మని తేటపడును. వీరిలో జరతుడు దశగుణముల నంగీకరింప, తరుణుడు గుణత్రయముమాత్రమే సమ్మతించెను. మరియు 'దండివామన వాగ్భటాదులు పది కావ్యగుణముల నంగీకరింప, మేము మాధుర్యజఃప్రసాదగుణముల మాటినిమాత్రమే సమ్మతించు' మని నిష్కర్షముగ వచించెను. ఇంక రససందర్భమున తరుణవాగ్భటుడు 'దోషముక్తము, గుణయుక్తము, అలంకారభూషితము, శబ్దార్థరూపము కావ్యశరీరముగ వచింపబడెను. మరియు తత్త్వప్రాణిశరీరమువోలె నిరాత్మకము ప్రతిభాసింపమిచే, రసమే కావ్యమునకు ప్రాణభూత' మని రచించుట వలన రసమే కావ్యాత్మగ నీత డంగీకరించినట్లు గానవచ్చును. ఇటుల రసమునకు ప్రాధాన్యము నొసంగినను, హేమచంద్రాదులకితిన నవరసములను, విభావాదులను వివరించుటయే కాని రసమతతత్త్వవిచార విమర్శనములకు వీరు గడంగరైరి. రసమతమునకు సుముఖులైన వాగ్భటద్వయము ధ్వనిమతమున కేమికారణముననో విముఖులం బొడజూపిరి. వీరిలో కనిష్ఠుడు భామహాద్భటులభాతిని ధ్వనిని పర్యాయోక్త్యలంకారమునం దంతర్గతము గావించి, 'ఇటువంటిభేదముల ధ్వనితోక్తి గలుగుచున్నది; మరియు గ్రంథగౌరవభయమున మాచే నుదాహృతము గాలేదు. ధ్వనిప్రపంచ మానందవర్ధన మగుటవలన నవగంతవ్య' మని సంగ్రహముగ వచించెను. ఈజైనగ్రంథకారుల సంగ్రహములు కేవల విద్యార్థి జనోపయోగముగ రచింపబడెనే కాని ప్రశ్నోకప్రయోజనమునకు గాదు. కావున వీనిని పూర్వాచార్యశ్లోక రత్నమండసములుగను, ప్రాచీనాలంకారికసంప్రదాయ సంగ్రహములుగను మనము దలంపవలయును. ఇందువలన వీనిలోని అలంకారవర్గము అగ్నిపురాణ సరస్వతీకంఠాభరణములలోని అలంకారప్రకరణమునకు ప్రతిబింబముగ జెలంగుచున్నది.

నవ్యమతము-అలంకారమతానుకరణము.

ఇంక చదువరులలాభమునకై హేమచంద్రుడు కావ్యానుశాసనమునందును వాగ్భటుడు అలంకారసంగ్రహమునను చర్చించినవిషయముల సంక్షేపముగ నిటు బొందుపరచెద. కావ్యానుశాసనమునం జెనిమిది అధ్యాయములు గలవు:

౧. మంగళాచరణ, ప్రస్తావన, ప్రయోజనముల రచించి, కావ్యకారణ మైన ప్రతిభాభేదములను సంస్కారవృత్త్యత్త్యభ్యాసశిక్షలను బేర్కొని, కావ్యస్వరూపమును, గుణదోషాలంకారలక్షణములను, శబ్దార్థస్వరూపమును, ముఖ్యగౌణలక్ష్యవ్యంగ్యార్థలక్షణములను, వ్యంగ్యార్థభేదములను ప్రథమాధ్యాయమున వివరించెను.

౨. రసలక్షణమును, నవరసభేదములను, స్థాయివ్యభిచారి సాత్త్వికభావములను ద్వితీయాధ్యాయమునను,

౩. కావ్యరోషరసదోషములను, పదవాక్యదోషములను, అర్థదోషములను తృతీయాధ్యాయమునందును,

౪. గుణత్రయలక్షణమును, వానివ్యంజకములను, గుణాన్యధాత్వమును తురీయాధ్యాయమునను రచించెను.

౫. అనుప్రాస యమకచిత్రకావ్యశ్లేషవక్రోక్తిపునరుక్తవదాభాసశబ్దాలంకారములలక్షణమును పంచమాధ్యాయమునందును,

౬. ఉపమా, ఉత్పేక్ష, రూపక, నిదర్శనా, దీపక, అన్యోక్తి, పర్యాయోక్తి, అతిశయోక్తి, ఆక్షేప, విరోధ, సహోక్తి, సమాసోక్తి, జాతి, వ్యాజస్తుతి, క్లేష, వ్యతిరేక, అర్థాంతరన్యాస, ససందేహ, అపహ్నుతి, పరావృత్తి, అనుమాన, స్మృతి, భ్రాంతి, విషమ, సమ, సముచ్చయ, పరిసంఖ్యా, కారణమాలా, సంకరములను ఇరువదితొమ్మిది అర్థాలంకారములను ఆరవయాధ్యాయమునను,

కావ్యాత్మ - సవీనమతములు

2. నానుక నాయికా లక్షణభేదములను, స్త్రీస్వాభావికా లంకారములను సప్తమాధ్యాయమునందును,

౩. ప్రబంధాత్మకకావ్యభేదములను ప్రేక్ష్యపాఠ్యగేయశ్రవ్య విభాగముల నుదాహరించి అష్టమాధ్యాయముతో గ్రంథసమాప్తిని గావించెను.

తరువాత, వాగ్భటాలంకారమునందు ఐదుపరిచ్ఛేదములు గలవు.. ప్రథమపరిచ్ఛేదమున కావ్యలక్షణమును ప్రతిభావ్యుత్పత్త్యభ్యాసములను కవికారణసంప్రదాయములను, ద్వితీయపరిచ్ఛేదమున సంస్కృత ప్రాకృత, అపభ్రంశ, భూతభాషా చిత్రమును, చందోనిబద్ధకావ్యమును, పద్యగద్యమిశ్రభేదములను, పదవాక్యద్యుష్టవిధదోషములను, తృతీయపరిచ్ఛేదమున ఔదార్యాదిదశవిధగుణములను, చతుర్థపరిచ్ఛేదమున చిత్ర, వక్రోక్తి, అనుప్రాస, యమకాలంకారములను, జాతి, ఉపమా, రూపక, ప్రతివస్తూపమా, భ్రాంతి, ఆక్షేప, సంశయ, దృష్టాంత, వ్యతిరేక, అపహ్నుతి, తుల్యయోగితా, ఉల్లేఖితా, అర్థాంతరన్యాస, సమాసోక్తి, విభావనా, దీపక, అతిశయోక్తి, హేతు, పర్యాయోక్తి, సమాసిత, పరావృత్తి, యథాసంఖ్య, విషమ, సహోక్తి, విరోధ, అవసర, సార, శ్లేష, సముచ్చయ, అప్రస్తుతప్రశంసా, ఏకావళి, అనుమాన, పరిసంఖ్యా, ప్రశ్నోత్తర, సంకరము లను ముప్పదియైదు అర్థాలంకారములను, గౌడీయావైదర్భీరీతిద్వితయమును, పంచమపరిచ్ఛేదమున శృంగారాదినవరసములను, నాయకనాయికాదులను వాగ్భటుడు వివరించెను.

ఇంక ద్వితీయవాగ్భటుడు కావ్యానుశాసనమును ఐదు అధ్యాయములుగ విభజించెను. మొదటిదానిలో కావ్యప్రయోజనము,

నవ్యమతము-అలంకారమతానుకరణము

హేతువు, ప్రతిభ, వ్యుత్పత్తి, అభ్యాసములనుగురించియు, పద్య గద్యమిశ్రభేదములును, భాషావిభాగమును, మహాకావ్యము, ఆఖ్యాయికా, కథా, చంపూ, రూపకవిభేదములను, రెండవదానియందు నిరర్థకాదిషోడశశబ్దదోషములును, కష్టాదిచతుర్దశార్థదోషములను, వామనాదిదశగుణవిమర్శన యను, మాధుర్యాదిగుణత్రయనిరూపణమును, వైదర్భిగౌడీయాపాంచాలీరీతిత్రయసమాదరణమును, మూడవదానియందు అరువదిమూడు అర్థాలంకారములను, నాల్గవదానియందు ఆరు శబ్దాలంకారములను, ఐదవదానిలో నవరసములను, నాయకనాయికాదులను, రసదోషములను వివరించెను.

ఈమువ్వురిలో హేమచంద్రుడు ఇరువదితొమ్మిది అర్థాలంకారములనుమాత్రమే సమ్మతింప వాగ్భటులలో స్రభముడు ముప్పదియై దలంకారములను, కనిఘ్నడు అరువదిమూటిని జేర్కొనెను. హేమచంద్రుడు సంసృష్టిని సంకరమునం దంతర్గతము గావించి, అనన్వయ, ఉపమేయోపమలను ఉపమావిభేదములుగను, అప్రస్తుత ప్రశంసను అన్యోక్తియందును జేర్చెను. రసభావాలంకారములైన రసవదాద్యాలంకారములను గుణీభూతవ్యంగ్యప్రకారములుగ భావించెను. మరియు పరికర, యథాసంఖ్య, భావిక, ఉదాత్త, ఆశీః, ప్రత్యనీకములను కారణాంతరములచే ప్రత్యేకాలంకారములుగ నంగీకరింప జయ్యెను. ఇతనిఅలంకారలక్షణము లచ్చటచ్చట సామాన్యములుగ గన్పట్టుటచే నవి పరులమతమున నితరాలంకారములకుగూడ నన్వయించును. హేమచంద్రుని దీపకలక్షణము తుల్యయోగితాలంకారమునకును, పరావృత్తిలక్షణము పర్యాయపరివృత్తులకును, నిదర్శనాలంకారలక్షణము తదితరుల ప్రతివస్తాపమా, దృష్టాంత, నిదర్శనములకును సరివచ్చుచున్నది. హేమచంద్రవాగ్భటులగ్రంథముల బరిశీలించినచో

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

నొకదానిలోకన్న నింకొకదానియం దర్థాలంకారముల సంఖ్య మరల వృద్ధి జెందుట కారంభించినట్లు కానవచ్చును. అలంకారసంఖ్యాభివృద్ధిక్షయములు ధ్వన్యంతరగ్రంథకారులైన మమ్మట, రుయ్యక, భోజదేవ, విద్యాధరాదు లందరిలోను గన్పట్టి జయదేవ, అప్పయ్యదీక్షితులనాటికి శతాధిక మయ్యెను. అర్థాలంకారముల పెంపుసాంపుల దిలకించి, వానిసమగ్రచరిత్రము నెరుంగదలంచువారు నాచే రచింపబడిన “అలంకారచంద్రిక” నవలోకింప బ్రార్థితులు.

విశ్వనాథునివెనుక వచ్చిన విద్యానాథవాగ్భటాదులు వారి వారిశక్తికొలంది స్థూలముగ, సూక్ష్మముగ సంగ్రహముల రచించిరి. వీరివలెనే కేశవమిత్ర, అచ్యుతరాయ, జయదేవ, అప్పయ్యదీక్షిత, విశ్వేశ్వరులుగూడ సంగ్రహగ్రంథముల గూర్చిరి. ఈ కాలముననే వ్యాఖ్యానములు, టిప్పణులు, టీకలు, సంగ్రహములకు సంగ్రహములును బయల్పడెను. కేశవమిత్రుని అలంకార శేఖరమున గాని, అచ్యుతరాయని సాహిత్యసారమున గాని నూతనపంథలు, నవీనపథములు గానరావు. కేశవమిత్రుని అలంకార శేఖరము చాలవరకు మమ్మటుని కావ్యప్రకాశము మొదలైన ప్రాచీనగ్రంథములపై నాధారపడి నట్లు కన్పట్టుచున్నను, తా నీగ్రంథమును అలంకారవిద్యా సూత్రకారుడైన శౌద్ధోదనభగవానుని కారికల ననుసరించి రచించి నట్లు కవియే వాక్రుచ్చెను. అలంకార శేఖరమునందలి ప్రథమరత్నమున, ‘రసాదిమంత మైన వాక్యమే కావ్య’ మని ప్రతిపాదించి, ‘ఆదిపదమువలన నలంకారపరిగ్రహ’ మని వివరించి అష్టమరత్నమున ‘రస ఆత్మేత్యుక్తమ్’ అనుకారికను వచించి ‘ఎటుల ఆత్మ లేనిచో శరీర మప్రయోజకమో, అటుల రసము లేకున్నచో కావ్యము జెలంగు’ నని నిరూపించి, ‘అంగాంగిభావాపన్న సకల

నవ్యమతము-అలంకారమతానుకరణము

విభావాదిసాక్షాత్కారత్వమే రసత్వ' మని లక్షణమును కేశవమిశ్రుడు విధించెను. అందుచే నీతడు రసాదరము గలవా డని తలంపవలసి యున్నను, గ్రంథనామ మీతని అలంకారాభిమానమును బ్రకటించుటంజేసి మే మీతని నలంకారమతానుసారులలో నొకనిగ బరిగణించితిమి. మరియు నీతనిగ్రంథనామ మలంకారమతావేశమును వెదచల్లుచున్నను, చతుర్ధరత్నమున శబ్దాలంకార మష్టవిధమనియు, అర్థాలంకారము చతుర్దశవిధ మనియు వచించుటవలన నీత డలంకారసంఖ్యాభివృద్ధి నిచ్చుగింపనివారిలో ప్రథమగౌరవపాత్రు డని చెప్పనొప్పును. భరతునితరువాత నీవిషయమున నత్యంతపూజనీయు డీతడే. అలంకారమతానుసారులలో నీతనిజేర్పకుండుటకిది ప్రబలప్రమాణ మైనను, అలంకార శేఖర మను స్వనామకరణనిదర్శనమూలమునను, కావ్యస్వరూప నిర్ణయమున 'ఆది' పదము నలంకారపర మని సమర్థించినకతమునను, ప్రత్యేకమతిసంస్థాపనము గాని, ప్రాచీనమతసముద్ధరణము గాని దీనిలో గానరానికారణమునను, కేవలసంగ్రహముగ దీనిని గ్రంథకర్త రచించిన హేతువునను కేశవమిశ్రుని అలంకారపథానువర్తులలో జేర్చ సాహసించితిమి. ఇతనిగ్రంథములోని విషయసంగ్రహము మావిమర్శనమును సమర్థించును.

౧. ప్రథమరత్నములోని మొదటిమరీచియందు కావ్యస్వరూప నిరూపణమును, కావ్యప్రకాశకారాదిమతకావ్యలక్షణ విమర్శనమును, కావ్యకారణసందర్భమున మమృతభుక్తిశ్రీపాదుల మతప్రతిపాదనమును, దండిమతమున వాఙ్మయసలక్షణోపన్యాసమును, రెండవ మరీచియందు రీత్యుక్తిముద్రావృత్తుల జీవితత్వమును, దోషత్యాజ్యత్వ, గుణశ్లాఘ్యత్వ, అలంకారశోభార్థత్వ, రసాత్మత్వవర్ణనమును సల్పెను. ఇచట గౌడీ, వైదర్భీ, మాగధీరీతిత్రయమును, లోకచ్ఛేకా

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

ర్భకోన్మత్తభేదము లైన ఉక్తిచతుష్టయమును, పదనాక్యవిధక్తి వచన రూపములైన ముద్రాచతుష్టయమును వివరించెను. మూడవమరీచియందు శక్తిలక్షణావ్యంజనాపదవృత్తితైవిధ్యమును, ఉత్తమమధ్యమాధమాత్మకము లైన త్రివిధకావ్యలక్షణమును రచించెను.

౨. ద్వితీయరత్నమునందలి మొదటిమరీచిలో దండి వచన ప్రమాణము నుపన్యసించి, దోషసామాన్యలక్షణకథనమును, అష్టవిధ పదదోషప్రదర్శనమును, రెండవమరీచిలో వాక్యదోషద్వాదశేవిధత్వ నిరూపణమును, గోవర్ధనమతమున దోషాంతరత్వప్రకటనమును, మూడవమరీచిలో అష్టవిధము లైన అర్థదోషములను బేర్కొని 'ధీమంతుల కుద్వేగకారికాని కావ్యమును రచింపవలె' నను సంప్రదాయమును నెలకొల్పెను.

౩. తృతీయరత్నమునగల మొదటిమరీచియందు 'అలంకారములచే నలంకృత మైనను, కావ్యమునకు గుణము లత్యంతావశ్యకము' లని సమర్థించి, శ్రీపాదమతమున 'శబ్దార్థము కావ్యశరీర' మనియు, 'గుణదోషాలంకారములు శౌర్యకాణత్వకుండలాది సాదృశ్యము' లనియు వివరించి, శబ్దార్థనిష్ఠత్వమున సామాన్యగుణద్వైవిధ్యమును ప్రదర్శించి, సంక్షేపము, ఉదాత్తము, ప్రసాదము, ఉక్తి, సమాధులను శబ్దగుణపంచకమును వచించి, రెండవమరీచిలో భావకత్వ, సుశబ్దత్వ, పర్యాయోక్తి, సుధర్మితలను అర్థగుణచతుష్టయము నుదాహరించి, మూడవమరీచియందు స్వమతపరమతముల వైశేషికగుణలక్షణమును నిర్దేశించి, 'రసోత్పత్తిప్రతిబంధకములైనచో దోషము' లనియు, 'రసప్రతిబంధకములు గానిచో దోషములు గా' వనుట సముచిత మను శ్రీపాదమతమును విస్తరించి, అదోషత్వములుగా గణింపబడిన వైశేషికగుణములకు లక్ష్యముల నొసంగెను.

నవ్యమతము-అలంకారమతానుకరణము

౪. చతుర్థరత్నములోని మొదటిమరీచియందు ‘చమత్కార-
విశేషకారిత్యము, పరంపరవలన రసోపకారిత్యము’లే అలంకార-
సామాన్యలక్షణ మని నిరూపించి, చిత్ర, వక్రోక్తి, అనుసాసన,
గూఢ, శ్లేష, ప్రహేళికా, ప్రశ్నోత్తర, యమకములు శబ్దాలం-
కారములని విభజించి గోవర్ధనమతమున యమకము చిత్రాత్మక
మని పేర్కొని, రెండవమరీచియందు చతుర్దశవిధములైన అర్థాలం-
కారములను, ఉపమాదశధాత్వకథనమును, శ్రీపాద రాజశేఖరమత
ప్రదర్శనమును, ‘అలంకారశిరోరత్నము, కావ్యసంపత్స్పర్శస్వము’
నగుటవలన ‘ఉపమ కవివంశమునకు మాతృదేవత’ యని ప్రతి-
పాదించి, మూడవమరీచియందు దండివచనానుసారమున విరుద్ధ,
సమస్త, వ్యస్త, రూపకరూపక, స్థిష్ఠము లను పంచవిధరూపక
నిర్దేశమును, నాల్గవమరీచియందు ‘సర్వాలంకారసర్వస్వము, కవి-
క్తిర్దివర్ధనము, చేతోహరము’ నని ప్రఖ్యాతి గాంచిన ఉత్పేక్షా-
లంకారమును, సమాసోక్తి, అపహ్నుతి, సమాహిత, స్వభావ,
విరోధ, సార, దీపక, సహోక్తి, అన్యదేశత్వ, విశేషోక్తి, విభావ
నలను చతుర్దశవిధములైన అర్థాలంకారములను విభాగ మొన-
రించెను.

౫. పంచమరత్నమున మొదటిమరీచియందు ఉపమాప్రా-
శస్త్యము నుపవర్ణించి, మోషిదవయవాదిరూపక మైన ద్వాత్రింశద్వ-
ర్ణన మొనరించి, శ్రీపాదానుసారికవికల్పలతాకారుని వర్ణనాధిక్య-
మును, గోవర్ధనుని శరీరావయవవర్ణనీయగుణములను దిజ్ఞాత్రము
ప్రదర్శించి రెండవమరీచిలో పురుషవర్ణనమును, మూడవమరీచియందు
దండిమతావలంబనమున సాదృశ్యప్రాపక ప్రకారముల బేర్కొని,
‘చరాచరవిలక్షణమై కవిఘటన వెలుంగుటచే నది జగమును జేయుట

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

కును, చేయకుండుటకును, వేరుగా జేయుటకును శక్తిగల' దని ప్రతిజ్ఞ సల్పెను.

౬. వస్తువర్తనమున మొదటిమరీచియందు కవిసంప్రదాయ నియమములను, రెండవమరీచిలో వర్ణనీయవస్తుకథనమును, మూడు నాలుగుమరీచులలో నియమాంతరపరిగణనమును నొనరించెను.

౭. సప్తమవర్తనమున మొదటిమరీచిలో కవిప్రకర్ష బీజకథనమును, రెండవమరీచియందు దుష్కర్మరసమస్యాపూరణమును, ప్రశ్నోత్తరోదాహరణమును, శ్రీపాద రాజశేఖరాదులమతమును వివరించెను.

౮. అష్టమవర్తనమున మొదటిమరీచిలో 'రసమే కావ్యాత్మ' యని ప్రతిపాదించి, 'కారణకార్యసహకారులచే నభివ్యక్తమైన స్థాయిభావమే రస' మని విధించి, శృంగారాదిభేదమున రసనవధాత్వమును, సంభోగవిప్రలంభశృంగార ద్వైవిధ్యమును, నాయక నాయికాదివిభేదములను, నవరసలక్షణోదాహరణమును, రత్యాదుల ముఖ్యత్వనిరూపణమును, రెండవమరీచియందు రసదోషపరిగణనమును, దివ్యాదివ్యక్తి త్రైవిధ్యమును, ధీరోదాత్మాదిచతుర్విధత్వమును వివరించి, 'అనాచితియే రసదోషములలో నెల్ల మహాదోష' మనియు, 'అనాచిత్వమును దూర మొనరించినచో రసభంగకారణము వేరొకటి లే'దనియు, 'అనాచిత్వమూలముననే పరిగణితములైన రసదోషములు సంభవించుచున్న'వనియు, 'రసహాని గలుగనిచో నాదోషములు దోషాభావత్వమును భజించు'ననియు వచించి, మూడవమరీచియందు 'ఛందోరీత్యక్షరాదులైన యథోచితోద్దామత్వహృద్యత్వ మధ్యమత్వాభిధానమును' వాక్యప్రబంధాచిత్యోదాహరణప్రదర్శనమును గావించి, మూలనూత్రకారనామగ్రహణపూర్వకముగ గ్రంథోపసంహార మొనరించి సమాప్తి జేసెను.

నవ్యమతము-అలంకారమతానుకరణము

అత్యంతసవినగ్రంథ మైన సాహిత్యసారముగూడ నీరీతిసే
 వినిపబడెను. అచ్యుతరాయనిగ్రంథనామమే దానిలోని విషయసం
 గ్రహమును జెప్పనక్కరలేకయే చెప్పుచున్నది. ఇది సత్యముగ
 సాహిత్యసారమే. ఆయాప్రాచీనసవినమతోద్యానవనములలోని గ్రంథ
 సంపుటజపుంజములలో పుష్పించిన రసస్వన్యలంకారాదిమకగందబిందు
 సందోహము సత్యంతకాశలమున సంగ్రహించుటంజేసి మన మీగ్రంథ
 కర్తల నెల్లర భేదరసవృణులుగ నెంచవచ్చును. ఇంక నవినగ్రంథ
 ములలో జయదేవుని చంద్రాలోకమును, అప్పయ్యదీక్షితుని కువల
 యానంద చిత్రమీమాంసలును గణనీయములు. జయదేవుని పరాక్రమ
 ప్రసాదముల స్థూలంకారములసంఖ్య విజయము గాంచి మహో
 న్నతదశ నందెను. ఇతనిమతమున అర్థాలంకారములు నూరు
 విధములుగ బెంపొందెను. చంద్రాలోకము 'అడవి గాచిన
 వెన్నెలగా విలసిల్లుట' కంగీకరింపక, అర్థాలంకారమయూ
 ఖమును చాతృకగా గొని దీక్షితుడు దానికి కువలయానందమును
 ఘటించి, భేదప్రభేదవిభేదములను విపులముగ వివరించి, విద్యార్థిజన
 సయనకువలయానందమును గలిగింప దీక్షితుడై పూజనీయు డయ్యెను.
 కావున కువలయానందము చంద్రాలోకపుచ్చభూత మని సహృద
 యులు స్వయముగనే గ్రహింపగలరు. ఇటుల కువలయానందమును
 రచించినంతమాత్రమున స్వకీయపాండిత్యప్రకర్ష ప్రకటనాభిలాష
 విరమింపమి గాబోలు, దీక్షితుడు చిత్రమీమాంస నాబడు విచిత్ర
 గ్రంథమును విరచించెను. ఇందు ప్రత్యేకాలంకారములకు ప్రత్యేక
 ప్రకరణములు నియమించి, ప్రాచీనాచార్యమతముల నెల్ల క్రోడీకరించి
 క్రమప్రకారము వానిని విమర్శించి, కడపట స్వమతప్రతిపాదనము
 గావించెను. చంద్రాలోక, కువలయానంద, చిత్రమీమాంసా

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

గ్రంథములు వరుసమెయి బాలురకును, పండితులకును, సహృదయులకు నర్థాలంకారతత్త్వమును, చరిత్రమును సమగ్రముగ విశేషపరచును, మనదౌర్భాగ్యవశమున 'చిత్రమీమాంస' సంపూర్ణముగ లభ్యముగాక, ప్రస్తుతమున ద్వాదశాలంకారములుమాత్రమే దొరకెను. ఇందలి ఉపమా, రూపక, ఉచ్ఛ్రేయాలంకారము లవశ్యపతనీయములు. దీక్షితుని చిత్రమీమాంస నవలోకించినచెనుక పండితరాయని ఖండనమునుగూడ విలోకించినగాని సహృదయుల కానంద మతిశయించదు. ఈరెంటిని సమముగ జవిగాంచినపుడే, వారివారల ప్రతిభాప్రభావములను, విమర్శనవిజ్ఞానములను మనము సంపూర్ణముగ నెరుంగగలము. నవ్యమతానుసారులలో నవనవోన్మేషకాలి యైన బుద్ధివికాసముల విలసిల్లి, పండితరాయ లను సార్థకాభిధానముం గాంచి, మహాకవిప్రఖ్యాతినందినవాడు జగన్నాథు డొక్కడే. శత్రువులచే, మిత్రులచేగూడ శిరసావహింపబడిన రసగంగాధరమునందలి విమర్శనమును వీక్షించినచో నితడు పాండిత్యకవిత్వములందు జగన్నాథు డనియే తేటపడును. ఇతనితో నలంకారశాస్త్రము చరమదశ నధిష్ఠించె నని చెప్పవచ్చును. జగన్నాథునివృత్తాంతముతో కావ్యాత్మతత్త్వమును ముగింప నెంచుటచే మే మిచట చంద్రాలోకమునందలి విషయ సంగ్రహమును వివరింతుము.

జయదేవుడు చంద్రాలోకమును మయూఖములుగ నిర్మించెను. కావ్యహేతు, లక్షణ, రూఢి, యాగికముల కథనమును ప్రథమ మయూఖమునను, దోషవర్ణనమును ద్వితీయమునను, దశవిధవిశేషలక్షణనిరూపణమును తృతీయమునను, దశగుణనిర్వచనమును చతుర్థమునను, శబ్దార్థాలంకారపరిసంఖ్యానమును సంచమమయూఖమునను బేర్కొనెను.

నవ్యమతము-అలంకారమతానుకరణము

ఇచట మాడవమయ్యాఖమున జయదేవుడు వివరించిన లక్షణముల నవీను లెవరును రచింపరైరి. ఒక్కవిశ్వనాథుడుమాత్రమే సాహిత్యచర్చణమున రూపకసంద్భమున భరతునివలెనే ముప్పదియారులక్షణములను వివరించి ముప్పదిమాడు నాట్యాలంకారముల జేర్చినెను. అక్షరసంహతి, శోభా, అభిమాన, హేతు, ప్రతిషేధ, నిరుక్త, మిథ్యాధ్యవసాయ, సిద్ధి, యుక్తి, ఫలము లను పది విశేషలక్షణములను విధించెను. భరతుని లక్షణములకును విశ్వనాథుని లక్షణములకును భేదము గలదు. భరతునిసంఖ్యను ప్రమాణముగ విశ్వనాథు డంగీకరించినను భరతుని నాట్యలక్షణములు కొన్ని విశ్వనాథుని నాట్యాలంకారములుగ మార్పునొందెను.

ఇంక విశ్వనాథుడు భూషణము, అక్షరసంఘాతము, శోభ, ఉదాహరణము, హేతువు, సంశయము, దృష్టాంతము, తుల్యతర్కము, పదోచ్ఛయము, నిదర్శనము, అభిప్రాయము, ప్రాప్తి, విచారము, దిష్టము, ఉపదిష్టము, గుణాతిపాతము, గుణాతిశయము, విశేషణము, నిరుక్తి, సిద్ధి, భ్రంశము, విపర్యయము, దాక్షిణ్యము, అనునయము, మాల, అర్థాపత్తి, గర్వాణము, పృచ్ఛ, ప్రసిద్ధి, సారూప్యము, సంక్షేపము, గుణకీర్తనము, లేశము, మనోరథము, అనుక్తసిద్ధి, ప్రియోక్తు లను ముప్పదియారు లక్షణములను; ఆశీ, ఆక్రందము, కపటము, అత్తుము, గర్వము, ఉద్యమము, ఆశ్రయము, ఉత్పాసము, స్పృహ, ఊభము, పశ్చాత్తాపము, ఉపపత్తి, ఆశంస, అధ్యవసాయము, విసర్పము, ఉల్లేఖము, ఉత్తేజనము, పరీవాదము, నీతి, ఆర్థవిశేషణము, ప్రోత్సాహనము, సాహాయ్యము, అభిమానము, అనువర్తనము, ఉత్కీర్తనము, యాచ్ఛ, పరిహారము, నివేదనము, ప్రవ

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

ర్తనము, ఆఖ్యానము, యుక్తి, ప్రహర్షము, ఉపదేశనము లను ముప్పదిమాడు నాట్యాలంకారములను వివరించెను.

విశ్వనాథుని లక్షణములను పరికించినచో కొన్ని కొందరిచే గుణములుగను, మరికొన్ని మరికొందరిచే నలంకారములుగను నంగీకరింపబడె ననియు, నాట్యాలంకారములు చాలవరకు రసభావములకు సంబంధించిన వనియు చదువరు లెరుంగగలరు. ఈవిషయమును మొట్టమొదటనే గుర్తెరుంగుటచే దండ్యాచార్యు డీలక్షణముల నలంకారములలో జేర్చెను. విశ్వనాథు డన్నచో వీనిని గుణాలంకార భావాచులలో గణించినను, వీనిని నాట్యసందర్భముననే ప్రణేయముగ జర్పించెను. వీనికి నవ్యమతమున కావ్యప్రయోజనము గానరాని కతమున వీనివిషయమై నవ్యులు మానముద్ర దాల్చిరి.

ఈసమయముననే విశ్వేశ్వరుడు అలంకారకాస్తుభమును రచించెను. ఇం దలంకారములు విపులముగ జర్పింపబడె నను సంగతి గ్రంథనామమే ప్రకటించును. విశ్వేశ్వరుడు డెబ్బదియారు ప్రణేయకాలంకారములను స్మృతించెను. ఈ అలంకారమతానుకరణకాలమున రచింపబడిన గ్రంథములు చాలవరకు ఒకసంప్రదాయమునకే కట్టువడి, ఒకజాతికే చెందినకారణమున వీనిని ప్రాచీనగ్రంథసంగ్రహములు, సంక్షేపములు, సారములుగనే తలంపవలయును. ఒకదానిని చదివినవెనుక వేరొకదానిని జదువుటకు విసువుపుట్టకమానదు. కావున వీరిగ్రంథసంగ్రహములకొరకు కాలమును వెచ్చింపనక్కరలేదు. నవ్యమతప్రతిపాదకులైన కాశ్మీరాలంకారికులకాలము గడచుటతో స్వతంత్రగ్రంథనిర్మాణచాతుర్యము సమసిపోయెను. తరువాతవ్యాఖ్యాతలును, టీకాకారులును ప్రబలిరి. వారివెనుక గ్రంథసారసంగ్రహకర్తలు పెంపొందిరి. కడపట నలంకారశాస్త్రము క్రమక్రమముగ నంతరించెను.

నవ్యమతము - రసధ్వనిమతసింహావలోకనము

(రసధ్వనిమతసింహావలోకనము - జగన్నాథపండితుడు)

నవ్యసూతాభ్యుదయప్రపంచమునకు మమ్మటభట్ట, విశ్వనాథ, జగన్నాథులు త్రిమూర్తు లని మనము దలంపవచ్చును. తక్కిన గ్రంథకర్తలు దేవతాసములుగ జెలంగ వీరిని బ్రహ్మ విష్ణు మహేశ్వరులుగ నెంచనగును. శంకరునిచే ప్రపంచసంహార మైనటులనే రసగంగాధర కారునితో స్వతంత్రరచన సమాప్తి నొందుటచే అలంకారశాస్త్రాప సంహారము సంభవించెను. ప్రాచీనార్వాచీనాలంకారికుల గ్రంథముల నెల్ల పరిశీలించి, సమగ్రముగ జర్పించి సర్వంకమవిమర్శనవిజ్ఞానమును వెలయించి పండితరాయ లనుప్రఖ్యాతిని జగన్నాథుడు సంపాదించెను. ఇతని రసగంగాధరము మనకు సంపూర్ణముగ దొరకనికారణమున దానిప్రాశస్త్యమును పరిపూర్ణముగ వర్ణించుట కనకాశము లేదు. రసనిరూపణాత్మక మను ప్రథమానామమును, కావ్యాత్మరూప మైన వ్యంగ్యమును, అలంకారములను జర్పించిన ద్వితీయానన మసంపూర్తి గను మనభాగ్యవశమున లభించెను. దీనివలన పూర్ణగ్రంథము పంచానన సముపేతమనియు సాంతముగ దొరకినచో నీ రసగంగాధరముతో పోల్చి నచో కావ్యప్రకాశసాహిత్యసర్పణములు నిస్సారములు, నిష్ఫలములు నగుననియు దలంపవలసివచ్చును. ఇతని గ్రంథనామమువలనను, దొరకినంతవరకు గ్రంథసంగ్రహమువలనను జగన్నాథుడు రసధ్వనుల యందు సమానాదరము గలనా డని తేటవడును. ఇతడు నూత్రప్రాయముగ కారికల రచించి, వ్యాఖ్యానతుల్యముగ వృత్తివిమర్శనముల విరచించి స్వకపోలకల్పితలక్ష్యముల నొసంగి గ్రంథనిర్మాణ మొనరించెను. “మననజలధిమధ్యమునందుండి లలితరసగంగాధరమణిని భూలోకమునకు దెచ్చితి” ననియు, “నూతనముగ నుదాహరణానురూప మైన కావ్యమును నిర్మింతునే కాని, కొంచెమేనియు

కావ్యాత్మక - నవీనమతములు

నితరులనుండి గైగొన" ననియు జగన్నాథుడు గ్రంథారంభమునందే ప్రతిజ్ఞ గావించెను. ఈప్రతిజ్ఞయే జగన్నాథుని కావ్యకాశలమును, పాండిత్యపాటవమును, స్వతంత్రరచనాచాతుర్యమును జాటిచెప్పెను. అలంకారప్రకరణములలోని చాలభాగము చిత్రమిమాంసాఖండన మునకును, అలంకారములభేదవిభేదములను విపులముగ విమర్శించుట కును వినియోగపడెనే కాని వేరుగ వినూత్నవిశేషాంశములను వెద చల్లుటకు తోడ్పడలేదు. జగన్నాథపండితుని రచనామార్గము సమాస భూయిష్ణము, తర్కకర్కశము నైనకతమున విద్యార్థిబృందమును భయవిహ్వలుల గావించుచున్నను సయంక్తికము, సవిమర్శము నైన విలసిల్లుచున్నది. అలంకారసర్వస్వకారుడైన రాజానకరుయ్య కుడు, విమర్శనకారుడైన జయరథుడు, కువలయానందచిత్ర మీమాంసాకారుడైన అప్పయ్యదీక్షితుడు - వీరు మువ్వరే పండిత రాయల విశేషవిమర్శనములకును, నిష్ఠరనిందాభాషణములకును బాత్రు లైరి. ప్రాచీనులమతముల జక్కగ నెరింగినవాడగుటచే నవ్యమగ నూతనసంప్రదాయములవలన సంఘర్షణము సంభవింపనిసరణి వానిని విమర్శనవీక్షణముల దిలకించి సమన్వయించుటకై పండితరాయలు ప్రయత్నించె నని సహృదయులు భావింపవలయును. అందువలననే మమ్మట రుయ్యకాదులమతముగూడ జగన్నాథుని అర్థాంగీకారమునే కాంచెను. కావున నీతని యాచార్యకమున రసధ్వనిరమణీశిరోమణి సింహావలోకనశ్రీలతో చెలువ ములరెను.

‘రమణీయార్థప్రతిపాదకశబ్దమే కావ్య’ మని జగన్నాథ పండితుడు విధించుటవలన నీలక్షణము దండ్యాచార్యుని ‘ఇష్టార్థ వ్యవచ్చిన్నపదావళియే కావ్య’ మనుదానికి ప్రతిరూప మనవచ్చును. ఇటుల కేవలలక్షణనిర్మాణముతో తృప్తి నొందక పండితరాయ

నవ్యమతము - ర సద్వనిమతసింహాపలోకనము

లీవిగమున వివరించెను. ' లోకోత్తరాహ్లాదజనకజ్ఞానగోచరతయే ధమ జీయతగా జెలంగును. ఆహ్లాదగతచమత్కారత్వపరపర్యాయానుభవసాక్షిక మైన జాతివిశేషమే లోకోత్తరత్వమై చెలుంగును. ' నీకు కుమారుడు గలిగెను ; నీకు ధన మిచ్చెదను ' అనువాక్యముల లోని అర్థమువలన గల్గినసంతోషము లోకోత్తర మైనదిగాదు. అందుచే నీవాక్యముల కావ్యప్రసక్తి గానరాదు. కావున " చమత్కారజనక భావనావిషయార్థప్రతిపాదకశబ్దత్వమే కావ్యత్వము. "

ఈ వివరణమువలన కావ్యరమణీయత, లేక కావ్యసౌందర్యమె సహృదయులకు లోకోత్తరాహ్లాదము, లేక అలౌకికానందమును గలిగించు నని తేటపడుచున్నది. ఈ ఆనందము ప్రాకృతికముకన్న విశిష్టము, విలక్షణము నై చెలుగొందును. ఇది చమత్కారత్వ మను మారుపేరున విలసిల్లునట్టి లోకోత్తరత్వరూపజాతివిశేషమును గల్గించును. ఇది మానసమున నట్టివానిని మరలమరల మనన మొనరించుటవలననే కాని వేరొక మార్గమున జేకూరదు. కావున అలౌకికానందము ననుభవింపగోరువార లందఱునైన వస్తువుల ననవరతము డెందముల భావించుచుండవలయు నని తాత్పర్యము. చతుర్వర్గసంపాదన మొనరించిన గాని జన్మసాఫల్యము గలుగనికైవడి, కావ్యకాంతాలలామమునకు ధర్మార్థకామమోక్షసదృశము లైన శబ్దార్థరసద్వనివర్ణచతుష్టయ లాభమును బెంపొందించు విశిష్టలక్షణమును పండితరాయలు ప్రసాదించెను. ప్రాచీననవీనసంప్రదాయముల నాదరించుటచే నీతని కావ్యలక్షణముగూడ ఉత్తమోత్తమకావ్యముకరణి సరసము, సవ్యంగ్యము నై చెలంగు రమణీయార్థప్రతిపాదకశబ్దసముపేతమై చదువరుల డెందములకు చమత్కారజనకము, లోకోత్తరాహ్లాదప్రదము నై చెలుంగుచున్నది. ఇటుల కావ్యలక్షణమును విధించినవెనుక జగన్నాథుడు

కావ్యాత్మక - నవీనమతములు

కావ్యవిభాగమునకు గడంగెను. ఇతనికావ్యలక్షణమువలెనే కావ్య విభాగముగూడ విశేషవిమర్శనావిజ్ఞానమును వెదచల్లుచున్నది. ఇతని మతమున ఉత్తమోత్తమము, ఉత్తమము, మధ్యమము, అధమము నని కావ్యము సాలుగువిధములు.

౧. ఎచట శబ్దార్థములు గుణీభావితాత్మకములై చమత్కృతి నిదానమైన అర్థమును నూచించునో, అచట ఆద్యము. ఈలక్షణముచే అతిగూఢస్ఫుటవ్యంగ్యములు తిరస్కృతము లైనవి. అపరాంగాదులు గూడ వారింపబడినవి. ఇటులనే సందిగ్ధప్రాధాన్యాదులు సహిత మునుందరము లని తలంపవలయును. కావున మమ్మటాదుల ఉత్తమ మైన ధ్వనికావ్యము జగన్నాథుని ఉత్తమోత్తమ మైనది.

౨. ఎచ్చట వ్యంగ్య మప్రధానమైనను, అది చమత్కార కారణమో, అచట ద్వితీయము. వాచ్యాపేక్షచలన ప్రధానధూత మై వ్యంగ్యాంతర మీ లక్షణముచే గృహీత మగుచున్నది. అపరాం గాదు లీ విభాగమునకు లక్ష్యములు. ఇచట కావ్యప్రకాశగతగుణీ భూతవ్యంగ్యలక్షణమునకు టీకాకారు డిచ్చిన చిత్రాన్యత్వము నివారిత మగుటచే లీనవ్యంగ్యాదులు పరిహరింపబడినవి. కావున ద్వితీయ మైన ఉత్తమకావ్యమునగూడ ధ్వనిత్వమే కానవచ్చును.

౩. ఎచట వ్యంగ్యచమత్కారాసమానాధికరణమున వాచ్య చమత్కారమో, అచట తృతీయము. ఈ లక్షణమునందు వాచ్య చమత్కారము స్ఫుటమై, వ్యంగ్యచమత్కారము గూఢమై చెలంగుటచే నిది మధ్యమకావ్యముగ గణింపబడినది. అనగా నీవిభాగమున వాచ్యరామణీయకము వ్యంగ్యచమత్కారము నతిశయించు నని భావము. ప్రాచీనుల మధ్యమకావ్యమును జగన్నాథుడు ద్వితీయ

నవ్యమతము-రసధ్వనిమతసింహావలోకనము

తృతీయభాగములుగ విభజించుటచే, గుణీభూతవ్యంగ్యమును రెండు తెరగుల గావించి, వ్యంగ్యరామణీయకము గలదానిని ఉత్తమకావ్యముగను, వాచ్యకామనీయకము గలదానిని మధ్యమకావ్యముగను పేరు పరచెను. ఆనందవర్ధనాదు లీతారతమ్యమును గుర్తించినను, గణింపని వారివలె మిన్నకుండిరి. ఇచట వాచ్యము ప్రధాన మగుటచే గుణీభూతము పెండ్లికుమారుడైన సేవకునివెంట కాళినడకను బోవు రాజురీతి నుండు నని పలికిరి. ఈసమాధానము సరిపడకపోవుటచే పండితరాయ లీగుణీభూతము దౌర్భాగ్యవశమున దాస్య మనుభవించుచున్న రాజకళత్రముకైవడి నొకానొక కమనీయతను బెంపొందుచున్న దని వచించి మధ్యమకావ్యమునకు పూర్వాచార్యు లొనర్చిన లోపమును సవరించెను. అందుచే నీవిశిష్టవిభాగ మితని విలక్షణ విమర్శనవివేకమును వెలయించుచున్నది. ఇదియే మమ్మటాదులకును, పండితరాయలకును గల తారతమ్యపరిజ్ఞానము.

క. ఎచట అర్థచమత్కృత్యుపస్కృత మై శబ్దచమత్కృతి ప్రధానమో, అచట చతుర్థము. ఇది మమ్మటాదులమతమునను, జగన్నాథునిమతముననుగూడ అధమకావ్యము. ఇందు అర్థచమత్కృతి, శబ్దచమత్కృతిద్వయము జేర్పబడినది. శబ్దార్థచమత్కృతుల పరస్పరాతిశయమును పండితరాయలు పరిగణింపలేదు. మరియు నీసందర్భముననే, అర్థచమత్కృతి సామాన్యశూన్యమైన శబ్దచమత్కృతిని ప్రకటించు పద్మబంధాదులను అధమాధమముగ గణించుట సముచితమని జగన్నాథుడు సమ్మతించినను లక్షణవిరుద్ధ మనుకారణమున నీ పంచమవిభాగమును త్రోసిపుచ్చెను.

పైవిధమున కావ్యవిభాగ మొనరించినపిదప ధ్వనికావ్య ముత్తమోత్తమాద్యసంఖ్యాభేదముల విలసిల్లు ననియు, దానిలోని సామాన్య

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

భేదముల నిరూపింతు ననియు జగన్నాథుడు వచించెను. అభిధానక్షణా
 ఘోరమున ధ్వనికావ్యము ద్వివిధము : రసవత్త్వలంకారధ్వనిభేదముల
 నాద్యము త్రివిధము. అలక్ష్యక్రమోపలక్షణమువలన రస, భావ,
 తదాభాస, భావకాంతి, భావోదయ, భావసంధి, భావశబలత్వములు
 రసధ్వనిచే గృహీతములు. ఇంక ద్వితీయము అర్థాంతరసంక్రమిత
 వాచ్యము, అత్యంతతిరస్కృతవాచ్యము నన ద్వివిధము. ఇటుల
 నీపంచాత్మకమే ధ్వనిప్రపంచమున పరమరమణీయము, రసధ్వనియే
 దాని కాత్మస్వరూపమని రచించి రసవిచారమును బ్రారంభించెను.

రసమునుగురించియు, రసవిచారమునుగూర్చియు విపులముగ
 నాయామతములలోను, రసమతసమాలోచనమునను వివరించినకార
 ణమునను, పునరుక్తిదోషభయమునను మరల నిచట రచింపలేదు.
 రసధ్వనిసందర్భముననే భావకాంత్యాదిభావధ్వనుల గూడ విమ
 ర్శించి, రసానుకూలములుగానే గుణములను పండితరాయలు నిరూ
 పించెను. వామనమత మైన శబ్దార్థగుణవింశతిని పేర్కొనినను జగ
 న్నాథుడు గుణత్రయమునుమాత్రమే సమ్మతించినట్లు కానవచ్చును.
 'ద్రుతి, దీప్తి, వికాసము లనుపేరుల జెలంగు మూడుచిత్తవృత్తుల
 క్రమముగ గలిగించుటకే గుణములు ప్రయోజ్యములు. కావున నాయా
 గుణవిశిష్టరసచర్వణజన్యము లని భావ' మని పండితరాయలు
 వచించుటవలన మాధుర్య, ఓజః, ప్రసాదముల నీతడు చిత్తవృత్తుల
 నాధారముగ గైకొని విభాగించె నని తేటవస్తును. ఇటుల
 గుణములు రసమాత్రధర్మవ్యవసితము లని సమ్మతించినను,
 ఆకారశూరు డనుదానివలెనే మధురరచన, ఓజోబంధములను
 చోటుల గుణవ్యవహారము జౌపచారిక మను మమ్మటవాక్యమును
 జగన్నాథు డాదరింప లేదు. ఇటుల ఆత్మరూపరసగుణత్వము మాధు

నవ్యమతము-రసధ్వనిమతసింహావలోకనము

ర్యాగుల కనుపపన్న మనియు తదుపాధిరత్వాదిగుణత్వమును, గుణములయందు గుణాంతరత్వముగూడ ననుచితమనియు నిరూపించెను. ఇంక 'శృంగారము మధుర' మనుచోట వ్యవహార మెటుల సిద్ధించు ననువిషయమున ద్రుత్యాదిప్రయోజకత్వమున గాని, ప్రయోజకతా సంబంధముచే ద్రుత్యాదికమున గాని, మాధుర్యాదికము చెలంగుననియు, ప్రయోజకత్వము శబ్దార్థరసరచనాగతముగ గ్రహింప నగుననియు, శబ్దార్థమంతకు నీకారణముచే మాధుర్యాదులకుగూడ ఉపచారము గల్గింప నవసరము లేదనియు పండితరాయలు రచించెను.

ద్వితీయాననమున సంలక్ష్యక్రమస్వన్యాదిభేదముల నిరూపించి అరువదితోమ్మది అర్థాలంకారముల వివరించెను. ఉత్తరాలంకార విమర్శన మసంపూర్తిగ లభించెను. కావ్యాత్మరూపవ్యంగ్యమునకు రనునీయతాప్రయోజకమే అలంకారలక్షణముగ విధించి, రమణీయతాచమత్కారము, లేక లోకోత్తరత్వమే అలంకారమునకు ముఖ్యాంశముగ నంగీకరించి, అలంకారసర్వస్వకారుని మతము నాదరించెను. ఇచట ప్రతిభయే కావ్యబీజమై అలంకారతత్త్వమును నిర్ణయించును. కవిప్రతిభామూలకమైన విచ్ఛిత్తివిశేషమే లోకోత్తరచమత్కారకార్యమై విలసిల్లును. సంప్రదాయానుభవములపై విచ్ఛిత్తి విశేష మాధారపడియుండు నని జగన్నాథుడు నిశ్చయించెను. ఇతని అలంకారప్రకరణముల దిలకించినచో రాజానకరుయ్యక వంత లాచార్యుల గ్రంథసారమును సంగ్రహించి దానికి స్వీయవిమర్శన వివేకమును సంయోగించె నని చదువరులకు దోచకమానదు. ఇతని రసగంగాధరమునం దలంకారవివేచనమే సహృదయవతంసులకు లోకోత్తరాహ్లాదజనకమై వెలుంగుచున్నది.

కావ్యాత్మ

కావ్యాత్మోపసంహారము

భరతమునిమొదలు పండితరాయలతుదిదనుక గడచినకాలమున కావ్యకన్యాసౌందర్యసంస్థానవర్ణనమున సంభవించిన దశావిశేషముల నిచట సంగ్రహముగ వివరించి కావ్యాత్మతత్త్వమును ముగించెదము. ఈ రెండువేలవత్సరములలో నెన్నియో మార్పులు గలిగెను. రసము కొందర పరవశుల గావించెను; అలంకారముల యాడంబరము మరికొందర నాకర్షించెను; శరీరసౌందర్యము వేరొకకొందర సంతసింపజేసెను; గుణగణము కొందరిచే గణుతి గాంచెను; రీతిమార్గములు మరికొందరిచే వినుతింపబడెను; ధ్వన్యనురణనములు వేరొకకొందరి వివశుల గావించివైచెను; వక్రోక్తివైచిత్ర్యములు కొందరి కానందముం గూర్చెను. ఇటుల క్రమక్రమముగ రసికుల సరసములగు చూపులు బాహ్యవస్తువులపై మొదట ప్రసరించి, పిదప శారీరక సంపద వాసింది, వెనుక మానసికమాహాత్మ్యము నాదరించి, తుదకు నాధ్యాత్మికానందము నభిలషించి ధన్యము లయ్యెను. కావున కావ్యసౌందర్యము కేవలబాహ్యము, అస్థిరము నైనదానిపై గాక అంతరంగికము, ఆనందదాయకము నైన ఆత్మతత్త్వముపై నాధారపడు నని చదువరు లెరుంగవలయును.

అందువలన 'దేంద్రమున కనువైన రసము లొలుకుభావమే కావ్య' మని భరతుడును, 'సువర్ణమయాలంకారవిశేషభూషితమైన వాక్యమే కావ్య' మని భామహుడును, 'శబ్దార్థములజంటయే కావ్య' మని రుద్రటుడును, 'ఇచ్ఛవచ్చినతలపుల మొలక లెత్తజేయజాలు నీటుగులుకు మాటలసూరుపే కావ్య' మని దండియ్య, 'మంచిగొనముల నెలవగు మేలిమిపదములపొందికయే కావ్య' మని

కావ్యాత్మోపసంహారము

వామనుడును, 'ఇంపుసాంపుల ముంపుచు క్రొత్తవింతకోరికల ననలెత్తగా సలుపు పలుకునుడికారముం గల వలపుతలపే కావ్య' మని అనందవర్ధనుడును, 'నెరజాణతనపుమురిపెముల గురియు ముద్దు ముద్దులమూటయే కావ్య' మని కుంతలునును, 'సరస మైనవాక్యమే కావ్య' మని విశ్వనాథుడును, 'అందముం జిందు భావముం బొందు పరచుటచే నెరయమెరయుపదమే కావ్య' మని జగన్నాథుడును వచించిరి.

ఇటుల పూర్వులును, నవీనులును నారివారిశక్తికొలంది కావ్య కాంతామణీరామణీయకమును వర్ణించిరి. వీనిలో నెల్ల ఘనాఘాచార్యుడైన అనందవర్ధనునివర్ణనము విలక్షణోపేతమును, పండితరాయలైన జగన్నాథునిలక్షణము విమర్శనాయుతము నై వెలుగొందుచున్నది. పండితరాయలవచనప్రకారమున రసవత్త్వలంకారధ్వనిత్రయమును, అర్థాంతరసంక్రమితవాచ్యాత్యంతతిరస్కృతవాచ్యవ్యంగ్యద్వయమును కలసి కావ్యవరవర్ణినీలలామమునకు పంచప్రాణములై చెలంగు ననియు, నీప్రాణపంచకమునందు రసధ్వనియే కావ్యాత్మరూపమున వెలుంగు ననియు జదువరు లెరుంగవలయును. కావున సర్వాంగసౌందర్యము నభిలషించినచో శరీరసౌష్ఠవము, మానసవిస్తారము, ఆత్మనికాసము నను త్రివర్గసంపాదనమునకు బాటుపడిననేకాని కావ్యకాంతార్త్వమునకు దివ్యత్వము ప్రాప్తించి సహృదయశిరోమణుల కామె పరబ్రహ్మస్వాదసచివసౌఖ్యమును బ్రసాదింపజాల దని కవికులతలకులు గణింపవలయును.

గ్రంథమాన స్మరింపబడిన గ్రంథకర్తల
పేరులసూచిక

అచ్యుతరాయలు - సాహిత్యసారము

కేశవమిత్రుడు

కోహలుడు

గుణాధ్యక్షుడు - బృహత్కళా

చంద్రికాకారుడు

పాణిని

ప్రభాకరుడు

భట్టి

భట్టముకుళుడు

భట్టలొల్ల టుడు

భట్టతొతుడు

భట్టనాయకుడు

భట్టబాణుడు - హర్ష చరిత్ర - కాదంబరి

భాట్టుడు

భాష్యకారుడు

మంగళుడు

కావ్యాత్మ - నవీనమతములు

గ్రంథములు వరుసమెయి బాలురకును, పండితులకును, సహృదయులకు నర్థాలంకారతత్త్వమును, చరిత్రమును సమగ్రముగ విశదపరచును. మనదౌర్భాగ్యవశమున 'చిత్రమీమాంస' సంపూర్ణముగ లభ్యముగాక, ప్రస్తుతమున ద్వాదశాలంకారములుమాత్రమే దొరకెను. ఇందలి ఉపమా, రూపక, ఉల్లేఖాలంకారము లవశ్యపఃసీయములు. దీక్షితుని చిత్రమీమాంస నవలోకించినవెనుక పండితరాయని ఖండనమునుగూడ విలోకించినగాని సహృదయుల కానంద మతిశయించదు. ఈరెంటిని సమముగ జవిగాంచినపుడే, వారివారల ప్రతిభాప్రభావములను, విమర్శనవిజ్ఞానములను మనము సంపూర్ణముగ నెరుంగగలము. నవ్యమతానుసారులలో నవనవోన్మేషకాలి యైన బుద్ధివికాసముల విలసిల్లి, పండితరాయ లను సార్థకాభిధానముం గాంచి, మహాకవిప్రఖ్యాతినందినవాడు జగన్నాథు డొక్కడే. శత్రువులచే, మిత్రులచేగూడ శిరసావహింపబడిన రసగంగాధరమునందలి విమర్శనమును వీక్షించినవో నితడు పాండిత్యకవిత్వములందు జగన్నాథు డనియే తేటపడును. ఇతనితో నలంకారశాస్త్రము చరమదశ నధిష్టించె నని చెప్పవచ్చును. జగన్నాథునివృత్తాంతముతో కావ్యాత్మతత్త్వమును ముగింప నెంచుటచే మే మిచట చంద్రాలోకమునందలి విషయ సంగ్రహమును వివరింతుము.

జయదేవుడు చంద్రాలోకమును మయూఖములుగ నిర్మించెను. కావ్యహేతు, లక్షణ, రూఢి, యాగికముల కథనమును ప్రథమ మయూఖమునను, దోషవర్ణనమును ద్వితీయమునను, దశవిధవిశేషలక్షణనిరూపణమును తృతీయమునను, దశగుణనిర్వచనమును చతుర్థమునను, శబ్దార్థాలంకారపరిసంఖ్యానమును సంచమమయూఖమునను బేర్కొనెను.